

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANA BİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI**

**DOKTORA TEZİ
ESER ÇALIŞMASI**

CHP’NİN DIŞ POLİTİKA TUTUMU (1950–1960)

**MERT DİKİCİ
7701202**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. GENCER ÖZCAN**

**İSTANBUL
2015**

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI**

**DOKTORA TEZİ
ESER ÇALIŞMASI**

CHP’NİN DIŞ POLİTİKA TUTUMU (1950–1960)

**MERT DİKİCİ
7701202**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. GENCER ÖZCAN**

**İSTANBUL
2015**

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ
ESER ÇALIŞMASI

CHP'NİN DIŞ POLİTİKA TUTUMU (1950–1960)

MERT DİKİCİ
7701202

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 30.07.2015

Tezin Savunulduğu Tarih: 14.07.2015

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı: Prof. Dr. GENCER ÖZCAN

Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Evren Balta

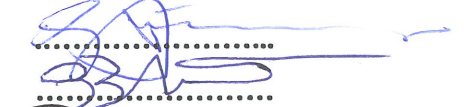
Doç. Dr. Fuat Akın

Yrd. Doç. Dr. Bursalı Uzman

İSTANBUL

Temmuz 2015

İmza

Fuat Akın
B. Uzman

Prof. Dr. Sarhat Güner

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ
ESER ÇALIŞMASI

CHP'NİN DIŞ POLİTİKA TUTUMU (1950–1960)

MERT DİKİCİ
7701202

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 30.07.2015

Tezin Savunulduğu Tarih: 14.07.2015

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı: Prof. Dr. GENCER ÖZCAN

Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Evren Balta

Doç. Dr. Fuat Akın

Yrd. Doç. Dr. Bursalı Ulman

İSTANBUL

Temmuz 2015

İmza

.....
.....
Fuat Akın
B. Ulman

Prof. Dr. Sarhat Güner

.....

ÖZ

CHP’NİN DIŞ POLİTİKA TUTUMU (1950–1960)

Mert DİKİCİ

Temmuz, 2015

Bu çalışma, Cumhuriyet Halk Partisi’nin [CHP] 1950–1960 yılları arası dönemde dış politika tutumunu incelemektedir. Çalışmanın çıkış noktası, bir dönemin dış politikasını sadece iktidar partisinin tutumuyla açıklamanın sınırlılıklarının olacağı varsayımdır. Çalışmada, dış politika kararlarının hükümetlerin yanı sıra diğer siyasi aktörlerinde içerisinde yer aldığı daha geniş bir düzlemde belirlendiği savunulmaktadır. Dolayısıyla bir ülkenin dış politikasının, “kara-kutu” (*black box*) veya “bیلardo topu” (*billard ball*) modelleri çerçevesinde, çözümlenemeyeceği belirtilmektedir. Karar alma sürecinde yer alan tüm aktörlerin, dış politika gelişmelerini kendi siyasi gereksinimleri doğrultusunda değerlendirdikleri ve iç siyasete içkin iktidar mücadelesinde araçsallaştırdıkları öne sürülmektedir. Bu bağlamda, iç politika ile dış politika arasında çizilen sınırın geçişkenliğine dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla “dış politika”nın sadece devletlerin sınırları dışına yönelik faaliyetlerinden ibaret olmadığı, aynı zamanda içerideki iktidar ilişkilerini düzenleyen bir işlev üstlendiği savunulmaktadır. Bu saptama çerçevesinde, CHP’nin 1950–1960 arası dönemde, “Dış politika” pratiklerini, içeriye içkin iktidar mücadelesinde nasıl araçsallaştırdığı irdelenmektedir. Çalışmada, CHP’nin dış politikada izlediği muhalefet stratejisinin, “meclissiz karar almamak”, “maceradan uzak durmak”, “milli dış politika” ilkesine uygun davranmak gibi temalar üzerine inşa edildiği vurgulanmaktadır. İzlenen muhalefet stratejisinin özü itibarıyla, “devlet aklı” adına konuşma yetkisine ortak olma amacı taşıdığı belirtilmektedir. Ancak CHP kadrolarının “devlet aklı” adına “konuşma” isteğinin muhalefet etme göreviyle çatıştığının altı çizilmektedir. “Hikmet-i hükümet” anlayışıyla koşullanan CHP kadrolarının, dış politikada alternatif bir söylem geliştirmekte zorlandıklarına dikkat çekilmektedir. CHP sözcülerinin içine düştükleri bu çıkmazı, “meclis devre dışı bırakılıyor” veya “habersiz bırakılıyor” türünden şikâyetlerle aşmaya çalıştıkları belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler : CHP, muhalefet stratejisi, dış politika, araçsallaştırma.

ABSTRACT

FOREIGN POLICY STANCE OF RPP (1950–1960)

Mert DİKİCİ

July, 2015

This study aims to examine Republican People's Party's [RPP] approach toward the foreign policy in the 1950–1960 period. The starting point of the study is the assumption that explaining the foreign policy of a period only through the ruling party's attitude will have some limitations. In the study, it is argued that foreign policy decisions are made on a wider plane including other political actors other than governments. For this reason, it is stated that the foreign policy of a country can be analyzed within the framework of such models as “black-box” or “billiard ball”. It is asserted that all actors taking place in the decision-making process evaluate foreign policy developments in line with their own political needs and instrumentalize it in power struggle implicit in domestic policy. In this context, attention is drawn to the transitivity of the border drawn between domestic policy and foreign policy. Hence, it is asserted that foreign policy is not only composed of governments' overseas activities, but it also undertakes the function of arranging power relations inside. Within the framework of this determination, the present study aims to examine RPP's “Foreign Policy” practices in the 1950–1960 period and how it instrumentalized it in power struggle implicit in domestic policy. In the study, it is emphasized that the opposition strategy which RPP followed in foreign policy was constructed on such themes as “not making decisions by excluding the national assembly”, “staying away from adventure”, and behaving in accordance with the principle of “national foreign policy”. It is stated that the followed opposition strategy essentially aimed to share the authorization to speak in the name of “reason of state”. However, the fact that the desire of the RPP cadres to “speak” in the name of “reason of state” conflicted with the mission of opposition is underlined. It can be stated that the RPP cadres having become conditioned with the understanding of “reason of state” had difficulty developing an alternative discourse in foreign policy. It is observed that the RPP spokesmen tried to overcome this tight corner which they got into by complaining that “the assembly is being by-passed” or “we are kept unaware”

Key Words: RPP, opposition strategy, foreign policy, instrumentalization.

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın hazırlanmasına katkı sağlayan birkaç isime özellikle teşekkür etmek istiyorum. Bu isimlerin başında, araştırma şevkimin azaldığı dönemlerde beni yeniden cesaretlendiren, çalışmada karşılaştığım tikanıkları her defasında aşmamı sağlayan, sevgili hocam Prof.Dr. Gencer Özcan geliyor. Ayrıca bana değerli vaktini ayıran ve önerileriyle çalışmama katkı sağlayan Prof.Dr. Feroz Ahmad'e teşekkür ediyorum. Kaynaklara ulaşmamı kolaylaştıran ve metni sabırla okuyarak, görüşlerini paylaşan Dr. Serap Yolcu'ya teşekkürü ayrıca bir borç biliyorum. Son olarak, varlıklarıyla bana her zaman güç veren annemin ve babamın haklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğimi belirtmek istiyorum.

Mert Dikici
Bursa
19.07.2015

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	viii
1 GİRİŞ	1
2 KURAMSAL ÇERÇEVE.....	12
2.1 ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ONTOLOJİK VE EPİSTEMOLOJİK TUTUM	12
2.2 İÇ/DIŞ AYRIMININ BİLGİ EKSENİNDE İNŞASI	19
2.2.1 Arkeoloji, Episteme ve Arşiv	19
2.2.2 Rönesans, Klasik Çağ ve Modern Dönem Epistemelerinde “Dış” Kavramı	24
2.2.2.1 Rönesans Epistemesinde “Dış” Kavramı	25
2.2.2.2 Klasik Çağ Epistemesinde “Dış” Kavramı.....	32
2.2.2.3 Modern Çağ Epistemesinde “Dış” Kavramı	35
2.3 İÇ/DIŞ AYRIMININ İKTİDAR EKSENİNDE İNŞASI	43
2.3.1 Soybilim, Disiplinci ve Düzenleyici İktidar	44
2.3.2 İktidar Kurucu Bir Edim Olarak “dış politika”	49
2.3.3 Sınır Üretici Bir Performans Olarak “dış politika”	51
3 1950-1960 ARASINDA DIŞ POLİTİKA YAPIM SÜRECİNE BAKIŞ.....	57
3.1 1950-1960 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINA GENEL BAKIŞ	57
3.2 DIŞ POLİTİKA YAPIM SÜRECİNDEKİ AKTÖRLERE BAKIŞ	64
3.2.1 Adnan Menderes’in Konumu	65
3.2.2 Dışişleri Bakanlığı’nın Konumu	68
3.2.3 Basının Konumu	73
3.2.4 Meclis’in Konumu	75
3.2.5 CHP’nin Konumu	78
3.2.5.1 İsmet İnönü’nün Konumu	79
3.2.5.2 Nihat Erim’in Konumu.....	85
3.2.5.3 Bülent Ecevit’in Konumu.....	88
3.2.5.4 Parti Örgütünün ve Meclis Grubu’nun Konumu	91
3.3 CHP’NİN DIŞ POLİTİKA ALANINDAKİ MUHALEFET STRATEJİSİNE BAKIŞ.....	95
3.3.1 “İvazsız Faal Politika” Söylemi	95
3.3.2 “Hikmet-i Hükümet” Söylemi	100
3.3.3 “Milli Dış Politika” Söylemi.....	106
3.3.4 “Türkiye Hür Dünyanın Bir Parçasıdır” Söylemi	110
4 “DIŞ POLİTİKA” PRATİKLERİNİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI	115

4.1 KORE SAVAŞINA BAKIŞ	115
4.1.1 Savaşın Gelişimi ve Batı İttifak Sisteminin Müdahalesi	115
4.1.2 Komünist Bloğun Tepkisi	118
4.1.3 Türkiye'nin Kore Savaşına Katılması	121
4.1.3.1 Asker Gönderme Kararının Verilmesi	121
4.1.3.2 Kore Muharebeleri'nin Türkiye'deki Yansımaları.....	127
4.2 CHP'NİN TUTUMU.....	130
4.2.1 Asker Gönderme Kararı	131
4.3 BAĞDAT PAKTI'NA BAKIŞ	138
4.3.1 “Kuzey İttifakı” Düşüncesi ve Türkiye'nin Tutumu.....	138
4.3.2 Türkiye'nin Arap Ülkelerini Anlaşmaya Katma Girişimleri	140
4.3.3 Türkiye-Irak Anlaşması ve Bölgedeki Yansımaları.....	142
4.4 CHP'NİN TUTUMU.....	145
4.4.1 Türkiye-Irak Anlaşması	145
4.5 SÜVEYŞ KRİZİNE BAKIŞ.....	156
4.5.1 Kanalın Millileştirilmesi ve Batı İttifak Sisteminin Tepkisi	156
4.5.2 Londra Konferansları ve Kanala Askeri Müdahale	159
4.6 CHP'NİN TUTUMU.....	164
4.6.1 Kanalın Millileştirilmesi	165
4.6.2 Londra Konferansları	166
4.6.3 Kanala Askeri Müdahale.....	169
4.7 BÖLGESEL KRİZLER.....	175
4.7.1 1957 Suriye Krizi	175
4.7.2 1958 Irak Darbesi ve Lübnan-Ürdün Müdahaleleri	178
4.8 CHP'NİN TUTUMU.....	181
4.9 1958 IRAK DARBESİ VE LÜBNAN-ÜRDÜN MÜDAHALELERİ	181
4.10 KIBRIS KONUSUNA BAKIŞ.....	187
4.10.1 “Kıbrıs Türktür” Söylemi.....	187
4.10.2 Taksim Tezi.....	193
4.10.3 “Bağımsız Kıbrıs” Formülü	194
4.11 CHP'NİN TUTUMU	195
4.11.1 “Kıbrıs Türktür Söylemi”.....	196
4.11.2 “Taksim Tezi”	205
4.11.3 “Bağımsız Kıbrıs” Formülü	207
5 SONUÇ.....	210
KAYNAKÇA	216
ÖZ GEÇMİŞ.....	235

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DP	: Demokrat Parti
GİK	: Genel İdare Kurulu
HP	: Hürriyet Partisi
MTTF	: Milli Türk Talebe Federasyonu
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NSC68	: Ulusal Güvenlik Konseyi Rapor 68
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNCOK	: Birleşmiş Milletler Kore Komisyonu

1 GİRİŞ

Bu çalışma, 1950–1960 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi’nin [CHP] Türkiye dış politikasına ilişkin görüşlerini incelemektedir. 14 Mayıs 1950 seçimlerinin ardından, yirmi yedi yıllık iktidarı sonlanan CHP hükümet koltuğunu Demokrat Parti’ye [DP] devretmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesiyle son bulan bu dönem, dış politika alanında önemli gelişmelere sahne olmuştur. Dolayısıyla 1950 yılını izleyen on senelik dönem boyunca, muhalefette kalan CHP’nin Cumhuriyeti kuran parti olarak, Türkiye dış politikasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi önem taşımaktadır. Ancak Türkiye dış politika yazınında, bu konuya yeterli ilginin gösterildiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Bunun başlıca nedenlerinden biri, dış politika çözümlemelerinde genellikle hükümet odaklı bir okumanın hâkim olmasıdır. Türkiye’de dış politikanın belirlenmesi ve yürütülmesi sürecinde yasal yetkilerinden dolayı öncelikle hükümetler üzerinde odaklanılması, ilk bakışta doğal karşılanabilir.

Bununla birlikte, bir ülkenin dış politika tercihlerini, sadece iktidar partisinin tutumuyla açıklamanın sınırlı bir bakış açısı sağlayacağı açıktır. Özellikle çok partili siyasal yaşama geçişle birlikte, gerek parlamento içinde, gerekse parlamento dışında, dış politika tartışmalarının artarak yoğunlaşması, iktidar odaklı bir okumayı yetersiz bırakabilir. Zira sadece iktidar partisine odaklanan değerlendirmeler, diğer siyasi partilerin dış politika yapım sürecinde oynadıkları rolü görmezden gelebilir. Bundan da öte, iktidar partisinin karar ve açıklamalarına bakılarak yapılacak bir çözümleme, hükümeti sorgulayan ya da destekleyen çevrelerin dış politika söylemlerini göz ardı edebilir.

Oysa hükümetler ya da yürütme organı, dış politika yapım sürecindeki tek aktör değildirler. Başta parlamentoda faaliyet gösteren diğer siyasi partiler olmak üzere, çıkar grupları, kamuoyuna yön veren basın-yayın organları gibi aktörler de bu süreçte katılarak etkili olabilirler. Özellikle muhalefet partileri, zaman zaman kamuoyuna somut çözüm yolları ve alternatifler sunarak, hükümetlerin kararlarını etkileyebilirler. Bunun yanında, hükümetlerin dış politika tercihlerini sorgulamayarak hatta destekleyerek, dış politikanın saptanması ve yürütülmesi eylemine dâhil olabilirler.

Tüm bu faktörler, muhalefet partilerini dış politika yapım sürecinin önemli sac ayaklarından biri haline getirmektedir. Bunlara, CHP'nin kurucu parti olması gibi, Türkiye'nin siyasal yaşantısındaki özgül konumundan kaynaklanan nedenler de eklendiğinde, muhalefet partilerinin karar alma sürecinde dikkate alınması gereken bir unsur olduğu öne sürülebilir.

Söz konusu dönemde, CHP devlet kurucu parti olarak tarihsel kişilik İsmet İnönü başta olmak üzere, dış politikayla yakından ilgilenen bir kadronun yönetimindedir. Dolayısıyla ellili yılların dış politikasını anlamlandırmak için, Tek Parti dönemine ilişkin ya da söz konusu dönemin gelişmeleriyle ilgili CHP'nin önde gelen kadrosunun sergilediği yaklaşım ve söylemlerin ihmal edilmemesi gerekir. Benzer bir biçimde, altmışlı ve yetmişli yılların siyasal yaşamında kilit rol oynayacak, Nihat Erim, Bülent Ecevit gibi figürler, ellili yıllarda CHP içerisinde tecrübe kazanan, genç siyaset insanlarıdır. Bu durum, bir muhalefet partisi olarak, ellili yıllarda CHP'nin taraf olduğu, ilgi gösterdiği, siyasal tartışmaların irdelenmesini ayrıca önemli kılmaktadır. Dolayısıyla dış politikayı sadece hükümetlerin yetki dairesinde kalan bir alan olarak tanımlayan bakışın sınırlılıkları, muhalefet partilerinin dış politika sürecindeki rolleri ve benimsedikleri söylemi irdelerek, bir ölçüde de olsa aşılabilir.

Bu çalışma da genel olarak bakıldığında, DP odaklı dış politika çözümlemelerinde karşılaşılan sınırlılıkları aşma çabası olarak değerlendirilebilir. Dönemi konu alan dış politika çözümlemelerinde, iki sınırlılığın öne çıktığı gözlemlenebilir. Bunlardan birincisi, Demokratların iktidara geldikleri 1950 yılının, dış politikada bir kırılma veya dönüm noktası olarak değerlendirilmesidir. Örneğin Hüseyin Bağcı "*Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*" adlı kitabında, Demokratların Atatürk'ün ortaya attığı ve uyguladığı "tarafsızlık" politikasında değişikliğe giderek, daha "aktif" ve "dinamik" bir dış politikaya yöneldiklerini belirtmiştir¹. William Hale'in hazırladığı "*Turkish Foreign Policy, 1774-2000*" de, DP'nin iktidara gelişiyle dış politikada önemli değişikliklerin yaşandığı vurgulanmıştır. Ayrıca Menderes ve ekibinin Batı ile yakınlaşma konusunda, İnönü'den daha istekli olduğuna dikkat çekilmiştir². Cem Eroğul ise, "*Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*" ni değerlendiren kitabında, DP

¹ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, 1.bs. (Ankara: İmge Yayınları, 1990), 41.

² William Hale, **Turkish Foreign Policy 1774-2000**, (London: Frank Cass Publisher, 2000), 111.

döneminde Türkiye'nin ABD'nin "uydu" ülkelerinden bir haline getirildiğini iddia etmiştir³.

Buna karşılık, Mim Kemal Öke ve Erol Mütercimler DP'nin hükümet olmasıyla Türkiye dış politikasının "*Yalnızlıktan Saygınlığa*"⁴ geçiş yaptığını öne sürmüşlerdir. Öke ve Mütercimler bir başka çalışmalarında, 1950'deki iktidar değişikliğinin, Türkiye'yi Batı ittifak sisteminin önemli bir aktörü konumuna getirdiğinin altını çizmişlerdir⁵. Aptülahat Akşin ise, dış politikadaki süreklilik unsuruna dikkat çekse de, 1950 seçimlerini Türkiye dış politikasının gelişimdeki önemli olaylardan biri olarak tanımlamıştır⁶.

Bu bakış açısı, DP döneminde dış politikanın yeni bir çizgiye yöneldiğine ilişkin kanıları güçlendirirken, kırklı yılların sonunda başlatılan ve ellili yıllarda sürdürülen politikalar arasındaki sürekliliğin, gözden kaçırılmasına yol açmıştır. Dış politikada süreklilik faktörüne değinilmemesi ya da gereken ağırlığın tanınmaması, bir "başarı/başarısızlık" örneği olarak sunulan dış politika tercihlerinin, DP'nin tutumuna indirgenmesini ve CHP'nin bu sürecin dışında bırakılmasını beraberinde getirmiştir.

DP odaklı dış politika okumalarında gözlemlenen ikinci kısıtlılık, iki partinin dış politikada tamamen uyumlu hareket ettiklerine ilişkin ön kabuldür. Bu tutumun, CHP'nin dış politika görüşlerinin ihmal edilmesinin, bir diğer nedenini oluşturduğu söylenebilir. Türkiye dış politikasının önde gelen çalışmalarında, bu durum açıkça gözlemlenebilir. Örneğin dış politika yazınında uzun bir dönem temel başvuru kaynağı olan "*Olaylarla Türk Dış Politikası*"⁷ başlıklı kitapta, 1950–1960 arası dönemde CHP'nin dış politikadaki görüşlerine yalnızca bir sayfa ayrıldığı görülmektedir. Türkiye dış politikası yazının klasiklerinden biri haline gelen, "*Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–*

³ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 4. bs. (Ankara: İmge Yayınevi, 2003) 102, 113–123.

⁴ Mim Kemal Öke, Erol Mütercimler, **Yalnızlıktan Saygınlığa: Demokrat Partinin Dış Politikası**, (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2000), 285.

⁵ Öke, Mütercimler, **Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, 1-2. bs. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004).

⁶ Aptülahat Akşin, **Türkiye'nin 1945'den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri Orta Doğu Meseleleri**, (İstanbul: İsmail Akgün Matbaacılık, 1959), 28.

⁷ Mehmet Gönübol, Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945–1965), ed. Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 9. bs. (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996).

1980”⁸ başlıklı eserde, döneme ilişkin değerlendirmelerin CHP'nin dış politikada hükümeti desteklediği savıyla sınırlı kaldığı izlenmektedir.

Alanda öne çıkan bir diğer değerli çalışma, Faruk Sönmezoğlu'nun “*İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*”⁹ isimli kitabıdır. Kitapta “*Ulusal Ortam*” başlığı altında, DP ile CHP arasında dış politika üzerinde bir oydaşmanın yaşandığı ve iktidarın muhalefeti dış politika yapım sürecinin dışında tuttuğu belirtilmekle yetinilmiştir. Ayşegül Sever'in DP dönemine odaklanan “*Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945–1958*”¹⁰ isimli kitabında ise, dönemin dış politikasının partiler-üstü bir anlayışla ele alındığı belirtilmiş; ancak CHP'nin karar alma sürecindeki rolüne ilişkin bir değerlendirme yapılmamıştır.

Bunlara ek olarak, Haluk Gerger'in “*Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Soğuk Savaştan Yeni Dünya Düzenine*”¹¹ başlıklı kitabında, dış politikanın iktisadi ve toplumsal gelişmelerden bağımsız ele alınamayacağı vurgulanarak, dönemin dış politikasının sınıfsal bir analizi yapılmıştır. Çalışmada, bir ülkenin dış politikasının içerideki iktisadi ve toplumsal gelişmelerden bağımsız değerlendirilemeyeceğine ilişkin önemli tespitlerde bulunulmuştur. Buna karşılık, kitapta CHP ve DP'nin hâkim sınıfların çıkarlarını yansıttığı dolayısıyla dış politikada farklı bir tutum almalarının söz konusu olamayacağı görüşü yinelenmiştir.

Tüm bu çalışmaların ortak noktası, sınırların içerisi ile dışarıları arasında ontolojik bir ayrım yapmalarıdır. İç ve dış ayrı birer politika alan olarak kurgulandığında, “dış politika” eyleminin, sınırların dışına yönelik faaliyetlere indirgenmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Böylelikle, “dış politika” kararlarının yekpare hareket eden bir mekanizma tarafından alındığı varsayımı güçlenmektedir. Oysa içerisi ile dışarıları arasında çizilen sınırın değişkenliği ve geçişkenliği dikkate alındığında, “dış politika”nın esas itibarıyla, içerideki iktidar ilişkilerini düzenleyen bir işlev üstlendiği görülmektedir. Böylelikle, hükümetler dışındaki diğer siyaset aktörlerin “dış politika” görüşlerinin incelenmesi, bir zorunluluğa dönüşmektedir.

⁸ Baskın Oran, “1945–1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye–1”, ed. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980**, c. 1, 4. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).

⁹ Faruk Sönmezoğlu, **İkinci Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası**, (İstanbul: Der Yayınları, 2006).

¹⁰ Ayşegül Sever, **Soğuk Kuşak Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945–1958**, 1. bs. (İstanbul: Boyut Yayınları, 1997).

¹¹ Haluk Gerger, **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Soğuk Savaştan Yeni Dünya Düzenine**, 2. bs. (İstanbul: Belge Yayınları, 1999).

Bu saptamadan hareketle, çalışmada “dış politika”nın sadece sınırların dışına yönelik eylemleri içermediği aynı zamanda içeriye içkin iktidar kurucu bir işlev üstlendiği öne sürülmektedir. İçerisi ile dışarısı arasında çizilen sınırın muğlâklığına dikkat çekilerek, “Dış Politika” pratiklerinin içerideki iktidar mücadelesinden bağımsız değerlendirilemeyeceği vurgulanmaktadır.

“Dış politika” iktidar kurucu veya sınır üretici bir performans olarak tanımlandığında, içeriği dışarıdan ayıran sınırın kimin tarafından belirleneceği ve nereden geçeceği sorusu, önem kazanmaktadır. Bu soru, iç politik alana özgü iktidar mücadelesine odaklanmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Çünkü siyasal aktörlerin sınırların dışındaki meseleleri, iç politikanın konusu haline getirerek konumlarını güçlendirmeye veya rakiplerini etkisizleştirmeye çalışmaları, sık karşılaşılan bir durumdur. Böyle bakıldığında, 1950-1960 arası dönemde CHP’nin “Dış Politika” pratiklerini, içerideki iktidar mücadelesinde nasıl devreye soktuğu sorusunun önemi daha iyi anlaşılabilir.

Çalışma bu soruya cevap vermek üzere hazırlanan, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, çalışmanın dayandığı kuramsal çerçeveyi içermektedir. Bir araştırmada ortaya atılan savların, araştırmacının *ontolojik* ve *epistemolojik* tercihleriyle doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, *ontolojik* olarak bilgi ile dış dünya arasında bir denklik değil (*correspondence*), bir kuruluş (*constitution*) ilişkisinin¹² olduğu varsayılmıştır. *Epistemolojik* düzeyde ise, gerçekliğin dilsel, düşünsel, söylemsel anlamlandırmalarla kurulduğu veya yeniden üretildiği savunulmuştur. Dolayısıyla bilgi edinme sürecinin, mevcut çıkar veya iktidar ilişkilerinden bağımsız değerlendirilemeyeceği belirtilmiştir. Bu çerçevede, egemenlik/anarşi, ulusal/uluslararası veya iç/dış gibi karşıtlıkların, mutlak bir gerçeklik olarak ele alınamayacağı vurgulanmıştır.

Dolayısıyla bu bölümde öncelikle, iç/dış ayrımının bilgi ve iktidar düzeyinde *sorunsallaştırılması* amaçlanmıştır. İç/dış karşıtlığını bilgi düzeyinde *sorunsallaştırırken*, Michel Foucault’nun *arkeoloji*, *episteme* ve *arşiv* gibi kavramlarından yararlanılmaya çalışılmıştır¹³. Böylelikle iç ve dış kavramlara ilişkin özcü, zaman-dışı tanımlamaların yapılamayacağına dikkat çekilmiştir.

¹² İlkay Sunar, **Düşün ve Toplum**, 1. bs. (Ankara: Doruk Yayınları, 1999), 15.

¹³ Michel Foucault, **Bilginin Arkeolojisi**, çev. Veli Urhan, 1. bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011).

Bu noktada, iç/dış karşıtlığına ilişkin süreksizlilikleri göstermesi bakımından Jens Bartelson'un kaleme aldığı A "*Genealogy of Sovereignty*"¹⁴ isimli kitabın, çalışmaya önemli bir katkı sağladığı belirtilebilir. Foucault'nun *Rönesans, Klasik Çağ* ve *Modern Çağ* dönemselleştirmesinden yola çıkan kitapta, iç/dış kavramlarının her üç dönemde, farklı şekillerde tanımlandığına işaret edilmiştir. Örneğin, Rönesans düşünürlerinden Machiavelli'nin, iç ve dış kavramlarını yeni/eski düzen karşıtlığıyla temellendirdiğine dikkat çekilmiştir. Bir başka Rönesans düşünürü olan Thomas Moore'un, içerisini ve dışarısını "*Ütopya*" adını verdiği bir ada üzerinden tanımladığı belirtilmiştir. Klasik Çağ'da ise, devletlerin artık ayrı, özerk birimler olarak ele alındıkları vurgulanmıştır. *Mathesis* anlayışı çerçevesinde, devletlerin gücünün somut, gözlemlenebilen, ölçülebilen bilgilere dayanarak, hesaplandığının altı çizilmiştir. Dolayısıyla bu dönemde, prenslerin başarısının, temsil ettikleri devletin mevcut kaynaklarını etkili bir şekilde kullanmalarına bağlı olduğu vurgulanmıştır. Modern Çağ'a gelindiğinde ise, yurttaş-devlet bütünleşmesinin bir sonucu olarak, bir "uluslar-arası" anlayışının doğduğuna işaret edilmiştir. Devletlerin içerideki yurttaşların yegâne temsilci olarak, uluslararası ilişkilerin başta aktörü haline geldikleri belirtilmiştir. Dolayısıyla kitapta, iç ve dış kavramlarının Modern Çağ'da ulusal/uluslar-arası karşıtlığı temelinde tanımlandığının altı çizilmiştir.

Çalışmada bu tespitlerden hareketle, iç/dış veya ulusal/uluslararası ayrımının bilgi düzeyinde, siyaset bilimi/uluslararası ilişkiler teorisi karşıtlığı üzerinden "nesnelleştirildiği" ileri sürülmüştür. Modern Çağ *epistemesinde*, "iyi" yaşama odaklandığı varsayılan siyaset biliminin, "hayatta kalma" ilkesinin geçerliği olduğu düşünülen uluslararası ilişkiler teorisinin zıttı olarak sunulduğuna dikkat çekilmiştir. Böylelikle uluslararası ilişkilere atfedilen "kargaşa" veya "anarşi" halinin, siyaset biliminin "hiyerarşi", "düzen" iddiasına geçerlilik kazandıran bir işlev üstlendiği ileri sürülmüştür. Çalışmanın bu evresinde, iç/dış ayrımının aynı zamanda, iktidar düzeyinde *sorunsallaştırılması* gerektiğine işaret edilmiştir. Bu çerçevede, Foucaultcu terminolojinin *soybilim*, *disiplinci* ve *düzenleyici* iktidar gibi diğer anahtar kavramlarından yararlanılmaya çalışılmıştır¹⁵. Böylelikle, iç/dış ayrımının

¹⁴ Jens Bartelson, *A Genealogy of Sovereignty*, (Newyork: Cambridge University Press, 1995).

¹⁵ Michel Foucault, *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2*, çev. Ferda Keskin, 3.bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), Michael Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus: College de France Dersleri (1977–1978)*, çev. Ferhat Taylan, 1.bs. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2013) ve Michel Foucault, *Felsefe Sahnesi: Seçme Yazılar 5*, çev. Işıl Ergüden 1.bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004).

bilgi düzeyinde inşasının aynı zamanda, belirli bir iktidar biçimi oluşturma veya güçlendirme eylemi olduğu vurgulanmıştır.

Bu noktada, yerleşik “dış politika” tanımlamalarının sorgulanması bakımından özellikle Richard Ashley’in “*Foreign Policy as Political Performance*”¹⁶ başlıklı makalesi ile David Campbell’ın “*Writing Security United States Foreign Policy and Politics on Identity*”¹⁷ isimli kitabı için ayrı bir parantez açmak gerekebilir. Ashley’nin “dış politika”yı “sınır üretici bir performans” şeklinde tanımlaması ve Campbell’ın “dış politika” ve “Dış Politika” arasında yaptığı ayrım, çalışmanın kuramsal çerçevesinin çizilmesine önemli bir katkı sağlamıştır.¹⁸ Bunlara ek olarak, Michel J. Shapiro’nun kaleme aldığı “*Reading the Postmodern Polity: Political Theory As Textual Practice*”¹⁹ isimli kitap, “dış politika”ya içkin “tehdit” söyleminin, iç politik alanı düzenleyen işlevine ilişkin dikkat çekici tespitlerde bulunmuştur.

Ayrıca James Der Derian ve Michael J. Shapiro tarafından derlenen ve Richard Ashley, R.B.J. Walker gibi uluslararası ilişkilerin muhalif (*dissident*)²⁰ seslerini bir araya getiren “*International/Intertextual Relations*”²¹ başlıklı çalışma, biz/onlar, iç/dış, anarşi/egemenlik, ulusal/uluslar arası arasında kurulan hiyerarşik ilişkinin sorgulanması bakımından, yol gösterici olmuştur. Bunlara ek olarak, çalışmanın bu bölümünde yararlanılan Türkçe kaynaklar arasında, Ali Balcı’nın “*Dış Politika: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi*”²² ve “*Diskors ve*

¹⁶ Richard Ashley, “Foreign Policy as Political Performance”, **International Study Notes**, c. 3, s. 2 (1987): 51–54.

¹⁷ David Campbell, **Writing Security United States Foreign Policy and Politics on Identity**, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998).

¹⁸ Campbell’ın tespitinden hareketle, çalışmada gerekli görüldüğü noktalarda “dış politika” ve “Dış Politika” ifadelerinin kullanımına ilişkin bir ayrıma gidilmiştir. Buna göre, içeriğinin kendisini temellendirdiği söylemsel bir kuruluşu betimlemek üzere “dış politika” kavramına başvurulmuştur. Buna karşılık, devletin diplomatik faaliyetlerine dikkat çekmek amacıyla, “Dış Politika” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁹ Michael J. Shapiro, **Reading the Postmodern Polity: Political Theory As Textual Practice**, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991).

²⁰ Ashley ve Walker muhalif tutumlarının adeta bir “hayalet” Kıta Avrupa’sının uluslararası ilişkiler anlayışına “dadanması” gibi algılandığını vurgulamaktadırlar. Hatta eleştirel tutumlarından ötürü uluslararası ilişkiler disiplinin egemen çevreleri ve yerleşik kuramları tarafından “sürgün” edildiklerini belirtmektedirler. Richard K.Ashley, R.B.J. Walker, “Speaking the Language of Exile: Dissident Thought in International Studies”, **International Studies Quarterly**, c. 34, s. 3 (1990): 263.

²¹ **International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics**, ed. James Der Derian, Michael J.Shapiro, (Newyork: Lexington Books, 1989).

²² Ali Balcı, “Dış Politika: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, c. 7, s. 28 (2011): 3–29.

Pratik Olarak Dış Politika”²³ makaleleri gösterilebilir. Makalelerinde, “dış politika”nın sadece dışarıdaki değil, içerideki pratiklerle ilişkilendirilebileceğini vurgulayan Balcı bu nedenle, dış politika kavramı yerine dış politika ifadesinin kullanılabileceğini belirtmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, 1950–1960 arası dönemde dış politika yapım sürecinin nasıl işlediği incelenmiştir. Bu bölümde ilk olarak, Türkiye dış politikasına ilişkin genel gözlemlerde bulunulmuştur. Ardından karar alma sürecinde yer alan aktörlerin, bilişsel (*cognitive*) ve kurumsal özelliklerine değinilmiştir. Bu aktörler, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], basın ve CHP olarak sıralanmıştır.

Bu bölümde, özellikle CHP’nin dış politika yapım süreci üzerindeki etkisine odaklanılmıştır. Dolayısıyla CHP’nin dış politika görüşlerinin belirlenmesinde öne çıkan isimlere ilişkin genel bilgiler aktarılmıştır. İsmet İnönü, Nihat Erim ve Bülent Ecevit gibi isimlerin, algı dünyaları, imajları, inanç-değer sistemleri gibi bilişsel (*cognitive*) özellikleri üzerinde durulmuştur. Ardından, CHP’nin dış politikada izlediği muhalefet stratejisi, dört alt başlıkta irdelenmiştir. Bunlardan birincisi, “*İvazsız Faal Politika Söylemi*”dir. Bu başlık altında, CHP kadrolarının dış politikanın yöntemine ilişkin eleştirilerine yer verilmiştir. İkincisi, “*Hikmet-i Hükümet*” Söylemi”dir. Bu kısımda, CHP’nin devlet kurucu parti olma özelliğini, karar alma sürecinde nasıl araçsallaştırdığı değerlendirilmiştir. Üçüncü başlık, “*Milli Dış Politika*” Söylemi”dir. Burada CHP sözcülerinin “milli” sıfatını, dış politika üzerine “konuşma” imkânını elde etmek için işlevselleştirdiği belirtilmiştir. Dördüncüsü, “*Türkiye Hür Dünyanın Bir Parçasıdır Söylemi*”dir. CHP kadrolarının bu söylem aracılığıyla, Türkiye’yi Batı İttifak sisteminin içerisinde yer almasında esas payın, kendilerine ait olduğunu vurguladıkları belirtilmiştir. Ayrıca hükümetin içeride “hür dünyanın” değerleriyle uyuşmayan politikalar izlediğine işaret ettikleri saptanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, CHP’nin dönemin öne çıkan “Dış Politika” pratiklerini, önceki bölümde analiz edilen muhalefet stratejisi doğrultusunda, nasıl araçsallaştırdığı ele alınmıştır. Bu bağlamda, sırasıyla, Kore Savaşı, Bağdat Paktı’nın kurulması, Süveyş Krizi, Irak darbesi, Lübnan-Ürdün müdahaleleri ve Kıbrıs konusu

²³ Ali Balcı “Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, c. 4, s. 15 (2007): 67–87.

gibi “Dış Politika” gelişmeleri karşısında, CHP’nin aldığı tutum incelenmiştir. Tüm bu pratiklerin, CHP’nin muhalefet stratejisine ilişkin olgusal düzeyde, bir veri sunabileceği düşünülmüştür.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ağırlıklı birinci el kaynaklara başvurulmaya özen gösterilmiştir. Bunlar dönemin gazeteleri, dergileri, figürlerinin anıları, günlükleri, söylev ve demeçlerinin derlendiği kitaplar, biyografiler ve Meclis Tutanakları şeklinde sıralanabilir. İncelenen gazetelerin başında, CHP’nin resmi yayın organı *Ulus* gazetesi gelmektedir. *Ulus* sadece parti politikalarını kamuoyuna ileten değil, aynı zamanda belirleyen önemli bir merkezdir. Gazetede Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Şükrü Esmer’in yanı sıra Nihat Erim, Bülent Ecevit gibi yazarların, dış politika yazılarıyla öne çıktıkları izlenmektedir.

Dönemin perde arkası gelişmelerini yakından izlemek için başvurulmuş bir başka kaynak, *Akis* dergisidir. Metin Toker’in yöneticiliğini yaptığı dergide, partinin “Dış Politika” görüşleriyle ilgili dikkat çekici değerlendirmelere rastlanmıştır. İlaveten Toker’in üç ciltten oluşan “*Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları*”²⁴ serisi de, daha çok “kapalı kapılar” arkasında belirlenen dönem siyasetinin bilinmeyen yönlerini aktarması bakımından, oldukça faydalı olmuştur. Araştırmada ayrıca, dönem siyasetçilerinin anıları, günlükleri ya da defterleri, özellikle içerden bir bakışın elde edilmesine olanak sağlamıştır. Bunların başında, Faik Ahmet Barutçu’nun anıları gelmektedir²⁵.

İki ciltten oluşan Nihat Erim’in “*Günlükler*”i²⁶ ile İsmet İnönü’nün “*Defterler*”i²⁷, başvurulmuş diğer birinci el kaynaklardır. Özellikle parti içerisindeki politika yapım sürecinin nasıl işlediği, hangi isimlerin ön plana çıktıkları ve nasıl bir koşullanmaya sahip olduklarının anlaşılması bakımından, bu kaynaklar yararlı bilgiler sunmaktadır. Bunlara ek olarak, Sebahat Erdemir’in İsmet İnönü’nün konuşmalarını derlediği

²⁴ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944–1973: DP’nin Altın Yılları 1950–1954**, 1.bs. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990); Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944–1973: DP Yokuş Aşağı 1954–1957**, 1.bs. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991); Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944–1973: Demokrasiden Darbeye 1957–1960**, 1.bs. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991).

²⁵ Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar 1939–1954**, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977).

²⁶ Nihat Erim, **Günlükler 1925–1979**, ed. Ahmet Demirel, c. 1–2, 1.bs. (İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2005).

²⁷ İsmet İnönü, **Defterler (1919–1973)**, ed. Ahmet Demirel, c. 1–2, (İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2008).

kitabı²⁸, İnönü'nün dış politika konularındaki görüşlerine ilişkin toplu bir bakışın elde edilmesini önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır. Meclis Tutanakları ise, dönemin “dış politika” tartışmalarının, hangi ekseninde yürütüldüğüne ilişkin genel bir çerçeve çizmektedir.

Çalışmada kullanılan ikinci el kaynakların başında ise, Hikmet Bila'nın “*CHP 1919–1999*” başlıklı kitabı gelmektedir²⁹. CHP'yi oldukça uzun bir dönemde inceleyen bu çalışma, özellikle partideki kurumlar ve kişiler arasındaki çatışmalara değinmesi bakımından, önemli bir başvuru kaynağıdır. Kitapta dış politika konularına yer verilme de, parti içi gelişmelere ilişkin detaylı bilgiler verilmektedir. Bu yönde, öne çıkan bir başka çalışma da, Süleyman Güngör'e aittir³⁰. Daha ziyade, parti içi hizipleşmelere ve çatışmalara odaklanan bu kitapta, CHP'nin dış politika görüşlerine sadece on üç sayfa ayrılmıştır. Buna rağmen, çalışmada özellikle 1956 Süveyş bunalımının ardından CHP'nin dış politikada, eleştirilerini sertleştirdiğinin belirtilmesi dikkat çekicidir.

CHP'nin dış politika yapım sürecindeki konumuna değinen önemli çalışmalardan biri, Mümtaz Soysal tarafından kaleme alınmıştır³¹. Parlamento kurumunun dış politika yapım sürecindeki işlevini değerlendiren kitapta, 1950–1960 arası dönemde Türkiye'deki iktidar-muhalefet ilişkisinin nasıl şekillendiği de incelenmiştir. Kitapta muhalefetin karar alma sürecine müdahil olmak için hangi araçlara ve savlara başvurduğuna ilişkin önemli bilgiler verilmesine rağmen, ağırlıklı olarak dış politika yapım sürecinin hukuki işleyişi üzerinde durulmuştur.

Çalışmada yararlanılan bir diğer kaynak, Cemil Koçak'ın “*Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)*”³² başlıklı çalışmasıdır. Kitap 1950–1960 arası döneme değinmemesine karşın, “Milli Şef”in kişilik özellikleri, siyaset yapma tarzı ve dış politika alışkanlıklarına ilişkin detaylı bilgiler içermektedir. Bu bağlamda başvurulacak kaynaklardan biri de, Selim Deringil'in “*İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış*

²⁸ Sebahat Erdemir, **Muhalefette İsmet İnönü: Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla**, c. 1, (İstanbul: M. Sıralar Matbaası, 1956), Sebahat Erdemir, **Muhalefette İsmet İnönü: Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla**, c. 2, (İstanbul: Ekicigil Matbaası, 1959)

²⁹ Hikmet Bila, **CHP 1919–1999**, 1.bs. (İstanbul: Doğan Kitapçılık, Ekim 1999).

³⁰ Süleyman Güngör, **Muhalefette CHP**, 1.bs. (Ankara: Alternatif Yayınları, 2004).

³¹ Mümtaz Soysal, **Dış Politika ve Parlamento: Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1964).

³² Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)**, c. 1-2, 4.bs. (Ankara: İletişim Yayınları, 2008).

Politikası”³³ adlı çalışmasıdır. Kitabın özellikle “*Dış Politikada Önder Kadro ve Karar Yetkisi*” ve “*Bir Neslin Tarihsel Formasyonu*” başlığıyla sunulan bölümleri, başta İnönü olmak üzere CHP kadrolarının “bilişsel” özelliklerine ilişkin önemli ayrıntılar vermektedir.

³³ Selim Deringil, **İkinci Dünya Savaşında Türkiye’nin Dış Politikası**, 3.bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003).

2 KURAMSAL ÇERÇEVE

Modern dönemin ayırt edici özelliklerinden biri, iç ve dış siyasetin kesin sınırlarla birbirinden ayrılması ve devletlerin iç egemenliğin mutlak temsilcisi olarak tanınmasıdır. Bu süreçte, devletlerin birbirleriyle ayrı birimler olarak kurdukları ilişkinin, içerideki egemenliklerini pekiştirici bir rol oynadığı öne sürülebilir. Dolayısıyla devletlerin dışarıya yönelik faaliyetleri olarak tanımlanan “dış politika”nın esas itibarıyla, içeriye yönelik iktidar kurucu bir işlev üstlendiği izlenebilir. Bu bağlamda, içerisini dışarısından ayıran sınırların, sosyal olarak inşa edildiği, dolayısıyla iç/dış ayrımının değişmez bir veri olarak, ele alınamayacağı belirtilebilir. Nitekim iç ve dış arasında çizilen sınırın, farklı çağların bilme biçimlerine ve iktidar mücadelelerine bağlı olarak değiştiği gözlemlenebilir. Dolayısıyla bu bölümde öncelikle, iç/dış ayrımının bilgi ve iktidar düzeyinde sorunsallaştırılması amaçlanmaktadır. Ardından, “dış politika”nın iktidar kurucu ve sınır üretici işlevi irdelenmeye çalışılmaktadır.

2.1 Uluslararası İlişkilerde Ontolojik ve Epistemolojik Tutum

Sosyal bilimcinin incelediği konuya ilişkin yaklaşımının, ontolojik ve epistemolojik tercihlerine bağlı olarak, değişebileceği öne sürülebilir. Araştırmacının “bizim dışımızda bir gerçeklik var mıdır?” sorusuna vereceği cevabın ontolojik; dünyaya ilişkin “neyi, nasıl bilebiliriz?” sorusuna ilişkin yanıtının ise, epistemolojik tercihini yansıttığı söylenebilir³⁴. Özneden bağımsız bir “gerçeklik” olduğunu varsayan pozitivist-ampirik gelenek, “verili” koşulların gözlem ve deney yoluyla incelenmesini öngörmektedir. Pozitivist yöntem, toplumsal dünyanın doğal dünyadan bağımsız ele alınamayacağını, dolayısıyla sosyal bilimlerde pozitivist açıklama biçiminden başka bir seçeneğin olamayacağını savunmaktadır. Dolayısıyla pozitivist anlayışa göre, doğa bilimleri gibi toplumsal bilimlerin de amacı, gözlemlenebilir, kanıtlanabilir genellemeler yapmak ve yasalar üretmektir. Başka bir deyişle, ontolojik olarak özneden bağımsız bir dış dünyanın var olduğunu savunan pozitivist bilim anlayışı, gözlem ve deney yöntemiyle, bir bilginin “evrensel” geçerliliğinin,

³⁴ David Marsh, Paul Furlong, “A Skin, not a Sweater: Ontology and Epistemology in Political Science”, **Theory and Methods in Political Science**, ed. David Marsh, Gerry Stoker, (NewYork: Palgrave Macmillan, 2002): 17–19.

ispatlanabileceğini ileri sürmektedir³⁵.

Pozitivist yaklaşıma göre, uluslararası ilişkiler çalışmaları da dâhil olmak üzere tüm bilimsel değerlendirme süreçlerinde, saf akla dayalı, objektif bilgi temel alınmalıdır. Böylelikle “değer”, “çıkar” gibi nosyonların, bilgi edinme sürecinde bir kenara bırakılabileceği varsayılmaktadır³⁶. Pozitivist-ampirik geleneğin, uluslararası ilişkiler disiplininde *gerçekçi*, *yeni gerçekçi* ve *idealist* kuramların çıkış noktasını oluşturduğu söylenebilir. Aralarındaki birdizi farklılığa rağmen, söz konusu kuramların ortak noktası, devletlerin “verili” birimler olarak ele alınmasıdır³⁷.

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, *gerçekçi* ve *yeni-gerçekçi* yaklaşımların, uluslararası ilişkiler disiplininde hâkim bir pozisyon elde ettikleri izlenmektedir. *Gerçekçilik* ve *yeni-gerçekçilik* kuramlarının devletlerin davranışlarına ve uluslararası sistemin işleyişine ilişkin, “tarih-dışı” bir yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir. Bu doğrultuda, devletlerin uluslararası sistemin anarşik ortamında, kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışan, “asosyal” edenler olduğu varsayılmaktadır. Devletler ayrıca “yekpare” hareket eden, benzer davranışlar gösteren aktörler şeklinde tanımlanmaktadır. *Gerçekçilik* ve *yeni-gerçekçilik* kuramlarına göre, devletlerin temel ilkesi “hayatta kalmak için kendi başının çaresine” bakmaktır. Zira “uluslararası alan, bir “iktidar, mücadele ve gereklilik” alanıdır. Uluslararası teorinin işlevi ise, devletlerin bu alanda gösterdiği davranışlarında belirli düzenlilikleri tespit etmek ve bu çerçevede öngörülerde bulunmaktır³⁸.

Örneğin, *gerçekçi* geleneğin önde gelen isimlerinden Hans Morgenthau devletlerin dış politika davranışları ile insan doğası (*human nature*) arasında bir özdeşlik

³⁵ Sunar, **age**, 25.

³⁶ Richard Devetak, “Post-Yapısalcılık”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, çev. Ali Aslan, Muhammed Ali Ağcan, 1.bs. (İstanbul: Küre Yayınları, 2012), 244.

³⁷ Örneğin Martin Wight’ın *gerçekçilik*, *akılcılık* ve *devrimcilik* veya Hudley Bull’un *Hobbesçu*, *Grotian* ve *Kantçı* başlıklarıyla yaptıkları sınıflandırmaların, devletlerin egemenliğine veya iç/dış ayrımına ilişkin, “kurucu” bir işlev üstlendikleri söylenebilir. *Gerçekçi* veya *Hobbesçu* yaklaşım, devletler-arası ilişkilerde, “anarşi” ilkesinin belirleyici olduğunu savunurken, *Rasyonalist* veya *Grotian* yaklaşım, devletler-arasında ortak çıkarların olabileceğini ve çatışmaların ahlaki ve hukuki normlar tarafından sınırlanabileceğini ön görmektedir. *Devrimcilik* veya *Kantçı* yaklaşımın ise, temel birimi insan olan, kozmopolitik bir dünya görüşünü benimsemektedir. Faruk Yalvaç, “Eleştirel Gerçeklik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, c. 6, s. 24 (2010): 6. Aralarında farklılıklar olmasına rağmen, söz konusu yaklaşımların devletlerin egemenliğini veya iç/dış ayrımını, “verili” bir gerçeklik şeklinde değerlendirdikleri ve sundukları söylenebilir.

³⁸ Burak Ülman, Evren Balta Paker, Muhammed A. Ağcan, “Uluslararası” Fikri, Epistemolojik Yanılgı ve Eleştirel Gerçekliğin İmkânları, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, c. 8, s. 30 (2011): 20.

kurmaktadır. İnsanların doğaları itibariyle, “bencil” ve “çıkarıcı” olduklarını belirten Morgenthau, devletlerin de tıpkı insanlar gibi, çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini savunmaktadır. Morgenthau’ya göre, karar vericilerin başarısı, zaman ve mekânın koşullarına göre var olan seçenekler arasından, en rasyonel kararı vermelerine bağlıdır. Rasyonel kararın ölçütü ise, çıkar ve güç uyumunun sağlanmasıdır. Güç unsurunu analizinin merkezine yerleştiren Morgenthau, devletlerarası ilişkilerin bir var olma mücadelesi şeklinde işlediğine dikkat çekmektedir³⁹.

Geleneksel kuramların sıkça atıf yaptıkları metinlerin başında, Thomas Hobbes’un “*Leviathan*” adlı eseri gelmektedir. Öyle ki, Michael J. Smith’e göre, Hobbes’un “doğa hali” olarak tanımladığı anarşi durumu, *gerçekçi* geleneğin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Hobbes’un insan doğasına ilişkin “vefasızlık”, “yalancılık” ve “şiddet” gibi tanımlamaları, devletlerin birbirine yönelik politikalarıyla özdeşleştirilmektedir⁴⁰. Robert Gilpin ise, gerçekçi yaklaşımın Hobbes’un “dışarısı vahşi bir ormandır” veya “anarşi bir vakadır; düzen, adalet ve etik ise bir istisnadır.” varsayımları üzerinden temellendirildiğine dikkat çekmektedir⁴¹. Benzer bir şekilde, Hudley Bull Hobbes’un insanın “doğa hali”ne ilişkin tanımlamalarının, devletlerarasındaki ilişkilere uyarlandığını belirtmektedir⁴².

Yeni-gerçekçiliğin önde gelen temsilcilerinden Kenneth Waltz ise, uluslararası sistemin anarşik yapısını, hiyerarşi ilkesiyle temellendirilen merkezi yönetimin zıttı olarak sunmaktadır. Dolayısıyla Waltz’a göre, anarşinin egemen olduğu uluslararası siyaset, hiyerarşik, merkezi bir yönetimin hâkim olduğu, ulusal alandan ayrı değerlendirilmelidir. Uluslararası ilişkiler teorisinin işlevi, uluslararası toplumun “akıldışı”, “anarşik” doğasını, yorumlamak, gözlemlemek ve değerlendirmektir. Diğer bir deyişle, geleneksel olarak uluslararası ilişkiler disiplini, uluslararası bir *Leviathan*’ın yokluğunda, anarşik sistemden kaynaklanan sorunların nasıl çözüleceğine odaklanmaktadır⁴³.

Burada yerleşik veya geleneksel kuramların, “egemenlik”, “devlet” ve “anarşi” gibi

³⁹ Hans Morgenthau, “A Realist Theory of International Politics”, **Essential Readings in World Politics**, ed. Karen A. Mingst, Jack L. Snyder, (Newyork: W.W. Norton&Company, 2004): 50–51.

⁴⁰ Michael C. Williams, **The Realist Tradition and the Limits of International Relations**, (Cambridge University Press, 2005), 19.

⁴¹ Ülman, Paker, **age**, 20.

⁴² Hudley Bull, “Hobbes and International Anarchy”, **Social Research**, c. 48, s. 4 (1981): 720-721.

⁴³ Ülman, Paker, **age**, 19.

kavramları, bir “bulunuş” (*presence*) üzerinden oluşturdıkları söylenebilir. John Hobson’un ifadesiyle belirtmek gerekirse, yerleşik teoriler “*historophobic*” bir yaklaşıma sahiptirler. Bu bağlamda, tarihi varolanı “doğrulayan” veya “normalleştiren” bir “veri laboratuvarı” gibi görmektedirler⁴⁴. Dolayısıyla geleneksel kuramların, “zamanı geriye dönüşlü”⁴⁵ bir biçimde inşa ettikleri vurgulanabilir. Bu süreçte, bir metne, yazara veya olaya ilişkin göndermeler yapılarak, belirli bilme biçimlerine “nesnellik”, “süreklilik” ve “dokunulmazlık” kazandırılır. Böylelikle “gerçekliğin” bilgisinden hareket edildiği varsayılarak, belirli görüşler ve uygulamalar, her türlü eleştiriden muaf tutulur⁴⁶.

Buna karşılık, *post-pozitivist* yaklaşımlar ontolojik düzeyde, “bizim dışımızda bir gerçekliğin” olamayacağı savından hareket etmektedirler. Dolayısıyla “gerçekliğin”, dilsel, düşünsel, söylemsel anlamdırmalardan bağımsız değerlendirilemeyeceğini ön görmektedirler. Daha açık bir deyişle, “gerçekliğin” öznelere eylemleri/niyetleri veya ifade/söylem ve metinler aracılığıyla kurulduğunu varsaymaktadırlar. *Post-pozitivist* yaklaşımların, uluslararası ilişkiler alanında *eleştirel kuram*, *post-yapısalcılık*, *metinlerarasılılık* ve *post-modernizm* gibi adlandırmalarla sınıflandırıldığı izlenebilir.⁴⁷ Aralarındaki farklılıklara rağmen, söz konusu yaklaşımların ortak vurgusu, uluslararası ilişkilere ilişkin teorilerin ve tespitlerin “gerçekliği” temsil etmekten ziyade onu inşa ettiği, meşrulaştırdığı veya yeniden ürettiği fikrine dayanmalarındır. Dolayısıyla yerleşik kuramların, bilimsellik ve nesnellik iddialarına şüpheyle yaklaşmaktadırlar. Örneğin eleştirel kuramcılardan Robert Cox, teorilerin “her zaman birileri ve bir amaç için”⁴⁸ ortaya atıldığına işaret ederek, bilimsel söylemin nesnelliğini sorgulamaktadır. Bu bağlamda, *gerçekçilik* ve *yeni-gerçekçilik* kuramlarının İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ABD’nin uluslararası politikadaki hegemonik rolünü destekleyen bir işlev üstlendikleri belirtilebilir⁴⁹.

⁴⁴ Faruk Yalvaç, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, c. 8, s. 29 (2011): 73.

⁴⁵ Jacques Lacan’a göre, semptomların anlamlarının bir kökeni yoktur. Dolayısıyla semptomlar, “geçmişin gizli derinliğinden çıkartılamaz, keşfedilmez” buna karşılık, “geri dönüşlü bir şekilde inşa edilir.” Slovaç Zizek, *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, çev. Tuncay Birkan, 4.bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2011), 70–71.

⁴⁶ Marsh, Furlong, *age*, 26.

⁴⁷ Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, 1.bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 1999), 130.

⁴⁸ Robert Cox, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Millennium: Journal of International Studies*, c. 10, s.2 (1981): 128.

⁴⁹ Burcu Bostanoğlu, Mehmet Akif Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya Medeniyetler ve Robert Cox*, 2.bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2009), 15–16.

Bunun yanında, *metinlerarasıcılık*, *post-yapısalcılık* veya *postmodernizm*⁵⁰ gibi yaklaşımların, *eleştirel* yaklaşımdan farklı olarak, yerleşik kuramların ideolojik işlevini ifşa etmek veya metinlerin içerisindeki saklı, gizli anlamları açığa çıkarmak gibi, bir amaç taşımadıklarına dikkat çekilebilir⁵¹.

Michel Foucault'nun Nietzsche'den yaptığı alıntıyla belirtmek gerekirse, *post-yapısalcılık* “şeylerin ardında, çok başka bir şeyin varolduğunu: Onların özsel ve tarihsiz sırlarını” ortaya koymayı amaçlamaz. Buna karşılık, “özsüz oldukları sırrını ya da onlara yabancı olan figürlerden yola çıkarak, özlerinin parça parça inşa edilmiş olduğu sırrını” ifşa etmeye yönelir. Zira Foucault'ya göre, “şeylerin tarihsel başlangıcında karşımız çıkan şey, kökenlerinin hala korunan özdeşliği değildir-diğer şeylerin uyumsuzluğudur, uyumsuz olandır”⁵².

Bu bağlamda, *post-yapısalcılık* bilgi üretim sürecinin normatif ve siyasi bir mesele olduğuna dikkat çekmektedir. Metinlerin, tanımlamaların, bakış açılarının ve teorilerin pratik yüklü olduklarını, başka bir deyişle hem özneyi hem de nesneyi kurduklarını vurgulamaktadır⁵³. Nitekim Norman Fairclough metnin dilin çizdiği sınırlar içerisinde (gramer kuralları), söylemin düzenlenmesiyle (*order of discourse*) kurulduğunu ve sosyal olayları biçimlendirdiğini belirtmektedir. Fairclough'a göre, söylemin düzenlenme süreci, sosyal-siyasal yaşamı biçimlendiren hâkim söylem unsurlarını yeniden üreten ve rakip söylemlerin kurulmasını engelleyen bir işleve sahiptir. Söylemin düzenlenme sürecinde, önce gerçeklik tanımlanır (*way of representing*) ardından, gerçekliğe ilişkin göndermelerin kabulü sağlanır (*way of acting*). Böylelikle hâkim söylem unsurlarının kendini var etmesi (*way of being*) gerçekleşir⁵⁴.

Roxanne Lynne Doty'e göre, söylem pratikleri bireysel bilinç veya toplumsal kolektif gibi, sabit, verili bir özneye bağlı olarak oluşmazlar. Aksine, özneyi veya

⁵⁰ *Post-modernizm* ve *post-yapısalcılık* tanımlamalarının karmaşık ve tartışmalı bir geçmişe sahip oldukları söylenebilir. Bunun nedenlerinden biri, her iki terimin anlamı üzerinde bir uzlaşmanın olmamasıdır. Ancak uluslararası ilişkiler literatürüne bakıldığında, kendilerini *post-yapısalcı* olarak tanımlayan yazarların, *post-modernizm* çatısı altında toplandıkları görülebilir. Nitekim “dünya siyasetinin *post-modern* bir okumasının” yapıldığı ilk derleme olan *International/Intertextual Relations* başlıklı çalışma, Richard Ashley, R.B.J. Walker gibi önde gelen *post-yapısalcı* yazarların makalelerini içermektedir. Devetak, *age*, 244.

⁵¹ Shapiro, *Reading the Postmodern*, 1–2.

⁵² Foucault, “Nietzsche, soybilim”, 233.

⁵³ Ngaire Woods, “The Uses of Theory in The Study of International Relations”, in **Explaining International Relations Since 1945**, ed. Ngaire Woods, (Oxford: Oxford University Press, 1999): 24.

⁵⁴ Norman Fairclough, **Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research**, (London: Routledge, 2003), 26–27.

öznellik biçimlerini kuran, oluşturan, söylem pratikleri dağılmış haldedirler. Bu noktada, *metinlerarasılık* (*intertextuality*) kavramına dikkat çekilebilir. *Metinlerarasılık* metinlerin diğer metinlere, o metinlerin de başkalarına atıf yaparak, özneleri ve onların dünyalarını tanımladığına işaret etmektedir. Böylelikle, dil içerisinde konumlanan iktidarın, “merkezileşmiş”, “verili bir öznenen” ortaya çıkan bir şey olmadığını savlamaktadır⁵⁵.

Dolayısıyla Roland Barthes’ın ifadesiyle, “önemli olan anlamların kalkışlarını göstermektir, varışlarını değil.” Zira “anlam kalkıştan başka bir şey” değildir. Bu bağlamda, metni temellendiren “başka metinlere, başka kodlara, başka göstergelere *açılma noktası*’dır; metni yapan şey, metinlerarası ilişkidir”⁵⁶. Zira metinler içine kapalı, bitmiş, sona ermiş bir ürün değil, oluşum halinde bulunan, diğer metinlerle “bağlantıda olan” ürünlerdir. Böylelikle metin, topluma ve tarihe alıntılama (adını anma, belirtme, zikretme, aktarma) aracılığıyla bağlanan, bir üretim olarak değerlendirilebilir⁵⁷. “Gerçekliği” kuran tanımlamaların ve adlandırmaların, başka temsiller üzerinden gelişerek ya da onlara eklemlenerek, dağılıma girdikleri söylenebilir. Diğer bir değişle, “hâkim” söylemin, metinlerin diğer metinlere yaptıkları göndermelerle “pişirildiği” saptanabilir.

Jacques Derrida bu durumu, “metnin dışında bir gerçeklik yoktur”⁵⁸ şeklinde ifade etmektedir. Derrida’ya göre, işaret edilen bulunuş (*presence*), sonradan yapılan (*nachtraglich*) ilavelerle, yeniden oluşturulmaktadır. Bu bağlamda, ilavelerin basit, saf, bir eylem olmadığını vurgulayan Derrida, metnin “nesnellik”, “saydamlık” iddiasını çürütmek için *yapısökümü* stratejisini önermektedir⁵⁹. Eleştirel bir yöntem olarak *yapısökümü*, sabit, değişmez olarak görülen kavram ve kavramsal karşıtlıkların sorgulanmasını amaçlamaktadır. Karşıtlıklar arasında kurulan hiyerarşiye odaklanan *yapısökümü*, bu ilişkide kavramlardan birinin “saf” ve “doğru” olarak tanımlanırken, diğerinin kusurlarının vurgulandığına dikkat çekmektedir. Derrida’ya göre, üstün tutulan kavram ayrıcalıklı konumunu, diğer kavramın

⁵⁵ Roxanne Lynn Doty, “Foreign Policy as Social Construction A Post-Pozitivist Analysis of US Counterinsurgency Policy in Philippines”, **International Studies Quarterly**, c. 37, s. 3 (1993): 302.

⁵⁶ Roland Barthes, **Göstergebilimsel Serüven**, çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, (İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 1993), 149.

⁵⁷ **age**, 146.

⁵⁸ Jenny Edkins, “Poststructuralism”, **International Relations Theory For Twenty-First Century**, ed. Martin Griffiths, (Newyork: Routledge, 2007): 90.

⁵⁹ Maja Zehfuss, “Jacques Derrida”, **Critical Theorists and International Relations**, ed. Jenny Edkins and Nick Vaughen-Williams, (Newyork: Routledge): 143.

zayıflığı üzerinden oluşturmaktadır. Dolayısıyla Derrida karşıt kavramların, birbirlerinden bağımsız tanımlanamayacağını belirtmektedir⁶⁰.

Dolayısıyla *yapısökümü*, karşıt kavramlar üzerinden kurulan hiyerarşik ilişkiyi bozmayı, tersine çevirmeyi amaçlayan bir strateji olarak tanımlanabilir. Nitekim *yapısökümü* alt yapı/üst yapı, merkez/çevre, devamlılık/değişim, bireysel/toplumsal, erkek/kadın ve ulusal/uluslararası gibi, birincileri ikincilere üstün tutan *logocentric* izleki, eleştirel bir okumaya tabi tutmaktadır⁶¹. Bu noktada, bir *yapısöküm* tarzı olarak *çifte okuma*, iç/dış, biz/diğerleri, egemenlik/anarşik gibi “verili” karşıtlıkların, sorgulanmasını mümkün kılmaktadır. Derrida’ya göre, *çifte okuma* aynı anda “hem sadık hem de acımasız olması bakımından”, “hilekâr” bir yöntemdir. Çünkü ilk okuma, hâkim yorumun tekrar edilmesini içermektedir. Böylelikle bir metnin, söylemin veya kurumun, iç bütünlüğünü ve tutarlılığını nasıl sağladığı gösterilmektedir. İkinci okuma ise, “ezber bozucudur”. Bir metnin, söylemin veya kurumun iç çelişkilerini, zayıflıklarını vurgulayarak, onları bozmayı amaçlamaktadır. Mevcut çelişkilerin nasıl kapatıldığını ve ötelendiğini göstermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla bir metnin veya söylemin sürekli olarak, iç bütünlüğünü sağlayamama tehlikesiyle karşı karşıya olduğuna dikkat çekilmektedir.

Richard Ashley’nin anarşi problemine ilişkin *çifte okuması*, ulusal/uluslararası ayrımının süreksizliğini göstermesi bakımından bir örnek teşkil edebilir. Ashley’nin ilk okumada, “anarşi” problemini “verili” bir durum olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda, uluslararası ilişkilerde “anarşi” söyleminin, merkezi bir otoritenin olmaması durumu üzerinden üretildiğine, dikkat çekilmektedir. Ayrıca kendi kurallarını sistemin bütününe dayatamayan, birden fazla devletin var olduğu vurgulanmaktadır. Bunun yanında, devletlerin farklı çıkarları olduğunu yinelemektedir. İkinci okumada ise, “egemenlik” ve “anarşi”nin anlamlarını, birbirlerini dışlayarak kazandıkları belirtilmektedir. Bu çerçevede, “heterojenliğin”, “tehdidin”, “değişmezliğin” ve “kendini tekrarın” alanı olarak görülen *dış*, “homojenlik”, “düzenlilik” ve “ilerlemenin” alanı olarak tanımlanan *için*, varoluş nedenini teşkil etmektedir⁶².

Dolayısıyla *post-yapısalcılık* ve *metinlerarasıcılık* gibi yaklaşımlar aracılığıyla,

⁶⁰ Devetak, *age*, 253–254.

⁶¹ Richard K. Ashley, “Living on Border Lines: Man, Poststructuralism and War,” *International / Intertextual Relations*, 261.

⁶² Devetak, *age*, 256–257.

uluslararası ilişkilerde “bulunuşu” (*presence*) mümkün kılan, uzamsal ve zamansal stratejilerin “nasıl” devreye sokulduğu irdelenebilir. Yerleşik kuramların “dış politika” tanımlamalarının “nesnel”, “bilimsel”, “zaman dışı” bir gerçeklik şeklinde nasıl sunuldukları ortaya konabilir. Bu noktada, ilk olarak iç/dış ayrımının *sorunsallaştırılması* gerekebilir. Foucaultcu terminolojide *sorunsallaştırma*, bilgi, iktidar ve etik olmak üzere üç ekseninde gerçekleşmektedir. Bilgi ekseninde, belli kavramlar ve kuramlar içeren, belirli doğruluklar üreten, bilgi alanına (söylemsel pratiklerle) odaklanılmaktadır. İktidar ekseninde, belirli normlar ve kurallar üzerinden işleyen iktidar mekanizmalarıyla (söylemsel olmayan pratikler) ilgilenilmektedir. Etik ekseninde ise, bilgi ve iktidar alanlarında bireyin, kendisiyle kurduğu belli ilişki biçimleri sorgulanmaktadır⁶³.

Bu noktada ilk olarak, iç/dış karşıtlığının bilgi eksenindeki inşasına odaklanılabilir. Başka bir deyişle, devlet egemenliğinin dolayısıyla iç/dış ayrımının, hangi söylem pratikleriyle, “doğrulandığı” veya “nesnelleştirildiği” irdelenebilir. Ardından, iç/dış ayrımı üzerinden oluşturulan “gerçekliğin”, bir iktidar stratejisi olarak nasıl devreye sokulduğu değerlendirilebilir. Üçüncü olarak ise, “dış politika”nın, iktidarın kendini bir bütün olarak kurmasında ve alternatif görüşlerin dışlanmasında nasıl araçsallaştırıldığı ortaya konabilir.

2.2 İç/Dış Ayrımının Bilgi Ekseninde İnşası

Michel Foucault birşeyi önce “nesnelleştiren”, ardından tanımlayan bir teorisinin analitik bir kavramsallaştırma yapamayacağını belirtmektedir⁶⁴. Bu tespitten hareketle, iç/dış ayrımını “nesnelleştiren”, ardından “kavramsallaştıran” söylem pratiklerinin, “süreklilik” ya da “tarih-dışılık” iddiaları sorgulanabilir. Burada ilk olarak, Foucaultcu terminolojinin *arkeoloji*, *episteme* ve *arşiv* gibi kurucu terimlerine değinmek, yerinde olabilir. Sonrasında, Foucault’nun Rönesans, Klasik Çağ ve Modern Çağ dönemselleştirmesinden hareket ederek, iç/dış ayrımının bilgi ekseninde nasıl inşa edildiğine odaklanılabilir.

2.2.1 Arkeoloji, Episteme ve Arşiv

Bilgi ekseninin (söylem pratiklerinin) analizi olan *arkeolojik analiz*, iç/dış ayrımını

⁶³ Ferda Keskin, “Söylem, Arkeoloji ve İktidar,” *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl 3, s. 9 (1999): 16.

⁶⁴ Keskin, “Sunuş”, *Felsefe Sahnesi*, 14.

üreten söylem pratiklerinin *a priori* olmadığını, belirli bir döneme özgü bilme biçimleri tarafından inşa edildiğini göstermeye yardımcı olabilir. Örneğin Foucault deliliği bilgi ekseninde *sorunsallaştırırken* öncelikle, delilik olarak tanımlanan davranış kalıplarının, psikoloji, psikiyatri gibi bilimsel söylemler aracılığıyla, “nasıl” kurulduğunu incelemektedir. Foucault böylelikle, söylemin kurucu bir işleve sahip olduğunu ve öznenin ancak söylemin mümkün kıldığı sınırlar içerisinde tanımlanabileceğine dikkat çekmektedir⁶⁵:

“Genelde söylem ve özel olarak da bilimsel söylem, değişik düzeylerde ve değişik yöntemlerle yaklaşabileceğimiz ve yaklaşmamızı gerektiren çok karmaşık bir gerçekliktir. Bununla beraber, reddettiğim bir yaklaşım varsa o da gözlem yapan özneye mutlak bir öncelik veren, bir eyleme kurucu bir rol atfeden, kendi bakış açısının tarihselliğin merkezine yerleştiren-kısaca aşkın bir bilince yol açan-(geniş anlamıyla fenemonejik yaklaşım olarak adlandırılabilir) yaklaşımdır. Bana öyle geliyor ki, bilimsel söylemin tarihsel çözümlemesi, son kertede, bilen öznenin bir kuramına değil, ama söylemsel pratiğin bir kuramına dâhil olmalıdır”.

Dolayısıyla Foucault’ya göre, insanın bir bilgi öznesi olarak “nasıl” kurulduğu sorusu, bilgi alanlarının, üretilen doğrulukların oluşumunun ve bu oluşuma özgü söylemsel pratiklerinin analizini içermektedir. *Arkeolojik* analiz bu noktada, belirli tarihsel dönemlere özgü söylemsel oluşumlar (insan bilimleri gibi) ile onların içerisinde yer aldığı tikel söylemlerin (teorilerin) ortaya çıkışını mümkün kılan, *epistemik* koşulları incelemektedir⁶⁶.

“*Kelimeler ve Şeyler*”in *İngilizce* çevirisine yazdığı önsözde Foucault *epistemeyi* “belirli bir dönemde, bir bilgi alanının yaşamın bütünlüğü içinde sınırlayan, bu alanda görülen nesnelerin varlık biçimini tanımlayan, insanın günlük kavrayışını teorik güçlerle donatan ve doğru bilinen şeyler üzerine kendilerinde insanın bir söylem geliştirdiği koşulları belirleyen *a priori*” olarak tanımlamaktadır⁶⁷. “*Bilginin Arkeolojisi*” adlı eserinde ise, *episteme* “dünyanın bir vizyonu, bütün bilgilerde ortak ve her bir bilgiye aynı normları ve aynı postülatları dayatacak olan bir tarih dilimi, aklın genel bir evresi, bir çağın insanların kendisinden kaçıp kurtulamayacağı belirli bir düşünce yapısı, ortak bir el tarafından herkes için yazılmış büyük bir mevzuat gibi bir şey” şeklinde betimlemektedir⁶⁸.

⁶⁵ Michel Foucault, **Order of Things: An Archeology of the Human Science**, (London: Tavistock, 1970), 14’den aktaran Orhan Tekelioğlu, **Michel Foucault ve Sosyolojisi**, çev. İbrahim Sirkeci, 1.bs. (Ankara: Bağlam Yayınları, 1997), 83–84.

⁶⁶ Keskin, **age**, 15.

⁶⁷ Michel Foucault, **The Order of Things, An Archeology of the Human Science**, (Par Alan Sheridan-Smith, Newyork:Random House, 1970), 22’den aktaran Veli Urhan, **Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme**, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), 46.

⁶⁸ Foucault, **Bilginin Arkeolojisi**, 221.

Dolayısıyla *epistemeler*, birbirinden doğmazlar ya da diyalektik bir zıtlık içerisine girerek, bir düşünce devrimi biçiminde ortaya çıkmazlar. Tersine, belirli düşünce yapılarının boşalttıkları alanları, eşzamanlı olarak birden bire ve kendiliğinden doldurarak oluşurlar. Foucault böylece, bilginin düzenli birikimi ve aklın tedrici ilerlemesi şeklinde ortaya konulan geleneksel tarih anlatısına karşı çıkmaktadır. Bilgi biçimlerinin evrensel ve değişmez olmadığına, tarih içinde değişiklikler gösterdiğine dikkat çekmektedir. Foucault’ya göre, süreksizlik veya tarihsel kopuş vurgusu, bir tarihsel dönemden diğerine geçerken, şeylerin artık aynı tanımlanmaması, betimlenmemesi, sınıflandırılmaması ve bilinmemesi gerektiğini öngörmektedir⁶⁹.

Başka bir deyişle, *episteme* kavramı bir döneme ilişkin eylem ve davranışları belirleyen koşulların bütünü tanımlamaktadır. Dolayısıyla bir çağ, bu çağın bilgi biçimlerinin birliğini yöneten bir *episteme* tarafından biçimlendirilmektedir. Her yeni *episteme* bir süreksizliği ve kopukluğu içermektedir. Foucault Batı’daki *epistemeler* arasındaki kopuşları, üç dönem ayırarak değerlendirmektedir. Bunlar Rönesans, Klasik ve Modern Çağları’dır.

Foucault’ya göre, Rönesans metinlerinin yorumlanmasında “benzerlik” düşüncesi hâkimdir. Foucault “benzerlik” anlayışının, simgeler oyununu düzene soktuğuna, görünen ve görünmeyen şeylerin bilgisine izin verdiğine veya onları temsil etme sanatına rehberlik ettiğine dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle, Rönesans epistemesi şeylerin birbirine benzediğini varsayarak, onları benzer hale getiren biçimleri, saptamaya çalışmaktadır. Foucault’ya göre, Rönesans düşüncesinde benzerliğin dört biçimi vardır⁷⁰.

Bunlardan birincisi, *convenientia*’dır. *Convenientia* mekân içinde “yakından yakına” bir benzerliği anlatmaktadır. Şeyler arasında bir akrabalık ilişkisi oluşturan bir zincire işaret etmektedir: “Dünya şeylerin evrensel “yakınlığı”dır; yeryüzünde ne kadar hayvan veyahut doğa veya insan tarafından ne kadar üretilmiş nesne varsa, denizde de o kadar balık vardır (adları Episcopus, Catona, Periapus olan balıklar yok mudur?); suda ve yeryüzünde ne kadar balık varsa, gökte de o kadar varlık vardır ve bunlar birbirlerine denk düşmektedirler; son olarak da, yaratılmış her şeyin içinde

⁶⁹ Urhan, *age*, 48.

⁷⁰ Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: İmge Kitabevi, 2013), 45–46.

“Varoluş, İktidar, Bilgi, ve aşk tohumları eken” Tanrıdan bir parça vardır”⁷¹.

Benzerliğin ikinci biçimi, *aemulatio*’dur. *Aemulatio* uzamsal teması olmayan, iki ayrı varlık arasındaki rekabeti ifade etmektedir. Mekânsal bir bağlantısı veya yakınlığı olamayan iki varlık arasında, bir yansımanın ve ayna ilişkisinin varlığına işaret etmektedir: “Dünyaya dağılmış şeyler, onun aracılığıyla birbirlerine cevap vermektedirler. İnsan yüzü, uzaktan gökyüzüyle, Tanrının bilgeliğiyle yetersiz bir şekilde rekabet etmektedir; aynı şekilde iki göz sınırlı parlaklıklarıyla, geniş ve aynı gökyüzünün yaydığı büyük aydınlığı yansıtmaktadır; ağız Venüs’tür, çünkü aşk öpücükleri ve sözleri oradan geçmektedir; burun Jüpiter’in esasının ve Merkür’ün kanatlı ve yılanlı sopasının imgesidir”⁷².

Benzerliğin üçüncü biçimi, kıyastır. Kıyas içinde *convenientia* ve *aemulatio* çakışmaktadır. Başka bir deyişle, kıyas hem benzerliklerin mekân içindeki çarpışmalarından bahsetmektedir hem de onlar arasındaki ayarlamaları, bağlantıları içermektedir. Örneğin, “yıldızların içinde parladıkları gökyüzüyle olan ilişkileri aynı zamanda ot ile yeryüzü, canlılar ile oturdukları dünya, madenler ve elmaslar ile içine gömüldükleri kayalar, duyu organları ile harekete geçirdikleri çehre, deri lekeleri ile gizlice damgaladıkları vücut arasında” ince benzerlikler bularak, sonsuz sayıda kıyas yapılabilir. Böylelikle, bütün bilgiler ortak bir zeminde birleştirilir. Dördüncü benzerlik biçimi, sempatiler (yakınlık) oyunu tarafından oluşturulmaktadır. Sempati “tek bir temastan fişkırmakla ve mekânları aşmakla yetinmemektedir; şeylerin dünyadaki hareketine yol açmakta ve en uzaktaki yakınlaşmaları harekete geçirmektedir”⁷³.

Sempati şeylerin özdeşliğini, “ikiz çehresi olan antipati” ile sağlar: “Şeylerin özdeşliği, bunların başkalarına benzeyebilmeleri ve yakınlaşabilmeleri-kendi özgüllüklerini koruyarak-olgusu, sempati ile onun karşıtlığı olan antipati arasındaki sürekli terazilendirir”⁷⁴. Bakıldığında, “benzerlik” epistemesinin zengin bir semantik dokuya sahip olduğu görülebilir. Nitekim Rönesans’ta egemen anlayış, dünyanın çözümleri gereken şifrelerle kaplı olduğunu varsaymaktadır. Ancak işaretlere anlam veren özne-insan değildir. Rönesans epistemesinde insan, Foucault’ya göre, anlam veren değil, aşkın ve sonsuz bir kaynak tarafından şeylerin

⁷¹ age, 47.

⁷² age, 48

⁷³ age, 53

⁷⁴ age, 54–55.

özüne yerleştirilmiş bulunan anlamı anlamaya çalışan bir yorumlayıcıdır⁷⁵.

Klasik Çağ epistemesinde ise, şeyler arasındaki “benzerlik” düşüncesinin yerini, “farklılıklara” bıraktığı görülmektedir. Öyle ki, benzerlik artık bilginin bir biçimi değil, “daha çok hata fırsatı, karışıklıkların iyi aydınlatılmamış alanı, incelenmediğinde maruz kılınan tehlikedir.” Hatta, Descartes “iki şey arasında bazı benzerlikler keşfedildiğinde, aslında bunların farklı oldukları noktalarda bile yalnızca biri için doğruluğu belirlenen şeyi, her ikisine atfetmek, yaygın bir alışkanlıktır” demektedir⁷⁶. Dolayısıyla zihnin faaliyeti artık şeyleri yakınlığa değil, ayrıştırmaya yönelmektedir. Karşılaştırma yoluyla, farklılıkların ortaya çıkarılması, bilmenin temel amacı haline gelmektedir.

Klasik Çağ’da, dilin şeylere zamanın derinliklerinden dayatılan “Tanrısal bir imza” olmaktan çıktığı ve artık dünyanın figürlerinden biri haline geldiği izlenmektedir: “Dil varlıklar ortamından çekilerek, şeffaflık ve tarafsızlık çağına girmektedir”⁷⁷. Foucault bu dönüşümü *mathesis* kavramıyla açıklamaktadır. Çünkü *mathesis* varlıklar arasındaki ilişkinin, düzen ve ölçü biçimi altında düşünülmesini ön görmektedir⁷⁸.

Modern Çağ epistemesinde ise, insan bilginin hem kurucusu, hem de nesnesi olarak tanımlanmaktadır. Klasik Çağ epistemesinden farklı olarak, modern insanın eylem ve söylemlerinin, dış dünyanın pasif bir yansıması olmadığı varsayılmaktadır. Başka bir deyişle, insan kendi eylemlerinin yaratıcısı ve uygulayıcısı olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık, insana ait söz ve edimlerin, belirli kurallar çerçevesinde, etkinlik kazanabileceği ön görülmektedir⁷⁹. Dolayısıyla Foucault’ya göre, modernliğin eşiği insanın, “aşkın-ampirik” düzeyde ele alınmasıdır⁸⁰.

Daha açık bir ifadeyle, insan tüm bilgilerin aşkın kaynağı olarak görülürken, aynı zamanda dikkatle gözlemlenen, kavramsallaştırılan bir nesneye dönüştürülmektedir. Öyle ki, modernitenin insan üzerinde kurduğu denetim mekanizmasının, insanın kendi özerkliğini ve iktidarını mümkün kılan aşkınsal koşulları hazırladığı izlenebilir. Nitekim Immanuel Kant aydınlanmanın “bir eleştiricilik çağı” olduğunu belirtirken,

⁷⁵ Urhan, *age*, 70.

⁷⁶ Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, 90.

⁷⁷ *age*, 97.

⁷⁸ *age*, 98.

⁷⁹ Bartelson, *age*, 188.

⁸⁰ Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, 444.

her şeyin “alçakgönüllülükle bu kritisizme boyun eğmesi, ona bağlanması” gerektiğini vurgulamaktadır⁸¹. Dolayısıyla aydınlanma çağında, eleştirinin “sınırlı bir tutum” (*limit attitude*) olarak devreye sokulduğu belirtilebilir⁸².

Foucault belirli bir tarihsel döneme özgü tüm bu ifadeleri tanımlayan, sınıflandıran, ortaya çıkaran veya yöneten sistemi, *arşiv* kavramıyla tanımlamaktadır. Foucault’ya göre, *arşiv* bir kültürün geçmişine ait belgelerin veya metinlerin toplamı değildir. İfadelerin kendi “ifade edilebilirlik sistemini” tanımlayan şeydir⁸³. *Arşiv* içerisinde bir ifadeler çokluğunu barındırmaktadır. Ancak bu ifadeler, şekilsiz ve dağınık değildirler. *Arşiv* ifadeleri düzenleyen ve kullanıma sokan bir işleyişe sahiptir. Bunun yanında, *arşiv* ifadelerin farklı biçimlerde düzenlenmesine de olanak vermektedir. Dolayısıyla *arşiv* içerisinde ifadeler, kesintisiz bir çizgisellik göstermezler, farklı biçimler halinde toplanabilirler, çeşitli ilişkilere göre birbiriyle birleşebilirler veya silinebilirler. Nitekim Foucault’ya göre, aynı dönemde söylenen başka şeyler, “aşırı bir solgunluk içinde oldukları halde”, bugün “yakınıımızdaki yıldızlar gibi kuvvetle aydınlatmaktadır.” Bu bağlamda, *arşiv* “ifadelerin oluşumunun ve dönüşümünün genel sistemidir”. Başka bir ifadeyle, ifadenin işlevini ve ait olduğu söylemsel oluşumun, genel temasını vermektedir. *Arkeolojik* analiz “(...) özgüllükleriyle birbirine eklemlenen fakat kavramların zamanı, teorik dönemler, biçimlenme evreleri ve dilbilimsel evrimin aşamaları konusunda birbirine karışmayan, bu “ifade dönemlerini” ele almaktadır⁸⁴.

2.2.2 Rönesans, Klasik Çağ ve Modern Dönem Epistemelerinde “Dış”

Kavramı

Her dönemin kendi *arşivi* içerisinde anlamlandırılan iç ve dış ifadelerinin, kesintisiz bir çizgisellik göstermedikleri, farklı biçimlerde yorumlanabildikleri, birbirleriyle birleşebildikleri veya ayrışabildikleri söylenebilir. Dolayısıyla iç ve dış kavramlarının, bir dönemin bilgi biçimlerini yöneten *epistemeler* tarafından tanımlandıkları ileri sürülebilir. Örneğin Foucault ile benzer bir dönemselleştirmeden hareket eden Bartelson, egemenliğin tanımına ilişkin süreksizlikleri, Rönesans,

⁸¹ Immanuel Kant, “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784)”, *Seçilmiş Yazılar*, çev. Nejat Bozkurt, (Ankara: Remzi Kitabevi, 1984), 219.

⁸² Ashley, “Living on Border Lines”, *age*, 264.

⁸³ Foucault, *age*, 156.

⁸⁴ *age*, 174.

Klasik Çağ ve Modern Çağ ekseninde incelemektedir⁸⁵. Bu noktada, her üç dönemde iç ve dış kavramlarının nasıl tanımlandıkları irdelenebilir.

2.2.2.1 Rönesans Epistemesinde “Dış” Kavramı

Rönesans döneminde devletler-arası ilişkileri tanımlamayan, bir “uluslararası” kavramının ve anlayışının henüz ortaya çıkmadığı izlenmektedir. Zira bu dönemde, egemen devletler ayrı, özerk, birimler olarak algılanmamaktadır. Dolayısıyla teoride ve pratikte, devlet içi alanla, devletler-arası alan arasında, kesin bir sınır çizmek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, Rönesans Hristiyanlık’daki birlik ve bütünlük düşüncesinin etkinliğinin azalmaya başladığı bir dönemdir. Papalık kurumu, gücünü arttıran egemen devletler karşısında, gittikçe etkisizleşmektedir. Bunun yanında, Rönesans Avrupası, “Hristiyanlık karşıtı” bir güç olarak gördüğü Osmanlı İmparatorluğu’nun baskısı altındadır. Aynı dönemde, Amerika kıtasında “Hristiyan olmayan” yaşam tarzlarının keşfedilmesiyle, Hristiyan değerlerinin güvenilirliğinin sorgulandığı izlenmektedir. Tüm bu faktörler dikkate alındığında, Hristiyanlık’daki evrensellik ilkesiyle temellendirilen devlet teorisinin, teolojik temellerinin sarsıldığı görülmektedir. Rönesans’ın bilgi biçiminin, bu kargaşa ortamına son vermeyi, yeniden düzeni ve birliği sağlamayı amaçladığı belirtilebilir⁸⁶.

Bu amaç doğrultusunda, dönemin siyaset bilgisinin Rönesans’taki benzerlik ve emsal düşüncesiyle temellendirildiği görülebilir. Foucault’nun da dikkat çektiği gibi, Rönesans epistemesinde, benzerlikler örnekler tarafından desteklenirken, seçilen örnekler aralarındaki benzerliklere referans yapılarak onaylanmaktadır. Olaylar arasında benzerlik kurulması veya olayların birbirlerine örnek gösterilmesinin, bir “köken” veya “başlangıç” oluşturma ihtiyacını yansıttığı söylenebilir. Böylelikle devlet idaresinin, emsaller göstererek, var olan belirsizlikleri sonlandırmak istediği izlenebilir. Başka bir deyişle, örnekler ve benzerlikler aracılığıyla, bir köken veya başlangıç “icat” edilerek, düzenin kendisini yeniden üretmeye çalıştığı belirtilebilir⁸⁷.

Rönesans düşüncesinin iki önemli temsilcisi olan, Niccolo Machiavelli ve Thomas Moore’un metinlerine ilişkin bu yönde bir okuma yapılabilir. Her iki düşünürün metinlerinde, Hristiyanlık’taki “evrensellik” düşüncesine dayanan devlet anlayışının

⁸⁵ Martin Griffiths, Steven C. Roach, M. Scott Salamon, **Fifty Key Thinkers in International Relations / Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler**, çev. Cesran, (Ankara: Nobel Yayınları, 2011), 269.

⁸⁶ Bartelson, **age**, 89.

⁸⁷ **age**, 110.

çözülmesiyle ortaya çıkan sorunlara, bir çözüm getirmeyi amaçladıkları söylenebilir. Örneğin, Machiavelli siyasi parçalanmışlığa son verebilmek ve belirsizlik durumunun yaratacağı sorunların önüne geçebilmek için, “yenilikçi” bir tutum almanın zorunluluğuna işaret etmektedir. Machiavelli’nin bu yaklaşımında, iki noktaya dikkat çekilebilir. Bunlardan birincisi, eskiye son verme eylemi olarak “icat”ın, benzerlik zincirini kullanarak geçmişten örneklerle başvurmasıdır. İkincisi, “yeni”nin karşıtı olarak sunulan “eski”nin, bizzat “yenilik” veya “icat” ediminin varoluş nedenini teşkil etmesidir. Bu noktada, iç/dış ayrımının, yeni/eski karşıtlığı üzerinden temellendirildiği belirtilebilir. Burada “dış” eski düzenin değerlerini veya rakip prenslerin varlığını ifade etmektedir. Prens “yenilik” yapmayı başarabildiği ölçüde, “eski” düzene son verebilir veya rakiplerine üstünlük sağlayabilir. “Eski” düzenle veya “rakip” prenslerle özdeşleştirilen “dış”ın, aynı zamanda prens’in “yenilik” edimine kaynaklık ettiği hatta varlığını meşrulaştırdığı izlenebilir. Daha açık bir ifadeyle, prensin “yeni” düzeni ancak “eski”nin değerleri üzerinden oluşturabileceği varsayılmaktadır.

Thomas Moore’un ise, iç savaş ve dinsel reform sürecinden kaynaklanan sorunlar karşısında, “izolasyon” fikrini öne çıkardığı izlenmektedir. Kusursuz bir toplum düzenini ifade eden “*Ütopya*”nın, “izolasyon” fikri üzerinden temellendirildiği görülebilir. Daha açık bir ifadeyle, “*Ütopya*”daki “mükemmellik” vurgusunun, “*Ütopya*” dışında yaşayanların “kusurlu” yaşamı üzerinden inşa edildiği söylenebilir. Öyle ki Moore, “*Ütopya*”nın temsil ettiği değerlerin “evrenselleşmesi” durumunda, “*Ütopya*”nın varlık nedeninin ortadan kalkacağına işaret etmektedir. Ayrıca “*Ütopya*”da tasvir edilen “kusursuz” yaşamın, Plato’nun “*Devlet*”i ile Augustine’nin “*Tanrı Ülke*”si ile benzerlikler içermesi dikkat çekicidir.⁸⁸ Dolayısıyla Machiavelli gibi, Moore’un da siyaset düşüncesinin “benzerlik zinciri” ile temellendirildiği belirtilebilir. Bu noktada, Rönesans epistemesinde iç/dış ayrımının nasıl tanımlandığının anlaşılabilmesi bakımından, önce Machiavelli’nin ardından Moore’un görüşlerine daha yakından bakılabilir.

Rönesans düşüncesinin temsilcilerinden biri olan Niccolo Machiavelli, siyasal meşruluğun “doğallık” değil, “yapaylık” içerdiğini belirtmektedir⁸⁹. Öyle ki, Machiavelli’ye göre, “yeni bir ülkeyi sahiplenmek isteyen hükümdar, geçmiş

⁸⁸ Bartelson, *age*, 125.

⁸⁹ Cemil Oktay, *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2007), 70.

yönetimin anılarını silmek zorundadır. Çünkü eski özgürlük anıları insanları rahat bırakmaz, bırakamaz. O kadar ki, en güvenli yöntem ya onları ortadan kaldırmak ya da gidip oraya yerleşmektir”⁹⁰. Machiavelli yeni bir düzen kurulurken, çatışmaların ve belirsizliklerin yaşanmasının kaçınılmazlığına dikkat çekmektedir⁹¹:

“Bir kere şunu bilmemiz gerekir: Hiçbir şey yeni düzenlemeler kadar çok tartışılan, sonucu belirsiz, uygulaması tehlikeli değildir. Çünkü yeni düzenlemeyi getiren insan, eski uygulamalardan yarar sağlayanların düşmanlığını kazanırken, yeni düzenlemelerden yana gözükenlerin de etkin bir desteğini alamaz. Bu gönülsüzlük bir ölçüde de, insanlara özgü kuşkucu yaklaşımlarındandır. Çünkü insanlar yeni olan işlere, eğer daha önce denenmemiş ise, kuşku ile bakarlar. Bundan ötürüdür ki, yeninin karşısında olanlar buldukları her fırsatı kaçırmayıp, kavga vererek saldırırlar; ötekiler davayı gönülsüz savundukları için onlarla yola çıkmak, tehlikeler içerir”.

Machiavelli bu noktada “icat” eylemini, eski ile yeni düzen arasındaki çatışmanın, bir antitezi olarak sunmaktadır⁹². Çünkü “icat” eylemi, eski düzene son verirken, yeni düzenlemelerin yol açtığı belirsizlik durumunun, giderilmesini amaçlamaktadır. Bu durumda, hükümdarın başarısı, “iradesini” (*virtue*), “talih”(fortune)-”zamanın ve mekânın koşulları”- ile çakıştırmaya bağlıdır⁹³:

“(…) huyunda ve suyunda hiçbir değişiklik olmamasına karşın bir hükümdarın nasıl bir gün başarılı, öteki gün başarısız olduğunun nedenlerini tartışmak istiyorum. Bence, bunun kaynağı yukarıda uzunca sözünü ettiğim nedenlerdir. Bir başka deyişle, tümüyle yazgıya dayanan bir hükümdar yazgı değiştiği anda batar. Öte yandan siyasasını zamanın koşullarına uyduran hükümdarların başarılı, zamanına ters düşenlerin de başarısız olacaklarını düşünüyorum”.

Machiavelli “yenilikçi hükümdar” tipini, “kabiliyetlerini”, “zaman ve mekânın koşulları” ile buluşturmayı başaran peygamberler ve mitolojik kanun koyucular ile örneklendirmektedir⁹⁴:

“Ama yazgıya dayalı olarak değil de, öz becerileriyle hükümdar olanlardan söz edilecek olursa, aralarında en yetkinleri Musa, Kyros, Romulus ve Theseus ve benzerlerini sayabiliriz.(...) yaşamlarına ve devinimlerine baktığımızda, yazgının fırsattan başka bir şeyi önlerine koymadığını göreceğiz; yazgı onlara hammaddeyi vermiştir; onlar da kendilerine göre, bu hammaddeyi işlemişlerdir. O fırsat önlerine çıkmasaydı, içlerinde saklı yetenekleri yitip giderdi; eğer içlerindeki yetenek olmasaydı fırsat boşuna önlerine çıkmış olurdu”.

Machiavelli’nin siyasetin ölçüsü olarak “başarıyı” göstermesi, siyaset bilgisine ilişkin yeni bir anlayışın geliştirilmesi olarak yorumlanabilir. Machiavelli’ye göre, “kılı kırk yarıp ve sabırla ülkesini yöneten bir hükümdarın içinde bulunduğu zaman ve koşullar yönetim biçimine uygun düşüyorsa, o hükümdarın başarılı olmaması için

⁹⁰ Niccolo Machiavelli, **Hükümdar**, çev. Necdet Adabağ, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 20.

⁹¹ Machiavelli, **age**, 22.

⁹² Bartelson, **age**, 113.

⁹³ **age**, 94.

⁹⁴ Machiavelli, **age**, 21

bir neden yoktur”⁹⁵. Dolayısıyla hükümdarlara ilişkin belirleyici ölçüt, ahlak ve dinin kategorilerine uygun davranması olmaktan çıkmaktadır⁹⁶. Nitekim Machiavelli “müsallah peygamberler”in hep kazanırken; “silahsız ve savunmasız olanlar”ın hep kaybettiklerini belirtmektedir⁹⁷.

Machiavelli’nin kendisi, bu bakışı, “bilinmeyen suları ve toprakları araştırmak bir denizci için ne kadar tehlikeliyse, her keşif de sahibi için o kadar tehlikelidir: yine de yeni bir yol açmaya karar verdim, ilerlemekte epey zorlanacağım kesin...”⁹⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Machiavelli’de başlangıç olarak sunulan şeyin, “*la verita, effectuale della cosa*”, yani eşyanın ve olayların somut, elle tutulan gerçekliğinden hareket etme olduğu söylenebilir⁹⁹.

Ancak Bartelson gerçeği yansıtmada ediminin (*act of mirroring*) kendisinin, bizzat bir inşa veya icat eylemi olduğuna dikkat çekmektedir. Bu süreçte, fiili hakikat ile imge arasında, bir benzeşimin kurulduğunu belirtmektedir. Bartelson’a göre, imge ve gerçeklik arasında kurulan bu benzeşim, örneklendirmeler devreye sokularak gerçekleştirilmektedir¹⁰⁰. Nitekim *Prems*’te eski ve yeni düzen arasındaki çelişkinin, Roma’nın pagan değerleri ile Hristiyanlığın aşkın değerleri arasındaki karşıtlık üzerinden dile getirildiği gözlemlenmektedir. Bu karşıtlığın, söylemsel düzeyde birbirini desteklediği dikkat çekmektedir. Roma düşüncesinin Hristiyan ideoloji geleneği karşısındaki üstünlüğünün belirtilmesinin, yeni olarak sunulan “şey”i- siyasetin nesnel bilgisine yönelme iddiasını- destekleyen bir işlev üstlendiği görülebilir. Bu bağlamda, yenilik olarak sunulan “şey”in aslında, eskinin yeniden canlandırılması olduğu söylenebilir. Dolayısıyla yenilik edimi içerisinde bir çelişkiyi barındırmaktadır. Zira eskiden kopuş veya ayrışma iddiasının, son tahlilde geçmişe ait örneklerle desteklendiği veya kurgulandığı izlenmektedir¹⁰¹.

Machiavelli “şey”in “ne olduğunun” yanı sıra, “nasıl görüldüğü”nün de önemini vurgulayan bir düşünürdür. Bu noktada, hükümdarın başarı ölçütlerinden biri, toplumun değerleriyle uyumlu görünmektir¹⁰². Başka bir deyişle, yeni düzenin

⁹⁵ age, 95.

⁹⁶ Louis Althusser, **İki Filozof: Machiavelli-Fuerbach**, çev. Alp Tümerterkin, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2010), 137.

⁹⁷ Oktay, age, 66.

⁹⁸ Althusser, age, 18.

⁹⁹ Oktay, age, 66.

¹⁰⁰ Bartelson, age, 112.

¹⁰¹ age, 121.

¹⁰² Oktay, age, 66–67.

benimsenmesi ve sürdürülebilmesi, toplumun sahip olduğu eski ahlaki zorunluluklarının dikkate alınmasına bağlıdır¹⁰³:

“Bir hükümdarın yukarıda saydığım niteliklerin tümüne sahip olması gerekmez, ama sahipmiş gibi görünmesinde yarar vardır. Dahası şunu yüreklilikle söylemek istiyorum ki, o niteliklerin tümüne sahip olmak ve onlara uymak tehlikelidir, oysa sahipmiş gibi görünmesi yararlıdır. Örneğin merhametli, sadık, insancıl, dürüst ve dindar gibi görünmek ve gerçekte olmak gibi; ne ki olmamak gibi bir olasılık karşısında, ruhun buna hazır olması gerekir. Bununla şunu söylemek istiyorum: Bir hükümdar, özellikle yeni birisi, iyi bilinmek adına sahip olması gereken bu niteliklerden devleti ayakta tutabilmek amacıyla, vazgeçmek ve iyilik yapmamak; verdiği söze, insanlığa ve dine karşı durmak zorunda kalabilir. (...) Hükümdar yukarıda saydığımız beş nitelikle ilgisi olmayan hiçbir şeyi, ağzından kaçırmamaya özen göstermelidir. Öyle bir izlenim vermeli ki, onu duyan, onu gören herkes ne kadar merhametli, sözünde duran, dürüst, insancıl, dindar demeli. Dindar görünmesi, hiçbir şeyin gerekli olmadığı kadar gereklidir”.

Bu paragraftan anlaşılacağı üzere, Machiavelli yeni düzenin, eskisinin tamamen tasfiyesini-görünüşte de olsa- içermediğine dikkat çekmektedir. Bartelson yeni bir düzen kurulurken, prense önerilen gerçeği gizleme taktiğinin, metinsel düzeyde “*Prens*”te gerçekleştirildiğini belirtmektedir¹⁰⁴. Dolayısıyla “*Prens*”in yazarı ile “yenilikçi hükümdar” arasında bir benzerlik kurmaktadır¹⁰⁵. Öyle ki, Bartelson’a göre, Maciavelli’nin okuyucuyla olan ilişkisi, hükümdarın uyruklarıyla kurduğu ilişkiye benzemektedir. Örneğin, hükümdara tavsiye edilen “hile”lerin benzerinin, metinde yazar tarafından, devreye sokulduğuna dikkat çekmektedir. Böylece “*Prens*”in yazarının okuyucularını kendisine tabi kılmak için, “retorik hile”lerine başvurduğunu vurgulamaktadır¹⁰⁶.

Bakıldığında, Machiavelli’nin “imgelem dünyasının değil, somut gerçeğin ardından gitmenin”¹⁰⁷ gerektiği iddiasının, yine imgeler, benzetmeler ve örnekler üzerinden dile getirildiği gözlemlenmektedir. Örneğin, metinde hükümdarın iktidarını iki şekilde devam ettirebileceği vurgulanmaktadır. Bunlardan birincisi, yasalara uymak; diğeri ise zora başvurmaktır. İlki insanlara özgüyen; ikincisi hayvanlara özgü bir yöntemdir. Burada hükümdarın iki kimlikli olması gerektiğine ilişkin savın, Yunan mitolojisinde Akhilleus’u eğiten yarı insan, yarı at bir yaratık olan Kentaur benzetmesi ile desteklendiği izlenmektedir¹⁰⁸:

“Bir hükümdarın iki yolu da iyi kullanmayı bilmesi gerekir. Bu ilke hükümdarlara eski yazarlarca üstü kapalı olarak öğretilmiştir. Bu yazarlar, Akhilleus’un ve diğer birçok eski hükümdarların yetiştirilmeleri için Kheiron’un okuluna verildiklerini ve orada eğitildiklerini

¹⁰³ Machiavelli, *age*, 67–68.

¹⁰⁴ Bartelson, *age*, 115.

¹⁰⁵ *age*, 113.

¹⁰⁶ *age*, 116.

¹⁰⁷ Machiavelli, *age*, 59.

¹⁰⁸ *age*, 66.

yazar. Yarı insan yarı hayvan bir öğretmenin denetiminde eğitilmenin anlamı, hükümdarların iki kimlikli olmaları gereğini göstermektedir başka bir şey değildir; biri olmadan ötekinin sürekliliği söz konusu olamaz”.

Ayrıca “tilki” benzetmesiyle, hükümdara eylemlerini gizlilik içerisinde gerçekleştirilmesi telkin edilmektedir. Bartelson’a göre, “gizlilik” veya “takiye” yapma edimleri, eski düzenin ahlaki ve epistemik değerlerinin “istismarını” içermektedir. Retorik bu noktada, eski düzenin değerlerinin “istismarını” sağlayan bir işlev üstlenmektedir¹⁰⁹. Sonuç olarak, “Prens”te iç/dış ayrımının özü itibariyle, eski /yeni düzen arasındaki zıtlık üzerinden temellendirildiği belirtilebilir¹¹⁰. Yeniliklerin “eski” düzenin ilkeleriyle desteklendiği dikkate alındığında, “dış” olarak tanımlanan “eski”nin aslında, “yeni” düzeni yani “iç”i yapılandırdığı söylenebilir.

İç/dış ayrımının, eski/yeni düzen arasındaki karşıtlıkla özdeşleştirildiği bir diğer metin, Thomas Moore’un “*Ütopya*” adlı eseridir. Moore eserinde, kurgusal bir tasvire başvurarak, yaşadığı toplumun çelişkilerine dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle, Moore’un bir ada kurgusu üzerinden, yaşadığı ülkedeki siyasal kurumların toplumun yararına nasıl düzenlenmesi gerektiğine ilişkin bir model geliştirdiği belirtilebilir. Dolayısıyla “*Ütopya*”da tasvir edilen düzen, mevcut düzenin kurum ve değerlerine yönelik köktenci bir değişim çağrısı olarak yorumlanabilir. Zira “*Ütopya*”nın kurumları ve değerleri, mevcut düzenle tamamen bir karşıtlık içerisinde¹¹¹:

“Utopia’nın kurumlarını başka uluslarınkiyle karşılaştırınca, bir taraftaki bilgeliğe ve insanlığa hayran olmaktan, öbür taraftaki akılsızlığa ve barbalığa vahlanmaktan, kendimi alamıyorum. Utopia’da yasalar sayıca çok azdır. Yönetim bütün yurttaşları, aynı ölçüde yararlandırır. Herkes değerinin karşılığını görür. Ortak zenginlik, öyle eşitçi dağıtılır ki, herkes bütün yaşama kolaylıklarına, bol bol kavuşur. Başka her yerde, ‘senin benim’ ilkesiyle, karmaşık olduğu kadar da, kötülüğe elverişli bir toplum düzeni kurulmuştur. Binlerce yasa çıkarılır, yine de ne herkes ev sahibi olur, ne de kimsenin mülkü korunabilir, ne de başkasınınkinden kolayca ayrılabilir. Her gün sürüyle açılan ve bir türlü bitmek bilmeyen davalara bakın”.

Ancak tıpkı Machiavelli gibi, Moore da, yeni kurumlara ve değerlere göndermede bulunurken, “benzeşim zinciri”yle bağlarını koparmamaktadır. Nitekim “*Ütopya*”nın, Plato’nun “*Devlet*”i ile Augustine’nin “*Tanrı Ülke*”si örneklendirmeleriyle temellendirilen bir metin olduğu görülebilir. Bu çerçevede, metinde öne sürülen “akılcı” bir toplum kurma iddiasının, “saf” Hristiyanlık ile “ideal” cumhuriyet anlayışının aşkın değerleri üzerinden dile getirildiği izlenebilir. Buna ilaveten,

¹⁰⁹ Bartelson, **age**, 118.

¹¹⁰ **age**, 120.

¹¹¹ Thomas More, **Utopia**, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Mine Urgan, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999), 34–35.

“*Ütopya*”daki “ideal” kurum ve kuralların, uzamsal bir ayrılığa göndermede bulunularak inşa edildiği söylenebilir.¹¹²

Nitekim metinde “*Ütopya*”nın ilk kralı olan Utopus’un ele geçirdiği toprakları, karadan ayırdığı ve bir ada haline getirdiği aktarılmaktadır. Böylelikle kurulan yeni düzenin, daha kolay savunulabileceği varsayılmaktadır: “Adanın öbür yanında birçok liman var. Ama orada gerek doğa, gerek insan eli öyle savunma olanakları yaratmıştır ki, bir avuç asker bütün bir ordunun karaya çıkmasına engel olabilir. Söylenenlere inanılacak olursa, burası eskiden bir ada değilmiş. Adanın durumu da bunu düşündürüyor. Eskiden buraya Abraxa denirmiş, ama Kral Utopus orayı feth edince Utopia olmuş”¹¹³.

Metinde *Ütopya*’nın diğer topraklara olan uzaklığı, varlığını teminat altına alan bir unsur olarak düşünülmektedir. Ancak metinde, *Ütopya*’nın diğer devletlerle ilişki kurması kaçınılmaz görünmektedir. Çünkü adada, yaşam koşullarının gittikçe iyileşmesi sonucunda nüfusun artacak ve Ütopyalılar yeni topraklar ele geçirmeye çalışacaklardır: “Yeni şehri kurmak üzere aldıkları topraklarda oturanlar, Utopialarla beraber oturmaya ve onların yasalarına uymaya” razı olmalıdırlar. Eğer razı olmazlarsa, “Utopialılar, bu adamları şehrin dışına atarlar. Başkaldırır, karşı koyarlarsa, o zaman da Utopialılar onlarla savaşır”¹¹⁴.

Bu noktada, Ütopyalıların dışarıya yönelik bir asimilasyon hedefi güttüğü anlaşılmaktadır. Ancak tam da bundan dolayı, izolasyon ve yeni değerler oluşturma mantığı, geçersiz hale gelmektedir. *Ütopya*’nın kendisini izole ederek oluşturduğu “kusursuz” düzenin tetiklediği aşırı nüfus artışı, bir yayılma ve asimilasyon politikasının izlenmesine zemin hazırlamaktadır. Ancak asimilasyonun başarıya ulaşması ve *Ütopya*’nın temsil ettiği değerlerin evrenselleşmesi, *Ütopya*’yı var eden motivasyonun ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Çünkü *Ütopya*’nın iç “kusursuzluğu”, dışarındaki “olumsuzluklar” üzerinden kurgulanmaktadır. Dolayısıyla, “dış” içlerinin bir parçası haline getirildiğinde, içlerinin “kusursuzluğuna” ilişkin iddianın, geçerliliğini yitireceği belirtilebilir¹¹⁵.

Rönesans epistemesini yansıtan her iki metine bakıldığında, “dış” kavramı “ terk edilmek istenen “eski” veya “kusurlu” bir düzeni betimlemektedir. Rönesans

¹¹² Bartelson, **age**, 125.

¹¹³ More, **age**, 40.

¹¹⁴ **age**, 51.

¹¹⁵ Bartelson, **age**, 127.

epistememesinin “benzerlik” anlayışı çerçevesinde, “yeni” veya “kusursuz” düzenin “eski”ye gönderme yaparak veya “kusurlu” bir düzenin varlığına işaret ederek, kendini oluşturduğu görülmektedir.

2.2.2.2 Klasik Çağ Epistemesinde “Dış” Kavramı

Rönesans epistememesinden farklı olarak, Klasik Çağ’ın bilgi anlayışı benzerlik unsuruna dayanmamaktadır¹¹⁶. Klasik çağ epistememesine göre, “artık her benzerlik, karşılaştırma sağlamasından geçirilecektir, yani ancak ölçüm, ortak birim veya daha kökten olarak düzen, özdeşlik ve farklılık dizisi tarafından bulunduktan sonra kabul edilecektir”¹¹⁷.

Bu doğrultuda, Rönesans’ın analogi, benzetme ve örneklendirme ile temellendirilen devlet teorisinin yerini, sınıflandırmayı, sıralamayı, karşılaştırmayı esas alan yeni bir devlet teorisine bıraktığı izlenmektedir. On yedinci yüzyıla gelindiğinde, Klasik Çağ’ın farklılık ve karşılaştırmaya dayanan bilgi anlayışı doğrultusunda, devletlerin artık ayrı, özerk, birimler olarak tanımlandığı görülmektedir. Nitekim Anthony Giddens onyedinci yüzyıldan itibaren, feodal dönemde tartışmalara neden olan ve belirsiz biçimde çizilen sınırların, artık netleşmeye başladığına dikkat çekmektedir. Giddens’a göre, Otuzyıl Savaşları’nın ardından gerçekleşen, 1648 tarihli Westphalia Kongresi’nde, devletler birbirlerinin egemenlik yetkilerini kabul etmişlerdir. Bu durum, diplomatik faaliyetin işleyişinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Onsekizinci yüzyılda, devletler kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen geniş bir diplomatik teşkilata sahip olmuşlardır. Böylelikle, ülkelerin birbirlerinin zenginliklerine ve kapasitelerine ilişkin bilgi kaynaklarını, düzenli raporlar halinde arşivledikleri bir dönem başlamıştır¹¹⁸. Bu durum, Klasik Çağ’ın *mathesis* anlayışına uygun olarak, bir devletler bilimi ortaya çıkarmıştır.

Nitekim Foucault onyedinci yüzyılda siyaset bilgisinin, insani veya ilahi yasalar yerine, devletin doğasına odaklandığına işaret etmektedir. Foucault’ya göre, bu dönemde yöneticilerden beklenen, devletin gücü hakkında somut, ölçülebilir bilgiye sahip olmalarıdır. Bu bilginin, ancak karşılaştırma metoduyla elde edilebileceği varsayılmıştır. Devletlerin kapasitelerinin karşılaştırılması, “siyasi aritmetik” veya

¹¹⁶ Foucault, **Kelimeler ve Şeyler**, 90.

¹¹⁷ **age**, 95.

¹¹⁸ Anthony Giddens, **Ulus Devlet ve Şiddet**, çev. Cumhur Atay, 2.bs. (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008), 122–124.

“istatistik” denilen, yeni bir bilgi biçimini gündeme getirmiştir¹¹⁹.

Dolayısıyla güç artık prensin değil, devletin sahip olduğu kaynaklarla, imkânlarla ölçülmeye başlanmıştır. Başka bir ifadeyle, devletlerin egemenlik alanları içerisindeki doğal kaynaklar, ticari imkânlar, nüfus özellikleri gibi unsurlar, bir zenginlik göstergesi haline gelmiştir. Bu bağlamda, devletlerin gücü, ölçülebilir, hesaplanabilir, bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca prenslerin ailevi zorunluluklardan oluşan ittifaklar sistemi yerini, geçici “çıkarların” ortaklığına bırakmıştır¹²⁰. Bunun yanında, devletlerin kendi aralarındaki rekabetin, easında içerideki hakimiyelerini güçlendiren bir işlev üstlendiği vurgulanabilir. Zira bu dönemde, devlet kimliği kazanmanın ön koşullarından biri, diğer devletler tarafından tanınmaktır. Dolayısıyla devletlerin karşılıklı bir tanınma üzerinden, “itibar” kazandıkları (*reputatio*) söylenebilir¹²¹.

Geleneksel kuramlar bu saptamadan hareketle, Klasik Çağ’ın önde gelen metinlerinden “*Leviathan*”a sıkça göndermede bulunarak, devletlerin “doğa halindeki” bireyler gibi, birbirlerine karşı sürekli bir “güvensizlik” ve “savaş durumu” içerisinde olduklarını varsaymaktadırlar. Bu sav, özellikle “*Leviathan*”da geçen “rastgele insanların bir diğerine karşı savaş durumunda bulundukları bir dönem hiç olmamasına rağmen; bütün dönemlerde, krallar ve hükümlerlik sahibi kişiler, bağımsız oluşları nedeniyle, sürekli kıskançlık içinde olup birbirlerine silahlarını doğrultmuş ve gözlerini dikmiş gladyatörler gibidirler; yani, krallıklarının sınırlarına kalelerini, ordularını ve toplarını dikmişler ve komşularına sürekli casuslar göndermişlerdir; bu bir savaş duruşudur”¹²² şeklindeki pasajla temellendirilmektedir.

Bu paragrafa oldukça sık gönderme yaparak, devletlerin içeride birliği sağlayan ve dışarıdan gelecek “saldırı” risklerini azaltan, “dengeleyici mekanizmalar” olduğuna işaret edilmektedir¹²³. Ancak Hobbes yukarıdaki alıntının devamında, “fakat onlar, böylelikle, uyruklarının işlerini koruyorlar diye, belirli insanların özgürlüğünün yanı sıra, sefaletin bulunması gerekmez.”¹²⁴ diyerek, “sefaletin” yol açacağı bir “iç savaş” durumunun, yıkıcı sonuçlarına işaret etmektedir. Çünkü Hobbes’a göre, “iç savaş”

¹¹⁹ Foucault, *Özne ve İktidar*, 112.

¹²⁰ Foucault, *Güvenlik, Toprak*, 255–256.

¹²¹ Bartekson, *age*, 165.

¹²² Hobbes, *age*, 95.

¹²³ Murray Forsyth, “Thomas Hobbes and External Relations of States”, *British Journal of International Studies*, c. 5, s. 3 (1979): 208.

¹²⁴ Hobbes, *age*, 95.

durumu, “mülkiyetin, egemenliğin, benim ve senin ayrımının bulunmaması, sadece, herkesin eline geçirilebildiği şeye, onun elinde tutabildiği sürece sahip olmasıdır.”¹²⁵

Oysa devletler arası ilişkilerde, silahlar karşılıklı olarak çevrilse bile, devletler birbirlerinin egemenlik haklarını tanırlar. Devletler arasında, her devletin kendi tebaasının yegâne koruyucusu olduğuna ilişkin bir görüş birliği vardır. Dolayısıyla gladyatörler arasındaki “savaş duruşu”nun esas itibarıyla, devletin içerideki egemenliğini güçlendiren bir işlev üstlendiği söylenebilir. Öyle ki, Hobbes’a göre, “ortak düşmanları olmadığı veya bazılarınca düşman kabul edilen birisi başka bazılarınca dost sayıldığı vakit, farklı çıkarları nedeniyle dağılacaklar ve kendi aralarında savaş edeceklerdir”¹²⁶.

Dolayısıyla “*Leviathan*” esas itibarıyla, siyasal birliğin nasıl sağlanabileceğine odaklanan bir metindir. Çünkü Campbell’ın dikkat çektiği gibi, Hobbes geçmişteki ve yaşadığı dönemdeki olayları aktarmakla yetinen bir tarihçi değildir. Dolayısıyla “*Leviathan*”ı, yaşadığı döneme egemen olan bir “iç savaş” korkusu ile temellendirmektedir.¹²⁷ Metinde ortaya koyduğu “toplum sözleşmesi”¹²⁸ kuramının çıkış noktası, içerideki ayrışmalara son vermektir¹²⁹. Nitekim “*Leviathan*”da, “toplum sözleşmesi” fikrinin, bir kargaşa ortamı şeklinde sunulan “doğa hali” miti üzerinden temellendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla burada, esas “yabancı”nın veya “öteki”nin, “toplumsal mutabakat” öncesi dönemi betimlediği söylenebilir. Böyle bakıldığında, “dış”ın toplumsal mutabakatın dışında kalanları kapsadığı izlenebilir. Bu bağlamda, “dış politika”nın aslında, “doğa hali”ne geri dönmeme

¹²⁵ age, 96.

¹²⁶ Thomas Hobbes, *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*, çev. Semih Lim, 6.bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 128.

¹²⁷ Campbell, *Writing Security*, 63.

¹²⁸ Rousseau’nun toplum ve yönetim biçimine ilişkin görüşlerinin, Hobbes’un “toplum sözleşmesi” kuramından farklılıklar gösterdiği belirtilebilir. Egemenliği tamamen *Leviathan*’ın hâkimiyetiyle özdeşleştiren Hobbes toplum sözleşmesini bir *pactum subjectionis* olarak tanımlamaktadır. Buna karşılık, Rousseau’ya göre egemenlik toplumun *genel iradesi*’nin bir yansımasıdır. Dolayısıyla egemenlik bir bütün olarak topluma aittir. Böylece Rousseau Hobbes’un görüşlerini tersine çevirerek, toplum sözleşmesini bir *pactum societatis* olarak değerlendirmektedir. Bu durumda Rousseau’nun toplum sözleşmesi kuramı, sivil toplum ile siyasal toplum veya toplum ve devlet arasındaki ayrımın ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir. Faruk Yalvaç, “Rousseau’nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış”, *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, ed. Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelik Pala, Ursula Oswald Spring, 1.bs. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012), 28. Bunun yanında, *Leviathan*’ın ve *Genel İrade*’nin metinsel inşasının, bir dışlama stratejisi üzerinden gerçekleştiği görülebilir. Zira bir “tehdit” unsuru olarak “öteki”nin, “toplum sözleşmesi” kuramlarının varlık nedenini oluşturduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, toplum sözleşmesi kuramlarının bir “güvensizlik” söylemi üzerinden üretildiği görülebilir. Dolayısıyla Hobbes’un ve Rousseau’nun kuramlarında, “tehdit” algısının “kısıtlayıcı”, “engelleyici” değil; iktidarı “kuran”, “yeniden üreten” veya “meşrulaştıran” bir işlev üstlendiği ileri sürülebilir.

¹²⁹ Bartelson, age, 164.

faaliyeti olarak algılandığı ileri sürülebilir¹³⁰. Sonuç olarak, Klasik Çağ'da, bir “devletler biliminin” oluşmasına ve devletler-arası ilişkilerde “çıkar” faktörünün öne çıkmasına rağmen, henüz bir “uluslararası ilişkiler” düşüncesinin ve kavramının varlığından söz etmek mümkün görünmemektedir.

2.2.2.3 Modern Çağ Epistemesinde “Dış” Kavramı

Modern Çağ *epistemesinin* ayırt edici özelliği, insanın bilginin hem öznesi, hem de nesnesi haline gelmesidir. Modern döneme özgü bu anlayış çerçevesinde, “sınırlı eleştirel tutum” (*critical limit attitude*) olarak adlandırılabilir, yeni bir düşünce biçiminin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Böylelikle aydınlanma düşüncesine içkin eleştiri faaliyetinin, “kahramanlaştırılmış bir özne” (*a heroic subjectivity*) adına sınırlandırıldığı izlenmektedir. Bu doğrultuda, özgürlüğün ve hakikatin mutlak temsilci olarak görülen “egemen bir sesin” (*a sovereign voice*), eleştiriden daima muaf tutulduğu ve ayrıcalıklı bir konum elde ettiği görülmektedir. Çünkü Modern Çağ'da hâkim anlayış, her türlü eleştiriden bağışık kılınan “egemen sesin”, “eleştirel aklın” bizzat varlık nedenini oluşturduğu ve onu güvence altına aldığı yönündedir.

Nitekim eleştiri sınırının ihlal edildiği durumlarda, alternatif söylemlerin “akıl dışı” ilan edildikleri veya “anarşi”, “terör” gibi etiketlendirmelerle dışlandıkları görülebilir.¹³¹ Bu noktada, “sınırlı eleştirel tutum” düşüncesi ile devlet egemenliği arasında bir bağlantı kurulabilir. Zira modern dönem *epistemesinde* devlet, “güç kullanma tekeli” elinde tutan ve rasyonel hareket eden bir özne olarak tanımlanmaktadır¹³². Nitekim aydınlanma düşüncesinin kurucu filozoflarından Immanuel Kant'a göre, hükümdar, insan aklının özgürce kullanımını sağlayacak ortamı hazırlayan ve koruyan bir yetkiyle hareket etmektedir: “sivil toplum düzeniyle uyuşan bütün gerçek ve hayali iyileştirmeleri ve düzenlemeleri kendi işi olmadığı halde, halkının ruhunun kurtuluşu için, ulusunun gerekenleri yapması amacıyla, halkını kendi kendisinin önderi olmaya çağırır ve bu yolu açmaya çalışır; fakat onun asıl görevi ve kendisinden sorumluluk isteyen işi, ellerinden geldiğince kendi kurtuluş yollarını belirleyip bunları harekete geçirmek ve geliştirmek için en iyisini

¹³⁰ age, 180.

¹³¹ Ashley, “Living on Border Lines”, age, 267.

¹³² R.B.J Walker, “Violence, modernity, silence: from Max Weber to international relations, **The Political Subject of Violence**, ed. David Campbell/ Michael Dillon, Manchester: Manchester University Press, 1993), 145.

yapanlara güç kullanarak engel olanları durdurmaktır”¹³³.

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Kant yurttaşların kurallara uymalarının ve devletin sınırlamalarını kabul etmelerinin, gönüllülük esasına dayandığı vurgulanmaktadır. Ancak yurttaşların kendi faaliyetlerinin öznesi haline geldikleri toplumsal alan, aynı zamanda devlet egemenliğinin bir nesnesi, dolayısıyla uygulama alanı olarak tanımlanmaktadır. Öyle ki, Kant II. Friedrich’in “istediğiniz kadar ve istediğiniz konular üzerinde düşünün ama itaat edin”¹³⁴ sözlerine gönderme yaparak, eleştiri faaliyetinin sınırlılıklarına dikkat çekmektedir. Nitekim Foucault’ya göre, özerk aklın kamusal alanda özgürce kullanımının, ancak bireylerin itaatıyla sağlanabileceğini varsayan bu sav, “rasyonel despotizmin, özgür akılla sözleşmesi”dir¹³⁵.

Siyasal pratik içerisinde bu sözleşmenin, ulus ve devletin birbiriyle özdeşleştirilmesiyle temellendirildiği belirtilebilir. Nitekim Fransız Devrimi sonrasında soya dayanan egemenlik anlayışının yerini, halk egemenliği kavramına bırakmasıyla, devletin halkın kolektif iradesini temsil eden bir birim olarak algılandığı izlenmektedir. Başka bir deyişle, başında soya dayanan egemen bulunsun ya da bulunmasın, devletin egemenliğinin hüküm sürdüğü topraklar üzerinde yaşayan insanların varlığı ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Böylelikle modern ulus-devletlerin, sınırları içerisinde yaşayanların “genel çıkarını” (*general interest*) temsil eden birimler olarak tanımlandığı gözlemlenmektedir.

Özellikle Fransız Devriminin ardından, halkı bir bütün olarak harekete geçirecek, yeni bir sadakat biçiminin ortaya çıktığı görülebilir. Jean Jacques Rousseau’nun “kamusal bir din” (“yurtseverlik”) olarak formüle ettiği bu sadakat biçimi, “ortak çıkar” savına dayanmaktadır¹³⁶. Onsekizinci yüzyılda, ulus ve devlet birlikteliğinin bir “çatışma diyalektiği” üzerinden kurulduğu izlenebilir. Daha açık bir ifadeyle, “ortak çıkar” vurgusunun, “ötekiliğin tasfiyesi” (*sublimation of otherness*) çağrısıyla etkinlik kazandığı söylenebilir. Böylelikle “genel çıkar” tezinin, “karşıt çıkarın” (*opposed will*) varlığı üzerinden kurulduğu belirtilebilir. Bu noktada, “ötekilerin tasfiyesi” veya “ortak çıkar” çağrısının etkinleştirilmesinde, metin-içi veya metinler-

¹³³ Kant, *age*, 218.

¹³⁴ *age*, 220.

¹³⁵ Foucault, *Özne ve İktidar*, 179.

¹³⁶ Erich Hobsbawm, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: “Program, Mit, Gerçeklik”*, çev. Osman Akınhay, 2.bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995), 107–108.

arası stratejilerin devreye sokuldukları izlenebilir¹³⁷.

Nitekim yurttaş-devlet birlikteliğinin kurucu metinlerden biri, Jean Jacques Rousseau'nun "*Toplum Sözleşmesi*" başlıklı eseridir. Rousseau klasikler arasına giren bu eserinde, egemenliği halk ile devlet arasında kurulan, bir birliktelik-özdeşlik şeklinde tanımlamaktadır. Rousseau'ya göre, egemenlik bireylerden soyutlanmış mutlak bir monarka değil, "genel irade"yi oluşturan yurttaşların tümüne aittir. Buradaki "birlik ve bütünlük" vurgusunun, "vücut" metaforuyla temellendirildiği dikkat çekmektedir¹³⁸. Rousseau'ya göre, "bir araya gelen pek çok insan kendilerini tek bir vücut gördükleri sürece, onların tek bir iradesi vardır ve bu irade onların ortak varlığının muhafazası ve genel refahı ile ilgilidir"¹³⁹. Dolayısıyla organizmacı bir anlayış çerçevesinde, "genel irade"ye toplumun tüm "uzuvları" arasında ahengi sağlayacak, onları yönlendirecek bir işlev yüklenmektedir¹⁴⁰:

"Devlet veya site, üyelerinin birlik ve beraberliği (union) sayesinde, yaşayan bir tüzel kişi (hüküm şahıs)'den başka bir şey olmadığından ve en büyük endişesi varlığının muhafazası olduğuna göre, onun her bir parçasını bütüne en uygun şekilde harekete geçirmek ve düzene koymak için bir evrensel ve zorlayıcı güce sahip olması lazımdır. Tabiat her insanı, bütün uzuvları üzerinde mutlak bir iktidara sahip kıldığı gibi, toplumsal pakt da siyasi heyeti, bütün uzuvları üzerinde mutlak bir iktidara sahip kılar; ve işte genel irade tarafından yönetilen bu iktidardır ki, daha önce de söylediğim gibi, hakimiyet adını taşır".

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere, Rousseau "kişisel çıkarların" savunulmasını, "genel irade"nin karşısında, bir "tehdit" unsuru olarak görmektedir¹⁴¹. Dolayısıyla "kuvvetler toplamı"nın oluşması, "özel çıkar"ını korumakta ısrarcı davrananların, "alt edilmesine" bağlıdır: "İnsanlar yeni kuvvetler meydana getiremediklerine ve mevcut kuvvetleri birleştirip yönetebildiklerine göre, varlıklarını korumak için tek çareleri, bir araya gelerek, karşılaştıkları direnişi alt edebilecek bir kuvvetler toplamını tek bir itici nedenle ve birlikte, uyum içinde harekete geçirmektir"¹⁴². Bunun yanında, metinde "özel menfaatlerin zıtlığının", toplumsal kuruluşun adeta "itici nedeni" olarak görüldüğü öne sürülebilir. Öyle ki, Rousseau'ya göre "menfaatlerin uyumu", "menfaatlerin zıtlığı"ndan kaynaklanan olumsuz koşulların içerisinden doğabilir¹⁴³:

¹³⁷ Bartelson, age, 210

¹³⁸ age, 211.

¹³⁹ Jean Jacques Rousseau, **Toplumsal Mukavele**, çev. Cenap Karakaya, (İstanbul: Sosyal Yayınları, 2005), 119.

¹⁴⁰ age, 38–39.

¹⁴¹ Halis Çetin, **Korku Siyaseti ve Siyaset Korkusu**, 1.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 108.

¹⁴² Rousseau, age, 22.

¹⁴³ age, 33.

“Devletin güçlerini, onun kuruluş amacına, yani kamunun iyiliğine uygun olarak yönetebilecek tek merci genel iradedir; çünkü toplumların kuruluşunu zorunlu kılan, eğer özel menfaatlerin zıtlığı ise, bunu mümkün kılan da yine menfaatlerin uyuşmasıdır. Toplum bağıni oluşturan şey, işte bu farklı menfaatlerdeki ortak şeydir. Eğer bütün menfaatlerin üzerinde uzlaştıkları herhangi bir nokta olmasaydı, hiçbir toplum var olmazdı. Toplumun sırf bu ortak menfaat temeli üzerinde yönetilmesi gerekir. O halde, egemenlik genel iradenin hükmünü icra etmesinden başka bir şey olmadığına göre, o hiçbir zaman devredilemez ve egemen varlık kolektif varlık olduğuna göre, ancak kendisi tarafından temsil edilebilir; iktidar pekâlâ devredilebildiği halde, irade asla devredilemez, diyorum”.

Ancak Rousseau kuramında, “genel iradenin”, sadece nesnel koşulların dayatmasıyla, tesis edilemeyeceğine işaret etmektedir. Rousseau’ya göre, insanlar ayrıca “genel iradenin” yararına ilişkin bir bilince de sahip olmalıdır: “Genç bir ulusun sağlam politika ilkelerinin tadına varabilmesi ve devlet yararıyla ilgili ana kuralları uygulaması için: Etkinin etken durumuna geçmesi; kurumun yaratacağı toplum ruhunun, bu kurumun kuruluşunu yönetmesi; insanların da yasaların etkisi altında varacakları duruma, daha önce varmış olmaları gerekir”¹⁴⁴.

“*Toplum Sözleşmesi*”nde öznel ve nesnel koşulların uyumsuzluğuna ilişkin kesin bir çözüm üretilmediği noktada, devletin sınırları içerisindeki çatışmanın, dışarıya kaydırılması dikkat çekicidir. Rousseau’ya göre, “genel irade”nin devletlerin sınırları dışındaki alanda tesis edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla devletlerin kendi aralarında bir “genel irade”ye tabi olmaması, kendi içlerindeki bütünlüğü sağlayan itici bir etken haline gelebilir¹⁴⁵:

“Özel bir şeye yönelmiş genel istem olamayacağını daha önce söylemiştim. Bu özel şey gerçekte, devletin ya içindedir, ya da dışında. Dışındaysa, o şeye yabancı olan bir istem, ona oranla hiçbir zaman genel değildir; içindeyse, onun bir parçası demektir: O zaman da, parça ile bütün arasında bir ilişki kurulur ki, bu ilişki onları iki ayrı varlık durumuna getirir; bu varlıklardan biri bütünün parçası, öbürü de bu parça çıktıktan sonra kalan bütündür. Ama, bir parçası eksik bir bütün, bütün sayılmaz. Bu durum sürüp gittikçe, ortada artık bir bütün yok, sadece birbirine eşit olmayan iki ayrı parça var, demektir. Bundan da şu sonuç çıkar ki, bunlardan birinin istemi, öbürü için hiç de genel olamaz”.

Modern Çağ’da devleti toplumun yegâne temsilcisi gibi gören bir diğer düşünür, Immanuel Kant’tır. Kant’a göre, devlet toplumun manevi kişiliğini temsil eden “kendine özgü” bir aygıttır¹⁴⁶:

“Bir devlet, üzerinde kurulmuş olduğu toprak parçası gibi, taşınmaz bir mal (*patrimonium*) değildir. Kendi hakkında ancak, kendisinin karar verebileceği ve kimsenin buyruğuna ve arzusuna bağlı olmayan bir insan topluluğudur. Devletin bir ağacın gövdesi gibi kendine özgü kökleri vardır. Onu aşı yaparmış gibi bir başka devlete katmak, tinsel (manevi) kişiliğinden yoksun bırakmak, onu bir eşya düzeyine indirmek olur.”

Bu noktada, Kant tıpkı Rousseau gibi, devletin ortaya çıkışını diyalektik bir eksen-

¹⁴⁴ Jean Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, çev. Vedat Günyol, (İstanbul: Adam Yayınları, 1993), 53.

¹⁴⁵ **age**, 48

¹⁴⁶ Kant, **age**, 227–228.

değerlendirmektedir. Kant’a göre, insan topluluklarının fiziksel olarak birbirinden ayrılması, doğanın bir zorunluluğudur. Doğanın bu amaca varmak için kullandığı tek yol ise, savaştır. Doğa ulusların birbiriyle karışmasını önlemek için iki aracı kullanmaktadır. Bunlar aralarında, çeşitlilik gösteren diller ve dinlerdir. “Karşılıklı kin tohumlarını” içerisinde barındıran bu çeşitlilik, savaş için bir bahane teşkil etmektedir¹⁴⁷. Ancak Kant’a göre, insan topluluklarını birbirinden ayıran savaş, aynı zamanda, devlet kurucu bir eylemdir. Zira savaş tehlikesi karşısında, ulusu oluşturan bütün bireyler, ister istemez kendilerini yasalara uymak zorunda hissederler¹⁴⁸:

“Eğer bir ulus iç anlaşmazlıklar yüzünden, kamu yasalarının yaptırımlarına uymamak zorunda kalmışsa, bu yasalara boyun eğmeye, uymaya dışarıdan gelen savaş yüzünden mecbur kalır; çünkü az önce de açıkladığımız gibi, doğa her ulusun karşısına kendisini baskı altında tutan bir komşu ulus koymuştur; bu yüzden her ulus, ötekilerinin baskısına karşı dayanabilecek bir erk, güç haline gelmek için bir devlet kurmak zorundadır.”

Bu bağlamda, insanlar arasında çatışmaya neden olan bencil eğilimler, aynı zamanda onların hukuk ilkeleri üzerinde anlaşmalarını sağlayan itici bir etkene dönüşmektedir. Kant’a göre, doğa “akla dayanan ve ne kadar övünülürse övülsün pratik sonuçlar vermeyen iradeye yarım etmek için, bu bencil eğilimlerin kendisinden” yararlanmaktadır. Çünkü yurttaşlar karşılıklı şiddete başvurma eğilimlerinin, tüm bir topluma zarar vereceğini anlayarak, bir üst-otoriteye tabi olmanın gerekliliğine inanırlar: “Hukuk idesine herkesin göstermek zorunda olduğu saygı, bizi de buna uymak zorunda bıraktığı için, başkalarının davranışı ne olursa olsun, herkes kendisinin hukuka uyması gerektiğini kabul eder”¹⁴⁹. Kant’ın böylelikle insanların bir devlet altında birleşmesi ile insan aklı arasında bir özdeşlik kurmaktadır.

Bu doğrultuda, devlet aygıtının kendisine tabi yurttaşlarına akıl adına yaptırımlarda bulunması, olanaklı hale gelmektedir¹⁵⁰. Dolayısıyla önceden de vurgulandığı gibi, modern dönemde, insan aklına atfedilen ayrıcalıklı konumun adeta insanın özgürlüğünün kısıtlanmasının nedenini oluşturduğu söylenebilir¹⁵¹. Zira aklı temsil etme iddiasını taşıyan iktidar mekanizmasının, toplumu disiplin altına alacak araçları da ikame ettiği belirtilebilir. Böylelikle içeride “egemen sesin” denetiminde hiyerarşiye dayalı bir düzenin kurulması mümkün hale gelir.

Gerek Rousseau’nun gerek Kant’ın metinlerinde dikkat çeken nokta, içerideki

¹⁴⁷ age, 247.

¹⁴⁸ age, 246.

¹⁴⁹ age, 256.

¹⁵⁰ Ashley, “Living on Border Lines“, age, 268.

¹⁵¹ age, 265.

“uyum”un, dışarının bir “kargaşa” ortamı şeklinde betimlenmesiyle temellendirilmesidir. Dolayısıyla artık ulusların kendi içindeki faaliyetler ile ulusların kendi aralarında yürüttüğü faaliyetlerin, kesin çizgilerle ayrıştırıldıkları izlenmektedir¹⁵². Ulusal/uluslararası arasında çizilen sınırın netleşmesiyle, modern ulus-devletler sisteminin kurulduğu gözlemlenmektedir¹⁵³.

Modern Çağ düşüncesini önceki dönemden ayıran en önemli nokta, devletlerin sadece, kendi tarihsellikleri içerisinde değerlendirilmemesidir. Tersine, devlet aygıtının ortaya çıkışı, “evrensel”, “ilerlemeci” bir tarih anlatısı çerçevesinde ele alınmaktadır. Böylelikle, devletlerin makro düzeyde bir sosyolojisinin yapıldığı ve çıkarlarının veya güçlerinin, bir devletler sistemi ekseninde analiz edildiği izlenmektedir. Başka bir deyişle, devletlerin davranışlarının, bir uluslararası sistem tarafından yönlendirildiğine veya sınırlandırıldığına ilişkin bir anlayışın geliştiği gözlemlenmektedir.

Dolayısıyla Modern Çağ’da ulusal alanın “hiyerarşi”; uluslararası alanın “anarşi” ilkesiyle özdeşleştirildiği, yeni bir bilme biçiminin geliştiği saptanabilir. Böylece iç politik alan özgü çelişkilerin, dışarının “anarşik” doğasına yönelik göndermelerle perdelendiği ve ulus-devletlerin içerideki egemenliklerini mutlaklaştırdıkları söylenebilir. Daha basit bir ifadeyle, ulus-devletin kendisini, uluslar-arası kavramıyla yapılandığı belirtilebilir. Nitekim “uluslararası” kavramının, yurttaş-devlet anlayışının ortaya çıktığı bir dönemde dolaşıma girmesi, bu bakımdan bir rastlantı sayılamaz.

James Der-Derian *uluslararası* kavramının yaklaşık iki yüz sene önce, bir devrim ve dipnot aracılığıyla dolaşıma sokulduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Der-Derian’a göre, “uluslararası” ve “uluslararası ilişkiler” kavramları, metinsel bir icattır. *Uluslararası* kavramına değinen ilk resmi metin, 1789 tarihli “*İnsan Hakları Bildirgesi*”dir. Bunun yanında, *uluslararası* kavramının ilk kez, Jeremmy Bentham’ın 1789’da yayınlanan, “*Ahlak ve Yasama İlkeleri*” isimli kitabında, yer aldığı görülmektedir. Kitabın iç hukuk ile uluslararası hukuk arasındaki ayrımına değinilen bölümünde, *uluslararası* kavramına ilişkin açıklayıcı bir de dipnot vardır. Böylelikle *uluslararası* kavramının aynı yıl içerisinde hazırlanan, iki metinde

¹⁵² Balcı, “Dış Politika: Yeni”, *age*, 6.

¹⁵³ John Ruggie, “Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis”, ed. Robert O. Keohane, *Neorealism and It’s Critics*, (Newyork: Columbia University Press, 1986), 142–143.

işlenerek, kavramsallaştırıldığı gözlemlenmektedir.

Buna karşılık, Der-Derian’a göre, *uluslararası* sözcüğünün, *ilişkiler* ile bir arada ne zamandan beri kullanıldığına ilişkin kesin bir tarih vermek mümkün değildir. Ancak literatüre bakıldığında, *uluslararası ilişkiler* kavramının A.J. Grant’ın *An Introduction to International Studies* (1916) ile D.P Heatley’in *Study of International Relations* (1919) başlıklı kitaplarında kullanıldığı görülmektedir. Bu tarihlerden itibaren, *uluslararası ilişkiler* kavramının yaygınlık kazandığı izlenmektedir¹⁵⁴.

Modern Çağ epistemesinde, ulusal/uluslararası, iç/dış veya hiyerarşi/anarşi karşıtlığının, siyaset teorisi/uluslararası ilişkiler teorisi ayrımı üzerinden temellendirildiği söylenebilir. Başka bir deyişle, siyaset teorisi/uluslararası ilişkiler teorisi ayrımının, iç/dış, biz/diğerleri veya egemenlik/anarşi arasındaki sınırı, “nesnelleştiren” bir işlev üstlendiği görülebilir. R.B.J Walker’a göre, “modern siyaset, bir uzam siyasetidir” ve devletin egemenliğini oluşturması, iç/dış, yurttaşlar/düşmanlar arasındaki mekânsal sınırın kesinleştirilmesine bağlıdır. Zira modern toplumlarda, “adalet”, “özgürlük”, “hukuk” gibi “ilerlemeci” söylemlerin işleyişi, uzamsal dışlama stratejilerinin devreye sokulmasıyla gerçekleşir. Bu noktada, uluslararası ilişkiler teorileri biz/diğerleri, burası/orası ayrımını “doğallaştıran” bir işlev üstlenirler¹⁵⁵.

Martin Wight’ın “*Why Is There No International Theory?*” başlıklı klasikleşmiş makalesi, iç/dış ayrımının bilgi eksenindeki inşasına ilişkin bir örnek teşkil edebilir. Öyle ki, *İngiliz Okulu*’nun temsilcilerinden Hudley Bull söz konusu makaleyi, “tarihin içerisine dalarken, kendisi tarih olmayan bir çalışma” olarak tanımlamaktadır¹⁵⁶. Der-Derian ise, uluslararası teorinin metinlerarası yorumlanabilmesi bakımından, “mükemmel bir ön-metin” işlevi gördüğünü belirtmektedir¹⁵⁷. Wight’a göre, ‘siyaset teorisi’, devletin egemenlik alanına ilişkin konulara odaklanırken, ‘uluslararası ilişkiler teorisi’, “devletler-arasındaki ilişkileri” ya da “uluslararası toplumu” incelemelidir¹⁵⁸. Wight devlet içi alanla ilgilenen siyaset

¹⁵⁴ James Der-Derian, “Boundaries of Knowledge and Power in International Relations”, **International / Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics**, 3-4.

¹⁵⁵ Robert. J. Walker, “International Relations and the Concept of the Politics”, **International Relations Theory Today**, ed. Ken Booth and Steve Smith, (Cambridge: Polity Press, 1995): 307.

¹⁵⁶ Cynthia Weber, “Martin Wight’s “Why is There No International Theory” as History”, **Alternatives: Global, Local, Political**, c. 23, s. 4 (1998): 451.

¹⁵⁷ Der-Derian, “Boundaries of Knowledge”, **age**, 6.

¹⁵⁸ Martin Wight, “Why is There No International Theory”, **Diplomatic Investigations**, ed. H Butterfield and M.Wight, (London: George Allen & Unwin, 1966), 15.

teorisinin, “iyi yaşamın kuramı” olduğunu belirtmektedir. Zira siyaset teorisi “normal” ilişkilerin ve “hesaplanabilir” sonuçların var olduğu bir alana odaklanmaktadır¹⁵⁹. Buna karşılık, “var olma mücadelesinin” yaşandığı devletler-arası alan, bir “tekrar” alanıdır ve “ilerlemeye” açık değildir¹⁶⁰. Dolayısıyla inceleme alanına ilişkin bu farklılığın, siyaset teorisini uluslararası teori karşısında üstün kıldığı varsayılmaktadır. Nitekim Wight’a göre, düşünce tarihi boyunca entelektüel enerjinin büyük bir kısmının siyaset teorisine aktarılması, bu üstünlüğün göstergelerinden biridir. Çünkü uluslararası siyaset, siyaset teorisi kitaplarında bu konuyla özel olarak ilgilenen öğrenciler için hazırlanan ilave metinlerden ibarettir¹⁶¹.

Cynthia Weber’e göre, Wight siyaset teorisinin uluslararası teori karşısındaki önceliğini, uzamsal (*spatial*) ve zamansal (*temporal*) stratejilerle inşa etmektedir. Uzamsal olarak sınırları sabitlenmiş, devlet içi alanla ilgilenen siyaset teorisi, “iyi”, “doğru”, “güzel”, “adaletli” bir yaşamın, nasıl kurulabileceğiyle ilgilenmektedir¹⁶². Buna karşılık, devletler-arasındaki ilişkileri inceleyen uluslararası kuram, “hayatta kalmaya” ilişkin politikaların bir anlatısına indirgenmektedir. Burada dikkat çeken noktalardan biri, uzama ilişkin ayrımın zamana yüklenen anlam farklılığı üzerinden kurulmasıdır¹⁶³. Nitekim Anthony Giddens’a göre, “zamanın boşaltılması”, “uzamın boşaltılması” için bir ön koşuldur ve birincisi ikincisi üzerinde nedensel bir önceliğe sahiptir¹⁶⁴.

Bu bağlamda Wight’a göre, devlet içi alan, “iyi yaşama” ulaşmaya odaklanan “ilerlemeci”, “ereksel” bir zaman anlayışıyla tanımlanırken; “hayatta kalma” ilkesinin geçerli olduğu devletler-arası alan, bir “tekrar ve yinelenme” alanıdır. Burada “yaşam mücadelesi” söyleminin, döngüsel bir zaman anlayışı üzerinden kurulduğu görülmektedir. Böylelikle, “hayatta kalmanın” faaliyeti olarak tanımlanan uluslararası siyaset, devletlerin diplomatik faaliyetleriyle sınırlandırılmaktadır. Uluslararası teori de diplomasi tarihiyle özdeşleştirilmektedir. Başka bir deyişle, uluslararası teori, uluslararası siyasetteki gelişmeleri olduğu gibi aktaran, “diplomasi

¹⁵⁹ age, 32.

¹⁶⁰ age, 25.

¹⁶¹ age, 20

¹⁶² Weber, age, 460.

¹⁶³ age, 458.

¹⁶⁴ Anthony Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, çev: Ersin Kuşdil, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010), 24.

tarihçisinin dili” ile tanımlanmaktadır¹⁶⁵.

Dolayısıyla iç/dış ayırımına ilişkin “nesnelleştirme” stratejisinin, aynı zamanda “dil”e yüklenen işlev üzerinden yürütüldüğü belirtilebilir. Bu doğrultuda, “diplomasi tarihçisinin dili”, “gerçekliği” olduğu gibi aktaran, saydam bir araç olarak görülmektedir. Oysa “dil” içerisinde kümeleşen söylemin, değer ve anlam üreten, kurucu bir pratik olduğu söylenebilir¹⁶⁶. Şüphesiz, benzer bir durum teoriler için de geçerlidir. Nitekim Walker’ın da işaret ettiği gibi, teori aslında pratik yüklüdür ve uluslararası ilişkiler analizi modern siyaset düşüncesinin içerideki sorunlara çözüm getirmekte zorlandığı, kriz anlarında devreye sokulan bir eylemdir¹⁶⁷. Campbell bu bağlamda, teorinin bir analiz aracı olmadığını, analizin bizzat konusunu oluşturduğunu vurgulamaktadır¹⁶⁸. Shapiro da bilgi üretim sürecinin, siyasi ve normatif bir pratik olduğunu belirterek, benzer bir noktaya dikkat çekmektedir¹⁶⁹. Dolayısıyla bu noktada, iç/dış ayırımının bilgi eksenindeki inşasını, iktidar ilişkileri çerçevesinde ele almak daha uygun bir bakış sağlayabilir.

2.3 İç/Dış Ayırımının İktidar Ekseninde İnşası

İç/dış ayırımına dayanan “dış politika” tanımının, “ötekilerin arasında ve onlara göre, hiçbir ötekinin işgal edemeyeceği bir yere nasıl sahip olduğu?”¹⁷⁰ sorusu, iktidar ekseninde bir *sorunsallaştırmayı* gerekli kılmaktadır. Nitekim Foucault’nun temel önermelerinden biri, bilgi üretim sürecinin iktidar ilişkilerinden bağımsız değerlendirilemeyeceğidir. Aydınlanma felsefesinin “doğru” bilgiyi, iktidar ilişkilerinden bağımsız, nesnel bir çerçevede sunmasına karşılık olarak, Foucault bilginin kullanımının, bizhati bir iktidar stratejisi olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla Foucault’ya göre, bir “ifadenin ortaya çıkması”, “başka ifade biçimlerinin” dışlanmasına bağlıdır. Başka bir deyişle, “doğruluk” söylemi, hangi önermelerin kabul edilip, hangilerinin dışlanacağına ilişkin bir sınır işlevi görmektedir. Öyle ki, “doğruluk” ölçütü değişse bile, içermenin, dışlamanın ve

¹⁶⁵ Weber, **age**, 461.

¹⁶⁶ Michael J.Shapiro, “Textualizing Global Politics”, **International / Intertextual Relations**, 14.

¹⁶⁷ R.B.J. Walker, **Inside / outside: International Relations as Political Theory**, (Newyork: Cambridge University Press, 1993), 15.

¹⁶⁸ David Campbell, “Poststructuralism”, **International Relations Theories**, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith (Newyork: Oxford University Press, 2007): 206

¹⁶⁹ Shapiro, “Textualizing Global”, **age**, 18.

¹⁷⁰ Foucault, **Bilginin Arkeolojisi**, 40.

normalleştirmenin bir iktidar yöntemi olarak sabit kaldığı söylenebilir¹⁷¹.

Bu saptama doğrultusunda, ülkelerin sınırları dışına yönelik faaliyetlerle tanımlanan “dış politika”nın, iç/dış ayrımına dayanan “doğruluk” söylemini kuran veya yeniden üreten bir işlev üstlendiği belirtilebilir. Burada “dış politika”nın iç egemenliğin tesisinde nasıl devreye sokulduğunu analiz etmeden önce, Foucault’nun “soy bilim”, “disiplinci” ve “düzenleyici” iktidar tanımlamalarına değinmek, yerinde olabilir. Böylelikle “dış politika”nın özünde, içerisini disiplin altına alan veya düzenleyen bağımsız bir değişken olduğu öne sürülebilir.

2.3.1 Soybilim, Disiplinci ve Düzenleyici İktidar

İç/dış ayrımına ilişkin iktidar ekseninde bir okuma yapabilmek için, *soybilim* kavramından yararlanılabilir. Zira *soybilim* iç/dış ayrımına ilişkin bilme biçimleri ile iktidar mekanizmasının işleyişi arasındaki ilişkinin anlaşılmasına yardımcı olabilir. *Soybilim* bu doğrultuda iç/dış ayrımına yönelik, “hakikatin ve onun kökensel saltanatının”, iç çelişkilerine dikkat çekebilir. Böylelikle iç/dış ayrımı üzerindeki “peçeyi kaldırarak”, artık “hakikatin hakikat olarak”¹⁷² kalamayacağını ortaya koyabilir.

Friedrick Nietzsche’nin soya/kökene ilişkin eleştirisinden hareket eden *soybilim*, tarihte şeylerin kökenine ve anlamına ilişkin nesnel bir değerlendirmenin yapılamayacağını varsaymaktadır. Her türlü bilginin, belli bir zaman ve mekânda konumlandığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla *soybilim* öncelikle bir başlangıç, gelişme ve sona sahip olan bütüncül veya teolojik bir tarih anlayışının, dışlama süreçlerini ifşa etmektedir. Roland Bleiker’in ifadesiyle, *soybilim* “şeylerin kökenlerinin inşası ve geçmişin belli temsillerine-ki bu temsiller gündelik hayatımızı kesintisiz bir şekilde yönlendirmekte ve siyasi ve toplumsal tercihlerimizi şekillendirmektedir- anlam verme süreçlerine odaklanmaktadır”¹⁷³.

Foucault “*Nietzsche, Soybilim, Tarih*” başlıklı ünlü makalesinde, *soybilimin* “kökeni” aramak yerine, bizzat kökenin kendisini sorunsallaştırdığına dikkat çekmektedir. Foucault’ya göre, *soybilim* “başlangıcı” parçalayarak, onun iç çelişkilerini açığa çıkartmaktadır. “Hakikati” mutlak ve değişmez kılan stratejileri ortaya koyduğunu

¹⁷¹ Cem Deveci, “Foucault’nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılmazlığı”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, s. 9 (1999): 30.

¹⁷² Foucault, **Felsefe Sahnesi**, 234.

¹⁷³ Devetak, **age**, 246.

vurgulamaktadır. Böylelikle “hakikat” söyleminin “köken” vurgusunun, devre dışı bırakılabileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla *soybilim*, “gridir, kılı kırk yarar ve sabırla belgeler. Karmakarışık, silinmiş, üstü karalanmış, defalarca yeniden yazılmış parşömenler üzerinde çalışır.”¹⁷⁴ Böylece geçmişten bugüne aktarılan mirasın tehlikelerine dikkat çeker. Çünkü “miras asla bir kazanım değildir, biriken, sağlamlaşan bir zenginlik değildir; bu mirası isitkrarsız kılan ve kırılğan mirasçıyı içinden ya da altından tehdit eden bir faylar, yarıklar, heterojen katmanlar bütünüdür”¹⁷⁵.

Foucault’ya göre, “tarihin büyük oyunu, kurallara kimin sahip olacağı, bunları kullananların yerini kimin alacağı, kuralları bozmak için ters yönde kullanmak için ve bunları dayatanlara karşı çevirmek için kimin kılık değiştireceğidir.” Foucault tahakkümün kurulmasını mümkün kılan unsurun, kurallar olduğuna dikkat çekmektedir. Kurallara sahip olanın, tahakküm kurma imkânını da elde edeceğini belirtmektedir. “Şuna ya da buna hizmet için” yapılan kurallar, ritüeller üzerinden, kendine bir dayanak noktası oluşturur, yükümlülükler ve haklar dayatır, ayrıntılı prosedürler oluşturur. *Soybilim*, bu “tahakküm oyunun” bir yorumudur¹⁷⁶. Başka bir deyişle, *soybilim* “tahakküm oyunundaki” “hakikat” iddiasını sorgulamaktadır. Böylelikle bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi açığa çıkartmaktadır. Örneğin “*Disiplin ve Ceza: Hapishanenin Doğuşu*” adlı kitabında, Foucault ceza sisteminin gelişiminin, sosyal bilimlerle olan ilişkisine dikkat çekmektedir. Daha açık bir ifadeyle, teknik bilginin disiplinci iktidar tarafından nasıl araçsallaştırıldığını ortaya koymaktadır¹⁷⁷.

Kitabın ilk bölümünde, cezalandırma yöntemine ilişkin iki sahne arasında yapılan karşılaştırma, bu bakımdan dikkat çekicidir. İlk sahne, bir adamın idam edilmesini konu almaktadır. Söz konusu infaz, bir işkence seremonisinin ardından gerçekleşmektedir. Mahkûmun önce bıçakla vücudunda yaralar açılmakta, ardından atlara iple bağlanan el ve ayakları, vücudundan ayrıştırılmaktadır. İdam sahnesinin, mahkûm açısından adeta bir “af dileme” seansına dönüştüğü görülmektedir. Egemenliğin yasaklarla, beden üzerinde uygulanan fiziksel işkencelerle, icra edildiği bu sahne, klasik iktidar anlayışının bir yansımasıdır. Öyle ki, idamı izlemeye gelen kalabalığın gözünde,

¹⁷⁴ Foucault, *age*, 230–235.

¹⁷⁵ *age*, 237.

¹⁷⁶ *age*, 240–241.

¹⁷⁷ Devetak, *age*, 245.

cellâdın elindeki bıçak, iktidarın bir sembolü veya dışavurumu olarak görülebilir. Burada devletin kendisini, zor kullanmak ve kanunlara itaati sağlamak üzerinden ürettiği izlenmektedir¹⁷⁸. Başka bir ifadeyle, iktidarın yasal ve hukuki mekanizmalar aracılığıyla kendini var ettiği belirtilebilir. Bir yasa koymak ve bunu çiğneyenleri cezalandırmak şeklinde kendisini gösteren bu iktidar biçiminin, Ortaçağ'dan onyedinci ve onsekizinci yüzyıllara kadar, devam ettiği gözlemlenebilir.

Onsekizinci yüzyıldan itibaren ortaya çıkan iktidar biçiminin ise, gözetim ve ıslah mekanizmalarıyla çevrelendiği görülmektedir. Buradaki iktidar edimi, bireylerin gözetlenmesini, teşhis edilmesini ve dönüştürülmesini amaçlayan, bir dizi polisiye, tıbbi ve psikolojik tekniklere dayanmaktadır¹⁷⁹. Nitekim birincisinden, yaklaşık seksen sene sonra yaşanan ikinci sahnede ki cezalandırma, mahkûmların günlük aktivitelerini en ince ayrıntısına kadar düzenleyen bir program (*timetable*) üzerinden işlemektedir¹⁸⁰. Bu bağlamda, iktidar mekanizması, mahkûm bireyin bedeni üzerinde “faydacı” bir irade göstermektedir. Başka bir deyişle, mahkûm bireylerin, disiplin mekanizmaları devreye sokularak, daha yararlı, itaatkâr ve etkili üreticilere dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. Burada disiplinci iktidar, beden üzerinden maksimum yararı elde etmek için “teknik bilgiyi” araçsallaştırmaktadır. Bu bağlamda, disiplinci iktidarın kendisini bir “beden siyaseti” (*political anatomy*) üzerinden kurduğu söylenebilir.

Nitekim standartlaştırma veya disiplin stratejilerinin beden üzerindeki uygulama alanı, sadece hapishanelerle sınırlı değildir. Aynı zamanda, okul, kışla ve hastane, “uysal bedenlerin” (*docile bodies*) üretildiği mekânlar arasındadır. Dolayısıyla söz konusu mekânlarda uygulanan disiplin teknikleri, birbirini tamamlayan, destekleyen, tekrar ve taklit eden bir işleyişe sahiptir. Bu noktada, Foucault sanayi teknolojilerindeki gelişimin, siyaset teknolojilerindeki dönüşümü beraberinde getirdiğine dikkat çekmektedir. Şüphesiz, her kurum bireyi denetim ve gözetim altına almak için, birbirinden farklı iktidar teknolojilerine başvurmaktadır. Ancak ortak noktaları, beden üzerindeki denetim veya disiplin, detaylandırılmış ve standartlaştırılmış bilgi formları üzerinden sağlanmasıdır¹⁸¹.

¹⁷⁸ Michel Foucault, **Dicipline and Punishment: The Birth of The Prison**, (London: Penguin Books, 1991), 3–4.

¹⁷⁹ Foucault, **Güvenlik, Toprak**, 7–8.

¹⁸⁰ Foucault, **Dicipline and Punishment**, 8.

¹⁸¹ **age**, 138–139.

Dolayısıyla Foucault'ya göre disiplin, “aslında, toplumsal gövdedeki en ufak unsurlara varıncaya kadar denetleyebilmemizi sağlayan, bizzat toplumsal atomlara, yani bireylere ulaşmamızı sağlayan iktidar mekanizmasıdır. İktidarın bireyselleştirme teknikleridir. Birini nasıl gözetlemeli, davranışını, tavrını, becerilerini nasıl denetlemeli, performansını nasıl pekiştirmeli, yeteneklerini nasıl çoğaltmalı, en yararlı olacağı yere onu nasıl yerleştirmeli: Benim anladığım disiplin işte budur”¹⁸². Burada düzenleyen olmanın getirdiği “ayrıcalıklı” konumun, kendisini sadece yasaklarla veya kanunlarla var etmediği görülebilir. Dolayısıyla yaptırım ve ceza yoluyla itaati sağlayan klasik egemenlik tanımından daha farklı bir iktidar pratiğinin, devreye sokulduğu açıktır.

Nitekim Foucault onyedinci yüzyılda geliştirilen gözetim, kontrol, ayrıştırma, mekânsal düzenleme, hesaplama ve sınıflandırma ve akılcılaştırma teknikleri sayesinde, bireysel bedenlerin belirli bir “norm”a uygun hale getirilebildiğine dikkat çekmektedir. Böylelikle, otoriteye olan “sadakat” ve “bağlılık”, sadece yasal, biçimsel bir zorunluluk hali olmaktan çıkmaktadır. Gözetlenen öznelerin, tıpkı *Panopticon*¹⁸³ projesinde belirtildiği gibi, “norm”ları içselleştirmesi ve iktidarı kendi özneliliği üzerinden, yeniden üretmesi beklenmektedir. Özneler belirli standartlaşma stratejileri aracılığıyla, “norm”larla uyumlu hareket etmeye yönlendirilmektedir. Disiplin teknikleri “norm”lara uygun hareket eden, bireylerin oluşmasını amaçlamaktadır.

Normların bu süreçte, “normal” ile “anormal” arasındaki sınırı oluşturduğu söylenebilir. Bu noktada, iktidarın, farklı, alternatif söylem ve eylemleri, “akıl dışılıkla” nitelendirerek, “aklı” temsil etme iddiasını pekiştirdiği görülebilir. Dolayısıyla iktidar mekanizmasının kendisini, normallik/anormallik karşıtlığı üzerinden var ettiği söylenebilir¹⁸⁴. Buna ilaveten, Foucault modern çağa ait üçüncü bir iktidar biçimine dikkat çekmektedir. *Düzenleyici iktidar* adını verdiği bu iktidar

¹⁸² Foucault, *Özne ve İktidar*, 145.

¹⁸³ *Panoptikon* İngiliz Filozof Jeremy Bentham tarafından hazırlanan ideal bir hapisane modelidir. Foucault'ya göre, aslında bir toplum ve bir iktidar türünün ütopyası olan *Panoptikon*, “halka biçimli bir binadır, ortasında bir avlu ve avlunun ortasında bir kule vardır. Halka, hem içeriye hem dışarıya bakan hücrelere bölünmüştür. Bu küçük hücrelerin her birinde, kurumun hedefine uygun olarak, yazı yazmayı öğrenen bir çocuk, çalışan bir işçi, ıslah edilen bir mahkûm, deliliğini yaşayan bir deli vardır. Merkezi kulde bir gözetmen vardır. Her hücre hem içeriye hem de dışarıya baktığından gözetmenin bakışı tüm hücreyi kat edebilir; hiçbir karanlık nokta yoktur ve sonuç olarak bireyin yaptığı her şey bir gözetmenin bakışına açıktır; bu gözetmen, kendisinin her şeyi görebileceği şekilde panjurlar, yarı açık bölme pencereleri arasından gözlemler bulur.” Michael Foucault, **Büyük Kapatılma: Seçme Yazılar: 3**, çev. Işıl Ergüden & Ferda Keskin, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 224.

¹⁸⁴ İmge Oranlı, “Biyo-Politikanın Doğuşu ve Foucaultcu Eleştiri”, *Cogito*, s. 70–71 (2012): 43.

anlayışının, disiplinci iktidardan farklı olarak “normasyon” a değil, “normalizasyon” a odaklandığını vurgulamaktadır¹⁸⁵. Bu doğrultuda, iktidarın öncelikle güvenlik teknolojilerini devreye sokarak bir normallik eğrisi belirlediğini ve nüfusun bir bütün olarak güvenliğinin nasıl sağlanabileceğini üzerinde yoğunlaştığına dikkat çekmektedir¹⁸⁶. Foucault’ya göre, *düzenleyici iktidar* maddi verilerden yararlanarak, toplumdaki yararlılıkları olabildiğince arttırmayı ve hiçbir zaman ortadan kaldırılmayacağı bilinen risk ve sakıncaları en aza indirmeyi amaçlar: “Güvenlik mekanizmasını özünde belirleyen şey de, bence işte bu açık ve ancak bir olasılık tahmini üzerinden kontrol edilebilecek dizilerin idaresidir”¹⁸⁷.

Dolayısıyla *disiplinci iktidar* beden-insanla ilgiliyken; *düzenleyici iktidar* yaşayan insanla, canlı-varlık insanla, bir anlamda tür-insanla ilgilenmektedir. *Düzenleyici iktidarın* nesnesi, artık nüfusun bizzat kendisidir. Foucault böylelikle insan bedeninin “anatomo-politiği”nin yerini, insan türünün “biyo-politiğine” bıraktığını vurgulamaktadır. Foucault’ya göre, biyo-iktidarın müdahale zeminini nüfus içerisindeki doğum-ölüm, hastalık oranları, yaşam süresi, yaşam kalitesi gibi fenomenler oluşturmaktadır. Bu noktada, biyo-iktidar nüfusu düzenlerken istatistiği devreye sokarak, nüfusun geleceğine ilişkin bir risk hesabı yapmaktadır¹⁸⁸. Böylelikle nüfusu ilgilendiren doğum ve ölüm oranı, yaşam kalitesi, yaşam süresi gibi her türden öğeyi güvenlik çemberinin içerisine alınmaktadır. Burada *düzenleyici iktidarın* kendisini, nüfusun sürekli tehlike altında olduğu varsayımı üzerinden temellendirdiği belirtilebilir. Bu bağlamda, *düzenleyici iktidar* açısından nüfusun bütününe kontrol etme veya gözetim altında tutma yetkisinin ön koşulu, bir “tehdit” algısının yaratılabilmesidir¹⁸⁹.

Bu noktada, “dış politika”nın “tehdit” söyleminin temel saç ayaklarından birini oluşturduğu söylenebilir. O kadar ki, “dış politika”nın nüfusun topyekûn güvenliğini ilgilendirdiği düşünülen konular arasında, “ayrıcalıklı” bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla “dış politika” üzerinde “konuşma” yetkisini elde etmenin, siyaset yapıcılara “dokunulmazlık” kazandıracağı belirtilebilir. Böyle bakıldığında, “dış politika” tartışmalarını, iç politik alana içkin güç mücadelesinden ayrı düşünmek

¹⁸⁵ age, 30.

¹⁸⁶ Foucault, **Güvenlik, Toprak**, 12.

¹⁸⁷ age, 21–22.

¹⁸⁸ Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, çev. Şehsuvar Aktaş, (Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 249–252.

¹⁸⁹ Utku Özmağas, “Foucault: İktidardan Biyoiktidara”, **Cogito**, s. 70–71, (2012): 68.

mümkün görünmemektedir.

2.3.2 İktidar Kurucu Bir Edim Olarak “dış politika”

“Dış politika”nın iktidar kurucu bir edim olarak nasıl devreye sokulduğu sorusu, ilk etapta, “dış politika” nedir? sorusunun cevaplandırılmasını gerekli kılabilir. “Dış politika”nın nasıl kavramsallaştırılacağı ise, “dış” ve “politika” sözcüklerine yüklenen anlamlara bağlı olarak değişebilir¹⁹⁰. İngilizce’deki *policy*, *polity*, *politics* kavramlarının her üçünün de, Türkçe’de *siyaset* veya *politika* sözcükleriyle karşılandığı görülmektedir. Oysa İngilizce’de her üç sözcük, farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Örneğin *policy* sözcüğü, hükümetlerin belirli bir alana ilişkin kararlarını içermektedir. Bütün kurumlarıyla bir yönetimden ve devlet yapısından bahsederken ise, *polity* kavramı kullanılmaktadır. Her iki anlamı da kapsayan, dolayısıyla daha geniş bir alanı kasteden sözcük ise *politics*’tir. *Politics* burada bir bilgi ve iktidar faaliyeti olarak düşünülebilir. Örneğin Foucault’nun okul, hastahane, cezaevi gibi iktidar ilişkisinin olduğu her yerde, “siyaset”in var olduğunu belirtmesi, “*politics*” kavramıyla açıklanabilir¹⁹¹.

“Dış politika” kavramını *policy* sözcüğü çerçevesinde, sadece toplumlar, devletler veya ülkeler arasındaki yatay ilişkilerle tanımlamanın sınırlılıklarının olduğu belirtilebilir. Zira etimolojik kökenine bakıldığında, “dış”ın sadece devletlerin sınırları dışındaki bir alana tekabül etmediği görülebilir. Örneğin İngilizce’de “*foreign*” kelimesinin Latince kökeni olan “*foris*”, sadece “dış” anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, “*foreign*” ifadesi, “yabancı”, “dış”, “ilgisi olmayan” gibi anlamları içermektedir¹⁹².

Campbell onüçüncü yüzyılda, “*foreign*” sözcüğünün, “hane” içerisinde özel bir odayı (*chamber foreign*) betimlediğine dikkat çekmektedir. Onyedinci ve onsekizinci yüzyıla kadar “*foreign*” teriminin, bir haneye, aileye, bölgeye yabancı olan, hatta bir toplum bünyesinde “aykırı” görülen kişi veya olayları tanımladığına işaret etmektedir.¹⁹³ “Dış Politika”nın devletlerin veya ulusların birbirlerine yönelik eylemleriyle tanımlanması ise, devlet (*statehood*) veya milliyet (*nationality*) gibi

¹⁹⁰ Kemal İnat, Ali Balcı, “Dış Politika: ‘Geleneksel’den ‘Post-Modern’e Teorik Perspektifler”, **Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus Devlet’ten Küreselleşmeye**, der. Zeynep Dağı, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2007), 212.

¹⁹¹ Cengiz Çağla, **Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi**, 1.bs. (İstanbul: Omnia Yayınları, 2010), 12.

¹⁹² İnat, Balcı, **age**, 212.

¹⁹³ Campbell, **Writing Security**, 37.

kavramların belirginleşmeye başladığı modern döneme ait bir olgudur¹⁹⁴.

Ulus-devletlerin inşa sürecinde, “dış politika” egemen devletin içerideki hâkimiyetini yeniden üreten ve mutlaklaştıran bir rol oynadığı görülmektedir. Öyle ki, içeriği dışarıdan ayıran sınırlar sabitleştiğinde “dünyadaki egemen prenslerden daha büyük bir şey olmaz” (Jean Bodin) ve geriye kalanlar bu prensin “bütün eylemlerini ve kararlarını bunlar kendi eylem ve kararları imiş” (Thomas Hobbes) gibi kabul etmek zorunda kalırlar¹⁹⁵. Dolayısıyla “dış politika”yı sınırların içerisi ile dışarısını birbirine bağlayan bir “köprü” den ibaret saymak mümkün görünmemektedir.¹⁹⁶ Nitekim Richard Ashley’e göre, “dış politika” “devletlerin ve diğer öznelerin inşası ve meşruluğunun sağlanması, sosyal olarak tanımlanan iktidarın sınırlarının belirlenmesi, iç ile uluslararası ayıran sınırların güvenliğinin sağlanması” gibi, üç işleve sahiptir¹⁹⁷. Dolayısıyla “dış politika” ülkelerin fiziki sınırlarının yanı sıra, yurttaşların tabi olacağı kültürel-etik ve ideolojik sınırları oluşturan bir performans olarak tanımlanabilir¹⁹⁸.

“Dış politika” içeriğe yönelik iktidar kurucu bir edim olarak kavramsallaştırıldığında, artık, “kendinde ve kendisi dışındaki ilişki oyunlarını tanımlamak için serbest” bırakılabilir ve “büsütün başka bir düzene ilişkin ifade veya olay gruplarıyla”¹⁹⁹ ilişkilendirilebilir. Böylece başka pratiklerin içerisine dâhil olan “dış politika”, Ali Balcı’nın tanımıyla, önündeki “dış” sıfatını yitirir ve geriye sadece “politika” kalır. Bu noktada, “dış politika” yapımcılarının kararları veya basın açıklamaları, sadece sınırların “dışına” yönelik yürütülen bilinçli eylemler olmaktan çıkar. Buna karşılık, bir sinema karesi, yayınlanan bir karikatür veya gazete başlığı, “dış politika”nın konuları arasına girebilir²⁰⁰.

Şurası açık ki, ülkelerin dışarıya yönelik uygulamaları anlamında, bir “dış politika”nın varlığı yadsınamaz. Campbell bu noktada, “dış politika” ile “Dış Politika” arasında bir ayrım yapmaktadır. Küçük harfle yazılan “dış politika”, devletin var oluşunu ve kimliğini oluşturan dolayısıyla içe dönük, “söylemsel bir

¹⁹⁴ İnat, Balcı, **age**, 213.

¹⁹⁵ Balcı, “Dış Politika: Yeni”, **age**, 6.

¹⁹⁶ Campbell, **age**, 40.

¹⁹⁷ Ashley, “Foreign Policy as ”, **age**, 51-53.

¹⁹⁸ Ahmet İçduygu, Özkem Kaygusuz, “The Politics of Citizenship by Drawing Borders: Foreign Policy and Construction of National Citizenship Identity in Turkey”, **Middle Eastern Studies**, c. 40, s. 6 (2004): 28.

¹⁹⁹ Foucault, **Bilginin Arkeolojisi**, 42.

²⁰⁰ Balcı, “Diskors ve Pratik”, 70.

kuruluşu” ifade etmektedir. Büyük harfle yazılan “Dış Politika” ise, bu “söylemsel kuruluşun” yeniden üretilmesini sağlayan ya da ona yönelik meydan okumaları engelleyen, devlet merkezli yaklaşımların konu edindiği, diplomatik faaliyetleri içermektedir. Bu anlamıyla “Dış Politika”, “dış politikanın” “söylemsel düzeneği ya da geleneksel yorum matriksi” içerisinde işlerlik kazanmaktadır²⁰¹. Dolayısıyla diplomatik faaliyetler anlamında “Dış Politika”nın, “tüm prosedür ve kurallarıyla” birlikte, içerideki mevcut iktidar ilişkisinin pekiştirilmesinde araçsallaştırıldığı gözlemlenebilir.

2.3.3 Sınır Üretici Bir Performans Olarak “dış politika”

İktidar kurucu bir pratik olmasına koşut olarak “dış politika”, yurttaşları “yabancı”lardan ayıran, kültürel-etik-ideolojik sınırları çizen ve güçlendiren bir edimdir. Dolayısıyla “yabancı”dan kastedilen, sadece fiziki sınırların dışında kalanlar değil, aynı zamanda iç egemenliğin kurucu değerleriyle çatıştığı düşünülen, “sözde vatandaşlar”dır. Bu bağlamda, “dış politika” ötekilere yönelik, tüm farklılaştırma veya dışlama eylemlerini içeren bir pratiktir. Ancak burada, dışlama pratiklerinin yasaklayıcı veya kısıtlayıcı olmaktan ziyade, iktidar kurucu bir rol oynadıkları belirtilebilir²⁰². Zira “biz” ve “öteki” karşıtlığının, karşılıklı bir şekilde birbirilerini oluşturdukları söylenebilir²⁰³. Öyle ki, çoğu zaman “hastalıklı”, “anormal” veya “patolojik” olarak tanımlanan “öteki” üzerinden, “sağlıklı”, “akıllı” veya “normal” olan “biz”in üretildiği görülebilir. Martin Heidegger bu nedenle, siyaseti *polis* içerisinde bir “öteki” oluşturma eylemi şeklinde tanımlamaktadır²⁰⁴.

Carl Schmitt de “düşmanın” yani “öteki”nin varlığını, siyasal birliği sağlayabilmenin ön koşulu olarak görmektedir. “Siyasal birliğin” ancak bir “dost-düşman” karşıtlığı temelinde kurulabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla egemenin varlığının, bir düşman algısı yaratabilme becerisine bağlı olduğuna dikkat çekmektedir. Schmitt’e göre, “siyasal düşmanın ahlaki açıdan kötü, estetik açıdan çirkin ya da ekonomik anlamda rakip olması gerekmez, hatta siyasal düşmanla iş yapmak avantajlı bile gözükülebilir. Önemli olan siyasal düşmanın öteki, yabancı olmasıdır. Siyasal

²⁰¹ Campbell, **age**, 69.

²⁰² Mark Laffey, “Locating Identity: Performativity, Foreign Policy and State”, **Review International Studies**, c. 26, s. 3 (2000): 432.

²⁰³ Iver B. Neumann, **Uses of The Other: “The East” in European Identity Formation**, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999), 14.

²⁰⁴ Michael Dillon, **Politics of Security**, (Newyork: Routledge Company, 1996), 95-96.

düşmanın, varoluşsal anlamda en yoğun haliyle başka bir varlık ve yabancı olması yeterlidir”²⁰⁵.

Böylelikle düşmanın varoluşu veya mevcudiyeti, savunmayı veya savunmaya dair mutabakatı bir zorunluluk haline getirir ve toplumun bir bütün halinde hareket etmesini sağlar.²⁰⁶ “Düşman” imgesi, siyasal iktidarlara her an yasaları askıya alma veya olağan-üstü önlemlere başvurma imkânını verir. Dolayısıyla siyasal iktidarı yasalardan bağışık kılan veya onları yasa-üstü bir konuma yerleştiren, doğrudan bir iç savaşa yol açmadan, “iç düşman” ilan edilebilme ayrıcalığına sahip olmasıdır²⁰⁷.

Bu noktada, “dış politika”nın “*ikili dışlama*”²⁰⁸ (*double exclusion*) pratiği olarak, işlediği söylenebilir. Zira sınırların dışına yönelik her türden pratiğin, aynı anda “içerideki dışa” yönelik eylemlere eklemlendiği belirtilebilir. Böylelikle “aykırı” görülen kesimlerin, “dış düşmanla” birlikte hareket ettikleri belirtilerek, tasfiye edilmesi kolaylaşır. Başka bir ifadeyle, dış sınırları zorladığı, sistemin kendi iç hatlarını ihlal ettiği veya sınırların hemen kenarında varlık gösterdiği²⁰⁹ iddia edilen “düşman” imgesinin, iç politikaya özgü farklılıkların bastırılmasında araçsallaştırıldığı söylenebilir. Dolayısıyla “yabancı” vurgusunun, “siyasi birliğin” kurulmasında “bir sınır deneyimi olarak iş” gördüğü öne sürülebilir²¹⁰. Zira Campbell’ın da vurguladığı gibi, aslında “kim olduğumuzun bilinmesi, nelerden korktuğumuzun anlaşılmasına” bağlıdır²¹¹.

Bu noktada, yeniden “*Leviathan*”a dönmek gerekirse, Hobbes’un “birlik”, “düzen” ve “rasyonalitenin” hâkim olduğu alan ile “farklılık” veya “anarşinin” hüküm sürdüğü alan arasında çizdiği sınırın, sadece uzamsal bir ayrılığı betimlemediği bir kez daha görülebilir. Araya çizilen sınır, aynı zamanda değer yüklüdür. Bunlardan birincisi, “iyi, akıllı, ağırbaşlı, geçimli ve uygar” insanları ikame ederken; ikincisi “serkeş, deli, acımasız, şiddet yanlısı” karakterleri barındırmaktadır.²¹²

Hobbes’un toplumsal “uyumun” önemini, “taş” ve “bina” metaforlarıyla açıklayan

²⁰⁵ Carl Schmitt, **Siyasal Kavramı**, çev. Ece Göztepe, (İstanbul: Metis, 2012), 57.

²⁰⁶ Ulrich Beck, **Siyasallığın İcadı**, 3.bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 129.

²⁰⁷ Duygu Türk, **Öteki, Düşman, Olay: Levinas, Schmitt ve Badiou’da Etik ve Siyaset**, (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 128–129.

²⁰⁸ Campbell, **age**, 71.

²⁰⁹ Mary Douglas, **Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo**, (New York: Routledge, 1984), 123.

²¹⁰ Richard Kearney, **Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar: Ötekiyi Yorumlamak**, çev. Barış Özkul, (İstanbul: Metis Yayınları, 2012), 15.

²¹¹ Campbell, **age**, 73.

²¹² **age**, 85

cümleleri, bu bakımdan dikkat çekicidir. Hobbes’a göre, “inşaatı güçleştiren bir taş”, nasıl bir kenara atılırsa, “ıslah edilmesi mümkün olmayan bir insan da”, toplum dışına itilir. Dolayısıyla siyaseten “aykırı” duruma düşmemek için, uyruklar kendilerini, toplumla “uyumlu” (*commodi*) olmaya zorlamalıdır. Toplumla “uyumlu” hareket etmek, doğal bir zorunluluk olduğundan, uyruklar öncelikle kendilerini bu yönde disiplin altına almalıdırlar. Aksi takdirde, “inatçı, geçimsiz, serkeş ve dik kafalı olarak” adlandırılanlar, toplumdan dışlanırlar²¹³:

“Beşinci doğa yasası UYUM’ dur; yani, herkes diğer insanlarla uyumlu olmaya çalışmalıdır. Bunun anlaşılması için, insanların toplu olarak yaşama eğiliminde, duyguların çeşitliliğinden kaynaklanan bir doğa çeşitliliğinin olduğunu göz önüne alabiliriz; bu bir bina inşa edilmemesi için bir araya getirilmiş taşlardaki çeşitliliğe benzer. Kabalığı ve biçimsizliği yüzünden, diğer taşlardan, kendi doldurduğu hacimden fazla bir hacim çalan ve bu nedenle inşaatı güçleştiren bir taş, yararsız ve zorluk verici bulunarak bu ustalar tarafından nasıl bir kenara atılırsa: aynı şekilde, doğasının kabalığı yüzünden, kendisi için gereksiz, fakat diğerleri için gerekli şeyleri elinde tutmaya çalışan ve inatçılığı yüzünden de ıslah edilmesi mümkün olmayan bir insan da, toplumun üzerinde bir yük olarak, toplumun dışında bırakılır veya toplumdan atılır. Herkes, sadece hakkı olduğu için değil fakat aynı zamanda doğal zorunluluk nedeniyle, kendi varlığını korumak için gerekli olan şeyleri elde etmek için elinden gelen gayreti göstermek durumunda olduğuna göre; gereksiz şeyler uğruna buna karşı gelen bir kimse, meydana gelecek olan savaştan sorumludur ve dolayısıyla barışı aramayı emreden temel doğa yasasına aykırı bir şey yapmış olur. Bu yasaya uyanlar ise GEÇİMLİ olarak adlandırılabilir. Latinler böylelerine, *commodi* derler; uymayanlar ise, *inatçı, geçimsiz, serkeş, dik kafalı* olarak adlandırılabilir”.

Hobbes’un “toplum sözleşmesi” kuramını, bir “korku” söylemi üzerinden temellendirdiği görülebilir. “*Leviathan*”da “korku” algısına kaynaklık eden “doğa hali” tasviri, bir “mit” olarak devreye sokulmaktadır. Nitekim Hobbes’un kendisi sürekli ‘savaş hali’, “insan insanın kurdudur” önermelerini, mutlak bir gerçeklik olarak sunmadığını belirtmektedir²¹⁴:

“Böyle bir savaş zamanı veya durumunun hiç var olmadığı belki düşünülebilir ve ben de, dünyanın her yerinde durumun hep böyle olduğuna inanmıyorum: ancak, günümüzde bile, dünyada insanların böyle bir durumda yaşadığı pek çok yerler vardır. Amerika’nın birçok yerlerindeki vahşiler, doğal istekleri sayesinde bir arada yaşayan küçük ailelerin yönetimi dışında, hiçbir yönetim şekline sahip değildirler ve bugün bile, daha önce belirttiğim o vahşi durumu yaşarlar. Korkulacak genel bir güç olmasaydı hayatın nasıl olacağı, önceden barışçı bir yönetim altında yaşamış olan insanların bir iç savaş durumunda, içine düştükleri hayata bakarak anlaşılabilir”.

Dolayısıyla “doğa hali” vurgusu, egemenin kendini yeniden üretmesini ve güçlendirmesini hedefleyen, metinsel bir strateji olarak değerlendirilebilir. Hobbes’a göre, “korkulacak”, “güçlü” bir otoritenin olmadığı yerde, savaşın yaşanması kaçınılmazdır. Böylelikle Hobbes’un “doğa halinin” karşıtı olarak sunduğu “barış hali”, güçlü bir otoriteye bağlılık durumunu ifade etmektedir²¹⁵:

²¹³ Hobbes, *age*, 111–112.

²¹⁴ *age*, 95.

²¹⁵ *age*, 94.

“Devlet olmadıkça, herkes herkese karşı daima savaş halindedir. Buradan şu açıkça görülür ki, insanlar hepsini birden korku altında tutacak, genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler ve bu savaş, herkesin herkese karşı savaşdır. Çünkü SAVAŞ, sadece muharebeden veya dövüşme eyleminden yeterince bilindiği bir zaman süresinden oluşur: dolayısıyla, savaşın doğasında zaman kavramı, havanın doğasındaki gibi düşünülmelidir. Nasıl kötü havanın doğası, bir veya iki yağmur sağanağından ibaret olmayıp, tersine bir güvencenin bulunmadığı, çarpışmaya yönelik kesinleşmiş eğilimden oluşur. Bunun dışındaki bütün zamanlarda, *BARIŞ* vardır”.

Bakıldığında bir taraftan, “insanı barışa yönelten duygu ölüm korkusudur”²¹⁶. denilerek, devletin- “barış durumunun”- söz konusu “korku halini” bertaraf etmek üzere ortaya çıktığı belirtilmektedir. Diğer taraftan ise, “korku” ve “tehdit” algısının canlı tutulması, “yapay bir insandan başka bir şey olmayan “Latince’de CIVITAS denilen, DEVLET adlı o büyük EJDERHA”²¹⁷’nın yaratılmasının ön koşulu olarak sunulmaktadır²¹⁸:

“Tek karar verici sürekli olmalıdır. İnsanların bütün hayatları boyunca sürmesini arzu ettikleri güvenlik için, bir çarpışma veya bir savaşta olduğu gibi, belirli bir süreyle tek bir karar verici tarafından sevk ve idare edilmeleri yeterli değildir. Çünkü ortak bir düşmana karşı birleşmiş gayretleriyle zafere ulaşsalar bile; daha sonra, ortak bir düşmanları olmadığı veya bazılarınca düşman kabul edilen birisi başka bazılarınca dost sayıldığı vakit, farklı çıkarlar nedeniyle dağılacaklar ve kendi aralarında savaş edeceklerdir”.

Dolayısıyla “tehdit”in ortadan kaldırılacağı iddiasının, “tehdit” söyleminin kurumsallaştırılmasını, beraberinde getirdiği izlenebilir²¹⁹. Nitekim Michael Shapiro modern dönemde, devlet mekanizmasının en belirgin özelliğinin, “tehlike” söyleminin, “bürokratikleştirilmesi” olduğuna dikkat çekmektedir. Zira toplumun “neden” ve “kimden” korkacağına ilişkin algının, aracı kurumlar tarafından belirlendiğini ve düzenlendiğini belirtmektedir²²⁰. Shapiro bu noktada, inanış (*belief*) ve korku (*fear*) arasında, bir ayrım yapmaktadır. Shapiro’ya göre, korku bir tehlikeyle doğrudan karşı karşıya kalma durumudur. Nelerden korkulacağını saptayan, sınıflandıran aracı bir kurumun devreye girmesiyle “tehlike” durumu, bir “inanış” veya “kanaat “haline gelir”²²¹. Dolayısıyla “tehdit” tanımının, bir “yorum”²²²

²¹⁶ age, 96.

²¹⁷ age, 17.

²¹⁸ age, 128.

²¹⁹ Campbell, age, 58.

²²⁰ Michael J. Shapiro, *Reading the Postmodern*, 127.

²²¹ age, 128.

²²² Burada “yorum” sürecinden kastedilen, tarihi bir olay, bir sinema filmi vb. gibi şeylerin anlaşılmasına yönelik, pasif bir zihinsel eylem değildir. “Yorumlama” eylemi, Nietzsche’nin “güç istenci” düşüncesi bağlamında değerlendirilmelidir. “Güç istenci” düşüncesi, olgular dünyasında sürekli bir güç mücadelesinin yaşandığını varsayarken, bu mücadelede bazı güç odaklarının güçlerini arttırdıklarını, bazılarının ise zayıfladıklarını vurgulamaktadır. Zira Nietzsche’ye göre, olgular dünyası sürekli bir akış (*flux*) içerisinde. Bu nedenle, dünya bir varlıklar dünyası (*world of beings*) değil; bir oluş dünyasıdır (*world of becoming*). Bir güç odağı “yorum” aracılığıyla, olgular dünyasını düzenlemekte, belirlemekte ve şekillendirmektedir. Başka bir deyişle, “gerçekliği”, “kendi gücünü artırma perspektifinden yorumlayarak” yapılandırmaktadır. Dolayısıyla “yorumlama” özü itibarıyla

sürecinin ürünü olduğu öne sürülebilir.

Burada iktidarın bilinmezlik karşında duyulan korkuyu ve gelecekte emin olma isteğini araçsallaştırarak, gücünü pekiştirdiği belirtilebilir. Daha açık bir ifadeyle, kendisini aklın yegâne temsilcisi olarak sunan güç odağının, topluma “istikrar” vaat ederek, varlığını meşrulaştırdığı gözlemlenebilir. Böylelikle tüm uygulamalarının “rasyonel” dolayısıyla “doğru” olduğu yönünde bir kanaatin olduğu izlenebilir²²³. Bu bağlamda, tehditler kendiliğinden var olan olgular değil, toplumsal-siyasal süreçlerde kurgulanan, öznel değerlendirmelerle oluşturulan bir yapım sürecinin ürünleri gibi anlaşılabilir. Nelerden korkulacağına ilişkin ayırttırma ve kurgu, “hangi” güvenlik konularında, “kim” yetkinlikle konuşabilir, sorularını beraberinde getirmektedir. Gencer Özcan’a göre, bu aşamadaki temel sorun, ulusal güvenliğe yönelen tehdidin saptanması ve belirli bir kitle tarafından anlamlı bulunarak onaylanmasıdır²²⁴. Bu noktada, “tehdidin” “ne” olduğunun yanı sıra, “nasıl” oluşturulduğuna odaklanmak önem kazanmaktadır.²²⁵

Burada “tehdit” söyleminin doğallaştırılmasında ve kitleler tarafından kabul edilmesinde, “söylemsel stratejilerin” (*discursive strategy*) belirleyici bir rol oynadıkları söylenebilir. Öyle ki, temsiller “belirli bir konuya ilişkin anlamlı bilgiler” ürettiği ve “bazı ifadelerin ve tasvirlerin diğerlerinden daha fazla değer taşıdığı bir alan” oluştururlar. Böylelikle teorisyenler ve dış politika yürütücüleri, belirli temsiller aracılığıyla alternatif yorumlama biçimlerini dışlayabilirler. Bu süreçte, ima yollu stratejilerin (*referential strategies*), yüklemelerin (*predication*) ve uslama stratejilerinin (*argumentation strategies*), bir gerçeklik algısı oluşturdukları izlenebilir. Özellikle ima yollu stratejiler metaforlar, adlaştırmalar (*nominalisation*), zamansal referanslar (*temporal reference*) ya da eşitlik zinciri (*chain of equivalence*) gibi, çeşitli dilsel araçlara başvurarak, kitleler nezdinde belirli bir algı yaratırlar.

aktif ve yaratıcı bir eylemdir. Başka bir ifadeyle, güç odaklarının güçlerini yürütmesinin ve artırmasının bir yoludur. Soner Soysal, “Güç İstenci ve Yorum”, **Tabula Rasa: Felsefe&Teoloji**, Yıl:8, (Mayıs-Aralık 2008): 130. http://www.tabularasadergisi.com/images/23-24/yil7_8_sayi23_24-Part10.pdf, [16.02.2014].

²²³ James Der-Derian, “The Value of Security: Hobbes, Marx, Nietzsche and Baudrillard”, **The Political Subject of Violence**, ed. David Campbell/ Michael Dillon, (?):103.

²²⁴ Gencer Özcan, “Türkiye’de Siyasal Rejim ve Güvenlikleştirme Sorunsalı”, **İktisat, Siyaset ve Devler Üzerine Yazılar: Kemali Saybaşılı’ya Armağan**, ed. Burak Ülman, İsmet Akça, 1.bs. (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006), 356.

²²⁵ Richard Ashley’e göre, “ne” sorusunun yerini “nasıl” sorusuna bırakması, dış politika çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Zira “ne” sorusundan hareket eden “senkronik” (eşzamanlı) yaklaşım, “nesnel betimlemeler” yoluyla, olaylar arasındaki “düzenlilikleri” açıklayan “sabit”, “zamandışı” yasalar, olduğunu varsaymaktadır. Buna karşılık, “diyakronik” (çift zamanlı) yaklaşım, gerçekliğin “nasıl” kurulduğuna ve doğallaştırıldığına odaklanmaktadır. Ashley, “Foreign Policy as”, 52.

Örneğin “tehdit” algısının belirli bir kitle tarafından içselleştirilmesinde, “bünye”²²⁶ metaforunun devreye sokulması sık karşılaşılan bir durumdur²²⁷.

Organizmacı bir anlayış doğrultusunda, toplumsal “düzen” veya “birlik”, “sağlıklı” ve “hijyenik” olmakla özdeşleştirilirken; bir “tehdit” unsuru olarak görülen farklılıklar, “hastalık”, “mikrop”, “kirlilik” gibi kavramlarla tanımlanır. Başka bir deyişle, önünde “sağlıklı”, “güçlü”, “zinde” gibi sıfatları barındıran “bünye” metaforu, toplumdaki aykırılıkların, “zararlı”, “kirlili”, “hastalıklı” olarak tanımlanmasını beraberinde getirir. Dolayısıyla medikal söylemler, alternatiflerin dışlanmasında stratejik bir rol oynarlar. Ayrıca yükleme stratejileri sıfatlar, etiket kelimeler (*flag words*) veya stigma kelimeler (*stigma words*) gibi retorik araçları devreye sokarak, kişilere, nesnelere ve olaylara pozitif ya da negatif özellikler atfederler²²⁸.

Türkiye siyaseti bağlamında bakıldığında, karar vericilerin “istikrar”, “düzen”, “uyum” gibi “etiket” kelimeler yoluyla, kitleleri kendi iktidar stratejileri doğrultusunda hareket geçirmeleri sık rastlanan bir durumdur. *Corpus politicum* anlayışıyla koşullanan karar alıcıların, alternatif görüşleri “nifak sokma”, “kargaşa çıkarma” veya “koas yaratma”²²⁹ gibi olumsuz “yüklemelerle” dışladıkları görülebilir. Özellikle 1950–1960 arası döneme bakıldığında, “milli irade”, “mili birlik” veya “milli dış politika” gibi muğlak ifadelerin (*ambiguities*) veya popülist çağrılarının (*vox populi*)²³⁰, farklılıkların bastırılmasında bir iktidar stratejisi olarak işlevselleştirildiği gözlemlenebilir.

²²⁶ Foucault’ya göre, onyedinci yüzyılda kralın bedeni bir metafor değil, siyasi bir gerçekliktir. Çünkü kralın fiziksel varlığı, monarşinin işleyişi için bir zorunluluktur. Fakat ondokuzuncu yüzyıldan itibaren yeni ilke haline gelen şey, “toplumun bedeni”dir. Dolayısıyla artık, toplumun bedeninin tıbbi bir biçimde korunması gündemdedir. Bu süreçte, monarkın bedensel bütünlüğünün yeniden canlandırıldığı ritüeller yerine, hastaların ortadan kaldırılması, suçluların dışlanması, bulaşıcı hastalıkların kontrol edilmesi gibi tedavi yöntemlerine başvurulduğu görülebilir. Başka bir deyişle, bünyeye (*corpus*) benzetilen toplumun, “mikropsuzlaştırılması” amaçlanır. Foucault, **İktidarın Gözü**, 39.

²²⁷ Senem Aydın Düzgüt, “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, c.8, s.29 (2011): 56–57.

²²⁸ **age**, 57.

²²⁹ Demirel, **age**, 167.

²³⁰ Düzgüt, **age**, 56.

3 1950-1960 ARASINDA DIŞ POLİTİKA YAPIM SÜRECİNE BAKIŞ

1950-1960 arası dönemde, Türkiye dış politikasının iç siyasete özgü iktidar mücadelesinde, belirleyici bir işlev üstlendiğı gözlemlenmektedir. Dönemin siyaset aktörlerinin “Dış Politika” pratiklerini, kendi siyasal gereksinimleri ekseninde yorumladıkları ve içerideki etkinliklerini arttırmada araçsallaştırdıkları ileri sürülebilir. Bu aktörler arasında özellikle, belirli isimlerin ve kurumların öne çıktıkları izlenmektedir. Bunların başında, Başbakan Adnan Menderes gelmektedir. Ayrıca Fatin Rüştü Zorlu’nun bakanlık yaptığı dönemde, Dışışleri Bakanlığı’nın karar alma sürecinde, etkin bir rol oynadığı dikkat çekmektedir. Meclis ve basın organları ise, dış politika yapım sürecinin, diğer iki önemli aktörü olarak görülmektedir. Bunlara ek olarak, CHP’nin muhalefette olmasına rağmen, karar alma sürecinin önemli sac ayaklarından biri olmaya devam ettiği izlenmektedir.

3.1 1950-1960 Arası Dönemde Türkiye Dış Politikasına Genel Bakış

1950–1960 arası dönemde, Türkiye “dış politika”sını devletin sadece dışarıya yönelik eylemleriyle değerlendirmek, sınırlı bir bakış sağlayabilir. Zira bu dönemde, “dış politika”nın aynı zamanda, devlet kimliğinin oluşturulmasında, yeniden üretilmesinde ve içerideki iktidar ilişkilerinin düzenlenmesinde belirleyici bir rol üstlendiğı ileri sürülebilir. Bu bağlamda, dost/düşman karşıtlığına dayanan Soğuk Savaş söyleminin, içerideki farklılıkların tasfiyesinde ve yekpare toplum mitosunun yeniden üretilmesinde araçsallaştırıldığı gözlemlenebilir.

İncelenen dönemde, bütünleşmiş/kaynaşmış toplum mitinin kendisini daha ziyade, sol karşıtlığı üzerinden inşa ettiği belirtilebilir. Dönemin iktidar odakları-başta hükümet olmak üzere, muhalefet partileri, basın, sivil toplum örgütleri, din adamları, askeri yetkililer- solu toplumsal “ahenk”i bozan ve ülkeyi ayrıştırmaya götüren bir “tehdit” unsuru olarak görmektedirler. Burada solu hedef alan tüm dışlama pratiklerinin aynı zamanda, “norm” kurucu bir rol oynadıkları vurgulanabilir. Zira yurttaşların tabi olacağı belirli davranış ve düşünce kalıplarının, sol karşıtlığı üzerinden pekiştirildiğı gözlemlenebilir. Bu çerçevede, “kötü”, “bozguncu” olarak sunulan solun, “iyi”, “temiz” veya “saf” olduğu iddia edilen Türk-İslam kimliğini

yeniden ürettiği belirtilebilir²³¹.

Örneğin Amasya Demokrat Parti [DP] teşkilatı tarafından hazırlanan bir broşürde, sola karşı yürütülen eylemlerin “toplumun mikropsuzlaştırılması” olarak değerlendirilmesi, bu bakımdan dikkat çekicidir: “Evet DP dine hakiki kıymet veren bir partidir. Çünkü dinsiz bir millet yoktur ve olamaz. Bizim dinimiz ise komünizm mikrobuna karşı en çok tesir eden bir bombadır, bir toptur, bir silahtır”²³².

Böylelikle sınıf mücadelesi fikrinin reddine dayanan Cumhuriyet’in kurucu söyleminin, “Soğuk Savaş” grameri üzerinden yeniden üretildiği ve güçlendirildiği görülmektedir. Başka bir deyişle, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, Sovyetler Birliği karşısında duyulan “güvenlik” endişesinin, içeride organik/bütünleşmiş toplum anlayışının pekiştirilmesinde devreye sokulduğu izlenmektedir²³³. Ancak burada bir parantez açarak, “tehdit” söyleminin karar alıcıların sadece düşünce ve niyetlerine bağlı olarak, oluşmadığına dikkat çekilebilir. Karar alıcıların aynı zamanda, kendi dünyalarını anlamlandıran ve böylelikle “gerçeklik” algısı oluşturan, belirli bir “söylemsel alan” (*discursive space*) içinde hareket ettikleri belirtilebilir²³⁴.

Dolayısıyla dönemin dış politikasının, 1950’lere özgü söylem pratikleriyle temellendirildiği, dolayısıyla siyaset aktörlerinin eylemlerinin, geleneksel Soğuk Savaş anlatısı içerisinde şekillendiği görülebilir. Ellili yıllar boyunca etkinliğini sürdüren bu anlatıya göre, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan gerilimin başlıca sorumlusu Sovyetler Birliği’dir²³⁵. 1945–1947 yılları arasında, Sovyetler Birliği’nin Doğu Anadolu toprakları ve Boğazlar üzerinde bir dizi talepte bulunması, bu savın genel kabul göremesine zemin hazırladığı söylenebilir.

Savaş sonrasında Sovyetler Birliği’nin Türkiye politikası, Ankara’nın geçmişten

²³¹ age, 170.

²³² “Sayın Vatandaş”, Amasya, Emel, 1951, 3’den aktaran Tanel Demirel, **Türkiye’nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011), 169.

²³³ Örneğin çok partili yaşama geçişin ardından, DP ve CHP arasında işçi sendikalarını ve sendika birliklerini kendi yanlarına çekebilmek için bir rekabet yaşanmıştır. Ancak her iki parti de bir taraftan, sendikal hareketin teşvik edilmesi gerektiğini vurgularken diğer yandan Türkiye’de sınıfların olmadığını iddia etmişlerdir. DP ve CHP yöneticileri, sendikaların “milliyetçi” olmalarını, “milli çıkarları” savunmalarını, işverenler ile işçilerin “uyum” içerisinde çalışmalarını ve “komünizme karşı mücadele” etmelerini savunmuşlardır. Her iki partinin yöneticileri de, uluslararası işçi sınıfının, Türkiye işçi sınıfı üzerindeki etkisinin önlenmesi ve “kökü dışarıda” olan ideolojilere karşı uyanık olması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Dimitir Şişmanov, **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908–1965)**, der. A.R. Zarakoğlu, (İstanbul: Belge Yayınları, 1978), 151.

²³⁴ Shapiro, **The Politics of Representation: Writing Practices in Biography, Photography and Policy Analysis**, (Madison: University of Wisconsin Press, 1987), 116.

²³⁵ Sever, age, 13.

gelen “korku”larını canlandırmıştır²³⁶. Ankara 1945’den itibaren, uluslararası siyasetin başat aktörlerinden biri haline gelen Sovyetler Birliği’nin, Çarlık Rusya’sının geleneksel politikasına dönüş yaptığını düşünmüştür²³⁷. Dönemin karar vericilerine göre, bu “yayılmacı” politika karşısında, ABD’nin liderliğini yaptığı Batı bloğunun desteğinin sağlanması, bir zorunluluk teşkil etmiştir. Buna karşılık, 1945–1947 yılları arasında, Türkiye ABD’den beklediği desteği alamamıştır. 1947 yılı başlarında ilan edilen Truman Doktrini çerçevesinde, Türkiye’ye askeri yardım yapılmaya başlandığında ise, Sovyetler Birliği zaten sertlik politikasından uzaklaşmaya başlamıştır. Buna karşılık, 1949 Nisan ayında Kuzey Atlantik Antlaşmasının imzalanması, Türkiye’de yeni bir endişeye yol açmıştır. Ankara bu antlaşmanın dışında bırakılan Türkiye’nin, Sovyetler Birliği karşısında yalnız bırakıldığını düşünmüştür²³⁸.

Bu endişeyi arttıran faktörlerden biri, İngiltere ve İskandinav ülkelerinin Türkiye’nin NATO’ya alınmasına karşı çıkmalarıdır. İskandinav ülkeleri, Türkiye gibi coğrafi bakımdan kendilerinden uzak bir ülke nedeniyle, savaşa sürüklenmekten çekinmişlerdir. İngiltere ise, Türkiye’nin Orta Doğu’da kurulacak bir savunma örgütünün içinde yer almasını, kendi çıkarları açısından daha uygun bulmuştur. İngiltere yönetimi, Türkiye’nin NATO’ya alınması durumunda, Orta Doğu’da kendisiyle beraber hareket etmeyeceğinden kaygı duymuştur²³⁹. Bununla birlikte, 1949 Nisan ayından itibaren, Türkiye dış politikasının öncelikli amacı, NATO’ya girmek olmuştur.

Mayıs 1950’de iktidarı devralan Demokratlar, NATO’ya üyelik için girişimlerini hızlandırmıştır. DP’nin Türkiye’yi NATO üyesi yapmak için yoğun bir çaba göstermesi, iç politikada kendi varlığını pekiştirme stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Nitekim DP seçim kampanyası boyunca, CHP hükümetinin NATO’ya üyelik konusunda yeterince çalışmadığını vurgulamıştır²⁴⁰. DP sözcüleri iktidara geldiklerinde, Türkiye’yi NATO’ya sokmak için her türlü adımı atacaklarını belirtmişlerdir.

Bu dönemde, NATO üyeliği konusunun aynı zamanda, bir iç politika sorunu olarak

²³⁶ Haluk Ülman, “NATO ve Türkiye”, *AÜSBF Dergisi*, c. 4, s. 22 (1967): 148.

²³⁷ Sever, *age*, 17.

²³⁸ Ülman, *age*, 148–149.

²³⁹ Sönmezoğlu, *İkinci Dünya Savaşından*, 46.

²⁴⁰ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, ed. İsmet Bozdağ, (İstanbul: Baha Matbaası, 1969), 127–128.

ele alındığı görülebilir. Özellikle Türkiye'nin NATO'ya katılması durumunda, çok-partili hayatın teminat altına alınacağına inanmaktadırlar. Zira Demokratlar 1950 seçimleri öncesinde, İnönü yönetiminin demokratik işleyişe son vermesinden çekinmektedirler.²⁴¹

DP'nin seçimleri kazanmasını izleyen Haziran ayında Kore Savaşı'nın başlaması, yeni hükümete NATO'ya üyelik kampanyasına hız vermesi yönünde, önemli bir fırsat vermiştir. Hükümetin BM'ye bağlı güçlerle savaşmak üzere Kore'ye asker gönderme kararı alması, Batı kamuoyunda Türkiye'ye yönelik olumlu bir hava yaratmıştır. Ayrıca Kore Savaşı ABD açısından, Türkiye'nin stratejik önemini arttırmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Nisan 1950'de ABD Başkanı Truman'ın direktifiyle hazırlanan NSC68'de (Ulusal Güvenlik Konseyi 68 Sayılı Rapor) öngörülen politikanın uygulamaya geçilmesidir. NSC68'de 1954 yılında Sovyetlerin atom bombası stoklarının ve bu bombaları atma kapasitesinin, ABD'ye öldürücü bir saldırı yapmaya yeteceği varsayılmıştır. Bu varsayım çerçevesinde, NSC68 Batı'da konvansiyel ve nükleer savaş kapasitesinin arttırılmasını teşvik etmiştir. NSC68 ayrıca ABD'nin komünistlere karşı ayırım yapmaksızın tüm “hür” dünyanın savunma sorumluluğunu alması gerektiğini savunmuştur. Bu strateji ekseninde, Sovyet topraklarına düzenlenecek olası bir hava harekâtında, Türkiye'de konuşlandırılacak üslerin önemli bir rol oynayabileceği öngörülmüştür. Tüm bu faktörlerden dolayı ABD yönetimi Türkiye'nin NATO üyeliğini destekleme kararı almıştır²⁴².

NATO üyeliğinin ardından, Türkiye dış politikası katı bir “blok siyaseti” ekseninde şekillenmiştir.²⁴³ Yürütülen “blok siyaseti”, Türkiye'nin “hür dünya”nın doğal bir üyesi olduğuna ilişkin bir algıyla çakışmıştır²⁴⁴. Bu algı aynı zamanda, geçmişten bugüne uzanan, “tutarlı-düzenli” bir tarihsel anlatıyla desteklenmiştir. Örneğin, “kadim düşman Moskof” nitelendirilmesiyle, Rusya imgesinin “anti-komünist” retoriğin hâkim kılınmasında, devreye sokulmuştur. Kore Savaşı sırasında Çinliler, “Orta Asya Türklerinin kadim düşmanı” olarak sunulmuştur²⁴⁵. Böylelikle sadece Sovyet Birliği değil, küresel çapta varlığını hissettiren komünizm “tehdidi”

²⁴¹ Ülman, **age**, 150.

²⁴² Sever, **age**, 69–71.

²⁴³ Sönmezoğlu, **İkinci Dünya Savaşından**, 46.

²⁴⁴ Eylem Yılmaz, Pınar Bilgin, “Constructing Turkey's “Western” Identity During The Cold War Discourses of The Intellectual Statecraft”, **International Journal**, c. 1, s. 1 (2005/2006): 45.

²⁴⁵ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye'de Militarizm: Zihniyet, Pratik ve Propaganda**, 1.bs. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014), 24.

üzerinden, Türkiye'nin Batı İttifak sisteminin doğal bir üyesi olduğuna ilişkin bir algı oluşturulmuştur. Bu algıyı destekleyen bir diğer sav, Türkiye'nin "hassas" bir coğrafyada yer aldığı iddiasıdır.

Coğrafyanın güvenlikleştirilmesi, iktidarların içeriye disiplin altına almasını ve otoriter uygulamalarına meşruluk kazandırmasını kolaylaştıran bir işlev üstlenir. Yaşanılan coğrafyanın düşmanlarla çevrili olduğu önermesi, "korunmacı içgüdüleri" hareket geçirerek, toplumda bir "birlik ve beraberlik" duygusu yaratır. Vatandaşları sadece dışarıdan değil, içeriden gelebilecek tehditlere karşı uyanık kalmaya çağırır. Böylelikle, "halkın mevcut tehlikeleri etkisiz kılmak için mobilize edilmesi"²⁴⁶ sağlanır²⁴⁷.

Bu açıklamalar doğrultusunda, 1950-1960 arası dönemde "Dış Politika" uygulamalarının, coğrafi referanslarla meşrulaştırıldığı veya rasyonelleştirildiği görülebilir. Pınar Bilgin bu dönemde, DP sözcülerinin özellikle uluslararası dinleyicilere hitap ederken, coğrafyaya göndermelerde bulunduklarını vurgulamaktadır. Örneğin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun, 1955 Bandung Bağlantısızlar Konferansı'nda Türkiye'nin Batı yanlısı tutumu karşısında Hindistan lideri Jawaharlal Nehru'nun yaptığı eleştirileri coğrafi gerekçelerle etkisizleştirmeye çalıştığını aktarmaktadır. Zorlu'nun Türkiye'nin "durumunda ve coğrafi konumunda" olmayanların izlenen politikaları anlayamayacağı sözlerine işaret etmektedir. Bunun yanında Bilgin'e göre, DP sözcülerinin iç kamuoyuna yönelik konuşmalarında, coğrafyadan ziyade ideolojik (Sovyet Komünizmi ve bölgedeki müttefikleri gibi) ya da ekonomik (yardım ihtiyacı veya eğitim, sağlık ve savunmaya yönelik yatırımlar) anlamdaki tehditlerden bahsetmeyi tercih etmektedirler²⁴⁸.

Söz konusu dönemde, coğrafi ve ideolojik göndermelerin iç içe geçtikleri, dolayısıyla birbirinden ayıramayacağı söylenebilir. Türkiye'nin coğrafi konumunun "hassaslığına" ilişkin vurgunun, aynı zamanda ideolojik yönden "komünizm taarruzu" ile karşı karşıya olduğu yönündeki algıyla desteklendiği belirtilebilir. Bu bağlamda, Ankara açısından coğrafyanın güvenlikleştirilmesinin iki önemli işlev

²⁴⁶ Ashley, "Living on Border Lines", *age*, 304.

²⁴⁷ Özcan, "Türkiye Siyasetinde Jeopolitik Söylem", **Türkiye Dünyanın Neresinde? Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlatılar**, ed. Murat Yeşiltaş, Sezgi Durgun, Pınar Bilgin, (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015), 158.

²⁴⁸ Pınar Bilgin, " "Türkiye' Coğrafyasında Yalnız Güçlü Devletler Ayakta Kalabilir": Jeopolitik Gerçeklerin Türkiye'de Kullanımları", çev. Barış Özçorlu, **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, ed. Evren Balta-İsmet Akça, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 463.

üstlendiği görülmektedir. Bunlardan birincisi, “hassas” coğrafya vurgusunun daha fazla dış yardım ve borç alabilmek için araçsallaştırılmasıdır. İkincisi, içeride farklı, muhalif görüşlerin bastırılmasında kullanılmasıdır.

Ankara’nın 1953’ten sonra Sovyetler Birliği’nin uluslararası alanda “barış içinde birarada yaşama” (*coexistence pacificum*) çağrısına şüpheyile yaklaşması, bu çerçevede açıklanabilir. Nitekim dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü’ye göre, Sovyetler Birliği’nin “barış atağınının” gerçek hedefi “hür dünya” ülkeleri arasındaki dayanışmayı kırmaktır. Dolayısıyla Sovyetler Birliği’nin diyalog çağrılarını DP iktidarı ilgi göstermemiş, dünya siyasetindeki ağırlığını gittikçe arttıran Bağlantısızlar akımı yok sayılmış ve dış yardımın sürmesi yönünde oldukça sert bir Soğuk Savaş söylemi benimsenmiştir²⁴⁹.

Dönemin diplomatlarından Zeki Kuneralp’e göre, “Sovyet yayılmasına set çekmek” siyasetinin, en önemli uygulama alanı Orta Doğu coğrafyası olmuştur²⁵⁰:

“Muavinliğe başladığım zaman siyasetimizin ağırlık merkezi Sovyet direği üzerinde idi. Sovyetler Orta Doğu’ya nüfuz etmişlerdi, burada iyice kök salmışlardı. Suriye’de kendilerine uysal bir hükümet kurdurtmuşlardı, Mısır’ın hayırhahlığını kazanmışlardı. Bundan endişe duyanların başında biz geliyorduk. Komünist imparatorluğu bizi kuzeyden sarmıştı, şimdi de güneyden kuşatmak üzere idi. Daha fazla kuşatılmamızı önlemek, mevcut sarılmanın etkisini azaltmak, Orta Doğu’daki siyasetimizin baş emeli işte bu idi. Temeli de Bağdat Paktı idi.”

Bu dönemde, komünizm karşıtlığına dayanan devlet kimliğinin yeniden üretilmesinde, Orta Doğu politikasının önemli bir işlev üstlendiği belirtilebilir. Ankara’nın bölgeye yönelik politikalarının arka planında, sadece güvenlik arayışı arayışı değil, aynı zamanda Türkiye’nin “Batılı” kimliğini güçlendirme amacı vardır. Dolayısıyla DP hükümetinin bu bölgede, “Batı kulübünün bir aktif üyesi” gibi davranma bilinciyle hareket ettiği söylenebilir²⁵¹.

Ankara Sovyetler Birliği’nin bölgeye girişini engellenmesi, Orta Doğu’da bölge ülkelerinin ve NATO üyesi devletlerin içerisinde yer alacağı, ortak bir güvenlik mekanizmasının kurulması yönünde yoğun bir çaba harcamıştır. DP’li karar alıcılar, komünizmin Orta Doğu’ya yayılmasını engelleyecek bir askeri pakta öncülük etmesi durumunda, Türkiye’nin ABD’den daha fazla dış yardım alabileceğini düşünmüşlerdir²⁵². Örneğin Ankara bu amaçla, Bağdat Paktı’nın kurulması için

²⁴⁹ Oran, *age*, 497–498.

²⁵⁰ Zeki Kuneralp, *Sadece Diplomat*, (İstanbul: İsis Yayınları, 1999), 69.

²⁵¹ Bağcı, *age*, 41.

²⁵² Mahmut Dikerdem, *Barışın Büyükelçisi*, ed. Levend Yılmaz, (İstanbul: Bileşim yayınları, 2004), 85.

yoğun çaba harcamıştır. Ancak Türkiye'nin bölgede izlediği “aktif” siyaset başta Mısır olmak üzere, bölgedeki Arap devletlerinin tepkisini çekmekte gecikmemiştir. Türkiye'nin bölgede üstlendiği “Big Brother” rolü, özellikle Mısır'ın izlediği pan-Arabizm siyasetiyle çatışmıştır. Nitekim 14 Temmuz 1958'de gerçekleşen darbenin ardından Irak'ın anlaşmadan çekilmesiyle, Bağdat Paktı işlevini önemli ölçüde yitirmiştir²⁵³.

Dönemin önemli dış politika gelişmelerinden biri de, 1956 Süveyş Krizi'dir. Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesiyle başlayan kriz, ardından sıcak çatışmaya dönüşmüştür. İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a gerçekleştirdikleri askeri harekâtın başarısız oluşu, Mısır devlet başkanı Cemal Abdül Nasır'ın bölgedeki itibarını arttırmıştır. Ankara ilk etapta, Bağdat Paktı'nın kurucusu ve koruyucusu konumunda olan İngiltere'nin liderliğini yaptığı askeri operasyonu destekleyen bir tutum almıştır. Bunalımın ilk aşamasında, DP hükümeti Süveyş meselesinin sadece İngiltere ve Mısır arasında bir sorun olmadığını, bir bağımsızlık ve özgürlük sorunu olarak değerlendiremeyeceğini savunmuştur. Ancak 26 Ekim 1956'da İsrail'in başlattığı, İngiltere ve Fransa'nın katılımıyla genişleyen ortak askeri harekât ile kanal bölgesinin işgal edilmesi, Türkiye'nin izlediği politikayı çıkmaza sokmuştur. Ankara Nasır yönetimini hedef alan askeri harekâttan memnun olmasına rağmen, Arap ülkelerinden gelen tepkiler neticesinde, BM Genel Kurulu'nda işgali kınayan tasarıya destek vermiştir. Ancak Türkiye'nin bu tutumu Arap kamuoyunun Türkiye'ye yönelik olumsuz bakışını değiştirmemiştir²⁵⁴.

Süveyş Krizinin ardından, Sovyetlerin artan etkisini etkisizleştirmek için ABD yönetimi bölgede daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Bu doğrultuda, 1957 yılının başlarında, “Eisenhower Doktrini” ilan edilmiştir. ABD hükümeti böylelikle, Orta Doğu'da uluslararası komünizmle mücadele yürütmek isteyen devletlere, askeri kuvvetlerinin kullanılması da dâhil olmak üzere, gerekli her türlü yardımın yapılacağını öngörmüştür. Menderes hükümeti “Eisenhower Doktrini” memnunlukla karşılamış ve doktrininin pratiğe geçmesi için her türlü desteğin verileceğini ilan etmiştir. Ancak hükümetin bölgede izlediği bu “aktif” dış politika, Türkiye'yi Suriye ile savaşın eşiğine getirmiştir. Suriye'nin Sovyetler Birliği ile yakınlaşması, Türkiye ve diğer Bağdat Paktı ülkelerinin tepkisini çekmekte gecikmemiştir. Suriye

²⁵³ Gönlübol, Ülman, *age*, 269.

²⁵⁴ *age*, 284–285.

hükümetinin üç ABD’li diplomatı casusluk yaptığı gerekçesiyle sınır dışı etmesi, bölgedeki tansiyonu arttırmıştır. Türkiye Suriye sınırına askeri yığınak yaparak komşusu üzerinde, bir baskı unsuru olmaya çalışmıştır. Ancak Sovyetler Birliği’nin tepkisi karşısında, dönemin karar vericileri geri adım atmak zorunda kalmıştır²⁵⁵. Ankara’nın Orta Doğu’da izlediği “Big Brother” siyasetinin bir diğer yansıması, Irak darbesinin ardından ABD’nin Lübnan ve İngiltere’nin Ürdün müdahalelerini üslerini kullanarak desteklemesidir²⁵⁶.

Bu gelişmeler dikkate alındığında, Ankara’nın Orta Doğu politikası iki açıdan değerlendirilebilir. Birincisi, Türkiye’nin Sovyetler Birliği’nin “uydusu” konumunda olan Orta Doğu ülkelerine karşı mücadele ettiğine ilişkin bir algının oluşturulmasıdır. Dolayısıyla Orta Doğu coğrafyasına ilişkin yaklaşımın, devletin kimliğinin pekiştirilmesi veya yeniden üretilmesi işlevini üstlenmesidir. İkincisi, Suriye krizi örneğinde olduğu gibi hükümetin içerideki konumunu sağlamlaştırmak istemesidir. Örneğin Suriye krizinin yaşandığı sırada, Türkiye seçimlere hazırlanmaktadır. Ekonomik sıkıntıların yanında demokrasi tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemde, hükümetin “Dış Politika” pratiklerini kitleleri mobilize etme ve iktidarını pekiştirme doğrultusunda işlevselleştirdiği düşünülebilir.

Buna karşılık, muhalefetin de “Dış Politika” gelişmelerini, içerideki manevra alanını genişletmek için araçsallaştırdığı görülebilir. CHP’nin örneğin Irak darbesi üzerinden, hükümetin “meşruluğunu” tartışmaya açtığı izlenebilir. Ayrıca Ürdün ve Lübnan krizleri ekseninde, “aktif” veya “maceracı” dış politika tartışmalarının yeniden gündeme geldiği belirtilebilir. Dolayısıyla dönemin “Dış Politika”sını değerlendirirken, iç/dış politika arasında çizilen sınırın muğlâklığı dikkate alınmalıdır. Nitekim siyaset aktörlerinin Kore Savaşına katılım, Bağdat Pakti’na üyelik vb gibi konuları, kendi siyasi gereksinimleri doğrultusunda araçsallaştırıldıkları öne sürülebilir. Bu noktada, öncelikle söz konusu iktidar mücadelesinin aktörlerine daha yakından bakmak yerinde olabilir.

3.2 Dış Politika Yapım Sürecindeki Aktörlere Bakış

1950–1960 yılları arasında, dış politika yapım sürecinde bazı aktörlerin ön plana

²⁵⁵ Gerger, *age*, 83–85.

²⁵⁶ Süleyman Kocabaş, *T.C. Devleti Tarihi 5: Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol*, (İstanbul: Bayrak Matbaa, 2011), 137.

çıktıkları gözlemlenmektedir. Bu isimlerin başında, dönemin Başbakanı Adnan Menderes gelmektedir. Dış politikanın oluşturulmasında ve yürütülmesinde öne çıkan bir diğer isim, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'dur. Bunun yanında, Meclis ve basın dış politikanın hem desteklenmesinde hem de yönlendirmesinde etkili olan diğer iki aktördür. Öte taraftan, dış politika yapım sürecindeki aktörlere değinirken, CHP için ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Çünkü muhalefette olmasına rağmen, “devlet kurucu” parti kimliğine sahip CHP'nin görüşlerinin, gerek iç gerek dış kamuoyu tarafından dikkatle takip edildiği gözlemlenmektedir. Bunun başlıca nedenlerinden biri, partinin başında İsmet İnönü gibi, tarihsel bir kişiliğin bulunmasıdır.

3.2.1 Adnan Menderes'in Konumu

1950–60 arası dönemde, dış politikanın oluşturulmasında son söz, Adnan Menderes'e aittir. Özellikle Zorlu'nun bakanlığı dönemine kadar dış politika yapım sürecinde Menderes'in adeta ‘tek adam’ gibi davrandığı görülebilir. “Dış Politika” yazınında bu dönemin, Menderes'in ismiyle özdeşleşmesi, bunun açık bir göstergesidir. Menderes'in özellikle Kore Savaşı'na giriş, NATO üyeliği ve Bağdat Paketi'nin kurulması gibi dönemin öne çıkan “Dış Politika” konularında, aktif bir tutum sergilediği izlenmektedir. Öyle ki, “Dış Politika” alanında benimsenen yöntemin, Menderes'in kişisel özelliklerinden izler taşıdığı söylenebilir²⁵⁷. Örneğin yazar Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in Bağdat Paketi'nin kurulması için gösterdiği çabayı, Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik “mistik” bakışının ve “Orta Doğu romantizmi”nin bir yansıması olarak değerlendirmektedir²⁵⁸:

“Ben öyle düşünüyorum ki, Bağdat Paketi'nin, Menderes'in ruhiyatında romantik bir yeri vardır.(...) Ve gene şuna inanıyorum ki, Menderes'te de, eski Osmanlılık havasından gelen mistik ve romantik bir eğilimle, kendisinin ve Türkiye'nin Orta Doğu'da bir nevi siyasi önder,

²⁵⁷ Karar alıcıların karakter yapılarının, dış politika üzerindeki etkisini, ABD özelinde inceleyen çalışmalardan biri, Kegley ve Wittkopf tarafından kaleme alınmıştır. Ralph Waldo Emerson'un “tarih yoktur, sadece biyografi vardır” sözüne referans veren yazarlar, lider merkezli bir tarih okumasının önemine işaret etmişlerdir. Örneğin Kegley ve Wittkopf'a göre, otoriter bir babaya sahip olan Woodrow Wilson çocukluğunda, sürekli babasının gözüne girmeye çalışmış, bu psikoloji başkanda bir reddedilme fobisi yaratmıştır. Dolayısıyla, Wilson bu korkuyu yenebilmek için sürekli yüksek bir performans gösterme ihtiyacı duymuştur. Yazarlar, ABD başkanının “idealist” görüşlerini gerçekleştirmek için gösterdiği ısrarlı çabaların arkasında, böyle bir koşullanmanın olduğuna dikkat çekmektedirler. Charles W. Kegley, JR. Eugene R. Wittkopf, **American Foreign Policy: Patterns and Process**, (Newyork: St.Martin's Press, 1996), 503-504. Ancak Menderes'in kişilik özelliklerinin, dış politikanın yöntemi konusunda bir farklılık yarattığı ileri sürülebilir. Buna karşılık, dış politikanın esasına ilişkin söylem ve eylemlerin, Soğuk Savaş gramerinin mümkün kıldığı sınırlar içerisinde şekillendiği belirtilebilir.

²⁵⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1969), 300–301.

bir nevi siyasi otorite olmak hayali yer etmişti. Onun bu rüyalı duygularının, içeriden ve dışarıdan beslendiğine de inanıyorum. Daha sonra ve 1956'da İngiltere ile Fransa Mısır'a saldırınca, bu geç kalmış ve birkaç gün içinde iflas etmiş maceraya da adeta kendini vermiş olduğu bilinmektedir. Bir defasında bu olaylar konuşulurken: "İngilizlerle Fransızlar iki gün daha dayansalar Nasır'ı yere sererlerdi" sözlerini, ben kendisinden dinlenmişimdir. (...) Hulasa, Menderes'te bir Orta Doğu romantizmi vardı. Fakat Mısır'la realist münasebetlere girilecek yerde, ani bir gösterişle Bağdat Paketi'nin ilanı, onun içinde yersiz ve verimsiz bir ayak bağı oldu. Bu anlaşmanın bütün neticesi, İstanbul'un Irak kralı ve idarecileri için sık sık gelen, bir eğlence yeri olmasından ibaret kaldı ve bu eğlence günlerinde devlet büyükleri, nice günler, İstanbul'da karargâh kuruyorlardı. Hulasa Menderes, bu köksüz insanlara kendini o kadar vermişti ki, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Bağdat'ta ihtilalin patlayışı ve dostlarının tam kadro öldürülüşü, kendisi üzerinde derin bir darbe tesiri yaptı".

Buna karşılık, Samet Ağaoğlu dönemin 'aktif' dış politikasını, Menderes'in 'karizmatik' kişiliğiyle açıklamaktadır. Ağaoğlu'na göre, Menderes'in diğer devlet yöneticileriyle kurduğu ikili ilişkiler, Türkiye'yi "hür dünyanın" en kuvvetli "bekçisi" haline getirmiştir²⁵⁹:

"Menderes'in Başbakanlığından tarihe kalacak en önemli izler arasında, temelleri yine bu devrede atılmış Demokrat Parti iktidarının çok canlı dış politikası da var. Tarihe bakınız, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı anlamda bir devlet şekli almaya başladığı günden 1950'ye kadar, dış politikamızı hiçbir Başbakan, Menderes kadar dünya politikasının müspet köşelerinden biri yapamamıştır. Kore Savaşına katılmamızdan CENTO'nun kurulmasına, NATO'ya giriş ve Kıbrıs anlaşmasına kadar büyük başarılar Demokrat Parti devrinde elde edilmiştir. (...) Türkiye Başbakanı Adnan Menderes dünyanın birçok hükümet ve devlet Başbakanlarını tanımış, ince, yakışıklı endamı, güler yüzü, şık giyinmesiyle her gittiği yerde sevilmişti. Yine bu süre içinde Ankara dünya politikasının kendisinden sık sık bahsettiği merkezlerden biri olmuş, Türk devleti dünya sulhunun en kuvvetli bekçileri arasına katılmıştır".

Bunun yanında, DP'nin İzmir milletvekillerinden Cahit Baban Menderes'in ülkeler arasındaki ilişkileri, özel insan münasebetlerine indirgediğine, bunun da bir takım hayal kırıklıklarına yol açtığına işaret etmiştir. Baban Başbakan'ın dış temaslarında, "kişisel dostluklarla, ulusal dostlukları birbirine" karıştırdığını, bir anlamda ülkeler arası ilişkilerde "bir ilçe eşrafının dostluğunu" aradığını belirtmiştir²⁶⁰:

"30 Ocak 1955 tarihinde Almanya'ya, Adenauer'in ziyaretini iadeye gidiyorduk. Bu münasebetle iktisadi yardım ve yapacağımız işlerin finansmanı meselelerini de görüşecektik. (...) Türkiye'nin tezi şuydu: Biz kalkınan bir memleketiz, ne kadar para verirsiniz veriniz. Hepsini sarf yeri vardır. Buna karşılık Almanlar da paranın nereye, hangi projeye sarf edileceğini, yatırımın verimli olup olmayacağını, öğrenmek istiyorlardı. Bu suallere yetkililer, umumi müdürler, mütehassıslar hep yuvarlak sözlerle cevap veriyorlar, hiçbirisi hesap adamlarını tatmin edici nitelikte konuşmuyorlardı. Menderes sinirleniyor kızılıyordu. Biz müttefik değil miydik? Biz Birinci Dünya Savaşı'nda şu Almanlar yüzünden perişan olmamış mıydık? Daha dün, Adenauer Almanya'nın NATO'ya alınmasını rica için ta Ankaralara kadar gelmemiş miydi? Bak, şimdi NATO'ya girdiler, işleri oldu, bitleri şişti, bizden proje, rantabilite hesapları sormaya başladılar diye söyleniyordu. Menderes, iyi ilişkiler kurduğumuz memleketlerden dostluk beklerken, bu dostluğu özel insan münasebetlerindeki dostluk gibi bir şey zannetmek eğilimindeydi. Arkadaş değil miyiz? Birbirimize karşı her fedakârlığı yaparız. Aslında onun anlayışı böyleydi. Amerika'ya karşı bu anlayışla Türkiye adına böyle cömert hareket etti. Amerika'nın dostluğunu kazanmak için bir ilçe eşrafının dostluğunu aradığı, diğer bir ilçe eşrafına karşı giriştiği hesapsız cömertliğin hepsini yaptı. Kendisi kendi memleketinde çok kuvvetli olduğundan, kişisel dostluklarla, ulusal dostlukları birbirine karıştırdı. Tabii olarak

²⁵⁹ Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, (İstanbul: Baha Matbaası, 1967), 112–115.

²⁶⁰ Cihat Baban, **Politika Galerisi**, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1970), 162.

karşısındakilerden aynı şeyleri bekledi. Bekledi ve bulamadı.”

Metin Tamkoç ise, Menderes’in gerek iç gerekse dış politika yapım sürecinin her aşamasını denetlemek istediğini, bu doğrultuda yetki paylaşımına soğuk baktığını hatırlatmaktadır²⁶¹. Bu dönemde, Dışişleri Bakanlığı’nın Başbakanlık binasına taşınması, Menderes’in dış politika gelişmelerine doğrudan müdahale etme isteğini ortaya koymaktadır. Menderes böylelikle, Muharrem Nuri Birgi, Melih Esenbel, Zeki Kunalalp gibi dönemin önde gelen diplomatlarıyla sürekli iletişim halinde olarak, karar alma sürecini “daima elinin altında” tutmak istemiştir. Bunun yanında, diplomat Ercüment Yavuzalp, Menderes’in Dışişleri bürokrasisiyle sürekli fikir alışverişinde bulunduğunu, ancak dış politikanın ana esasları üzerinde son sözün her zaman, Menderes’e ait olduğuna dikkat çekmektedir²⁶²:

“Demokrat Parti, Türkiye’de ilk defa yapılan serbest ve demokratik seçimlerle 1950 yılında iktidara geldi. Partinin üst düzey yöneticileri arasında üst düzey devlet yönetiminde bulunmuş yegâne kişi Celal Bayar’dı. Başbakan Menderes, siyasetçi olarak belli bir geçmiş ve deneyime sahip bulunmakla beraber milletvekilliğinin ötesinde bir mevkiye sahip olmamıştı. Dışişleri Bakanlığı’na getirilen Fuad Köprülü, akademik şöhrete sahip, olgun ve babacan bir kimse olmasına rağmen, ancak son zamanlarda siyasete atılmış bir kişiydi. Dış politika ise Bayar hariç, hemen hiç kimsenin yakından bildikleri veya geçmişte özellikle ilgilendikleri bir alan değildi. Buna rağmen yeni iktidar, başta Menderes olmak üzere dış politika konusuna daha başlangıçtan itibaren özel ilgi gösterdi. NATO’ya girmeyi öncelikli bir hedef olarak belirledi ve bunun için ısrarlı oldu ve aktif çabalar harcadı. Bu çalışmalarında madem ki iktidar olduk, o zaman her şeyi bilir ve her işi kimseye danışmadan kendimiz görürüz havasına girmediler. Menderes çok eski bir geçmiş ve geleneğe sahip olan Dışişleri Bakanlığı’ndaki mevcut birikimlerden yararlanmayı bildi. Bu tabii hiçbir zaman dış politikanın yönlendirilmesinin bürokratlara teslim edilmesi anlamına gelmedi. Bakanlık hükümete dosya hazırladı. Gerekli bilgi ve malzemeyi verdi. İcabında önerilerde bulundu. Ancak kararları Hükümet verdi. (...) Bu çerçevede, pek tabii olarak Menderes Dışişleri Bakanlığı yüksek kademeleriyle, hemen hemen günlük ilişki içinde oldu. O kadar ki, eski Dışişleri Bakanlığı’yla, Başbakanlık arasındaki mesafe yakın olmasına rağmen, bunu bile sakıncalı buldu. Dışişleri Bakanlığını Başbakanlık binasıyla aynı çatı altında bulunan eski Gümrük ve Tekel Bakanlığının işgal ettiği bölüme taşıdı. Başbakan, Dışişleri Bakanı ve Bakanlık Genel Sekreteri aynı koridor üzerine alındı. Bu suretle Dışişleri Bakanlığı kurum olarak Menderes’in daima elinin altında bulundu. Bakanlığın yetenekli kadrosunun birikiminden devamlı yararlandı”.

Yavuzalp ayrıca 1950’lerin ikinci yarısından itibaren, Menderes’in dış politika konularına daha az vakit ayırdığına dikkat çekmektedir. Bu durum, üç nedenle açıklanabilir. Birincisi, DP iktidarının dış politikada öncelik verdiği NATO’ya tam üyelik ve Orta Doğu’da bir savunma örgütünün kurulması gibi hedeflere artık ulaşılmasıdır. İkincisi, Fatin Rüştü Zorlu’nun Dışişleri Bakanı olmasıdır. Yeni Dışişleri Bakanı gerek Bayar’ın gerekse Menderes’in kısa sürede güvenini kazandığından, Başbakan dış politikayla eskisi gibi meşgul olma ihtiyacı duymamıştır. Üçüncüsü, iç politika gelişmelerinin yoğunluk kazanmasından dolayı,

²⁶¹ Metin Tamkoç, *The Warrior Diplomats: Guardians of the National Security and Modernization of Turkey*, (Saltlake: University of Utah Pres, 1976), 243.

²⁶² Yavuzalp, *age*, 63.

Menderes'in dikkatinin dış politikadan bu alana çevirmesidir. Tüm bunlara rağmen, Yavuzalp Başbakan'ın onayı ve talimatı olmadan dış politikanın ana esasları üzerine bir karar almanın, mümkün olmadığına işaret etmektedir²⁶³:

“Benim görev yaptığım ve iktidarının son yıllarına tesadüf eden dönemde Menderes, dış politikayla ellili yılların ilk yarısındaki döneme nazaran daha az ilgileniyordu. Gerçi, bu konularda esasla ilgili herhangi bir kararın onun onayı ve talimatı olmadan alınması yine de söz konusu değildi. Ancak son yıllardaki gündeminde, dış politika daha önceki yıllarda sahip olduğu ağırlıkta yer almıyordu. Bunu birkaç nedene bağlıyorum. Demokrat Parti hükümetinin iktidara gelişinde, ülke güvenliği için NATO'ya tam üyelik hedefi gerçekleşmişti. Yine aynı çerçevede içinde önem verilen Orta Doğu bölgesinin bizi de yakından ilgilendiren güvenlik ve savunması için, istenilen etkinlikte olmasa da, bir bölgesel savunma örgütü olan Bağdat Paktı kurulmuştu. (...) Diğer taraftan Dışışleri'nin başına, gerek Celal Bayar, gerek Menderes'in güven duydukları yetenekli ve dinamik bir kişi olan Fatin Rüştü Zorlu getirilmiş, o da bu güvene layık olduğunu kısa sürede kanıtlamıştı. Zorlu, Dışışleri Bakanı olduktan ve kendisini kanıtladıktan sonra, Menderes dış politikayla eskisi ölçüde meşgul olmaya gerek görmüyordu. Nihayet son yıllarda iç politikadaki gelişmeler, Başbakan'ın gittikçe daha fazla vaktini almaya başlamıştı. Bu durumda Başbakan dış politikanın ana yönünü ve hedeflerini ilgilendiren kararlar ve tabii Kıbrıs sorunu ve Yunanistan'la ilişkiler dışında, bu politikanın günlük yönetimine eskiye göre, daha az vakit ayırılabiliyordu”.

3.2.2 Dışışleri Bakanlığı'nın Konumu

1950–1960 arası dönemde, dış dünya ile ekonomik ilişkilerin gelişme kaydetmesinin ve Batı güvenlik sistemiyle bütünleşme çabalarının sonucu olarak, Dışışleri Bakanlığı'nın karar alma sürecindeki etkinliğini arttırdığı izlenmektedir²⁶⁴. Özellikle Fatin Rüştü Zorlu'nun bakanlığı döneminde, Dışışleri'nin politika yapım sürecinde daha güçlü bir pozisyon elde ettiği belirtilebilir. Dış politika konularına yakın ilgi duyan Zorlu'nun, diplomasi mesleğinden gelmenin de avantajlarını kullanarak, kuruma karar alma sürecinde, ‘görelî bir özerklik’ kazandırdığı ileri sürülebilir. Söz konusu dönemde, bakanlık yapan diğer iki isim, Mehmet Fuat Köprülü ile İbrahim Ethem Menderes'tir. Ancak yabancı dil bilmeyen ve dış politika konularına yeterince ilgi duymayan Ethem Menderes'in bakanlık döneminin oldukça kısa sürdüğü dikkate alındığında, Dışışleri'nin yönetimini Zorlu ve Köprülü dönemleri olarak ikiye ayırmak daha uygun olabilir²⁶⁵.

Bu dönemde, Köprülü ve Zorlu arasında bakanlığın yönetimine ilişkin ciddi bir

²⁶³ age, 58–59.

²⁶⁴ Kemal Girgin, **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)**, (İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2005), 234.

²⁶⁵ İlk Dışışleri Bakanı Köprülü, 29 Temmuz 1955'te bakanlık koltuğunu dört buçuk aylık süreyle Zorlu'ya devretmiştir. Ancak 9 Aralık 1955 günü koltuğuna geri dönmüş ve 20 Haziran 1956 tarihine kadar Dışışleri Bakanı olarak görev yapmıştır. 20 Haziran 1956'dan 25 Kasım 1957'ye kadar ise, Dışışleri Bakanlığı'nı Ethem Menderes yönetmiştir. Ardından görevini Zorlu'ya devretmiştir. Zorlu Kasım 1957'den Mayıs 1960'a kadar Dışışleri Bakanlığı görevini sürdürmüştür. Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, (Ankara: Bilgi Yayınları, 1985), 77–79.

çekişmenin yaşandığı görülmektedir²⁶⁶. Söz konusu rekabette, Köprülü'nün her zaman bir adım geride olduğu söylenebilir. Menderes hükümetinin ilk Dışişleri Bakanı olan Köprülü, ünlü bir tarihçi ve politikacı olmasına rağmen, diplomasi alanında fazla deneyimli değildir²⁶⁷. Örneğin dönemin diplomatlarından Semih Günver Köprülü'nün özellikle öz yoğun dış politika gündemine ayak uydurmakta zorlandığına, seyahatten hoşlanmadığına hatta uçak korkusu yaşadığına dikkat çekmektedir²⁶⁸:

“Menderes aslında Zorlu’yu Dışişleri Bakanı yapmak istiyordu. Prof. Köprülü’den memnun olduğu söylenemezdi. Köprülü sakin, statik, olay çıkarmayan bir dış politikadan yana idi. Kıbrıs konusunu önemsemiyordu. 1950 seçimlerinden sonra Dışişleri Bakanı olan Köprülü ilk tecrübe devresinde, uçağı Atina’dan transit geçerken Yunanlı gazetecilere “Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs diye bir mesele yoktur” demiş ve çok eleştirilmişti. Buna rağmen, Kıbrıs sorununa ciddi olarak eğilmek ve sonu ne olacağı belli olmayan bir çetin mücadeleye atılmak niyetinde değildi. İktisadi işlerden de hoşlanmıyordu. Mizacı Dışişleri Bakanı olmaya müsait değildi. Seyahatten hoşlanmaz, uçaktan korkardı. Fransızca ve İngilizcesi yok denilecek derecede zayıftı. Uluslararası toplantılara şahsen katılmaktan çekinirdi. (...) Menderes Köprülü’yü Dışişleri’nden uzaklaştırmak cesaretini gösteremedi. Köprülü 1950–60 devresinde altı buçuk yıl kadar Dışişleri Bakanlığı yaptı”.

Firuzan Tekil’in aktardığına göre, Köprülü'nün Dışişleri’ndeki performansını

²⁶⁶ Günver, anılarında bu farklılığın, “Fatinistler” ve “Fuadistler” şeklinde tanımlandığını aktarmaktadır. 9 Aralık 1955’de yapılan DP Grup toplantısında Zorlu’dan yaşanan döviz sıkıntısına çözüm bulamadığı gerekçesiyle istifa etmesi istenmiştir. Zorlu bu çağrıya uyarak, bakanlık görevini Köprülü’ye bırakmıştır. Söz konusu dönemde, Bakanlığın yürüttüğü iktisadi ve ticari müzakerelerde görev alan Günver, bundan sonrasını şöyle nakletmektedir: “Zorlunun yüzü yeşil beyazdı. Gözleri kanlanmış gibiydi. “ Ne oldu, anlayamadım dedi. Niye istifa ettim? Menderes bizi niye savunmadı ve harcadı diye söylendi. Sonra bakışlarında belirli bir muziplik ışığı parladı. Söyle bakalım dedi. Sen Fatinist misin? Fuadist misin? Gülümsedim: Vallahi ne diyeyim. Siyasette olan biten acayıplıklara şahit olan herkes, benim yerimde olsa, ne Fatinistim ne Fuadist, olsa olsa oportünistim cevabını verirdi. Zorlu nüktedan sayılmazdı ama şakadan anlardı. Güldü.” **age**, 76.

²⁶⁷ Köprülü'nün dikkatini daha ziyade parti içerisindeki veya partiler arasındaki gelişmelere yoğunlaştırması, dış politika alanındaki performansını düşüren en önemli nedenlerden biri olarak gösterilebilir. Köprülü'nün sadece partiler arasındaki değil, parti içerisindeki sürtüşmelerde taraf olduğu izlenebilir. Nitekim Bakanlık görevinden 25 Temmuz 1955’te istifasının parti içi kişisel çekişmelerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır: “Köprülü İstanbul Demokrat Parti teşkilatındaki huzursuzlukla yakından meşgul olmaya başlamıştı. Partinin Genel Başkanı Adnan Menderes idi ama o daha ziyade hükümet işleri, ayrıca imar işleri ile meşgul oluyordu, Hoca da, parti merkezinde bizzat bulunuyor, çalışıyor, resmen genel başkan vekili unvanını taşıyordu. İstanbul’da 1950 seçimlerinden önce, teşkilatta etkili kişi Doktor Mükerrrem Sarol idi. Yine o günlerde, parti teşkilatı başına, parti müfettişi adı ile Hüseyin Yalman getirilmişti. Bu iki partili Kenan Öner’den sonra, İstanbul teşkilatına hâkim olmuş, beraber çalışıyorlardı.(...) Ve günün birinde bu iki baş karşı karşıya geldi. Birinin başındakilere Yamanyenler, ötekinin peşindekilere Sarolyenler denildi. (...) Bir yandan da, iktidardan önce İstanbul teşkilatında faal ve etkili rol oynamış olan Orhan Köprülü’yü eski arkadaşları tekrar sahneye istiyorlardı.(...) Fuat Köprülü, Parti Genel Başkan Vekili olarak, İstanbul teşkilatına bir düzen vermek istedi. Sarol Yaman’ı yenmiş, hatta netice, Yaman’ın, 1954 seçimlerinde İstanbul’dan aday olamayıp, Kırklareli listesine intikal etmesine müncer olmuştu. Fuat Köprülü’nün İstanbul’a el atması üzerine, o zamanlar Basın-Yayın Vekili olan Doktor Sarol güceniklik gösterdi. Neticede Köprülü ile Sarol’un arası iyiden iyiye açılmıştı. Üçüncü büyük kongrede, (1955) bu iki siyasi kişi arasında geçen küçük bir tartışma, dargınlığı arttırmıştı. Daha sonra, rahmetli Menderes’in Meclis’te, Sarol aleyhine tahkikat açtırmak isteyenlere karşı kürsüye çıkması, Fuat Köprülü’yü çileden çıkarıyordu. Bunun neticesi, Hariciye Vekilinin istifası olarak geldi.” Firuzan Tekil, **Politika Asları**, (İstanbul: Geçit Yayınları, 1973), 64.

²⁶⁸ Günver, **age**, 47.

Başbakan Adnan Menderes de yetersiz bulmaktadır. Buna karşılık, Köprülü de Başbakan'ın karar alma sürecinde kendisi yerine, Zorlu ile çalışmayı tercih etmesinden rahatsızdır. Dış ilişkilerin yürütülmesine ilişkin Köprülü ile Menderes arasında yaşanan sürtüşmelerden birini, Tekil şöyle aktarmaktadır²⁶⁹:

“Bir defasında, Bakanlıklar kavşağını Köprülü'nün eski model Patrik arabası benzeri arabasında geçerken Hoca şöyle demişti:

- Adnan kötü hareket etti. Az önce Suriye sefiri ile fazla sert konuştu. Suriye'yi Rusya'nın kucağına attı!

(...) Bir başka gün, bütçe müzakerelerinde, Hariciye vekili izahat vermişti. Bu izahatı başvekil beğenmedi. Doğrusu, Hoca pek de teferruata girer şekilde çalışmazdı. Gençliğinde, geceleri gündüzleri çalışarak devirmiş bu ünlü insan, politika da her şeye, bir teşril rehavet içinde yukarıdan bakardı. (...) O günkü konuşmadan sonra, Menderes yemeğe oturmadan önce:

- Hoca yanlış rakam verdin, dalgın konuşuyorsun, diyecek oldu. Hocanın cevabı sertti:

- Olabilir. Benim işimi bana bırakmıyorsun ki. Her gün benim kâtibi umumimi çağırıyor, beraber çalışıyorsun!

Bu gibi tartışmalardan çoklukla kaçan bir adam olan Adnan Menderes, birden susmuştu. Ama bu susuş hakikatte bir kopuş idi”.

Döneme ilişkin anılara bakıldığında, Zorlu'nun bakan olmadan önce de, Dışişleri'ni fiilen yönettiği anlaşılmaktadır. Örneğin dönemin dış politikasının belkemiğini oluşturan NATO ile ilişkiler konusunda Zorlu'nun oynadığı belirleyici rolü diplomat Zeki Kuneralp şöyle ifade etmektedir²⁷⁰:

“NATO'nun sivil karargâhı yani Sekreteryası, en önce Londra'da idi. Bu geçici idi. Nisan 1952'de Sekreteryası Paris'e taşındı, nihai yeri orası oldu. Londra'da iken NATO nezdinde Türkiye'yi büyükelçilik temsil ediyordu. Paris'e taşınınca ayrı bir temsilcilik kuruldu, başına Fatin Rüştü Zorlu atandı. Zorlu'nun maiyetinde tayin ettirdiği memurlar arasında ben de vardım. Haziran 1952'de Prag'dan Paris'e geçtim. Paris'te vazifeye başladığım vakit NATO Türk dış siyasetinin mihveri olmuştu, Türkiye'yi bu siyasete güden, buna ruh ve istikamet veren Zorlu idi. Fikirler, inisiyatifler hep ondan çıkıyordu. Hedefleri o tayin ediyordu ve tayin olduktan sonra amansız şekilde, bütün gücü ile yine o kovalıyordu”.

Dönemin önde gelen diplomatlarından Mahmut Dikerdem ise, Köprülü'nün bakanlığı dönemi dâhil olmak üzere, dış politikanın esasen Zorlu tarafından yönetildiğine dikkat çekmektedir²⁷¹:

“Menderes hükümetinin yeni bir Orta Doğu Savunma taslağı üzerinde çalışmakta olduğundan tüm habersizdik. Ama ben ilk kez Misyon Şefi olarak katılacağım bu toplantıya kendimi hazırlamıştım.(...) Toplantılara kimin başkanlık edeceğini bilmiyordum ama Dışişleri Bakanlığını resmen olma bile- çünkü Fuat Köprülü hala Dışişleri Bakanı idi- gerçekte Fatin Rüştü Zorlu'nun yönettiğini duymuştum. Zorlu Menderes'in sağ kolu haline gelmişti, yalnız dış politika da değil, ekonomik konularda da onun sözü geçiyordu”.

Günver Dışişleri Bakanı olmamasına rağmen, Dışişleri bürokrasisinin kilit mevkilerine kendisine yakın isimlere getiren Zorlu'nun, Dışişlerini “uzaktan kontrol”

²⁶⁹ Tekil, **age**, 65.

²⁷⁰ Zeki Kuneralp, **Sadece Diplomat Anılar-Belgeler**, (İstanbul: İsis Yayınları, 1999), 53.

²⁷¹ Mahmut Dikerdem, **Orta Doğu'da Devrim Yılları**, (İstanbul: Cem Yayınları, 1977), 105.

ettiği konusunda, dönemin diğer diplomatlarıyla hemfikirdir²⁷²:

“Zorlu, 1956 yazından itibaren kuliste görünmeye başladı. Menderes ile arası yavaş yavaş düzeldi. Dış politika ve iktisadi konularda mutemet müşaviri haline tekrar geldi. Bakanlığı da uzaktan kontrol ediyordu. 1957 yazında bakanlık içinde büyük değişiklikler oldu. Bakan gerçekte Ethem Menderes’di ama, değişikliklerin gerçek sorumlusu Fatin Rüştü Zorlu idi. Muharrem Nuri Birgi Londra’ya Büyükelçi oldu. Melih Esenbel emeline kavuştu. Genel Sekreter masasına yerleşti. Hasan Esat Işık, İktisadi İşler Genel Sekreter Yardımcısı, Oğuz Gökmen Ticaret Dairesi Genel Müdürü, ben de Milletlerarası Ekonomik İşler Dairesi Genel Müdürü oldum. Eski Genel Müdür Taha Carim, Karakas’a büyükelçi atanmıştı. Zeki Kuneralp Siyasi İşler, Hüveyda Mayatepek NATO, merhum Daniş Tunalıgil İdari İşler Genel Sekreter yardımcıları oldular. Kadro tamamlanmıştı”.

Yukarıdaki alıntılar dikkate alındığında, dış politikanın belirlenmesinde ve yürütülmesinde Zorlu’nun Menderes’ten sonraki en etkili isimlerin başında geldiği söylenebilir. Bu noktada, Zorlu’yu dış politika yapım sürecinin en önemli aktörlerinden biri yapan nedenler üzerinde durulabilir. Öncelikle Zorlu’nun kurum üzerindeki etkisinin, Dışişleri bürokrasisinde çalışmanın getirdiği birikimle yakından bağlantılı olduğu belirtilebilir²⁷³.

Dankwart Rustow’a göre, Cumhuriyet’in ilanının ardından meslektan gelme diplomatların yetişmesinde, 1925–1938 yılları arasında Dışişleri Bakanı olan Tevfik Rüştü Aras’ın önemli bir rolü vardır²⁷⁴. Edward Weisband ise, 1930’larda nitelikli bir kordiplomatiğin gelişmesinde esas payın, Numan Rıfat Menemencioğlu’na ait olduğuna dikkat çekmektedir²⁷⁵. Zorlu’nun mesleki kariyerinde, bu iki ismin önemli izler bıraktığı söylenebilir.

²⁷² Günver, *age*, 80.

²⁷³ 1932 yılında Dışişleri Bakanlığında çalışmaya başlayan Zorlu, meslek hayatının ilk yıllarından itibaren, önemli dış müzakerelerinde görev almıştır. Montreux Konferansı ve “Hatay meselesi” müzakerelerini yürüten heyetlerde bulunmuştur. 1938’de Bern Büyükelçiliği kadrosu içerisinde yer alarak Cenevre’deki Cemiyet-i Akvam çalışmalarını takip etmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın başladığı tarihlerde, Temmuz 1939’da Türkiye’nin Paris Büyükelçiliği başkâtipliğine atanmıştır. Ardından bir süre için merkeze çekilen Zorlu, burada sıradan bir memurluk görevi olarak görülen Şifre Müdürlüğü’nün başına geçmiştir. “Şifre Müdürlüğü”nün adını “Siyasi Malumat Bürosu” şeklinde değiştirerek, bu görevi daha aktif hale getirmeyi başarmıştır. 1942 Ağustos ayında Moskova’dan Kuybişev’e taşınan Türk Büyükelçiliğinde maslahatgüzar olarak görev almıştır. Burada terfi alarak, Moskova Büyükelçilik Müsteşarı olmuştur. Ardından 1943’te Lübnan’a başkonsolos olarak tayin edilmiştir. 1946 yılına gelindiğinde Zorlu, bu kez Dışişlerine bağlı Ticaret Dairesi’nin başına geçmiştir. Türkiye NATO’ya girişinden sonra, bu teşkilatın Türkiye Daimi Temsilciliği’ne atanmıştır. Rasim Koç, **İdam Sephasındaki Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu**, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010), 30-38.

²⁷⁴ Dankwart A. Rustow, “Foreign Policy of The Turkish Republic”, **Foreign Policy in World Politics**, ed. Roy Macridis, (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1958), 316.

²⁷⁵ İsviçre’nin Lausanne kentinde hukuk eğitimi alan Menemencioğlu, 1914’te Dışişleri’nde göreve başlamıştır. 1933’te Dışişleri Genel Sekreteri, 1942’de ise Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmiştir. Weisband Dışişleri Bakanı Aras’la ciddi görüş ayrılıkları yaşayan Menemencioğlu’nun, özellikle 1936’dan itibaren, bakanlık üzerindeki etkisini arttırdığını aktarmaktadır. Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşında İnönü’nün Dış Politikası**, çev. M.Ali Kayabal, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1974), 40.

Tevfik Rüşti Aras'ın bakanlığı döneminde göreve başlayan Zorlu, genç yaşına rağmen, önemli müzakerelerde görev almıştır. İlk bakışta, Aras'ın damadı olmasının, Zorlu'nun kariyerindeki hızlı yükselişte etkili olduğu düşünülebilir. Ancak Weisband'a göre, Zorlu'nun mesleki başarısında rol oynayan esas faktör, bürokrasideki "çıraklık dönemini" Menemencioğlu'nun denetiminde geçirmesidir. Genel Sekreterlik görevi boyunca, Dışişlerinde kendi kadrosunu oluşturmaya başlayan Menemencioğlu, 1942'de Dışişleri Bakanı olduğu zaman "bakanlık personelinin çoktan avucunun içine" almıştır. Fatin Rüşti Zorlu'nun Menemencioğlu ekolünde yetişen bu isimlerin başında gelmektedir²⁷⁶.

Nitekim Zorlu'nun bakanlık yaptığı dönemdeki çalışma tarzının, Menemencioğlu'yla gösterdiği benzerlikler dikkat çekicidir. Frederick Frey'e göre, Bakanlığın her dairesini, sıkı bir denetime tabi tutarak yönetmeyi tercih eden Menemencioğlu yüksek çalışma temposuyla, "Bakanlar Kurulu piramidinin en üst" noktasında yer almayı başarmıştır. Öyle ki, diğer bakanlar "ona genellikle perde arkasındaki Başbakan gözüyle" bakmışlardır²⁷⁷. Menemencioğlu ile Zorlu'nun ortak yanı, her ikisinin de iç politikayla ilgilenmemeleridir²⁷⁸. Menemencioğlu gibi, Zorlu'nun da tüm enerjisini ve dikkatini dış politika konularına yönlendirdiği görülebilir. Nitekim Günver'e göre, Zorlu Köprülü'nün aksine, iç siyasi gelişmelerden uzak kalmayı tercih etmiştir²⁷⁹:

"Zorlu dış politika konuları içinde kendisini kaybetmişti: Kıbrıs, dış ekonomik ilişkiler, yardımlar, biriken dış borçlar, yeni yatırım projeleri, NATO, Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası, Avrupa Konseyi, Avrupa İktisadi Konseyi, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı, ikili siyasi ilişkiler, Balkan Paktı (Ağustos 1954), Bağdat Paktı (Şubat 1955). Fatin Rüşti radyo konusundaki ilk acemilikleri dışında iç politika ile ilgilenmiyordu, anlamıyordu, esasen vakti de yoktu. Bakanlar Kurulu Kararnamelerini Özel Kalem Müdürünün odasında okumadan veya koridorda arkasından koşup gelen memurun uzattığı kartonun içindeki yazıları çok defa okumadan imzalıyor ve kendisini bekleyen toplantı salonuna veya havaalanına koşuyordu. (...) O, kendisini dış politikaya adanmış bir insandı".

Menemencioğlu ekolünde yetişen Zorlu'nun, iş konusunda oldukça disiplinli olduğu, hatta idaresindeki personele kırıcı davranmaktan çekinmediği gözlemlenmektedir. Büyükelçi Zeki Kuneralp bu durumu, "Bizleri, maiyetinde çalışanları, devamlı olarak mesaiye kamçılıyordu, işe dürtüyordu. Bunu yaparken birçok kere paylıyordu ve bu paylamalar bazen ağır oluyordu" şeklinde aktarmaktadır²⁸⁰.

²⁷⁶ Weisband, **age**, 39.

²⁷⁷ **age**, 43.

²⁷⁸ Dikerdem, **Barışın Büyükelçisi**, 30.

²⁷⁹ Günver, **age**, 72.

²⁸⁰ Kuneralp, **age**, 53.

Zorlu'nun Dışışleri'ni ilgilendiren her konuda, mutlak bir denetim kurmak istediği görülmektedir. Ekonomik ilişkiler ile yardım konularını Maliye ve Ticaret Bakanlıklarının yetkisinden alarak, Dışışleri'ne verilmesini sağlaması bunun çarpıcı bir örneğidir. Zorlu'nun yönetim anlayışına ilişkin gözlemini, emekli Büyükelçi İlder Türkmen şöyle aktarmaktadır: “Kendi istiyordu. Her şeyi kendi kontrolü altında tutmak, her şeyi kendi yapmak istiyordu. NATO'yu elinde tutmak istiyordu.”²⁸¹ Günver'e göre, Zorlu'nun aktif yönetim anlayışı ve Menderes üzerindeki etkisiyle Bakanlar Kurulu'nda öne çıkartması, kıskançlıkları beraberinde getirmiştir: “Zorlu'nun itibarını muhalefetten ziyade kendisini çekemeyen, Menderes'ten kıskanan parti arkadaşları yitirmişlerdir”²⁸².

3.2.3 Basının Konumu

Dış politika yapım sürecinde basın, toplumun kanaatlerini yansıtan ya da yönlendiren bir işleve sahiptir. Rosenau bu bakımdan basını, hem “kanaat ileticisi” hem de “kanaat yaratıcısı”, bir unsur olarak tanımlamaktadır. Basın bir taraftan yazarlarının bağlı olduğu resmi ya da yarı resmi grupların görüşlerini hükümete iletirken; kitlelerde belirli konularda bir kanaat oluşturur²⁸³. 1950–1960 arası dönemde, Türkiye'de basının “dış politika”da “devletin ideolojik aygıtı” gibi hareket ettiği belirtilebilir. Söz konusu dönemde, basında makaleleri çıkan veya köşe yazarlığı yapan akademisyenlerin, aydınların veya araştırmacıların, izlenen dış politikaya entelektüel bir destek sağlayarak, devletin eylemlerini “rasyonelleştirdikleri”²⁸⁴ belirtilebilir.

Dolayısıyla bu dönemde, basının “Dış Politika” konularında toplumun farklı kesimlerinin kanaatlerini yansıttığını veya hareketli bir tartışma ortamına sahip olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Basının “dış politika”ya bakışında, çoğunlukla tek yönlü bir eğilim hâkimdir. Bu durum, birbiriyle bağlantılı iki nedenle açıklanabilir. Bunlardan birincisi, basının “milli dış politika” anlayışıyla koşullanmasıdır. Daha açık bir ifadeyle, dönemin “haberleşme seçkinlerinin”²⁸⁵ dış

²⁸¹ Koç, **age**, 45.

²⁸² Günver, **age**, 51.

²⁸³ Duygu Sezer, **Kamuoyu ve Dış Politika**, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1972), 79.

²⁸⁴ Jutta Weldes, **Constructing National Interests: The United States and Cuban Missile Crisis**, (Minnesota: University of Minnesota Press, 1999), 108.

²⁸⁵ James Rosenau'nun “kamuoyu yaratıcıları” kavramını, Almond “seçkinler” terimiyle ifade etmiştir. Almond'a göre, dış politika konusunda kanaat oluşturma ya da kanaatlerin karara katılma sürecinde seçkinler, önemli bir rol oynamaktadırlar. Almond “seçkinleri” kendi içerisinde, dört gruba

politikayı, ‘siyaset üstü’, ‘tartışmasız’ bir alan olarak görmeleridir. İkincisi, siyasi iktidarın basın özgürlüğünü kısıtlayan girişimleridir. Bu dönemde, iktidarın onaylamadığı görüşlerin basında yer bulmasını engelleyici, çok sayıda hukuki düzenlemeye rastlanabilir²⁸⁶.

Dolayısıyla haberlerin veriliş tarzına, yayınlanan makalelere hatta karikatürlere bakıldığında, basının iktidar odağının en önemli unsurlarından biri olduğu görülebilir. Özellikle kapitalist dünyaya ait temsil pratiklerinin dolaşıma sokulmasında, sol karşıtı kampanyaların yürütülmesinde ve “ahenkli” toplum mitinin yeniden üretilmesinde, basının aktif bir rol oynadığı izlenmektedir. Bu bağlamda, *Ulus*, *Zafer*, *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Son Havadis*, *Dünya*, *Akis*, *Kim* ve *Forum* gibi dönemin öne çıkan günlük ve haftalık gazetelerinin, “taarruz”, “tecavüz”, “yayılmacı”, “tahrikçi” gibi etiketlendirmeler veya “hürriyet cephesi”, “kızıklar” gibi metaforlar aracılığıyla, “dış politika”nın dayandığı söylem düzeneğini güçlendirdikleri belirtilebilir.

CHP’nin resmi yayın organı olan *Ulus*’ta, “Dış Politika” gelişmeleri ağırlıkla, Ahmet Şükrü Esmer, Hüseyin Cahit Yalçın, Bülent Ecevit, Nihat Erim gibi yazarlar tarafından takip edilmektedir²⁸⁷. DP’nin yayın organı olan *Zafer*’de, “dış politika” konuları, Mümtaz Faik Fenik, Mücahit Topalak, Nureddin Fuad Alpkartal gibi yazarlar tarafından değerlendirilmektedir. *Cumhuriyet* gazetesinde “dış politika” konularına odaklanan yazarların başında, Ömer Sami Coşar gelmektedir. *Hürriyet* gazetesi ise, bu dönemde özellikle Kıbrıs sorununa ilişkin yaptığı yayınlarla dikkat çekmektedir. Gazetenin başyazarı Sedat Simavi’nin Kıbrıs konusuyla yakından

ayırmaktadır. Bunlar, siyasal, yönetsel, çıkar ve haberleşme seçkinleridir. Siyasal seçkinler, iktidarda olanlardır. Yönetsel seçkinler, yönetim mekanizmasındaki mesleki personeldir. Çıkar seçkinleri, toplumdaki çeşitli çıkarları yansıtan özel grup ve derneklerdir. Haberleşme seçkinleri ise, kitle haberleşme araçlarının sahipleriyle, bu araçların işleyişinde görev alan kişilerdir. Sezer, **age**, 80.

²⁸⁶ İlk yıllarında DP yöneticileriyle gazete sahipleri arasındaki kurulan iyi ilişkiler, bir süre sonra bozulmuş, iktidarın basın üzerindeki baskısı gittikçe artmıştır. 9 Mart 1954’te çıkan kanunla savcılara çıkan haberlerle ilgili doğrudan kavuşturma yapma ve yetkisi verilmiştir. Örneğin *Halkçı* gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın’ın 24 Eylül 1954’te 26 ay hapse mahkûm olması, muhalefetin tepkilerine yol açmıştır. 1955 yılına gelindiğinde, basın davalarında dikkat çekici bir artış yaşanmıştır. Özellikle 6-7 Eylül olaylarıyla birlikte, basına yönelik sansür rahatsız edici boyutlara ulaşmıştır. Olayların ardından ilan edilen sıkıyönetim uyarınca, NATO devletleriyle ilgili haberler yayınlamak, Kıbrıs olaylarına ilişkin yayın yapmak ve resim basmak gibi yasaklar getirilmiştir. Yasağa uymadığı gerekçesiyle *Ulus* gazetesi, 19 Eylül 1955’te süresiz kapatılmıştır. 1956’da çıkartılan yasayla, “hükümetin itibarını kırarak biçimde abartılmış” yazıların yayınlanmasının suç olduğunun belirtilmesi, basının görevini yapmasının son derece zorlaştırmıştır. Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, 194–200.

²⁸⁷ DP’nin CHP’nin mallarına el koymasının ardından *Ulus* gazetesi de kapatılmış, bunun üzerine CHP’liler Yeni *Ulus* (sonrasında *Halkçı* adını alan) gazetesini çıkarmışlardır. Hüseyin Cahit Yalçın ve Nihat Erim bu gazetenin başyazarlığını yapmışlardır.

ilgilendiği görülmektedir. CHP'ye yakın duran, ancak partiye yönelik eleştiriler yapmaktan da sakınmayan *Dünya* gazetesinde, “Dış Politika” yazılarının çoğunlukla İhsan Barlas tarafından kaleme aldığı izlenmektedir.

Haftalık dergilerin ise, “dış politika”daki tartışma ortamının sınırlarını nispeten genişleten bir etki yarattıkları ileri sürülebilir. Bu dergilerden *Kim*’in sayfalarında, Orhan Birgit, Tanju Sadun, Özcan Ergüder, Bülent Ecevit, Ali İhsan Göğüş, Aydemir Balkan, Coşkun Kırca gibi yazarların²⁸⁸, “Dış Politika” yazılarıyla dönemin tek yönlü, kısır tartışma ortamını, az da olsa hareketlendirdikleri söylenebilir. Benzer bir şekilde, *Forum* dergisinin Mümtaz Soysal, Aydın Yalçın, İsmail Türk, Mümtaz Soysal, Turhan Feyzioğlu, Fahir Armaoğlu gibi yazarlara sayfalarını açarak, dış politika konularında çok sesli bir ortamın doğmasına kapı araladığı belirtilebilir²⁸⁹.

3.2.4 Meclis’in Konumu

Tarihsel sürece bakıldığında, dış politika yapım sürecinde parlamentoların yürütme karşısında, genelde etkisiz kaldıkları görülmektedir. Örneğin, Avrupa siyasetinde parlamento ve kral arasındaki güç mücadelesi, siyasal sistemin demokratikleşmesine yol açarken; yürütme dış politika yapım sürecindeki tekeli muhafaza etmiştir. Hükümdarlar parlamentolar karşısındaki yetkileri sınırlandırılrsa bile dış politikanın yürütülmesinde, belirleyici bir rol oynamaya devam etmişlerdir. Buna rağmen, parlamentoların hükümdarların dış politika yapım sürecindeki tekeli kırarak, önemli girişimlerde bulundukları söylenebilir. Meclisler toprak terki, savaş ilanı ve anlaşmaların tasdiki gibi konularda, dış politika alanında söz sahibi olabilmışlerdir²⁹⁰.

Ancak diğer alanlarla karşılaştırıldığında, dış politikanın belirlenmesinde meclisler yine de etkisiz kalmışlardır. Monarşiler yıkılsa ve rejimler değişse bile, yürütme gücünü elinde bulunduranlar, dış politika yapım sürecindeki tekeli muhafaza etmişlerdir. Dolayısıyla dış ilişkilerini yürütme gücü, “iktidarın zirvesinde kral varsa kralın, imparator varsa imparatorun” olmaya devam etmiştir²⁹¹.

Demokrasinin olgunlaştığı ülkelerde bile, parlamentoların dış politika yapım

²⁸⁸ *Kim* 23 Aralık 1959’da kapatılmış, aynı yazar kadrosuyla yaklaşık bir ay boyunca *Mim* adıyla yayınlanmıştır. Elif Yeneroğlu Kutbay, “Süreli Yayınlar”, **Türk Dış Politikası Çalışmaları**, der. Engin Berber, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), 91.

²⁸⁹ Diren Çakmak, **Forum Dergisi (1954–1960)**, (İstanbul: Libra Yayınları, 2010), 540.

²⁹⁰ Soysal, **age**, 22–24.

²⁹¹ **age**, 18.

sürecindeki etkileri son derece sınırlı kalmıştır. Yürütmenin dış politika yapım süreci üzerindeki “tartışılmaz” konumu, birbiriyle bağlantılı iki nedene bağlanabilir. Bunlardan birincisi, kamuoyunun dış politika olaylarına karşı daha az ilgili olmasıdır. İkincisi, dış politikanın partiler-üstü bir alan olduğuna ilişkin ön kabuldür.²⁹² Benzer bir durumun, en azından altmışlı yıllara kadar, Türkiye için de geçerli olduğu belirtilebilir.

Örneğin, 1923–1946 yılları arasını kapsayan Tek-Parti döneminde “Dış Politika”nın yönetimi, yürütme organının başında bulunan Atatürk ve İnönü’ye aittir. Tek-Parti’nin yönetimini elinde tutan bu iki tarihsel kişilik, “Dış Politika”nın belirlenmesi ve uygulanması bakımından, mutlak güce sahiptirler. Dolayısıyla bu dönemde, Meclis’in Tek-Parti yönetiminin “şef”i konumundaki Cumhurbaşkanı’na tabi olduğu belirtilebilir. Mete Tuncay’a göre, Tek-Parti döneminde, Meclis Cumhurbaşkanı karşında İngilizlerin tabiriyle bir “rubber stamp machine” [parmak kaldırma aygıtı] gibi hareket etmektedir²⁹³.

Tahsin Bekir Balta Tek-Parti döneminde, hükümeti denetleme işlevini partinin Meclis Grubu’nun üstlenlendiğini belirtmektedir. Haftada bir kez toplanan grup, iç ve dış politika sorunlarını değerlendirmektedir. Hatta Balta’nın aktardığına göre, Meclis Grubu tarafından başarısız görüldüğü için istifa etmek zorunda kalan bakanlar vardır. Buna karşılık, Balta Meclis Grubu’nun hükümet üzerindeki denetiminin sınırlılığına dikkat çekmektedir. Grubun yetkileri, “parti liderinin ve onunla mutabakat halinde bulunmak zorunda kalan, Başbakan’ın arzu derecesiyle” sınırlıdır²⁹⁴.

Cemil Koçak da TBMM’nin ve partinin Meclis Grubu’nun, dış politika yapım sürecinde, hiçbir önemli işlev üstlenmediğine dikkat çekmektedir. Koçak Çankaya’da alınan kararların, Meclis Grubu’na getirildiğine ve burada yapılan açıklamaların son derece sınırlı kaldığını belirtmektedir. Buna rağmen, Meclis Grubu’nda hükümetin önerilerinin, tartışmasız bir biçimde kabul edildiğinin altını çizmektedir. Koçak’a göre, TBMM ise Çankaya’da saptanan politikaların, Meclis Grubu’ndan geçirildikten

²⁹² Barbara G. Salmore, Stephen A. Salmore, “Political Regimes and Foreign Policy”, **Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy Studies**, ed. Maurice A. East, Stephen A. Salmore, Charles F. Hermann, (London: Sage Publications, 1978), 106.

²⁹³ Mete Tunçay, “Hatay Sorunu ve TBMM”, **Türk Parlamentosu’nun İlk Yüzyılı (1876–1976) (Kanunu Esasi’nin 100. Yılı Sempozyumu, 9–11 Nisan 1976)**, ed. Siyasal İlimler Türk Derneği, (Ankara: Ajans-Türk Gazetecilik ve Matbaacılık Sanayi), 250–251.

²⁹⁴ Tahsin Bekir Balta, **Türkiye’de Yürütme Kudreti**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1960), 50.

sonra, “bir formalite biçiminde yasal hale getirilmesini sağlayan, kararları meşru kılan, resmi karar alma mekanizmasının son halkasını” oluşturmaktadır²⁹⁵.

Meclis’in Tek-Parti döneminde etkisiz kalması, yasama-yürütme ilişkisi bakımından, ciddi bir sorun yaratmayabilir. Çok-partili yaşamda ise, meclisler muhalefet partilerinin görüşlerini dile getirebildikleri ve hükümeti denetleyebildikleri bir işleve sahip olmalıdırlar. Fakat 1924 Anayasası’nın güçlü yürütme anlayışı, iktidar partisinin “rahat hükümet” etmekle, “sorumsuz hükümet” etmeyi birbirine karıştırmaya yol açmıştır.

Nitekim bu dönemde, muhalefet partileri parlamentonun karar alma sürecinde yeterince devreye sokulmadığını ve denetim imkânının ortadan kaldırıldığını, her fırsatta dile getirmişlerdir²⁹⁶. Muhalefet özellikle, bütçe görüşmelerinde, anlaşmaların tasdik edilmesinde ya da sözlü soru ve genel görüşme talebinde bulunarak, yasama organının etkinliğini arttırmaya çalışmışlardır. Bütçe görüşmeleri, parlamentonun daha doğrusu muhalefetin, en etkili denetim araçlarından birini oluşturmuştur. Muhalefet partileri bütçe görüşmelerinin gerek komisyon safhasında, gerekse genel kuruldaki tartışmalarında, “Dış Politika”ya ilişkin düşüncelerini dile getirme imkânı bulmuşlardır. Hatta dış politikanın denetlenmesi bakımından, Bütçe Komisyonu, bazen Dışişleri Komisyonundan daha etkin olabilmıştır. Özellikle 1950’lerin ikinci yarısından itibaren, bütçe görüşmeleri dış politikada sert tartışmalara sahne olmuştur²⁹⁷.

Meclis denetimini gündeme getiren bir diğer unsur, anlaşmaların tasdik edilme sürecidir. Örneğin Zürih ve Londra anlaşmalarının tasdiki, Meclis içerisinde Kıbrıs sorununa ilişkin tartışmaların yaşanmasını beraberinde getirmiştir²⁹⁸. Soysal’a göre, dış politika konusunda sözlü ya da yazılı soru aracılığıyla denetim ise, muhalefetin fazla başvurduğu bir yöntem değildir. Bu durum, hükümetin sorulara zamanında yanıt vermemesi ya da genel nitelikli açıklamalar yapmakla yetinmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü “Dış Politika” gibi, gündemin çok hızlı değişebildiği bir alanda, soru konusu tazeliğini ve anlamını yitirebilmektedir. Ancak yine de, özellikle dış politika gündeminin yoğunlaştığı dönemlerde, muhalefetin sözlü sorular yoluna başvurduğu gözlemlenebilir. Özellikle 1955 yılından sonra, aktif hale gelen Orta

²⁹⁵ Koçak, **age**, c. 2, 571.

²⁹⁶ Soysal, **age**, 195–196.

²⁹⁷ **age**, 228–229.

²⁹⁸ **age**, 230–231.

Doğu politikasına ilişkin sözlü soru önergelerinin sayısındaki artış, bu bakımdan dikkat çekicidir²⁹⁹.

Sözlü sorular yoluyla denetiminin istenen sonucu vermemesi, muhalefet partilerini özellikle 1956 yılından itibaren, dış politika konularında genel görüşme talebinde bulunmaya itmiştir. 1924 Anayasasında genel görüşme çağrısıyla ilgili açıkça kabul edilmiş bir hüküm olmamasına rağmen, muhalefet partileri Meclis'te müzakere açılmasını sıkça talep etmişlerdir. Buna karşılık, hükümetlerin izahatları bazen muhalefetin istediği dönemde gerçekleşmemiş, bazen de hükümetin açıklamaları, “Dış Politika”nın eleştirilmesine gerek olmadığı zamanlara denk düşmüştür. Dolayısıyla “Meclis çalışmalarının çarkları arasındaki bu “devre farkı”, muhalefeti birçok kez “olağan üstü” görüşme talebine sevk etmiştir.

Örneğin 22 Temmuz 1958’de toplanan CHP Meclis Grubu Anayasa’nın 19. maddesine dayanarak, parlamentoyu Irak darbesine ilişkin olağanüstü görüşmeye çağırmıştır. Ancak 26 Temmuz’da ve 21 Ağustos’ta olağanüstü toplanan Meclis, istenilen görüşmeleri bir türlü gündeme almamıştır. Hükümet yetkililerinin olaylarla ilgili açıklamalarından sonra, muhalefet yetkililerine bir daha söz verilmemiş ve meselenin tartışılması engellenmiştir³⁰⁰. CHP sözcüleri iktidar partisinin bu tutumunu, “milli dış politika” anlayışından uzaklaşma olarak değerlendirmişlerdir.

3.2.5 CHP’nin Konumu

CHP’nin “Dış Politika” söyleminin belirlenmesinde, özellikle belirli isimlerin öne çıktıkları izlenmektedir. Bu isimlerin başında, partinin Genel Başkanı İsmet İnönü gelmektedir. Öyle ki, CHP’nin “Dış Politika” söyleminin, İnönü’nün bilişsel (*cognitive*) özellikleri ekseninde şekillendiği ileri sürülebilir. “Maceradan” uzak durma, “ihtiyatlı” olma, “meşruiyete” önem verme gibi, İnönü diplomasisinin belirgin özelliklerinin, CHP’nin dış politika söylemine yön verdiği belirtilebilir³⁰¹. Dolayısıyla İnönü’nün karar alma alışkanlıklarını irdelemek, CHP’nin dış politika alanında izlediği muhalefet stratejisinin genel hatlarına ilişkin bir fikir verebilir. Buna ilaveten, partinin dış politika görüşlerinin belirlenmesinde öne çıkan diğer iki isim, Nihat Erim ile Bülent Ecevit’tir. Parti içerisinde İnönü’ye yakınlığı ile bilinen Nihat

²⁹⁹ *age*, 231–233.

³⁰⁰ *age*, 234–235.

³⁰¹ İnönü’nün kişilik özelliklerinin tıpkı Menderes’te olduğu gibi, partisinin “yöntem” konusundaki görüşlerine yön verdiği belirtilebilir. Ancak CHP’nin dış politikanın niteliğine ve temel yönelimlerine ilişkin görüşlerinin, Soğuk Savaş söylemi içerisinde şekillendiği söylenebilir.

Erim, “dış politika” ile yakından ilgilenmektedir. Erim yönetiminden sorumlu olduğu *Ulus* gazetesi, partinin dış politika görüşlerinin belirlenmesinde ve kamuoyuna aktarılmasında aktif bir rol oynamaktadır. Ayrıca *Ulus* gazetesinde özellikle, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Şükrü Esmer, Bülent Ecevit gibi yazarların, partinin “dış politika” görüşlerinin oluşturulmasında ve kamuoyu ile paylaşılmasında etkili oldukları izlenmektedir. Bu isimler arasında, Bülent Ecevit için ayrı bir parantez açmak gerekebilir. Ecevit’in “dış politika”nın tartışılmasının bir tabu olmaktan çıkması gerektiğine ilişkin görüşleri, dönemin siyasi ortamı açısından “yenilikçi” bir tutum olarak değerlendirilebilir. Parti içerisindeki kurumsal işleyişe bakıldığında ise, dış politikada izlenecek stratejinin belirlenmesinde, Genel İdare Kurulu [GİK] ile Meclis Grubu’nun etkili oldukları ve bu iki kurumun yetki paylaşımı konusunda aralarında çekişmenin yaşandığı izlenmektedir.

3.2.5.1 İsmet İnönü’nün Konumu

On yıllık muhalefet süresi boyunca, CHP’nin izleyeceği muhalefet stratejisini belirleyen ve yürüten isimlerin başında, Genel Başkan İsmet İnönü gelmektedir. 1950’deki seçim yenilgisinin ardından, CHP içerisindeki hâkim görüş, partiyi yeniden toparlayacak tek kişinin, İnönü olduğu yönündedir. Bu düşünce doğrultusunda, 9 Haziran 1950’de başlayan ve beş gün süren sekizinci parti Kongresinde, İnönü yeniden Genel Başkan seçilmiştir. Dolayısıyla muhalefet döneminde, parti politikalarının belirlenmesinde, İnönü “Tek Adam” konumunu korumuştur. İnönü’nün parti üzerindeki etkisini, Genel Başkanlık koltuğunu kendisinden ancak, 5 Mayıs 1972’deki Beşinci Olağanüstü Kurultay’da devralabilen Ecevit şöyle açıklamaktadır: “CHP içinde Sayın İnönü’nün tüzükten de hukuktan da ötede tarihi kişiliğinden gelen, devletin ve partinin kuruluşundan gelen bazı olağanüstü yetkileri vardır. (...) Bu CHP’nin bir geleneğidir, bir gerçeğidir. CHP’nin yazılı olmayan özel hukukunun bir gereğidir. CHP gibi bir lider partisinde böyle bir durum doğal sayılabilir”³⁰².

Hıfzı Veli Velidedeoğlu İnönü’nün Genel Başkanlığı boyunca partiyi “patriarkal (pederşahi)” bir zihniyetle yönettiğine dikkat çekmektedir. Velidedeoğlu’na göre, partide sivrilmiş genç politikacıların, “İnönü baba” tarafından hemen cezalandırılmaları, bunun çarpıcı bir örneğidir: “İnönü ülkede Atatürk’ün bile

³⁰² *Milliyet*, 26 Ocak 1972’den aktaran Mehmet Kabasakal, *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908–1960)*, (Ankara: Tekin Yayınları, 1991), 212.

kuramadığı seçime dayalı siyasal demokrasiyi kurma hususundaki bütün özlemine rağmen bu partiyi eski Roma'nın "Peter Familias"ları gibi patriarkal (pederşahi) bir zihniyetle yönetmek doğrultusundan bir an bile şaşmamış, kendisine karşı çıkanları, hatta çok uzaktan da olsa rakip olabilecek kişileri, şu ya da bu şekilde hep saf dışı etmiştir"³⁰³. Kemal Karpat'ın 1959'da yayınlanan "*Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*" adlı kitabında, parti yönetiminde "lidere itaat ruhunun" ve "tapınmanın" sürdüğünün belirtilmesi, bu açıdan anlamlıdır³⁰⁴.

Muhalefet yılları boyunca, İnönü'nün sadece CHP içerisinde değil, ülke siyaseti üzerinde belirleyici bir figür olmaya devam ettiği gözlemlenmektedir. İktidar partisi İnönü'nün bu imajından rahatsızlık duysa bile, ulusal ve uluslararası kamuoyunun "Paşa faktörünü" dikkate almayı sürdürdüğü izlenmektedir. Ahmet Demirel İnönü'nün tarihsel kişiliğinin, partisinin yanı sıra DP üzerinde yarattığı etkiyi şöyle açıklamaktadır: "Yandaşlarına göre o bir siyaset adamı değil, devleti kuran ve kurtaran en önemli iki liderden biri, her türlü müşkülât karşısında mutlaka danışılması; fikri alınması gereken, adeta partiler üstü bir devlet adamıdır. İktidarı devralan DP'lilerin gözünde de o, kendilerine muhalefet eden bir partinin lideri değil, esas olarak cumhuriyetin başından o zamana kadar sürdürmüş olduğu büyük otoritesinden çekinilmesi gereken bir liderdir"³⁰⁵.

Bu noktada, CHP'nin muhalefet dönemindeki dış politika tutumunun anlaşılması bakımından, İnönü'nün kişilik özelliklerine, algı dünyasına ve tarihsel deneyimine bakmak yerinde olabilir. Zira İnönü diplomasinin, "sabırlı" veya "ihtiyatlı" olma, "zaman kazanma", "meşruiyete" önem verme gibi, öne çıkan özelliklerinin muhalefet dönemi boyunca, CHP'nin dış politika tutumuna yön verdiği öne sürülebilir.

İnönü'nün genç subaylık yıllarından itibaren, "Dış Politika"ya özel bir ilgi duyduğu belirtilebilir. Zira İnönü gibi eğitim ve öğretimi çoğunlukla yatılı askeri okullarda geçiren 1908 kuşağı nezdinde ülkenin durumu, dış dünyadaki gelişmelerle doğrudan bağlantılıdır³⁰⁶. İnönü bu nedenle, kendi kuşağının yabancı dil öğrenimine büyük önem verdiğini, yabancı dergi ve kitapları yakından takip ettiğini şöyle

³⁰³ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türkiye'de Üç Devir*, c. 2, (İstanbul: Sinan Yayınları, 1973), 56-57.

³⁰⁴ Kemal Karpat, *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*, (New Jersey: Princeton University, 1959), 407.

³⁰⁵ Ahmet Demirel, "Sunuş", *Defterler*, c.1, (İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 20001), 12.

³⁰⁶ Nezihe Araz, *Mustafa Kemal'in Devlet Paşası*, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1998), 26.

aktarmaktadır³⁰⁷:

“Lisan öğrenmeye büyük ihtiyaç duyardık. Fransızcamı ilerletmiştim. Almanca öğrenmeye çalışıyordum. (...) Cuma geceleri, Fuat'ın(Ali Fuat Erden) Taşkasap'taki evine giderdim. Goltz Paşa'nın “Milleti Müsellaha” adlı kitabını, Almanca'dan Türkçe'ye tercüme ederdik. Çalışmalarımız üç saat sürerdi. Bir zaman sonra Fransızca kitaplar okumaya ve okuduğumuz parçalar üzerinde münakaşa etmeye geçtik.(...) Okuduğumuz kitapların adlarını, şimdi hatırlamıyorum. Ama çok enteresan şeylerdi. Ufkumuz açılıyor ve tatlı sohbetlere sürükleniyorduk. Yeni bilgiler bizde, memleketin halinin gördüğümüzden daha korkunç olduğu intibasını uyandırıyor”.

1945–1951 yılları arasında Cumhurbaşkanı'nın Özel Kalem Müdürlüğü'nü yapan Haldun Derin, İnönü'nün ABD'de çıkan *Foreign Affairs* dergisini düzenli şekilde takip ettiğini, “ciddi bir okul öğrencisi titizliği ile başından sonuna dek sindire sindire” okuduğunu kaydetmektedir³⁰⁸. İnönü'nün “Dış Politika”ya bakışında öne çıkan özelliği, “sabırlı” ve “ihtiyatlı” olmasıdır. Özellikle risk almaktan kaçınan karakterinin, dış politika kararlarını doğrudan etkilediği görülmektedir. Nitekim Şevket Süreyya Aydemir'e göre, İnönü'nün “sakıngan” karakteri onu Mustafa Kemal'den ayıran en önemli özelliğidir³⁰⁹:

“Zaten Tek Adam'la İkinci Adam'ın, mizaç ve karakterleri bu noktada ayrılır. Tek Adam, ihtiras ve muhayyelsine sınır tanımayan atılgan, hatta kavgacı, mücadeleci, her şeyini teraziye bütünü ile koyan, doğuştan bir kumanda adamıdır. Gerçi mantık, hesaplılık, önsezi ve meşruluk bağlılığı onun vasıflarıdır. Ama bu vasıflar onun, topyekûn kendini verişinde, sadece itici kuvvetlerdir. İkinci Adam ise nadiren kendini bütünü ile ortaya atar. Orduda ve büroda, çalışan bir düzenleyici olarak yolunu açar. Hem o devirde, hem bütün hayatı boyunca, nelerin, nereden ve ne kadar riske edileceğini, daima kurmay titizliği ile hesaplamıştır. Kavgı ve mücadeleyi, ancak kesin neticelerin alınacağını anladığı dönüm noktalarında, kabul eder. Ama bu noktaları da atlamamaya çalışır. Fakat hayatında, ne Enver Bey'in Makedonya'daki çete kahramanlıkları, ne Mustafa Kemal'in Trablusgarp'taki önceden kaydedilmiş direnişleri yoktur. İkinci Adam, Yemen'de bile askeri ve siyasi görevlerini, bir kurmay belirliliği ve sınırlılığı içinde yapar. Tam bir büro intimaziyle, resmi raporlar, karşılıklı müzakereler, usulü dairesinde anlaşmalarla yürütür. O, harita ve pergelle, silahtan daha yakın arkadaşı”.

İnönü'nün “ihtiyatlı” tutumuna ilişkin dikkat çekici örneklerden biri, Hatay meselesinde yaşanmıştır. Burada Atatürk ile İnönü'nün meseleye yaklaşımlarında görülen farklılık, Aydemir'in yukarıdaki tespitlerini doğrular niteliktedir. Örneğin Hatay konusunun çıkmaza girdiğini düşünen Atatürk, daha “atılgan” hatta savaşımayı göze alan bir tutum izlerken; İnönü “sakin” olmanın veya “bekle-gör” politikası takip etmenin, daha uygun olacağını düşünmüştür. Anılarında, Atatürk ile aralarındaki yönetsel ayrılığı, İnönü şöyle nakletmektedir³¹⁰:

“Atatürk, bütün bu hadiseler bir araya gelince, Hatay meselesini artık halletmek zamanı geldiğine hükmediyor ve birdenbire büyük tezahürat şeklinde bu mesele ortaya atılıyor.

³⁰⁷ **İnönü Hatıralar**, ed. Sebahattin Selek, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985), 22.

³⁰⁸ Haldun Derin, **Çankaya Özel Kalemmini Anımsarken (1933–1951)**, der. Cemil Koçak, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), 232.

³⁰⁹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, c.1, (Ankara: Remzi Yayınevi, 1966), 6.

³¹⁰ İsmet İnönü, **Hatıralar**, c. 2, ed. Sabahattin Selek, (İstanbul: Burçak Yayınları, 1969), 283–284.

Dışışleri, gece gündüz Hatay meselesi ile meşgul oluyor ve nihayet Fransa hükümeti nezdinde teşebbüse geçerek, bu meselenin bir an evvel halledilmesinin iki memleket, iki halk arasında huzurun tesisi için acele bir mahiyet taşıdığı bildiriliyor. Bu şartlar altında Hatay meselesinden Fransızlarla aramız açıldı. Tabiatıyla açıldığından itibaren uzun bir müzakere devri başladı. Hatay'da bir neticeye varmak ve uzun müzakere devrini kısaltmak için, Atatürk, her gün sabırsızlanıyor, hadiseyi yakından takip ediyordu. Bir aralık Atatürk'ün halinden bir askeri müdahale ile emrivaki yapmak fikri geçtiğini fark ettim. Kendisi ile bu meseleyi görüştüğüm gibi, Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa ile de görüştüm. Hatay'daki meselede haklarımızı tatbik sahasına koymak için bir netice alabilirdik, almak için çalışabilirdik. Fakat her siyasi teşebbüsü bir tarafa bırakarak, bir askeri hareketle emrivaki yapmak şeklini mahzurlu buluyordum. Kesin olarak vaziyet aldım. Ne yapabilir Fransızlar? 'Hiçbir şey yapacak halde değiller?' fikri ileri sürülüyordu. Evet, Fransızlar Suriye'deki mevcutları itibarıyla hiçbir şey yapacak halde değiller. Fakat sadece harb ilan edilmesi bile, bizim memleketimizi büsbütün yeni bir siyasi ortam içine atardı. Avrupa'da gelişmekte olan büyük siyasi olaylar sebebiyle, kendi imkânlarımızı, durumumuzu birdenbire muayyen bir meseleye bağlamış oluruz ihtimalini, ciddi bir sakınca olarak görüyordum. Fevzi Çakmak Paşa'dan rica ettim. Bana yardım etmesini söyledim. Nihayet Atatürk, İstanbul'da son gösterişli hareketleri yaptıktan sonra, Ankara'ya dönerken, yolda kendisi ile Eskişehir'de görüştüm. Uzun boylu tekrar anlattım. Bir askeri hareket şıkkına girmenin mahzurlu olacağına onu ikna etmeye çalıştım ve muvaffak oldum. Dinledi uzun boylu... Böyle bir hareket yapmayacağını, yaptırmayacağını söyledi... Hatay meselesinde, böyle büyük bir buhrandan, hem hükümet olarak, hem de şahsen kendim geçmiş bulundum... Atatürk ile Hatay konusunda 1936-37'de çok münakaşa ettik. Uzun sürdü. Ve belki, 'O zaman bir askeri hareket yapsaydık, daha isabetli olurdu, daha iyi olurdu' fikri onda kalmış olacaktı. Ama bunun işaretini, izini hiçbir zaman göstermedi".

1954'te CHP Genel Sekreter yardımcılığı görevini üstlenen Kamil Kırkoğlu anılarında, İnönü'nün "Ben bugüne kadar arkasında ne olduğunu bilmediğim bir kapıyı açmadım"³¹¹ dediğini aktarmaktadır. Bu söz, İnönü'nün "ihtiyatlı" yaklaşımının bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı yıllarında kabinede Gümrük ve Tekel Bakanı olan Suat Hayri Ürgüplü, İnönü'nün bakanlara sürekli zaman kazanmanın öneminden bahsettiğini ve "sabrın sonu selamettir" atasözünü tekrarladığını aktarmaktadır³¹². Selim Deringil ise, "konuşmaları ayrıntılar düzeyine çekerek yavaşlatmasını, zaman kazanma çabalarını, danışman ve uzmanlarla istişarede bulunmasını, İnönü'nün diplomasi alanındaki becerileri olarak sıralamaktadır"³¹³.

Danışman ve uzmanlarla sürekli fikir alış verişinde bulunan İnönü açısından "Dış Politika", özel uzmanlık gerektiren bir faaliyettir³¹⁴. Dolayısıyla ancak yetkin ve dar bir kadro tarafından yürütülmelidir. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde, "Dış Politika"nın ana hatlarının Çankaya'da belirlenmesi, bu eğilimin bir yansımasıdır³¹⁵. Özellikle Milli Şef dönemi, İnönü'nün karar alma alışkanlıklarına ilişkin önemli veriler sunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelen bu dönemde,

³¹¹ Tanju Cılızoğlu, **Kırık Politika: Anılarla Kamil Kırkoğlu**, (İstanbul: Güneş Yayınları, 1987), 55.

³¹² Deringil, **age**, 47.

³¹³ **age**, 66.

³¹⁴ Metin Heper, **İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları), 113.

³¹⁵ Koçak, **age**, c. 2, 571.

İnönü'nün karar alma sürecinin her aşamasını, sıkı bir denetime tabi tuttuğu izlenmektedir. Dışışleri bürokratlarıyla haftada beş ya da altı toplantı yapan İnönü, her türlü diplomatik yazışma ile telgraf mesajlarını, doğrudan kendisinin takip etmektedir. Bunun yanında, savaş boyunca İnönü'nün Enver Ziya Karal, Şemsettin Günaltay, İsmail Hakkı Uzunçarşılı gibi önde gelen tarihçilerin görüşlerine başvurduğu izlenmektedir³¹⁶. Buna karşılık, Milli Şef döneminde Parti Meclis Grubu'nun ve TBMM'nin izlenecek "Dış Politika"nın saptandığı bir mercii olarak değil, "sosyal bir kontrol aygıtı" olarak algılandığı söylenebilir³¹⁷.

İnönü'nün saptadığı kararlar, TBMM'ye onaylanması için değil, meşruluğunun sağlanması için sunulmaktadır³¹⁸. Bir anlamda, TBMM'nin görevinin, daha önce de belirtildiği gibi, bir "parmak kaldırma" (*rubber stamp*) eylemiyle sınırlı kaldığı izlenmektedir. Fakat saptanan kararların Meclis önüne getirilmesi ve onayının aranması, İnönü'nün meşruluk konusuna verdiği önemi göstermektedir. İnönü'nün usul konusundaki hassasiyetini, Kırıkoğlu bir başka anısında şöyle aktarmaktadır: "Paşa meşruiyetçidir. (...) Şimdi bakınız, Venizelos Yunanistan'da Başbakan olunca İsmet Paşa'ya telgrafla Başbakan olduğunu bildiriyor. Paşa, Venezilos'a bir cevabi tebrik telgrafi yazıyor. Telgrafın altında not: 'Bakanlar Kurulu'nda görüşülüp Dışışleri yetkilerinden geçirilerek çekilmesi' diyor. Paşa budur işte"³¹⁹.

İnönü diplomasinin yukarıda aktarılmaya çalışılan özelliklerinin, CHP'nin "Dış Politika" söylemine yön verdiği açıktır. Parti kadrolarının "sabırlı" olma, "maceradan" uzak durma, "bekleme" politikalarının izlenmesi ve karar alma sürecinde meşruiyete uygun davranılması konusundaki hassasiyetleri, İnönü "terbiyesi"nin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Kırıkoğlu'nun Türk siyasi hayatında "İsmet Paşa" bir okuldu derken, bu okulun öğretisini "sabır, dikkat ve mutlaka meşruiyetçilik" olarak tanımlaması, bu bakımdan anlamlıdır³²⁰.

Muhalefet döneminde, İnönü'nün CHP'nin dışında adeta ayrı bir kurum olarak algılandığı belirtilebilir. Nitekim DP çevreleri "İnönü'süz bir CHP'nin" hiçbir varlık gösteremeyeceğini düşünerek, eleştirilerini doğrudan İnönü'ye yöneltmektedirler. "Dünkü Meclis'te CHP genel başkanı İsmet Paşa feci hezimete uğradı", "İnönü'nün

³¹⁶ age, 113.

³¹⁷ Deringil, age, 42.

³¹⁸ Weisband, age, 59.

³¹⁹ Cılızoğlu, **Kırık Politika: Anılarla**, 49.

³²⁰ age, 56–57.

Meclis'te feci fiyaskoları" türünden başlıkların, DP yanlısı basında sıkça yer aldığı görülebilir³²¹. Aydemir 1950–1960 arasında iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin, "sonu gelmez bir İnönü kavgası" şeklinde sürdüğüne işaret etmektedir³²². Cem Eroğul da CHP liderine yönelik "saldırı" kampanyasını, bu dönemde siyasetin "şahsiyete boğulması"nın en önemli nedeni olarak göstermektedir³²³.

Ulusal ve uluslararası kamuoyunun muhalefet lideri olmasına karşın, "Dış Politika" konularında, İnönü'nün tutumunu dikkatle izlemeyi sürdürdükleri izlenmektedir. Bu durumun, başta Menderes olmak üzere, Demokratların İnönü'den duydukları rahatsızlığı daha da arttırdığı belirtilebilir. Örneğin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da Özel Kalem Müdürlüğü'nü yapan Haldun Derin Yalova'da Kore'ye asker gönderme kararı alınırken, Başhekim General Dr. Zeki Hakkı Pamir'in, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler daimi delegesi olan Büyükelçi Selim Sarper'e, "Yahu karara varmadan bir kere İnönü'ye sorsalar" dediğini; Sarper'in "Evet, birkaç kadeh içsem de, söylesem" cevabını verdiğini aktarmaktadır³²⁴. Derin başka bir anısında, 17 Aralık 1950'deki DP balosunda, İngiliz büyükelçisi Noel Charles ile Menderes arasında geçen bir diyaloga değinmektedir. Bu konuşmada, İngiliz büyükelçisinin İnönü gibi tarihsel bir figürün, Kore konusundaki görüşlerinin alınmasının psikolojik önemini vurguladığını aktarmaktadır³²⁵:

"Sir Charles konuyu değiştirdi: 'Büyük Millet Meclisi'nde muhalefetçe açılmak istenen gensoruyu usul sorununu ileri sürerek reddetmek tabiiye hatası idi.' dedi. Arkasından ekledi: 'İnönü büyük adam... Tarihi kahraman... Söz söyletmeliydiniz ona. Menderes bu görüşü şöyle karşıladı: 'Öteki gensoruda-Bölükbaşı'nın verdiği önerge üzerine açılan gen soruyu kastediyordu-elli kişi söz aldı. İnönü'de çıkıp konuşabilirdi... Söyleyecek bir şeyi olsaydı. Tarihi şahsiyettir diye kendisine istisnai muamele mi yapalım? Biz muhalefette iken nerede imkân bulduysak konuştuk... Gazetede, mitingde, konferansta...' Sir Charles ayak diredi: 'Ne olursa olsun. Sorun hukuki değil, psikolojiktir. Gerçi ben bir yabancıyım ama ne dersiniz deyin, böyle düşünürüm'".

Derin ayrıca, Kore için yeni takviye istenmesinin ardından, Menderes'in "İnönü'ye sormak lazım gibilerinden bir cevap" verdiğini ve ABD büyükelçisinin, "İnönü'nün peşinden" koştuğunu belirtmektedir³²⁶. Gazeteci Toker de, muhalefette olmasına rağmen, "İsmet Paşa ağırlığının bütün kuvvetiyle", sürdüğünü vurgulamaktadır. Örneğin Ürdün Kralı Abdullah, Hitler'in Ankara'daki eski büyükelçisi Von Papen gibi tanınan yabancıların, Türkiye ziyaretlerinde ilk iş olarak eski Cumhurbaşkanı

³²¹ Güngör, **age**, 90.

³²² Aydemir, **Menderes'in Dramı**, 264.

³²³ Eroğul, **age**, 122.

³²⁴ Derin, **age**, 279.

³²⁵ **age**, 318.

³²⁶ **age**, 320.

görmeye gittiklerine dikkat çekmektedir³²⁷. Dolayısıyla muhalefet lideri olmasına rağmen, İnönü “Dış Politika” konularında hükümet ve yabancı kamuoyu tarafından ilgiyle takip edilen bir figür olmayı sürdürmektedir.

3.2.5.2 Nihat Erim’in Konumu

CHP’de dış politikayla yakından ilgilenen bir diğer isim, Nihat Erim’dir. Aynı zamanda, bir akademisyen olan Erim, ellili yılların ikinci yarısına kadar, parti içerisinde etkin bir konuma sahiptir. Öyle ki, partinin muhalefet stratejinin ana hatlarının, İnönü-Erim ikilisi tarafından belirlendiğini söylemek yanlış olmayabilir. Bu dönemde, “Dış Politika” konularında, İnönü’nün Erim’in görüşlerine sıkça başvurduğu gözlemlenmektedir. Partinin dış ülke temsilcileriyle iletişimin sağlanmasında, Erim’in aktif bir rol üstlendiği izlenmektedir. Erim’in parti içerisinde elde ettiği “ayrıcalıklı” konum, birbiriyle ilişkili iki nedenle açıklanabilir. Bunlar, sahip olduğu eğitim formasyonu ve İnönü’nün kendisine sağladığı kişisel destektir.

Galatasaray Lisesi’nden mezun olan Erim, yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde tamamlamıştır. Burada eğitimini 1936 yılında sonlandırdıktan sonra, Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesinde doktora yapmıştır. 1939 yılında Türkiye’ye dönen Erim, aynı yıl Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde doçent olarak göreve başlamıştır. Doçentlik tezi olarak, “Birleşmiş Milletler’in Geleceği” başlıklı çalışmayı hazırlamıştır. 1942 yılında kamu hukuku alanında profesörlük ünvanı alan Erim, üniversitedeki görevinin yanı sıra, Dışişleri Bakanlığı’nda danışmanlık hizmeti vermiştir. 1945 yılında San Francisco Konferansına katılan Türk heyetinin içerisinde yer alan Erim, aynı yıl CHP milletvekili seçilmiştir. 8 Haziran 1948’te ise, İkinci Hasan Saka Hükümetinde Bayındırlık Bakanlığı’na atanmıştır. Ardından 15 Ocak 1949’da Şemsettin Günaltay Hükümeti döneminde, Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcılığı görevlerini üstlenmiştir³²⁸. 1950 seçimlerinden 1953’e kadar, partinin yayın organı olan *Ulus* gazetesinde başyazarlık yapan Erim, gazetenin kapatılmasından sonra, 1955 yılına kadar *Yeni Ulus* ve *Halkçı* gazetelerini çıkarmıştır.

Erim’in siyaset kariyerindeki bu hızlı yükselişte ve İnönü’nün güvenini kazanmasında, “dış politika”ya duyduğu yakın ilginin katkısı yadsınamaz.

³²⁷ Toker, **age**, 157.

³²⁸ Tamkoç, **age**, 325–326.

Günlüklerinde aldığı notlara bakıldığında, “Milli Şef” döneminde İnönü’nün kendisinin, dış politika görüşlerine özel bir önem verdiği anlaşılmaktadır. Örneğin notlarında, Erim İnönü imzalı bir makalenin dış politikayla ilgili bölümünü yazma görevinin kendisine verilme sürecini, şöyle aktarmaktadır³²⁹:

“Akşam Çankaya’da idim. “Hadiselerle Dolu On Yıl” adlı İngilizce bir kitap için Türkiye hakkında İnönü imzasıyla bir makale yazılacaktı. Reşat Şemsettin ve Faik Reşit de vardı. Onlar maarifte bir metin hazırlamışlar. Güzel değil. Paşa dış politika kısmını benim yazmamı istedi. Bu arada İngiliz ittifakı hakkında benim bilmediğim bazı şeyler söyledi. (...) İnönü için makale projesini yazdım. Akşam beni çağırdı. Yukarıda kütüphanede kalem-i mahsus müdürünü karşısına almış. Ona da makale yazdırıyordu. Ben vardığımda, o da dikte etmeyi bitirmiş. Benimkini okudu. Çok beğendi. “Mükemmel muvaffak olmuşsun. Temize çeksinler de benimkini de okuyalım. Hangisi münasipse onu yollarız. Yahut ikisini birbiriyle tamamlarız” dedi. Yarın bakacağız. Beni yemeğe alıyordu. İkimiz yalnızdık. Benimle bezik oynadı. Konuşma esnasında üniversiteye nasıl intisap ettiğimi anlattım. Hariciye’yi ıslah için neler yapmak lazım geldiğini söyledim”.

CHP muhalefete geçtikten sonra, Erim’in parti içerisindeki etkinliğini sürdürdüğü izlenmektedir. Bu durum, birbirini destekleyen iki nedenle açıklanabilir. Bunlardan birincisi, partinin yayın organlarının yönetimini elinde tutmasıdır. İkincisi, Erim’in İnönü’ye olan bağlılığıdır. *Ulus* ardından çıkartılan *Yeni Ulus* ve *Halkçı* gazeteleri, partinin dış politika görüşlerinin belirlendiği ve kamuoyuna aktarıldığı merkezlerdir. Dönemin gazetecilerinden Cüneyt Arcayürek bu durumu, “*Ulus* koridorları, Nihat Erim’in çizdiği politikada direneceğini gösteren konuşmalara tanık oluyor, CHP Merkez Yönetim Kurulu partide toplanacağı yerde, çoğu kez *Ulus* başyazarının odasında bir araya geliyordu.” şeklinde ifade etmektedir³³⁰.

Güngör’e göre, Erim İnönü’nün desteğini arkasına almanın rahatlığıyla, *Ulus*’un yayınlarını belirlerken, “başına buyruk” hareket edebilmektedir. Güngör bu durumun, hem İnönü’ye hem de Erim’e siyasal açıdan, fayda sağladığına dikkat çekmektedir. Erim böylelikle, “İnönü zırhını kullanarak güçlü bir korumaya” kavuşurken; İnönü de “gündelik polemiklere ve hizipleşmelere” karışmamış görüntüsü verebilmektedir³³¹.

Arcayürek’in aktardığına göre, “Erim mantığı, bilgisi hele artık öğrenile geldiği ‘demagoji’ sanatıyla İnönü’yü” etkilemeyi başarmış bir isimdir. Arcayürek’in partideki karar alma sürecine ilişkin gözlemi, bu savı doğrular niteliktedir: “Tam bir kısır döngü içindeydiler. İnönü Erim’e telkin ediyor, politikayı Erim bulmuşçasına

³²⁹ Erim, *age*, c. 1, 71.

³³⁰ Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-2: Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954*, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985), 110.

³³¹ Güngör, *age*, 226.

İnönü'ye ve parti önde gidenlerine söylüyordu. Konu İnönü'nün önüne gelince onayını bildiriyordu. Sonuçta politikayı Erim çizmiş oluyordu”³³². Erim'in “siyasi müşavirliğini” veya “sorumluluğunu” üstlendiği *Ulus* gazetesinde, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmed Şükrü Esmer, Bülent Ecevit gibi yazarların, partinin “Dış Politika” görüşlerinin oluşturulmasında ve kamuoyuna aktarılmasında önemli bir rol oynadıkları izlenmektedir.

İnönü'nün desteğini her zaman arkasında hisseden Erim, partinin dış politika görüşlerini kişisel temaslar düzeyinde gerek yabancı ülke temsilcilerine gerek iktidar partisinin yöneticilerine aktardığı veya onların görüşlerini İnönü'ye ilettiği izlenmektedir. Örneğin günlüklerinde, Erim Kanada Büyükelçisinin Kore'ye asker gönderme konusunda CHP'nin düşüncelerini öğrenmek üzere kendisiyle görüştüğüne değinmektedir. Bu görüşmeyi, önce İnönü'ye anlattığını, ardından Grup Başkan vekilleri Faik Ahmet Barutçu ile Avni Doğan'ı bilgilendirdiğini aktarmaktadır.

Erim Kanada Büyükelçisiyle yaptığı ikinci görüşmede, Büyükelçiye partisinin görüşlerini ilettiğini, ardından partiye gelerek yine önce İnönü'yü bilgilendirdiğini belirtmektedir: “Ayağa kalktım teşekkür ettim, fikirlerinden çok istifade ettiğimi söyledim. Yeni Yıl ve Noel için iyi dileklerimi tekrarladım. Partiye geldim İnönü'ye anlattım. Sonra Barutçu, Avni Doğan ve Zihni Betil'e anlattım. Kasım'ı hemen telefonla buldular, çağırdılar. İnönü bugün saat 17'de Genel İdare Kurulu'na anlatmamı söyledi”³³³.

Erim'in partinin dış politika görüşlerini yabancı temsilcilere anlatmada üstlendiği sorumluluğa bir başka örnek, 21 Ocak 1951'de ABD büyükelçisi ile yaptığı görüşmedir. Bu görüşmede Erim, Türk-ABD dostluğuna dayanan dış politika anlayışını tesis eden kişinin, İnönü olduğuna dikkat çekmektedir: “Türk-Amerikan dostluğu milli bir politikadır. Bu milli olan politikayı muayyen bir partinin benimseyip diğerlerinin benimsemediğini söylemek çok tehlikeli bir psikoz yaratabilir. Bilhassa CHP'ye karşı bu konuda şüphe beslemek pek haksız ve tehlikelidir. Çünkü bu politikayı tesis eden İnönü'dür. Tehlikelidir. Zira bugün İnönü ve CHP etrafında vatandaşların yarısı birleşmiştir. Bu partiyi Amerikan dostluğundan uzak göstermek, farkında olmayarak buna müsait bir psikolojik zemin

³³² Arcayürek, **age**, 110.

³³³ Erim, **age**, c.1, 477.

hazırlamaktır”³³⁴.

2 Mayıs 1954 seçimlerinin yarattığı hayal kırıklığı neticesinde, partideki hizipleşmeler artmıştır. Bunun neticesinde, Erim’in parti içerisindeki konumuna ilişkin itirazlar, şiddetlenmiştir. Arcayürek bu süreci, “kulaklarımıza Erim’in yönetimden, İnönü’den uzaklaştırılacağı söylentilerin geliyordu. Parti kaynıyordu. Her arzu yüzeye vurmuştu, herkes, her grup bir şeyler söylüyordu ve elbette, her partide olduğu gibi seçimi yitiren bir kelle aranıyordu. Bıçağa en yakın baş ise, Nihat Erim’in başıydı”³³⁵ şeklinde özetlemektedir. 1954 seçimlerinin ardından, Erim’in kendisine yönelen eleştiriler karşısında, “Gandi politikası” adıyla anılan, yeni bir stratejiye yönelmiştir. Ancak Arcayürek, Erim’in “yeni ılımlı politikasının” asıl mimarının İnönü olduğunu belirtmektedir³³⁶:

“Nihat Erim , ‘aslında beni Menderesle konuşmaya iten İnönü oldu’ dedi bana.(...) 1954’te partinin içine düştüğü ağır hezimetten sonra, bana Menderes’le temas etmemde bir sakınca olmadığını söyledi. Başbakanın görüşme istekleri geliyordu. İnönü’ye bunları anlatmıştım. Bana görüşmemi, ancak dikkatli olmamı söyledi. İnönü’den aldığım izinden sonra Menderes’le görüştim. CHP liderinin DP ile aramızdaki siyasal ihtilafları ele almamızı, Menderes’i yumuşatarak genel siyasal ihtilafları ele almamızı, Menderes’i yumuşatarak gene siyasal duruma birlikte bir anlayış getirmemizi söylemesinden sonra, kimi önemli adımlar atmıştık. İstanbul’dan Ankara’ya döndüğüm zaman, İnönü’nün bana karşı olan tutumunun tamamen değiştiğini gördüm. Beni karşıladı, yüzü asıktı, gidelim, dedi ve evine gitti galiba...”.

Buna karşılık, Erim’in Menderes’le diyalog kurma çabalarının, parti içerisinde yarattığı rahatsızlığın bir süre sonra, İnönü’yü de etkilediği anlaşılmaktadır. Nitekim Güngör’e göre, Erim’in kendi kontrolünden çıktığını düşünen İnönü, onu kendisinden uzaklaştırmıştır³³⁷.

3.2.5.3 Bülent Ecevit’in Konumu

CHP’nin muhalefet dönemindeki “Dış Politika” tutumunu irdelerken, Ecevit için ayrı bir parantez açmak gerekebilir. Zira “partiler-üstü” “Dış Politika” anlayışının hâkim olduğu bir dönemde, Ecevit “Dış Politika”nın “tartışılmazlığını” sorgulayan bir yaklaşım içerisindedir. Ecevit’in yaklaşımında, dikkat çekici noktalardan biri, “dış politika” ve demokrasi arasında kurduğu bağlantıdır. “Düşünce ve ifade hürriyeti” çerçevesinde, “dış politika”nın tartışmaya açılabilirliğini vurgulamasıdır. Bu noktada, Ecevit’in bu yöndeki görüşlerine yön veren unsurlara, daha yakından bakılabilir.

³³⁴ age, 483.

³³⁵ Arcayürek, age, 170.

³³⁶ age, 237–238.

³³⁷ Güngör, age, 296.

Ecevit'in "Dış Politika"ya duyduğu ilgi, aldığı eğitimle yakından bağlantılıdır. Robert Koleji'nin Ecevit'e özellikle İngilizce konusunda, güçlü bir alt yapı kazandırdığı açıktır³³⁸. Kolej'de sanat ve şiirle uğraşan Ecevit aynı zamanda, okulun edebiyat dergisinde görev almıştır. Hatta İngilizcesinin giderek ilerlemesi sonucunda, İngiliz edebiyatının seçkin örneklerini, Türkçe'ye çevirmeye çalışmıştır³³⁹. Robert Koleji'ndeki öğrencilik yılları, İkinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelen Ecevit'in, "Dış Politika"ya yakın ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Orhan Koloğlu siyasi düşüncelerini Anglo-Sakson demokrasisi yönünde şekillendiren Ecevit'in savaşta, müttefikleri desteklediğini aktarmaktadır. Koloğlu'na göre, Ecevit'in "demokrasi" hayranlığı bu yıllarda oluşmuştur. Öyle ki, CHP'li bir aileden gelmesine rağmen 1950 seçimlerinde, Demokratların kazanmasından duyduğu mutluluğu saklamamıştır³⁴⁰.

Ecevit Robert Koleji'ni bitirdikten sonra, Londra'daki Türk Basın bürosunda çalışmaya başlamıştır. Arcayürek'e göre, Londra günleri Ecevit'in siyaset ve diplomasi kariyerinde, önemli bir yer tutmaktadır. Hatta Ecevit açısından, burada geçirdiği günler, bir üniversite öğreniminden çok daha yararlı olmuştur³⁴¹. Dünya kamuoyunu etkileyen İngilizce basını izlemek, uluslararası siyasi olayların ve yorumların tercümesini yapmak, Ecevit'in "Dış Politika"ya bakışında eğitici bir işlev görmüştür³⁴². 1950 yılının sonunda Türkiye'ye dönen Ecevit CHP'li bir aileden gelmesinin ve yurt dışı deneyiminin sağladığı birikimle, *Ulus* gazetesinde işe başlamıştır. Ecevit'in işe girişinde, babası Fahri Bey'in yakın arkadaşı olan Nihat Erim aracı olmuştur³⁴³.

Ulus ve *Halkçı* gazeteleri, Ecevit açısından adeta bir "siyaset okulu" işlevi görmüştür³⁴⁴. Ecevit burada, özellikle "Dış Politika" gelişmelerini günü gününe takip etme imkânı bulmuştur. Ecevit'in "Dış Politika"ya olan ilgisini keşfeden İnönü, yabancılarla onun aracılığıyla, görüşmeye başlamıştır. Ecevit yapılan konuşmaları İnönü'ye aktarırken, aynı zamanda İnönü'nün "Dış Politika"ya bakışını, daha

³³⁸ Gökçen Kesgin, "Bülent Ecevit" **Türk Dış Politikasında Liderler**, ed. Ali Faik Demir, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007), 245.

³³⁹ Frank Tachau, "Bülent Ecevit", **Türkiye'de Liderler ve Demokrasi**, ed. Metin Heper, Sabri Sayan, çev. Zuhâl Bilgin, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008), 122.

³⁴⁰ Koloğlu, **age**, 13.

³⁴¹ Arcayürek, **age**, 81.

³⁴² Koloğlu, **age**, 43.

³⁴³ Orhan Koloğlu, **Kim Bu Ecevit?**, (İstanbul: Boyut Kitapları, 2001), 87.

³⁴⁴ Kayhan Sağlamer, **Ecevit Olayı Bir Başbakan'ın Doğuşu**, (İstanbul: Belge Yayınları, 1974), 234.

yakından gözlemleyebilmiştir. Arcayürek bu durumu “sonraları bana, Londra’da dış sorunları öğrendiğini, öğrenmeye çalıştığını, ancak İnönü’nün yanında dış konuları adeta “meşk” ettiğini söyleyecektir.” şeklinde aktarmaktadır³⁴⁵.

Ulus gazetesinde “*Günün Işığında*” başlıklı köşesinde, Ecevit ağırlıklı dış politika konularını değerlendirmiştir. Makalelerinde, “düşünce ve ifade hürriyetinin” önemini vurgulayan Ecevit, dış politika konularının serbestçe tartışılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Örneğin “*Tartışmasız Dış Siyaset*” başlıklı yazısında, “dış siyaset konusunu tartışma üstü tutmaktan ne kazanılmıştır?” sorusunu gündeme getirmiştir. Bu anlayış doğrultusunda, “milli tesianüt”, “milli birlik”, “milli menfaat” gibi kavramların, demokrasinin ortadan kaldırılmasının bahanesine dönüşebileceği uyarısında bulunmuştur³⁴⁶. “*Sonrası ve Ötesi*” başlıklı makalesinde ise, olağan üstü koşulları gerekçe göstererek, muhalefetin “muhalefet etme” görevinin engellememesi gerektiğine dikkat çekmiştir.³⁴⁷ “*Dış Politika ve Halkoyu*” adlı yazısında, “kapalı kapılar ardındaki diplomatik” girişimlerin, başarısızlığa mahkûm olacağını vurgulamıştır³⁴⁸.

1954 ve 1957 yıllarında staj ve kurs programlarına katılmak üzere ABD’ye gitmesi, Ecevit’in “Dış Politika”ya bakışını etkileyen bir diğer faktördür. Ecevit 1954’te Kuzey Karolina’daki *Winston Salem Journal*’ın davetlisi olarak gittiği Birleşik Devletler’de kapsamlı bir gezi yapmıştır. Burada üç ay süren gazetecilik stajı boyunca, ABD’yi yakından gözlemleme fırsatı bulmuştur.³⁴⁹ Ayrıca Türkiye’deki olayları uzaktan izleme imkânı yakalamıştır. Ecevit 1957’de bu kez *Rockefeller* Bursu ile gittiği ABD’de, Harvard Üniversitesi’nin Sosyal Psikoloji ve Orta Doğu Tarihi kurslarına katılmıştır. Bu kurslar, Ecevit’in “Dış Politika”ya daha farklı bir mercekten bakmasını sağlamıştır. Ecevit’in kurstaki hocalarından biri, Henry Kissinger’dır. Kissenger Ecevit 1974’de Başbakan olduğu sırada, ABD’nin Dışişleri Bakanı olacaktır. Koloğlu’na göre, ABD ziyaretlerinin Ecevit üzerindeki en önemli etkisi, “Dış Politika”nın ‘gerçekçi’ bir yaklaşımla değerlendirilmesinin gerekliliğidir³⁵⁰.

27 Ekim 1957 seçimlerinde, CHP Ankara milletvekili olarak Meclise giren Ecevit

³⁴⁵ Arcayürek, **age**, 82.

³⁴⁶ Ecevit “Tartışmasız Dış Siyaset”, **Ulus**, 3 Kasım 1956, 3.

³⁴⁷ Ecevit, “Sonrası ve Ötesi”, **Ulus**, 1 Eylül 1955, 3.

³⁴⁸ Ecevit, “Dış Siyaset ve Halkoyu”, **Ulus**, 4 Ağustos 1955, 3.

³⁴⁹ Koloğlu, **age**, 91.

³⁵⁰ Koloğlu, **Ecevit ile CHP: Bir Aşk ve Nefret Öyküsü**, (İstanbul: Büke Yayınları, 2000), 56.

böylece, aktif siyaset yaşamına adım atmıştır. Milletvekili seçildiğinde, henüz otuz iki yaşında olan Ecevit Meclis'in en genç üyelerindendir. 1957'den Kasım 1961'de Çalışma Bakanı oluncaya kadar geçen dört sene boyunca, partinin yüksek kademelerinde bir görev üstlenmemesine rağmen, İnönü'nün daima yakınında olmaya özen göstermiştir. Öyle ki, Koloğlu İnönü yurt içi gezilerinde saldırıya uğradığında, Ecevit'in kendisine korumalık yaptığını aktarmaktadır. Ecevit'in bu yıllarda, tam anlamıyla İnönü'nün "rahlei tedrisi"nden geçtiği belirtilebilir³⁵¹.

"Dış Politika"nın, bu eğitimin önemli bir parçasını oluşturduğu söylenebilir. Örneğin 1976 ve 1977 yıllarında Ecevit'le yakın çalışma olanağı bulmuş olan ve bu dönemde parti programını hazırlayan grubun içerisinde yer alan sosyolog Emre Kongar, İnönü'nün Ecevit üzerindeki etkisini ve Ecevit'in dış politikaya duyduğu ilgiyi şöyle aktarmaktadır³⁵²:

"Ben bütün toplantılarda bütün insanlar için yaptığım gibi, Bülent Ecevit'e de, sadece bir katılımcı olarak değil, psikolojik ve sosyal psikolojik ölçütlerle gözlem yapan bir bilim insanı gözüyle baktığım için, kendisi hakkında pek az insana nasip olan birçok izlenim edindim. Bu izlenimlerimin başında, İsmet Paşa'dan önemli ölçüde etkilenmiş olduğu gerçeği vardı. Hemen hemen her sıkıntılı anda, ya da bir sorunla karşılaştığımız her durumda, İsmet Paşa'nın böyle durumlarda ne yaptığına ilişkin bir anısını aktarıyor ve olayın çözümünü bu anı ile belirlediği ilke ya da ilkeler çerçevesinde oluşturmaya çalışıyordu.(...) Birlikte çalıştığı yıllarda, gerçekten titiz ve dikkatli bir öğrenci gibi davranmış ve İsmet Paşa'dan çok şey öğrenmişti. Tabii İsmet Paşa'dan en çok etkilendiği alan, dış politika konularıydı".

3.2.5.4 Parti Örgütünün ve Meclis Grubu'nun Konumu

Parti içerisindeki karar alma sürecinin işleyişine bakıldığında, iki noktaya dikkat çekilebilir. Bunlardan birincisi, partide muhalefet yılları boyunca sürececek olan bir Genel Sekreterlik sorununun yaşanmasıdır. İkincisi, Parti örgütü ile Meclis Grubu arasında yetki paylaşımı konusunda yaşanan çekişmedir. Muhalefete geçmesinin ardından, CHP'nin örgütlenme tarzında birdizi değişikliğin yaşandığı izlenmektedir. Bu doğrultuda ilk adım, 28 Haziran 1950'de başlayan Sekizinci Kurultay'da atılmıştır. CHP'nin ana muhalefet partisi olarak gerçekleştirdiği bu ilk kurultayda, Genel Sekreteri atama yetkisi Genel Başkan'dan alınarak, Kongre'ye devredilmiştir. Bu nedenle, Sekizinci Kurultay'da gerçekleşen Genel Sekreterlik seçimi oldukça çekişmeli geçmiştir. Cemil Sait Barlas, Faik Ahmet Barutçu, Kasım Gülek, Şemsettin Günaltay, Avni Doğan, Cevat Dursunoğlu gibi isimlerin yarıştığı bu seçimde,

³⁵¹ Koloğlu, **Kim Bu?**, 142.

³⁵² Emre Kongar, "Dış Politikada Ecevit'e Destek Vermeliyiz", http://www.kongar.org/aydinlanma/2002/295_Dis_Politikada_Ecevit_e_Destek_Vermeliyiz.php [23.05.2013].

adaylardan hiçbiri ilk turda seçilmek için gereken oyu alamamışlardır. İnönü'nün desteklediği Nihat Erim'in aldığı oy sayısı, birinci turda doğrudan seçilmesi için yeterli olmayınca, ikinci turda adaylıktan çekilmiştir.

En yakın rakibinin adaylıktan çekilmesiyle Kasım Gülek, ikinci turda en fazla oyu alarak Genel Sekreter seçilmiştir. Genel Sekreterlik görevine, İnönü'nün desteğini alan Nihat Erim yerine, Kasım Gülek'in seçilmesi, örgütün parti içerisinde etkinliğini arttırmıştır. Böylece parti içerisinde, Genel Başkan ile Kongreye karşı sorumlu olan Genel Sekreter arasında, ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, Kasım Gülek'in "halk adamı" imajının, özellikle parti tabanından- önemli bir destek bulduğu söylenebilir. Örneğin *Kim* Dergisi Gülek'in siyaset anlayışının, seçimlerin ardından "yılgın" düşen teşkilat üzerinde yarattığı olumlu etkiyi, şöyle aktarmaktadır³⁵³:

"Kurultayı takip eden aylar, bu anlayışın takibiyle geçti. Yeni Genel Sekreter, parti teşkilatını tanıma gezisine çıkmıştı. Yıllar yılı, kapılarının çalınması bekleyen teşkilat, beklediğinden çok fazlasıyla karşılaşmıştı. Bir adam; yaz demiyor, kış demiyor dolaşıyordu. Hatırlarını soruyor, ellerini sıkıyor, isimlerini not ediyor, yapılacak işleri olursa kendisine bildirmelerini istiyordu. Hepsinin üstünde, muhalefetin sesini getiriyordu. Yılgın teşkilata, Halk Partisinin yepyeni bir ruhla ayakta olduğunu söylüyordu. İktidara gelmek için hazırlanmalarını bildiriyordu. Heyecana, kuvvete, desteğe ihtiyacı olan teşkilat, bu sesi benimsemişti"

Bu görüşü paylaşan gazeteci Metin Toker'e göre, "partisinin kalburüstü, ad yapmış mensupları Büyükkada'daki Anadolu Kulübünde keyif çatarken, sabahları onda kalkıp nazıyen tıraş olur ve denize inerken, ihtiraslı Kasım Gülek, ayağında çarık Anadolu'yu dolaşıyor ve ciddi bir şey söylemese bile, CHP'lilere heyecan yaratıyordu"³⁵⁴. Konumu itibariyle, Gülek'in partinin "Dış Politika" görüşlerini belirleyen dar kadronun içerisinde yer aldığı söylenebilir. Paris Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitiren, ardından Cambridge Üniversitesinde maliye, Berlin Üniversitesinde hukuk dallarında master yapan Gülek, eğitim formasyonu ve İngilizceye olan hâkimiyeti sayesinde, partinin dış ülke temsilcileriyle iletişimi sağlayan isimlerden biridir. Örneğin Erim notlarında, Kore'ye asker gönderme konusunu Kanada büyükelçisiyle hem konumundan hem de iyi İngilizcesi sayesinde, Gülek'in görüşmesinin daha yararlı olacağını düşündüğünü belirtmektedir³⁵⁵:

"(...) Sözün bu mecrayı alması büyükelçi ile benim esas mesele hakkında münakaşaya girmemeliğim neticesine götürüyordu. İki sebepten, kaçındım: Birincisi büyükelçinin söylediklerini çok dikkat ederek, anlayabiliyorum. Fakat ben, İngilizce rahatça her istediğimi, her fikrimi izah edemiyorum. Konuşma biraz uzayınca, dikkatim azalıyor, yoruluyorum, iyi takip edemiyorum. Bunu esaslı bir mahzur saydım. İkincisi, meselenin aslı hakkında herhangi bir sözle, partinin görüşünü ben ifade etmeyi doğru bulmadım. Şunu söyledim: İki günlük

³⁵³ "Seçilmesi beklenmeyen aday", *Kim*, yıl.1, s.35 (1959): 6.

³⁵⁴ Toker, *DP Yokuş Aşağı*, 116.

³⁵⁵ Erim, *age*, c.1, 476-477.

görüşmelerim parti bakımından başka bir cevap temini sağlayamadı. Kasım Gülek burada olsa idi belki, o daha kolay netice alabilirdi. Eğer iş hala ehemmiyetini muhafaza ediyorsa, Kasım'a hemen gelmesini telefonla söyleyelim”.

Gülek ayrıca oldukça sık gerçekleştiği yurtiçi gezilerinde, CHP'nin “Dış Politika” görüşlerini örgüt ve kamuoyuyla paylaşan isimlerin başında gelmektedir. Gülek'in parti görüşlerinin, tabana iletilmesinde aktif bir rol oynadığı izlenebilir: “Aziz Arkadaşlarım Cumhuriyet Halk Partisi Türkiye’de bütün menfaatlerin üstünde millet menfaatlerinin geldiğine inanmış bir partidir.(...) Yalnız milli birliğin ana şartı, iktidarın muhalefeti de göz önüne alarak onunla istişare etmesi, muhalefetin de bilgisinden ve tecrübesinden yararlanmasıdır”³⁵⁶.

Söz konusu dönemde, partinin kurumsal işleyişine ilişkin bir diğer gözlem, Meclis Grubu ile Genel İdare Kurulu [GİK] arasında yaşanan çekişmedir. 14 Mayıs seçimlerinin ardından, Meclis’e seçilen CHP’li altmış dokuz milletvekilinin yarısı, ilk kez Meclise girmiştir. Buna karşılık, eski hükümetin İnönü dışındaki hiçbir üyesi milletvekili seçilememiştir. Dolayısıyla bu durum, Meclis Grubu’nun yeni isimleriyle, GİK’in eski isimleri arasında bir uyum sorunu yaratmıştır. Diğer bir değişle, partinin yönetimine ilişkin kurumlar arasında bir çekişme meydana gelmiştir³⁵⁷. Bu ayrılık parti yazınında, “Genel Merkez-Meclis Grubu anlaşmazlığı” adıyla anılmıştır³⁵⁸. CHP içerisindeki bu rekabetin “ezeli” niteliğini, sonraki yıllarda partinin Genel Başkanı olan Bülent Ecevit şöyle aktarmaktadır³⁵⁹:

“... Bizim Genel Merkezimizin kendi içinde yabancılaşma sonucunu doğuracak, bir yapısı vardır. Yani, Kurultay, geniş bir Parti Meclisi seçer, o parti Meclisi de Merkez yürütme kurulunu... Fakat ondan sonra Merkez Yönetim Kurulu ile Parti Meclisi’nin geri kalan bölümü, birbirinden kopmaya, birbiriyle yabancılaşmaya başlar. Böylelikle tek bir listeden birbiriyle anlaşılacakları düşünülebilen kimseler arasından bir Parti Meclisi seçilmiş olsa bile, birkaç ay sonra Parti Meclisi’nin içinde bir kopukluk başlar. (...) Hep böyle olmuştur. Ayrıca Grupla, Genel Merkez yabancılaşması vardır CHP’de.(...) Grup-Genel Merkez yabancılaşması derken, Genel Merkezi hem bir bütün olarak ele alıyorum, yani Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulundan oluşan bir bütün olarak ele alıyorum hem de ayrı ayrı alıyorum. Grup hem bir bütün olarak Genel Merkezle yabancılaşır, hem de ayrı ayrı Merkez Yönetim Kurulu ile ve Merkez Yönetim Kurulu dışında kalan Parti Meclisi üyeleri ile yabancılaşır. Bu öteden beri, böyle olagelmıştır. Yani Genel Merkez-Grup çekişmesi, CHP’nin adeta ezeli bir niteliğidir”.

Seçimlerin ardından Meclis Grubu ilk toplantısını, İnönü başkanlığında Genel Merkez’de yapmıştır. Bu toplantıda gerçekleşen seçimde, Faik Ahmet Barutçu ile Şemsettin Günaltay, Meclis Grup Başkan vekilliklerine seçilmişlerdir. Toplantıda ayrıca, DP tarafından önerilen bir Meclis Başkanvekilliği ile iki kâtip üyelik ve bir

³⁵⁶ “Kasım Gülek Adana’da mühim bir nutuk söyledi”, **Ulus**, 16 Temmuz 1951, 6.

³⁵⁷ Güngör, **age**, 192.

³⁵⁸ Toker, **age**, 75.

³⁵⁹ **Ecevit’in Açıklamaları 1976**, (Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1976), 56–57.

idare amirliği için aday gösterme kararı alınmıştır. Bu kararı, Barutçu DP’li Fuat Köprülü’ye iletmiştir. Barutçu Köprülü’ye kadro sıkıntısı çektiklerini ve dört değerli elemanı daha bu göreve ayıramayacaklarını belirtmiştir. Güngör’e göre, Barutçu’nun öne sürdüğü bu mazeret, CHP’lilerin grubu nitelikçe yetersiz bulduklarının bir kanıtıdır³⁶⁰. Erım’in günlüklerindeki notlar, partinin eski ileri gelenlerinin, gruba karşı küçümseyici bir tavır takındıklarını doğrular niteliktedir. Zira Erım’e göre, Meclis Grubu “tesadüfen” seçilen kişilerden oluşmaktadır. “Partinin asıl fikir ve kuvvet unsurlarının dışarıda” kalmaları, bu bakımdan “büyük bir bahtsızlıktır”³⁶¹.

Nitekim Grup Başkan vekillerinin, Meclis Grubu’nun bu ilk toplantısında seçilmelerinin, bir görünüşten ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Barutçu anılarında, İnönü’nün bu kararı bir gece önce, aralarında Şemsettin Günaltay ile Hilmi Uran’ın da bulunduğu bir grupla beraber aldığını aktarmaktadır³⁶². Dolayısıyla Meclis Grubu’nda yapılan, bir seçimden ziyade, onaylama olarak değerlendirilmelidir³⁶³.

Barutçu’nun aktardığına göre, parti yönetimi ile Meclis Grubu arasındaki çekişmede İnönü ağırlığını, parti yönetiminden yana koymuştur. İnönü’nün “Grup partiyi yönetemez; o sadece bir yasama organıdır ve bu nedenle bir özgürlüğü vardır. Anayasa’ya göre milletvekilinin bağımsızlığını kabul etmek doğrudur. Ancak her istediğı kararı getirirse, ben iki satırlık bir bildiri yaparım ve derim ki, grubun aldığı şu kararın parti ile ilgisi yoktur”³⁶⁴ sözleri bu açıdan dikkat çekicidir.

Parti organları arasındaki ilk uyumsuzluğun, Arapça ezan konusunda yaşandığı izlenmektedir. Meclis Grubu’nun büyük bir kısmı, hükümetin ezanın Arapça okunmasıyla ilgili önerisine olumlu bakarken, parti yönetimi buna karşı çıkmıştır. Yetki paylaşımındaki çekişmeye ilişkin bir diğer örnek, Kore konusudur. Partinin konuya ilişkin genel politikasının, hangi organ tarafından belirleneceğı ve kamuoyuyla paylaşılacağı, parti organları arasında tartışmalara yol açmıştır. Genel İdare Kurulu’nun parti adına yaptığı açıklama, Meclis Grubu’nun tepkisini beraberinde getirmiştir. Örneğin Meclis Grup Başkan Vekili Barutçu’ya göre, karar öncelikle Meclis Grubu’nu ilgilendirmesine rağmen, GİK’in parti adına açıklamada

³⁶⁰ Güngör, **age**, 192.

³⁶¹ Erım, **age**, c.1, 472.

³⁶² Barutçu, **age**, 425.

³⁶³ Güngör, **age**, 193.

³⁶⁴ Barutçu, **age**, 444.

bulunması bir yetki aşımıdır³⁶⁵.

Yetki paylaşımında yaşanan tüm bu çekişmelere rağmen, partinin “Dış Politika” görüşlerinin belirlenmesinde son sözün, daima İnönü’ye ait olduğu açıktır. Hatta Barutçu Kore konusunda yaşanan sürtüşmeyi, İnönü’nün kara verme alışkanlığının bir yansıması olarak görmektedir. GİK’in tavrını “İnönü’nün aşıladığı” bir davranış biçimi şeklinde yorumlamaktadır.

3.3 CHP’nin Dış Politika Alanındaki Muhalefet Stratejisine Bakış

CHP’nin “dış politika”da izlediği muhalefet stratejisi, birbirini destekleyen dört başlık altında toplanabilir. Bunlar birincisi, “taktik” veya “yöntem” konusunda yoğunlaşan eleştirilerdir. CHP’lilere göre, hükümet dış politikada “maceracı” bir yönelim içerisinde. Bu yaklaşım doğrultusunda, CHP sözcüleri hükümetin “Dış Politika” yaklaşımını, “ivazsız faal politika” şeklinde tanımlamaktadırlar. İkincisi, dış politika yapım sürecinin “usulüne” ilişkin itirazlardır. CHP kadrolarının bu konudaki başlıca eleştirileri, hükümetin “Meclisiz iş görme zihniyeti” ile hareket etmesidir. CHP’lilerin “usul” konusundaki itirazları, “devlet aklı” adına konuşma stratejisi bağlamında değerlendirilebilir. Üçüncüsü, hükümetin “milli dış politika” anlayışına uygun davranmadığının, her fırsatta yinelenmesidir. CHP sözcülerinin “milli dış politika” söylemini, hükümetin muhalefeti sessizleştirme girişimlerini engellemek yönünde, araçsallaştırdıkları söylenebilir. Dördüncüsü, CHP’nin muhalefet stratejisinin “Türkiye hür dünyanın bir parçasıdır” anlayışıyla temellendirilmesidir. Bu tutum, CHP kadrolarının “Dış Politika”nın dayandığı “söylem alanının” yeniden üretimine dâhil olma veya buradan dışlanmama isteğiyle açıklanabilir. Buna ek olarak, “Türkiye hür dünyanın bir üyesidir” vurgusunun, hükümetin “hürriyetleri” kısıtlayan eylemlerini etkisizleştirmek üzere devreye sokulduğu belirtilebilir.

3.3.1 “İvazsız Faal Politika” Söylemi

CHP sözcülerinin muhalefet yılları boyunca, “Dış Politika”nın esası hakkında bir eleştiri yapmaktan kaçındıkları izlenebilir. Bunun başlıca nedenlerinden biri, DP iktidarının, sefeinin “Dış Politika” yönelimini sürdürmesi olabilir. Buna karşılık, CHP’liler Demokratların iktidar olmasıyla beraber, “Dış Politika”nın yönteminde bir değişimin yaşandığını düşünmektedirler. “Dış Politika” yönteminde gözlemlenen bu

³⁶⁵ Güngör, age, 197.

değişimi, “ivazsız faal politika” olarak tanımlamaktadırlar. Bu noktada, iki partinin “Dış Politika” yaklaşımlarının karşılaştırılması bakımından, Charles Hermann’ın “süreklilik/değişim” sorunsalına ilişkin sunduğu kavramsal çerçeve, açıklayıcı olabilir.

Hermann’a göre, dış politikada “değişim” unsuru dört kategoride ele alınabilir. Bunlardan birincisi, dış politikada harcanan çabanın düzeyinde gözlemlenen (*adjustment change*) değişimdir. Hermann bu türden bir değişikliğin, oldukça sınırlı olduğunu, küçük farklılıkların ötesine geçemediğini vurgulamaktadır. İkincisi, dış politikanın araç ve yöntemlerinde, kısaca programda gözlemlenen değişimdir (*program change*). Bu türden değişikliğe örnek olarak, dış politikada askeri güç yerine diplomatik faaliyetlere ağırlık verilmesi gösterilebilir. Üçüncüsü, dış politikanın hedef ve amaçlarında gerçekleşen değişimdir. (*goal/problem change*). Burada dış politika hedeflerinin sıralamasında gözlemlenen bir değişiklik söz konusudur. Dördüncüsü ise, dış politikanın temel eğiliminde izlenen değişimdir (*international orientation change*). Hermann bu noktada aktörün, uluslararası sistemdeki yeri ve faaliyetlerine ilişkin, topyekün bir değişimin yaşandığına dikkat çekmektedir³⁶⁶.

Bu kavramsal çerçeveden hareketle, DP elitlerinin CHP kadrolarıyla karşılaştırıldığında, “Dış Politika” faaliyeti bakımından, “aktif” davranmaya (*adjustment change*), izlenen yöntem ve metotlarda (*program change*) ise “risk” almaya, meyilli oldukları söylenebilir. “İvazsız faal politika” şeklindeki eleştiri, bu eğilime verilen bir tepki olarak düşünülebilir. Ancak “Dış Politika”nın hedef ve amaçlarında (*goal/problem change*) ya da ekseninde (*international orientation change*) bir kopuşun, hatta önemli bir değişimin yaşandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Kaldı ki, Demokratlar seleflerinin “Dış Politika” çizgisini devam ettirirken, CHP’li siyasetçiler de haleflerinin “Dış Politika” tercihlerine köktenci eleştiriler getirmekten sakınmışlardır. CHP’nin bu duruşu, “dış politikanın esasında muvafıkız, tatbikatına muhalifiz” biçiminde dile getirilmiştir.

Öte yandan, iki parti arasında dış politikada izlenecek yönetime ya da taktiğe ilişkin görüş ayrılıklarının yaşandığı gözlemlenebilir. CHP’lilerin yöntem konusundaki itirazları, onların algı dünyaları, imajları, inanç-değer sistemleri, analogiler gibi

³⁶⁶ Charles Hermann, “Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy”, *International Studies Quarterly*, c. 34, s.1 (Mart, 1990): 5.

“bilişsel” (*cognitive*) özellikleriyle ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda, CHP kadrolarının “meşruiyete” verdikleri önem, “ihtiyatlı” dış politika söylemleri, “maceracı” politikalardan uzak durma eğilimleri, tarihsel deneyimlerinin, zihinsel ve psikolojik dünyalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Eric Jan Zürcher’e göre, DP ile CHP milletvekillerinin toplumsal özelliklerine bakıldığında, birdizi farklılık göze çarpmaktadır. Örneğin, Zürcher DP milletvekillerinin yaş ortalamalarının daha genç, seçim bölgeleriyle daha köklü ilişkilere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, CHP kadrolarıyla karşılaştırıldığında aralarında üniversite eğitimi alanların sayıca daha az, ticaret ve hukuk formasyonuna sahip olanlarının ise, daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak Zürcher’e göre, iki parti arasındaki en çarpıcı farklılık, DP içerisinde bürokratik/askeri formasyona sahip milletvekillerinin sayısının, çok az olmasıdır³⁶⁷.

Frederich W. Frey’in dokuzuncu [1950–1954] ve onuncu Meclis’e ilişkin [1954–1957] verdiği rakamlara bakıldığında, yaş ortalamasının, üniversite eğitimi alanlar ile yabancı dil bilenlerin oranlarının, iki parti arasında ayırt edici bir farklılık, yaratmadığı görülmektedir³⁶⁸. Buna karşılık, partililerin mesleki formasyonlarıyla ilgili ayrı bir parantez açılabilir. Frey’in 1950–1957 arası döneme ilişkin verdiği rakamlar incelendiğinde, bürokrat kökenli milletvekillerinin CHP’de; serbest meslekten gelen, ekonomik faaliyetlerle uğraşan milletvekillerinin, DP’de yoğunlaştıkları görülmektedir³⁶⁹. Bu noktada, ağırlıkla ticaret mesleğinden gelen DP

³⁶⁷ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 321.

³⁶⁸ 1950 seçimlerinin ardından oluşan dokuzuncu Meclis’deki [1950–1954] CHP’lilerin yaş ortalamaları 51,7, DP’lilerin ise 47,0’dır. Ancak 1954 seçimlerinin ardından kurulan onuncu Meclis’de [1954–1957], CHP’li temsilcilerin gençleşerek, yaş ortalamalarının DP’lilerin altına düştüğü gözlemlenmektedir. Onuncu Meclis’deki [1954–1957] CHP’lilerin yaş ortalaması 43,7, DP’lilerin ise 46,7’dir. Benzer şekilde, iki parti arasında milletvekillerinin eğitim durumları ve yabancı dil bilme oranları karşılaştırıldığında kaymaların yaşandığı izlenmektedir. Dokuzuncu Meclis’de üniversite mezunu CHP’lilerin oranı %79, DP’lilerin oranı %73’dür. Aynı Meclis’de, yabancı dil bilen CHP’lilerin oranı %69’u bulurken, DP’lilerde bu oran %64’te kalmaktadır. Fakat onuncu Meclis’de bu oranların, değiştiği görülmektedir. Üniversite mezunu olanların oranı DP’lilerde %76’ya çıkarken, CHP’liler de %62’ye inmiştir. Aynı tablo yabancı dil bilme oranları için de geçerlidir. Onuncu Meclis’de DP’lilerin %74’ü en az bir yabancı dile hâkim olduklarını belirtirken; CHP’de bu oran, %44’e kadar düşmüştür. Frederich Frey, **The Turkish Political Elite**, (Massachusetts: The M.I.T. Press, 1965), 356–359.

³⁶⁹ Dokuzuncu Meclise bakıldığında, bürokrasiden gelen CHP’li milletvekillerinin oranı %35 iken, DP’liler de bu oran, %19’dur. Buna karşılık, avukatlık, doktorluk gibi serbest meslekten gelenler ile tarım, bankacılık ve ticaret gibi ekonomik faaliyetlerle ilgilenen DP’lilerin oranı toplamda %70’i bulurken, CHP’liler de bu oran %60 civarındadır. Onuncu Meclis’te ise, bürokrat kökenli CHP’lilerin sayısında bir düşme gözükse de (%25), DP’liler (%19) karşısındaki üstünlüklerini korumaktadırlar. Aynı Meclis’te ekonomik faaliyetlerle ilgilenmiş olan CHP’li ve DP’li vekillerin oranlarında ise bir eşitliğin olduğu göze çarpmaktadır. Ancak, serbest meslekten gelenler de dikkate alındığında, DP’lilerin toplamda (%76), CHP’lilerin (%72) önünde olmayı sürdürmektedirler.

kadrolarının, dış politikada “aktif” davranmaya ya da “risk” almaya meyilliyken; daha ziyade asker/bürokrat kökenli CHP kadrolarının, daha “temkinli” davranma ve “teamüllere” önem verme eğiliminde oldukları ileri sürülebilir. Nitekim Metin Heper bürokratik seçkinlerin hâkimiyetine karşı çıkma iddiasını, DP’nin “tutunum” (*cohesion*) etkenlerinden biri olarak değerlendirmektedir. İktidarda olmasına rağmen, DP’nin “oklarını” sürekli, bürokratik seçkinlerin temsil ettiği dünya görüşüne yönlendirmesi, bu bakımdan dikkat çekicidir³⁷⁰.

Tanel Demirel benzer bir noktaya değinerek, DP’lilik kimliğinin CHP’ye karşıtlık temelinde kurulduğunu belirtmektedir. “Bürokratik zihniyet”e karşı çıkmak iddiasının, bu kimliğin çıkış noktasını oluşturduğunu vurgulamaktadır. Demirel’e göre, devlet memurluğundan gelmeyen, girişimci sayılabilecek DP eliti, risk almaktan kaçınmayan, daha enerjik davranan insanları içerisinde barındırmaktadır. Buna karşılık, “memur zihniyetine” sahip olan CHP eliti, daha tedbirli veya risk almaktan kaçınan bir tutum içerisindedir. Demirel CHP’lilerin bu tutumunu, Anton Çehov’un “*Mahfaza İçindeki Adam*” adlı hikâyesinde, her türden değişimden kaçınan bir karakter olarak tasvir ettiği, Belikov portresiyle ilişkilendirmektedir³⁷¹.

İki parti arasındaki “yöntem” farkının, liderlerinin tutum ve davranışlarında somutluk kazandığı belirtilebilir. Örneğin askeri/bürokratik zümreye mensup İnönü, teamüller konusunda oldukça hassastır. Daha önce de vurgulandığı gibi, karakter olarak “yavaş” ancak “soğukkanlı” ve “hesaplı” hareket etmek eğilimdedir. Aydemir’e göre, İnönü “hayatı boyunca, nelerin, nereden ve ne kadar riske edileceğini, daima bir kurmay titizliği ile” hesaplamıştır³⁷². Dolayısıyla CHP’nin “sabırlı” olmak, “risk” almaktan kaçınmak ve “meşruiyete” önem vermek üzerine kurulu dış politika söylemini, İnönü’nün mesleki alışkanlıkları ve kişilik özellikleriyle ilişkilendirmek mümkündür. Buna karşılık, büyük toprak sahibi bir girişimci olan Menderes teamülleri bir an önce aşma eğilimindedir.

³⁷⁰ Metin Heper, **Türkiye’de Devlet Geleneği**, çev. Nalan Soyarık, (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2006), 175–176. Bunun yanında Heper, Demokratların bürokratik seçkinlere yönelik muhalefetine aşkın devlet anlayışından uzaklaştıkları anlamına gelmediğinin altını çizmektedir. Heper’e göre, DP’li siyasal seçkinler, “devlet-ağırlıklı” siyasal rejimi “toplum-ağırlıklı” değil, “parti-ağırlıklı” bir siyasal rejime dönüştürmeyi hedeflemişlerdir. Heper, **age**, 178.

³⁷¹ “Belikov sahip olduklarını-ki pek azdır- korumak için daima tedbirdir. Galoş giyer, şemsiyesini yanından ayırmaz, kalın paltosunu hiç çıkarmaz. Kendisini bir kabuk ile korumak telaşındadır. Yeni olan her şeyden, ön görülmemiş bir kötülük doğacağı endişesiyle, rahatsızlık duyar. Resmen açıkça izin verilmeyen her şeyin yasak olduğunu düşünme eğilimindedir ve en çok yasaklar ve kısıtlamalarla rahat eder. Kendine ve etrafına karşı güvensiz ve şüphelidir.” Demirel, **Türkiye’nin Uzun**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011), 126.

³⁷² Aydemir, **İkinci Adam**, c.1, 6.

Feroz Ahmad’a göre, Menderes başta ekonomi olmak üzere toplumun gelişiminin önündeki en büyük engelin bürokratik kısıtlamalar olduğunu düşünmektedir: “Menderes, Türkiye’nin sadece ekonomi ve toplumundaki bürokratik kısıtlamaları kaldırarak ve Batıdan gelen rüzgârlara bütün kapıları açarak aradaki mesafeyi kapatabileceğine safça inanıyordu. (...) Türkiye o sırada yaşamakta olduğu tecrit durumunu terk etmek ve artık Washington’un önderlik ettiği savaş sonrası dünya sistemiyle mümkün olduğu kadar kısa süre içinde bütünleşmek zorundaydı. Cumhuriyetçi hükümetinde benzer fikirleri vardı ve bu hedeflere ulaşmak için gerekli siyasetleri başlatmıştı. İki yaklaşım arasındaki fark, Menderes’in bu yola hiçbir tedbir almadan girmek istemesiydi”³⁷³.

Nitekim Aydemir Menderes’in kişilik özelliklerinden en belirgin olanının, “fevriliği” olduğuna dikkat çekmektedir: “Hele Encümenlerde bazen, hatta sorunlarının ve tenkitlerinin cevabını bile beklemeden hiddetle salonu terk edişleri şeklindeki haller, onun tabiatındaki fevriliğinin -ki bu fevrilik onun mücadelesine daima hâkim olacaktır-dikkate değer işaretleri olsa gerektir”³⁷⁴. Dolayısıyla DP’nin “risk” almaya meyilli, “aktif” ya da “maceracı” olarak tanımlanan “Dış Politika” anlayışının, DP liderinin sosyal arka planını ve karakterini yansıttığı öne sürülebilir.

“İvazsız faal politika” söyleminin bu noktada, başta Menderes olmak üzere DP kadrolarının, devlet yönetiminde “tecrübesiz” olduklarını vurgulamak için araçsallaştırıldığı söylenebilir. Örneğin, Erim DP iktidarının ilk aylarında kaleme aldığı bir makalede, yeni hükümetin “Dış Politika”da “aceleci” bir tutum sergilediğine dikkat çekmektedir. Oysa Erim’e göre, dış politika alanında karar vermeden önce “bin defa düşünmek, on bin defa hesaplamak” bir gerekliliktir. Erim yirmiyedi yıl süren iktidar döneminde, CHP’nin “Dış Politika”da gösterdiği “inceliğin”, önemli kazanımlar sağladığının altını çizmektedir³⁷⁵:

“CHP’nin dış politikada takip ettiği usul ki, bütün bir 27 yıllık Cumhuriyet dış politikası demektir ki, Türkiye’ye 22 Mayıs 1950 tarihine kadar, devamlı başarılar sağlamıştır. İkinci Cihan Harbi esnasında, Türkiye’nin hem prensip, hem de tatbikat bakımından gösterdiği inceliği, uzak görürlüğü bütün yabancı müşahitler övmektedirler. İkinci Cihan Harbi’nin ve belki de bu devir insanlığının en büyük devlet adamları hayranlık ifade etmektedirler. Fiilen elde edilen netice ise meydandadır. 1939 daki kudretine kıyasla enaz on, yirmi misli kuvvetlenmiş, yanıp yıkılmamış bir Türkiye. Birleşmiş Milletler’in üyesi, batı demokrasilerinin menfaat ve ideal ortağı Türkiye. Mütereddit, kararsız ve savsaklayıcı adı verilen dış politika usulü işte Türkiye’ye bunu sağlamıştır. CHP’nin usüllerini beğenmeyen DP, şimdilik henüz işin başlangıcındadır. Üç aylık tatbikat göstermiştir ki, bizim gibi fanileri

³⁷³ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006), 139.

³⁷⁴ Aydemir, **İkinci Adam**, c. 3, 63–64.

³⁷⁵ Erim, “Dış politikamız ve Partiler-III”, **Ulus**, 16 Ağustos 1950, 6.

hayretler içinde bırakan bir çabuklukla bir takım mühim kararlar almakta, parlamento teamüllerini hiçe saymakta, Anayasa'yı istediği gibi anlamakta, müthiş bir cesaret sahibidir.(...) DP liderleri dış politikanın tatbikatında hatalı hareket etmektedirler. Karar vermeden önce bin defa düşünmek, on bin defa hesaplamak şarttır. Çünkü acele verilen bir karar, çeşitli sahalarda yaratacağı aksi tesirlerle, millete çok pahalıya mal olabilir”.

CHP'liler hükümetin “aktif” veya “maceracı” yönelimlerinin, ülke güvenliğini tehlikeye soktuğunu düşünmektedirler. Hatta ellili yılların ikinci yarısından itibaren, hükümetin “maceracı” yaklaşımının, “tatbikata dair” görüş ayrılıklarının ötesine geçtiğini vurgulamaktadırlar. Örneğin İnönü Irak'a askeri bir müdahale ihtimalinin gündeme geldiği, Temmuz 1958'de dış politikanın yönetilmesinde, hükümetle aralarında “metot meselesinin çok üstünde görüş ayrılıklarının” olduğunu belirtmektedir³⁷⁶:

“Dış politikada iktidarla aramızda metot meselesinin çok üstünde görüş ayrılıkları vardır. Bu farkları söyleyeceğiz. Kendi görüşümüzü anlatacağız. Vatandaş aydınlanacak. Milli birlik ancak serbest tartışmalar sonunda tahakkuk eder. (...) Şimdi size dış politikada iktidarla görüş birliği halinde olmadığımız en mühim noktayı söyleyeyim. Biz maceracı bir politikada memleket için her türlü tehlikeler bulunduğu samimi olarak kaniiz. (...) Görülüyor ki, hiçbir bekleme devri geçirilmeksizin yeni Irak idaresine karşı hasmane bir tavır takınılması yanlış ve zararlı olmuştur. İlerde normal ve dost bir komşu vaziyeti alması ihtimali mevcut olan bir yeni idareyi rer ve meyus etmeye hakkımız yoktu. Hele aleyhine tarafımızdan askeri ve zecri harekete tevessül edilmesi haksız olduğu gibi çok da zararlıdır.”

Dolayısıyla CHP'lilerin “Dış Politika”nın belirlenmesinde ve uygulanmasında daha fazla söz sahibi olmak istedikleri görülmektedir. Zira hükümetin “Dış Politika”da benimsediği yöntemin, ülke güvenliğini tehlikeye attığını düşünmektedirler. Bu noktada, CHP'nin muhalefet stratejisinin bir diğer ayağı olan, “hikmet-i hükümet” söylemi üzerinde durulabilir.

3.3.2 “Hikmet-i Hükümet” Söylemi

CHP kadrolarının muhalefette kaldıkları on yıl süresi boyunca, en fazla ısrar ettikleri nokta, “dış politika” kararlarının “murakabe” yöntemiyle alınmasıdır. CHP sözcülerine göre, “dış politika”nın değerlendirilip, karara bağlanacağı yer TBMM'dir. CHP'liler ayrıca, hükümetten “Dış Politika gelişmeleriyle ilgili kendilerine “hususî” bilgilendirme yapılmasını talep etmektedirler. 1950–1960 yılları arası dönemde, “Dış politika” pratikleri üzerinden yaşanan bu tartışmanın esas itibarıyla, “devlet aklı”nı³⁷⁷ kimin temsil edeceğine ilişkin bir güç mücadelesini

³⁷⁶ Erdemir, *age*, c. 2, 226–227.

³⁷⁷ Foucault'ya göre, “devlet aklı” cumhuriyetin bütünlüğünü korumak için gereken politik bir duyarlılığı ifade etmektedir Devletin varlığını sürdürmesi için gereken bilgiyi içeren “devlet aklı”, devletin bizzat özünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda, “devlet aklı” evrene, doğaya ya da bir ilahi yasaya değil, bizzat devletin kendisine gönderme yapmaktadır. Foucault “devlet aklı”nın sadece,

yansıttığı öne sürülebilir. Toplumun topyekün güvenliğini ilgilendiren bir eylem olarak tanımlanan “dış politika”, “devlet aklı”nı zinde tutan hatta onu vareden bir pratiktir. Dolayısıyla “Dış politika” pratikleri üzerinden “konuşma” eylemi, aynı zamanda “devlet aklı”nı temsil etme girişimi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, CHP sözcülerinin “murakabe” talepleri, “Meclissiz iş görme” konusundaki itirazları veya “hususî malûmat” edinme önerileri, “devlet aklı” adına “konuşma” yetkisini paylaşma istemiyle açıklanabilir.

Zira muhalefette olsalar bile, CHP kadroları “devlet aklı”nı esas olarak, partilerinin temsil ettiğini düşünmektedirler. Bu doğrultuda, başta Genel Başkan İnönü olmak üzere, CHP’nin önde gelen isimlerinin “devlet adamı” nitelemesine uygun olarak, “başkent siyaseti” izlemeye devam ettikleri görülmektedir. CHP’lilerin “devlet adamı” ciddiyetiyle hareket ettiklerini, her fırsatta yineledikleri izlenmektedir³⁷⁸. Dolayısıyla “dış politika”da kendi görüşlerine başvurulmadan alınan kararların, devletin varlığını tehlikeye düşürecek sonuçlar doğurabileceğine işaret etmektedirler. Örneğin İnönü 9 Nisan 1954’te Malatya’ya da yaptığı bir konuşmada, Millet Meclisi’nin karar alma sürecinde devre dışı bırakılmasını eleştirmektedir. İnönü’ye göre, TBMM’nin karar alma sürecine dâhil olması, dış politikada bir “olup-bitti” ile karşılaşmasını engelleyecektir³⁷⁹:

“Bizde dış politikanın temellerinde ihtilaf yoktur. Ancak dış politikada Hükümetlerin büyük Millet Meclisiyle beraber çalışmaları birinci derecede ehemmiyet kazanmıştır. Milliyetlerin sulha kavuşmaları en emniyetli mesele olarak ortada duruyor. Karşı karşıya iki saf halinde bulunan Dünya Milletleri geleceğin emniyeti için tedbir ve tertip aramaktadırlar. Hür Cephede bulunan her Milletin Hükümeti dış meselede bütün milletin inanma ve beraber olmak kudretiden faydalanmaya çalışıyor. Bu usûlün bizim memleketimizde de yerleşmesi lazım. Büyük Millet Meclisi bizde harp ve sulh meselesi muhade ve bağlanma meselelerinde hiç bir zaman oldu-bitti karşısında bırakılmamalıdır. Hükümetlerin Büyük Millet Meclisi selahiyetlerine dikkatle riayet etmelerini isteriz. Dış politikada memleketin emri ve vakı karşısında kalması ihtimalinden daima bir endişe içinde yaşıyoruz. Dış politikamızın emniyetli ve murakebeli bir idare altında bulunmasına kesinlikle ihtiyaç vardır”.

devletin varlığının tehdit altında olduğu “kritik anlarda” devreye girmediğinin altını çizmektedir. Foucault’ya göre, “devlet aklı” her noktada ve her yerde hazır olmayı öngörmektedir. Aksi takdirde, yönetimin ayakta kalamayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, “devlet aklı”nın “devletin selameti” adına yasaları askıya alabilme gücünü ifade ettiği belirtilebilir. Dolayısıyla “devlet aklı”, “kamusal, özel, temel bütün yasaların” üstünde, “ayrıcalıklı” bir konumu betimlemektedir. Öyle ki, “devlet aklı” özü itibarıyla, “darbe” [coup d’Etat] yapma yetkisini elinde tutma durumudur. Foucault bu noktada, “darbe” eyleminin, birilerinin birileri aleyhine, yönetimi ele geçirmesinden ibaret olmadığına dikkat çekmektedir. Foucault’ya göre, “darbe” esas olarak, “devletin bekası”nı sağlamaya yönelik “olağanüstü” bir edimdir. Dolayısıyla “darbe”, “devlet aklı”nın tüm yasaların üstünde bir “zarureti” olduğunu gösteren bir eylemdir. “Devlet aklı” bu “zaruret” içerisinde, “şiddet” kullanımını aşırılaştırarak, “birilerinin bütün uğruna feda edildiği, birilerinin devlete feda edildiği” bir süreci kapsamaktadır. Foucault, **Güvenlik, Toprak**, 223–230.

³⁷⁸ Güngör, **age**, 74

³⁷⁹ Erdemir, **age**, c. 1, 251.

“Parlamentosuz iş görme” zihniyetine ilişkin ilk tepkinin, Kore Savaşı’na katılma kararının alınış sürecinde gösterildiği izlenebilir. Hükümetin Kore Savaşı’na katılma kararı verirken, Meclis’e başvurmaması, muhalefet yılları boyunca dile getirilecek olan “yöntem” eleştirisinin çıkış noktasını oluşturmuştur. Örneğin CHP’nin Grup Başkan vekili Faik Ahmet Barutçu’ya göre, “Kore hadiselerinden alınacak ders”lerden biri, “parlamentosuz iş görmek” zihniyetinden vazgeçmektir³⁸⁰:

“Hükümetin takip ettiği dış politika üzerindeki ihtirazi kayıtlarımız metotlara mütealliktir. Ve bilhassa parlamentosuz iş görmek zihniyetine müteveccihdir. Bugün Kore işinin dünya şumul neticeleri her yerde ve parlamentolarda münakaşa konusudur. Neticeleri münakaşa etmek faydalı olmuyor. Meselelerin daha erken münakaşası faydalıdır. İşin bizim için en mühim tarafı, şüphesiz memleketimizin emniyetine taalluk eden en hayati ve her zaman taze olan tarafıdır. İstisnai vehametteki hadiseler birbirini kovalarken kendi vaziyetimizin ne olduğunu ve ne olacağını bilmemizin de bir zaruret olduğuna kaniiz”.

Buna ilaveten, İnönü sadece Meclis’in devre dışı bırakılmadığını, ayrıca gazetelerden ve kitaplardan bilgi edinmesinin engellendiğini belirtmektedir. İnönü’ye göre, hükümet dış politikadaki gelişmelerle ilgili ya muhalefet liderlerine “hususî mağlumat” vermelidir ya da Meclis’te müzakere olanağını sağlamalıdır³⁸¹:

“Hiçbir iddiamız hiçbir akıl öğretmemiz yoktur. Bilakis harici politika malumat almaya muhtaç bir mevzudur diyorum. Şikâyet ettiğim mevzuları tekrar söylüyorum. Haber vermiyor, Meclise haber vermiyor, gazetelere yazdırmıyorsunuz, kitap gelmez, gazete gelmez, nereden öğreneceğiz? Malumat sahibi olmayışımızdan şikâyetçiyiz. Bu malumatı alsak da dış politika meselelerinde herhangi bir vaziyetin doğru teşhisi için hükümetin elinde bulunabilecek malumata sahip olmamız lazımdır. Olmuyoruz olamayız. Ya lütfedecekler siyasi partilerin, muhalif ve iktidar partisinin liderlerini çağıracaklar, hususî mağlumat verecekler, bu da kâfi gelmezse B.M. Meclis’ine dış politika üzerinde müzakere fırsatını vereceklerdir. Bunları yapmazlarsa biz nereden malûmat alırız? Sonra kendi aklının bildiğini yapar dediğim zaman niçin sinirleniyorlar”?

CHP kadrolarının bu tarz çıkışları, DP iktidarınının dış politika konularında “tecrübesiz” oldukları yönündeki algının bir ifadesi olarak görülebilir. Dolayısıyla parti kadroları, hükümetin “devlet kurucu” bir parti olan CHP’nin tecrübelerinden daha fazla faydalanması gerektiğini, her fırsatta yinelemektedirler. Örneğin İnönü’ye göre, “vatanın selameti” açısından, CHP’nin dış politika gelişmeleriyle ilgili daha fazla bilgi sahibi olmalıdır. Aksi takdirde, “bu vatan yuvasının” “tecrübesiz” siyasetçiler “elinde viran olması” muhtemeldir³⁸²:

“Ben ve başkanlık ettiğim muhalefet partisi, bu günkü iktidarın milletin başına bir kaza getirmelerinden ciddi olarak endişe ediyoruz. Bütün çırpınmamız, bu noktada toplanıyor. Otuz seneden beri çöp çöp üstüne konarak meydana getirilen bu vatan yuvasının, B.M.M’e ve millete karşı mesuliyet hissi taşımayan politikacılar elinde viran olmasından korkuyoruz. Bulduğumuz tek çare, iktidar partisinin B.M.M’nin haklarına riayet etmesi ve B.M.M’nin çalışmasına imkân vermesidir. İktidar başkanının Büyük Meclise ve millete verdiği malûmatın

³⁸⁰ “CHP’nin Hükümet Programını tenkidi”, **Ulus**, 3 Nisan 1951, 6.

³⁸¹ Erdemir, **age**, c. 1, 356.

³⁸² **age**, 65.

doğru olmasını istiyoruz. Kore'ye giden askerlerimizin 4500 kişilik bir kuvvet olduğunu ilan ettiler. Birleşmiş Milletler muhitinde intişar eden gazeteler, bu kuvvetin daha çok olduğunu yazdılar. Büyük Meclisi'nin ve Türk Milletinin Kore'ye gönderilen kuvvetin miktarını bir tek rakam hatası olmadan bilmeye hakkı yok mudur? Biz kendimizi milletimize karşı vazife sahibi, mesuliyet sahibi addediyoruz. Adnan Menderes ve yardımcıları, elinde memleket kazaya uğrarsa, bunları görüp söylememiş olmaktan vebal altında kalacağımızı düşünüyoruz. Muhalefet partileri bu vazife hissi içinde çırpınıyorlar. İktidar vazife gören muhalefetten kurtulmak için elinden geleni ve gelmeyenini yapmak sevdasındadır. Memleketin vaziyeti budur”.

Ecevit'e göre, hükümet “Dış politika” konularında “bugünlük muhalefet saflarında bulunan bazı siyaset adamlarının” görüşlerinden faydalanmalıdır. Ecevit'in tarif ettiği bu “devlet adamı”nın İnönü'ü olduğu açıktır³⁸³:

“Açık bono istemek hakkını kendinde görececek bir devlet adamı, hiç değilse, dışişlerini gerçekten yürütmeğe yeterli olduğuna dair millete tam bir güven vermiş olmalıdır. Eğer doğrudan doğruya vatandaşlara, hatta gizli bir oturumda, sadece Büyük Millet Meclis'ine açıklamalarda bulunulması için vakit gerçekten erkense, bari diploması alanındaki bilgi ve tecrübesi dünyaca bilinen ve bugünlük muhalefet saflarında bulunan bazı siyaset adamlarının da bilgi ve tecrübesinden faydalanılmakla, vatandaşlara, şu günlerde pek muhtaç oldukları huzur bir nebze olsun verilebilirdi”.

Buna karşılık, DP kadroları İnönü'nün muhalefetteyken siyasetin merkezinde yer alma çabasını, iktidar “hastalığının” bir yansıması olarak algılamaktadırlar. Örneğin Menderes'e göre, İnönü “bir milli şef edası ile “siz bilmiyorsunuz, ben biliyorum, dinleyin beni” yaklaşım içerisindedir³⁸⁴. Dolayısıyla İnönü'nün “Dış Politika” konularında kendisine danışılması ve tecrübelerinden faydanılması isteğine şüpheyle yaklaşmaktadırlar. Örneğin *Akis* dergisine göre, hükümetin “bir yandan “İnönü kompleksi”, diğer yandan Hür Parti kurucularına karşı” duyduğu öfke, “onları, hayırlı bir yola sapmaktan maalesef men etmektedir.”³⁸⁵ Dönemin perde arkası gelişmelerini ele aldığı kitabında benzer bir noktaya işaret eden Arcayürek, “yeni iktidarın en büyük korkusu gene İnönü idi. İnönü adı yönetim üzerinde büyük bir gölge gibi düşüyordu”³⁸⁶ yorumunda bulunmaktadır. DP'liler İnönü'ye danışılırsa, ülke İnönü'süz yönetilemez algısının oluşmasından endişe etmektedirler.³⁸⁷ Örneğin Kasım Gülek Menderes'in Kore'ye asker gönderme konusunda kendisine “şimdi ben gidip İsmet Paşa'ya teklif edersen duyurulur. Ve ‘daha bunlar tecrübesiz. Eski tecrübelerinden akıl sormaya mecbur oldu’ derler” dediğini aktarmaktadır³⁸⁸.

Tüm bu açıklamalar dikkate alındığında, dış politika yapım sürecinde gözlemlenen

³⁸³ Ecevit, “Dış Siyaset ve Vatandaş”, *Ulus*, 23 Kasım 1956, 3.

³⁸⁴ Mustafa Doğan **Adnan Menderes'in Konuşmaları**, c. 2, (İstanbul: Ekicigil Matbaası, 1957), 164.

³⁸⁵ “Dış Politika: Bir Revizyon lüzumu”, *Akis*, c.6, s.96 (1956): 4.

³⁸⁶ Arcayürek, *age*, 158.

³⁸⁷ Demirel, *age*, 246.

³⁸⁸ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat-Bir Demokrasinin Doğuşu**, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991), 91.

“usül” tartışmalarının, “devlet akli” adına “konuşma” yetkisini elde etme mücadelesine içkin olduğu belirtilebilir. Özellikle İnönü’nün “devlet adamlığına” ilişkin göndermeler veya DP kadrolarının devlet yönetiminde “tecrübesiz” olduklarına ilişkin görüşler, CHP’nin “devlet akli” adına konuşma “ayrıcalığı” elde etme stratejisinin bir parçası olarak yorumlanabilir. Ancak tam da bu noktada, izlenen muhalefet stratejisinde bir çelişkinin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

Zira CHP’nin “devlet akli”nı temsil etme iddiasının, “muhalefet etme” göreviyle çatışan bir durum yarattığı dikkat çekmektedir. “Hikmet-i hükümet” anlayışıyla koşullanan CHP kadrolarının, iktidar partisinin söylemlerinden daha farklı, alternatif sayılabilecek görüşler öne sürmekte zorlandıkları izlenmektedir. Bu noktada, CHP’lilerin muhalefet yılları boyunca dile getirdiğı “Meclis devre dışı bırakılıyor”, “bilgi alamıyoruz”, “görüşlerimize başvurulmuyor” türünden şikâyetlerinin, aynı zamanda farklı bir şeyler söyle[ye]memenin bahanesine dönüştüğü söylenebilir.

Öyle ki, CHP’li siyasetçilerin “habersiz bırakılma” durumunun, “milli dış politika” anlayışıyla çeliştiğini, on yıl boyunca sürekli tekrarladıkları görülmektedir. CHP’li yetkililerin karar alma sürecinden yalıtılmaları karşısında, dile getirdiğı bu tarz şikâyetler, muhalefet stratejisinde gözlemlenen bu açmazla ilişkilendirilebilir. Öyle ki, CHP sözcülerinin karar alma sürecine katılma konusundaki isteğinin olumlu karşılandığı durumlarda da, tartışmalara farklı bir boyut kazandıramadıkları dikkat çekmektedir.

Mümtaz Soysal dış politika konularının tabu olmaktan çıktığı, kendi değışiyle “dış politika olaylarının yeni heyecan fırtınalarına yol açtığı günlerde” yayınlanan kitabında, bu konuyla ilgili çarpıcı değıerlendirmelerde bulunmaktadır. Soysal’a göre, yasama-yürütme ilişkileri bakımından, iktidar partisinin parlamentoa bilgi vermesini zorunlu kılan koşullar göz ardı edilemez. Yürütme, bilgi alışverişi konusunda hukuki yaptırımlara uymak zorundadır. Ancak muhalefet de tüm enerjisini, hükümetten bilgi almaya harcamamalıdır. Zira muhalefetin dış gelişmelerle ilgili bilgi alacağı tek mercii, hükümet değıildir. Üstelik hükümetler verecekleri bilginin sınırlarını ve genişliğini tayin etme yetkisine sahiptirler. Dolayısıyla sadece hükümetten bilgi almaya çalışmak, muhalefetin kendisine verilenle, yetinmesi anlamına gelecektir. Diğeri bir değıişle, “muhalefet etmek”, hükümetin belirlediğı sınırlar içerisinde gerçekleşecektir.

Bu bakımdan, muhalefetin yapması gereken, sadece hükümetin verdiği bilgilerle yetinmeyip, iç ve dış haberleri daha yakından takip etmek, iktidar sözcülerinin açıklamalarındaki çelişkileri ortaya koymak ve bu yönde alternatifler önermektir. Ancak CHP’li siyasetçilerin “habersiz bırakılma” şikâyetlerinin, alternatif ileri sürülememesinin, olaylar karşısında kesin tavır alınamamasının, bir bahanesine dönüştüğü izlenmektedir. Hatta iktidarın bu durumdan faydalanarak, muhalefeti bir anlamda, kendi silahıyla vurmak istediği görülmektedir. Örneğin 1951’deki bütçe görüşmeleri sırasında DP milletvekillerinden Rıfkı Salim Burçak, İnönü’nün Kore kararına ilişkin tutumunu eleştirirken, “muhalefet lideri, ‘bir bana sorulsaydı’ diyor ve fakat sorulmuş olsaydı ne söyleyeceğini bir türlü beyan etmiyordu” demiştir³⁸⁹.

Bu noktada, CHP’nin “sessiz” kalma tercihi aynı zamanda, “dış politika” tarafından oluşturulan söylem düzeneğini destekleyen veya yeniden üreten bir tutum olarak yorumlanabilir. Zira Foucault’nun da dikkat çektiği gibi, “hâkim söylemi” belirleyen, sadece söylenenler değil, aynı zamanda söylenenler karşısındaki sessizliktir. Hatta Foucault suskunluğun bizzat kendisinin söylemlere temel oluşturduğu ve onları belirginleştirdiğini vurgulamaktadır³⁹⁰. Dolayısıyla, “hâkim” söyleme meydan okuma[ya]manın, onun etkinliğinin sürdürülmesi stratejisini bütünleyen bir işlev üstlendiği açıktır. Zira “suskunluklar” iktidarın korunmasını, yasakların sabitleştirilmesini dolayısıyla hâkim söylemin pekiştirilmesini sağlarlar. Dolayısıyla “sessiz” kalma tercihi “az ya da çok karanlık hoşgörülere” yol açar³⁹¹.

Oysa yukarıda da belirtildiği gibi, bir muhalefet partisinden beklenen, iktidar partisinin söylediklerinden daha farklı görüşler öne sürmesi ve tartışmalara yeni bir boyut kazandırarak, kendisini bir iktidar alternatifi olarak sunabilmesidir. Fakat kendisini “devlet akli” ile özdeşleştiren CHP’nin, “Dış Politika”da alternatif üretme potansiyelini ister istemez kısırlaştırdığı belirtilebilir. Çünkü yine Foucault’nun dikkat çektiği gibi, “devlet akli”nın öncelikli amacı, devleti değişmez bir durumda tutmaktır. Başka bir deyişle, “devlet akli”nın ereği, devleti kendi bütünlüğü içerisinde muhafaza etmek üzere gerekli ve yeterli olanı saptamaktır³⁹².

Dolayısıyla CHP’li siyasetçilerin dış politikayı, devletin kendi bütünlüğünü sağlayan

³⁸⁹ Soysal, **age**, 222–224.

³⁹⁰ Michel Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, 4.bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 27.

³⁹¹ **age**, 75.

³⁹² Foucault, **Güvenlik, Toprak**, 224.

ve toplumun çıkarının topyekûn korunduğu bir eylem olarak görmelerinin, DP'den daha farklı bir yaklaşım geliştirememelerin başlıca nedenini oluşturduğu söylenebilir. Örneğin Kasım Gülek'e göre, “ (...) dış tehlikelere karşı da, milli birlik memleketin teminatıdır ve milli birliğin en mühim şartlarından biri de partiler arası iyi münasebetlerdir. İleri demokrasilerde, demokrasi hayatına alışmış memleketlerde partiler arası münasebetler anlayış içinde yürür”³⁹³. Partiler-üstü dış politika koşullanmasını yansıtan ve “milli dış politika” söyleminde ifadesini bulan bu bakışın, CHP'nin muhalefet stratejisinin temel dayanaklarından aynı zamanda çıkmazlarından birini oluşturduğu gözlemlenebilir.

3.3.3 “Milli Dış Politika” Söylemi

Söz konusu dönemin en dikkat çekici özelliği, siyaset aktörlerinin “milli” kavramına adeta bir kutsallık atfetmeleridir. Bu durum, İnönü'nün de taraftar olduğu “organizmacı” toplum anlayışının, doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla başta iktidar partisi olmak üzere, dönemin siyaset aktörlerinin stratejilerini, “sihirli” bir kavram haline gelen, “milli” sıfatı üzerinden kurdukları izlenebilir. CHP'lilerin “milli” kavramının, karar alma sürecine daha aktif katılabilmenin önünü açacağını düşündükleri söylenebilir.

Foucault söylemlerin güç ilişkilerinde devreye sokulan birer taktik öge veya bloktan ibaret olduğunu belirtmektedir. Bir taraftan, aynı strateji içinde farklı, hatta karşıt söylemler oluşabilirken, öte yandan söylemler karşıt stratejiler içinde, hiç biçim değiştirmeden gidip gelebilirler. Dolayısıyla Foucault'ya göre, söylemlerin, hangi kurumdan üretildiklerini ya da ideolojiyi temsil ettiklerini sorgulamak yerine, onların taktik üretkinlikleri (hangi karşılıklı iktidar ve bilgi etkilerini sağladıkları) ve stratejik bütünleşmeleri (söylemlerin kullanımının hangi konjonktür ve güç ilişkisini gerekli kıldığı) irdelenmelidir³⁹⁴. Zira bir ifadenin öznesi onu yazılı veya sözlü dile getiren kişi değil, “farklı bireyler tarafından doldurulabilen boş bir yerdir.” Dolayısıyla ifadenin öznesinin kim olduğunun anlaşılması, “her bireyin işgal edebildiği ve etmek zorunda olduğu konumun ne olduğunu belirlemekten” geçmektedir³⁹⁵. Bu değerlendirmeden hareketle, “milli dış politika” söyleminin kimin dile getirdiğinden ziyade hangi pozisyonun ifade edildiğine odaklanmak daha

³⁹³ “Kasım Gülek'in dünkü önemli demeci”, *Ulus*, 9 Nisan 1951, 1.

³⁹⁴ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 75–76.

³⁹⁵ Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, 117–118.

uygun bir bakış sağlayabilir. Çünkü “milli dış politika” söyleminin, Foucault’nun tabiriyle biçim değiştirmeden, tarafların karşıt stratejileri içinde araçsallaştırıldığı görülebilir.

Hükümetler “menfaat”, “birlik”, “beka”, “emniyet” gibi kavramları, “milli” ya da “yüksek” gibi sıfatlarla nitelendirerek, görüş ve uygulamalarına bir çeşit dokunulmazlık kazandırmayı amaçlar. Böylelikle kendilerine yöneltilen eleştirilerin önüne geçmek isterler. Diğer bir deyişle, muhalefeti “bozguncu”, “tahrikçi”, “sabotajcı” hatta “vatan haini” gibi nitelendirmelerle, sessizleştirmeyi hedeflerler. Nitekim Osmanlı-Türk patrimonyal siyaset geleneğine bakıldığında, muhalif görüşlere ve kişilere daima şüpheyle yaklaşıldığı görülebilir³⁹⁶. Örneğin Tanzimat sonrası dönemde, muhalif çevrelerin, “*haşerat*”, “*erbab-ı fesat*”, “*erbab-ı denaet*”, “*fesad-ı pişegan-ı erazil*”, “*fesad-ı pişegan- esafil*” gibi terimlerle anıldığı izlenmektedir. Buradaki, “*erazil*”, “*esafil*”, “*haşaret*” gibi tanımlamalar, muhalefetin alternatif oluşturması imkânsız, “aşağı” bir kategori olarak kavramsallaştırıldığını göstermektedir. Benzer şekilde, İttihatçıların muhaliflerini “*sebükmağzan*” tabiriyle, küçümsedikleri görülebilir. Şükrü Hanioğlu’na göre, Tek Parti dönemi sonrasında, Recep Peker’in kendisi aleyhinde bağırانlar için, “basit kılıklı kalabalık” ifadesini kullanması veya DP mitingine katılanların, “ayak takımı” şeklinde tanımlanması, muhalefetin bu kesimlerce nasıl tanımlandığını ortaya koymaktadır³⁹⁷.

1950–1960 arası dönemde bu defa, DP’li yöneticilerin muhalefete yönelik “vatan haini”, “bozguncu” gibi nitelendirmelerde bulunduğu gözlemlenebilir. Dolayısıyla DP’liler de, muhalefete karşı sert davranmamanın, bir “zaifiyet” olduğu anlayışından kurtulmuş değildırler³⁹⁸. Örneğin 28 Haziran 1956’da Meclis’te gerçekleşen “*Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine Dair Layihanın Müzakeresinde*” Başbakan Adnan Menderes, “milli birliği” bozucu gösterilere ve toplantılara yönelik gerekli tedbirleri alacaklarını belirtmektedir. Menderes’e göre, alacakları tedbirler “Hürriyetlerin tahribine değil, bilakis Hürriyetlerin masuniyet ve teyidine müteveccihdir. Dolayısıyla “milli terbiyeyi” ve “mutlak birliği” sağlayacak, bir hükümet otoritesine ihtiyaç vardır³⁹⁹:

“Millet olarak siyasi ve iktisadi istiklalini ve millet olmak haysiyetini muhafaza edebilmek ve

³⁹⁶ Demirel, *age*, 163.

³⁹⁷ Hanioğlu, *age*, 133–134.

³⁹⁸ Demirel, *age*, 165.

³⁹⁹ “Yurda Ancak Şimdi Huzur Gelecektir”, *Zafer*, 28 Haziran 1956, 3.

muasır medeniyet seviyesine ulaşabilmek için, muayyen mesele ve davalarda mutlak birliğe sükûn ve huzura ve nihayet bunu sağlayacak asgari bir hükümet otoritesine ihtiyaç vardır. Hâlbuki biraz sonra emsallerini vereceğimiz umumi toplantılar ve bu toplantılarda vatandaşlara sabah akşam telkin edilmek istenen fikirler, son derece yıkıcı ve müsamaha edilemez örnekler haline gelmişlerdir. O kadar ki, milli birlik halinde yaşamayı, bir milli terbiye halinde şuurunda ve vicdanında yerleştirip, seçimler dışında sadece huzur ve sükûn ile iş ve gücünde olmak ve kendisini idare eden hükümetin içte ve dışta metin ve muktedir olduğuna emin bulunmak isteyen vatandaşlarımız arasına, bugünden yarına yeni bir seçim varmış gibi, her Allah'ın günü tertip olunan umumi toplantılarda, sırf parti mülahazası ve rey temini gayretiyle nifak sokulmasına müsaade etmemek ve gerekli tedbirleri almak lüzum ve gayreti ile karşı karşıya bulunuyoruz”.

Yekpare toplum anlayışıyla koşullanan böylesi bir siyasal kültürde, “milli dış politika” söyleminin, farklılıkları baskılayan, muhalif çevreleri sessizleştiren ve toplumu disiplin altına alan bir işlev üstlenmesi kaçınılmaz görünmektedir. Bu noktada, muhalefetin öncelikle yapması gereken, “milli” kavramının muğlâklığını sorgulamak olmalıdır. Ancak Foucault'nun da vurguladığı gibi, sessizleştirilen söylem, söz söyleme imkânına kavuştuğunda, kendisinin saf dışı bırakılmasına neden olan söz dağarcığına ve kategorilere başvurmaktan kaçınmaz. Dolayısıyla bu durumda, iktidar söylemine alternatif oluşturacak, ona meydan okuyacak bir söylemden bahsetmek mümkün görünmemektedir⁴⁰⁰.

Nitekim “milli birlik” veya “milli dış politika” retoriği sorgulanmak bir yana, CHP muhalefetine en sık başvurduğu temalardan birisi olarak kabul görür. Bunun başlıca nedeni, “milli” sıfatının dış politika yapım sürecine CHP'nin daha etkili bir biçimde katılımını sağlayacağı düşüncesi olabilir. CHP'li yetkililere göre, “milli dış politika” ancak, tüm partilerin bilgilendirilmesi ve katılımıyla anlam kazanacak bir uygulamadır. Bu açıdan, “milli dış politika” çağrılarını CHP'nin muhalefet stratejisinin bir parçası olarak görmek ve anlamak daha uygun bir bakış açısı sağlayabilir. Bunun yanında, CHP elitlerinin “Dış Politika”da eleştirel bir tutum alınmanın, devletin ‘zafiyete’ uğratabileceğine ilişkin bir çekinceye sahip oldukları gözlemlenebilir.

Böyle bir koşullanmanın kaynağında yatan organizmacı anlayış, toplumun ancak “ahenk” ve “dayanışma” içerisinde, “ilerleyebileceğini” varsaymaktadır. Devlet bu “ahengi” sağlayacak, “sınıflar-üstü” bir mekanizma olarak görülmektedir. Nitekim Taha Parla'ya göre, toplumu Atatürk'ün ifadesiyle “lazımı ve melzumu” olan ve birbiriyle uyum içerisinde hareket eden organlardan meydana geldiğini varsayan dayanışmacı-korporatist anlayış, Türk siyasal düşüncesinin “harcı”nı

⁴⁰⁰ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 75.

oluşturmaktadır⁴⁰¹.

Tanel Demirel DP'nin ve CHP'nin sınıflar ve gruplar arasındaki ayrımı ret eden, milleti kaynaşmış bir bütün şeklinde gören, “korporatist”, “kutsal” devlet anlayışını paylaştıklarını belirtmektedir. Demirel'e göre, devleti kendi varlığını sürdürmeye programlanmış bir organizma olarak algılayan bakış, Türk siyasal yaşamının bu evresine tümüyle hâkimdir⁴⁰². Bunun göstergelerinden biri, “milli birlik”, “milli dış politika” çağrılarının, “bünye” metaforuyla desteklenmesidir. Örneğin İsmet İnönü'ye göre, “dış emniyet”in sağlanması, “iç bünyede” birliğin oluşturulmasına bağlıdır⁴⁰³:

“Arkadaşlar, bugün de dünya için olduğu gibi, bizim için de en büyük mesele dış emniyet meselesidir. Dış emniyet bakımından büyük tehlikeler karşındayız. Dış emniyetin aksi ihtimalleri karşısında memleketin korunması, kendini savunması ve her müşkilat içinde memleketin daima ileriye ve yükseğe gitmesinin çarelerinin başında iç bünyemizde birlik gelir. İç bünyemizde birlik olmak lazımdır. Vatandaşın vatan meselelerinde birbiriyle ihtilafı olmaması lazımdır. Bu ancak vatandaşlar arasında iyi münasebetle, emniyetle, vatan vazifelerinde birbirine yardım etmekle temin olunabilir”.

İnönü “siyasal bünyenin” kuvvetten düşmemesi için, dış politikayı tartışma konusu yapmaktan sakındıklarının altını çizmektedir. İç politikada en sert atışmaların yaşandığı dönemlerde bile dışarıya karşı birlik görüntüsü vermenin önemine işaret etmektedir: “Dış politika güçlüklerinin içeride münakaşa konusu olmasından mümkün olduğu kadar sakınıyoruz. İç münakaşalarımızın Türkiye'nin kuvvetini ve kıymetini tereddüde düşürmemesine son imkânımıza kadar gayret ederiz.”⁴⁰⁴ İnönü'ye göre, CHP'nin ülkenin “siyasal bünyesinin” yaşamasını sağlayacak yegâne “uzuv”dur: “CHP'si iktidarda iken de, muhalefette iken de bu memleketin büyük bir siyasi teşekkülü olarak daima yaşayacaktır. CHP bu memleketin siyasi bünyesinin mutlak lazım olan bir uzvudur”⁴⁰⁵.

Dolayısıyla organizmacı *Weltanschauung* CHP'nin eylem ve söylemlerine yön veren temel etkenlerden biridir. Bu durum, “milli” sıfatının siyasal iktidara dokunulmazlık kazandıran işlevinin, yeterince deşifre edilememesinin temel nedenini oluşturmaktadır. Örneğin Nihat Erim'e göre, Türkiye coğrafi konumu bakımından, talihsiz ülkeler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla “dışarıdan gelecek tehlike

⁴⁰¹ Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm**, 2.bs. (İstanbul, İletişim Yayınları, 1989), 7.

⁴⁰² Demirel, **age**, 155.

⁴⁰³ Erdemir, **age**, c.1, 235.

⁴⁰⁴ **age**, 321.

⁴⁰⁵ **age**, 40.

karşısında”, içerideki tartışmaların sona ermesi gerektiğine dikkat çekmektedir⁴⁰⁶:

“Milli birlik hayati ehemmiyetteki bir tehlike karşısında, bütün vatandaşların tek bir varlık gibi davranmalarıdır. Coğrafi mevkileri bakımından nispeten talihli memleketler vardır. Mesela Amerika kıtasının güneyindeki devletler bunlardandır. Buna mukabil coğrafya bakımından daima en tehlikeli bölgeyi teşkil etmiş yerlerde yaşayan milletler vardır. Hiç şüphe yok ki, Türkiye bu sonuncu zümredendir. Dünya işleri karıştığı, kuvvetler muvazenesi bozuk olduğu zamanlarda, bizim gibi memleketler çok uyanık davranmaya mecburdurlar. Vatandaşlar dışarıdan gelecek tehlike karşısında, iç kavgaları geri bırakmak zorundadırlar”.

CHP’nin “milli birlik” veya “milli dış politika” retoriğine başvurmasına yol açan bir diğer faktörün, “hür dünyanın” içerisinde yer alma “başarısına” bir biçimde ortak çıkma dürtüsü olabilir. Türkiye siyasi tarihinin bu evresinde, DP ve CHP “Dış Politika” pratiklerini, Batı ittifak sisteminin çıkarları doğrultusunda değerlendirmektedirler. CHP’nin bu dönemdeki başlıca kaygısının, Türkiye’nin “hür dünyanın” bir üyesi yapmada sunduğu katkının üstünün örtülmesi olduğu belirtilebilir.

3.3.4 “Türkiye Hür Dünyanın Bir Parçasıdır” Söylemi

“Türkiye Hür Dünyanın Bir Parçasıdır” söyleminin, CHP’nin muhalefet stratejisi açısından iki işlev üstlendiği belirtilebilir. Bunlardan birincisi, CHP’nin Batı İttifak sistemine eklemlenme sürecini başlatan ve destekleyen bir siyasi oluşum olduğuna dikkat çekmektir. İkincisi, hükümetin içerideki uygulamalarının, “hür dünyanın” değerleriyle uyuşmadığına hatta çatıştığına işaret etmektir. Bu doğrultuda, “Türkiye hür dünyanın bir parçasıdır” söyleminin, içerideki “demokrasi” tartışmalarında hükümeti yıpratmaya yönelik, bir strateji olarak devreye sokulduğu belirtilebilir.

Kore Savaşı’na katılım, Süveyş Krizi’nde alınan tutum, Bağdat Paketi’nin imzalanması gibi “Dış Politika” pratiklerinin, DP’nin Batı değerlerinin yegâne “temsilcisi” ya da “koruyucusu” olduğu yönündeki algıyı pekiştiren bir etki yarattığı izlenebilir. Daha açık bir ifadeyle, DP iktidarının “Dış Politika” yöneliminin, Türkiye’yi Batı ittifak sisteminin “sadık”, “sorun çözücü” bir aktörü haline getirdiğine ilişkin genel bir kanaat oluşturduğu belirtilebilir. Ancak DP’li karar vericilerin bu yöndeki söylem ve eylemleri, kırklı yılların sonlarında CHP tarafından oluşturulan politikaların bir devamı olarak görülebilir. Bu saptama, aynı zamanda, devlet kurucu parti olarak CHP’nin muhalefetteyken niçin alternatif bir dış politika söylemi üretmediğini açıklayabilir.

Aynı nedenlerle, CHP’nin bu dönemdeki sıkıntısının öncelikle, DP tarafından

⁴⁰⁶ Erim, “Milli Birliği Korumalı”, *Ulus*, 21 Aralık 1950, 1, 3.

“mükemmel bir siyasi başarı” gibi gösterilen, NATO’ya giriş vb. konularda, sunduğu katkının göz ardı edilmesinden kaynaklandığı belirtilebilir. Örneğin Erim Demokrat Parti liderlerinin 14 Mayıs seçimlerinin ardından yaptıkları açıklamalarda, CHP’nin 1945’ten itibaren güvenlik meselelerinde karşılaştığı zorluklara değinmemesini şöyle eleştirmektedir⁴⁰⁷:

“Demokrat Parti liderleri, iktidar mesuliyeti altına girinceye kadar, hatta girdikten sonra dahi bir müddet ne dünya durumunun kötülüğünü, ne de Türkiye’nin durumunun çok dikkat isteyecek kadar nazik ve ehemmiyetli olduğunu, kabul ettiklerini gösteren bir beyanda bulunmamışlardı. 14 Mayıs seçimlerinden önce, yayınladıkları beyannamede böyle bir endişenin izini bulmak mümkün değildir. İktidara gelip, hükümet teşkil ettikten sonra, Meclis kürsüsünden Bay Menderes’in okuduğu programda da dış güvenlik meseleleri yer almamıştır. Mesele bu programda Türkiye’nin İkinci Cihan Harbinde katlandığı fedakarlıklara işaret dahi edilmemiştir. 1945’ten itibaren karşısında bırakıldığımız açık tehditten ve bunun doğurduğu külfetlerden bahis yoktur. Hükümet programı dış güvenlik bakımından sanki en normal şartlar içinde yaşamış ve yaşamakta olan bir memleketin programı gibi hazırlanmıştır. Türkiye’yi cihanşümül kasırgalar ortasından selamete çıkarmış olan CHP iktidarına dış durum dolayısı ile katlanılan fedakârlıkların insaf payı bile çok görülmüştür”.

Ecevit’e göre, CHP Türkiye dış politikasının dayandığı blok siyasetini oluşturan partidir. Dolayısıyla dış politikanın temel eğilimine yönelik bir eleştiri getirmesi mümkün değildir. DP ile CHP arasındaki dış politika tartışmaları, bu “ana yön üzerindeki” bir uzlaşma çerçevesinde gerçekleşmektedir: “(...) dış siyasetimizin ana yönü bakımından DP iktidarı ile CHP arasında bir görüş ayrılığı yoktur. Her iki parti de, hatta Meclis’te temsil edilen başka muhalefet partileri de, Türkiye’nin açıkça Batı demokrasileri safında yer alması lüzumunu tereddütsüz kabul etmektedirler. Zaten Türkiye’nin dış siyasetine bu ana yönü kazandırmış olan parti, Cumhuriyet Halk Partisidir. Onun için partiler arası dış politika tartışmaları, ana yön üzerindeki bu görüş beraberliğinin çerçevesi içinde cereyan edecek demektir”⁴⁰⁸.

Nitekim gerek CHP gerekse DP sözcülerinin, Soğuk Savaş gramerinin benzer kavramları üzerinden, bir söylem geliştirdikleri izlenebilir. Gencer Özcan bu dönemde, DP’nin “tecavüz” ve “taaruz” gibi “iki işlek” terime başvurduğuna dikkat çekmektedir. “Taaruz” ve “tecavüz” cephesi, Sovyetler Birliği’nin liderliğini yaptığı Doğu blokunu ifade etmektedir. Bunun karşısında ise, “sulhsever milletler cephesi” ya da “hür dünya” vardır. Askeri bir terminoloji üzerinden kurulan bu dil, uluslararası ilişkileri “sulhsever milletler cephesi” ile “taaruz cephesi” arasındaki bir mücadele alanı şeklinde tanımlamaktadır. Örneğin 25 Şubat 1955’te Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Türk-İrak Anlaşmasının imzalanması sonrasında yaptığı açıklamada,

⁴⁰⁷ Erim, “Sayın Başbakan ve dış politika meseleleri”, **Ulus**, 8 Ağustos 1950, 3.

⁴⁰⁸ Ecevit “Partilerarası mücadelede üçüncü boyut: Dış politika”, **Ulus**, 9 Şubat 1958, 3.

“Yeryüzünde bir taaruz cephesi vardır. Bir de o cephe karşısında medeniyeti, insanların, fertlerin hürriyetlerini ve milletlerin istiklalini, manevi ve mukaddes kıymetlerini müdafaa eden büyük bir müdafaa cephesi” bulunduğu dikkat çekmektedir⁴⁰⁹.

Benzer şekilde, CHP’li yöneticiler ve yazarlar da “komünist taarruz”, “tahrik edilmek”, “tecavüze uğramak”, “meydan okumak”, “hayat memmat meselesi”, “çarşıma sahası” gibi, Soğuk Savaş literatürünün öne çıkan sözcüklerine sıkça başvurmaktadırlar. Örneğin Yalçın’a göre, “Kore yarımadasında komünist taarruzu bütün batı dünyası üzerinde adeta birleştirici bir tesir” yapmıştır⁴¹⁰. CHP’li yazar Nihat Erim ise, “sadece Kore cephesini göz önünde tutarak değil, aynı zamanda dünyanın diğer noktalarındaki tecavüz hazırlıklarını ve müdafaa imkânlarını da hesaba katarak bir umumi ve müşterek “barışı koruma” planının hazırlaması gerektiğine dikkat çekmektedir⁴¹¹.

Dolayısıyla DP’li ve CHP’li elitler, “hür dünyanın değerleri” adına, Sovyetler Birliği’nin liderliğini yaptığı komünist bloğa karşı mücadele edilmesi noktasında hem fikirdirler. Örneğin, İnönü CHP’nin kuruluşunun otuzuncu yıl dönümünde yaptığı konuşmada, “dış tehlike meselesi bizim gözümüzde hala birinci derecede ehemmiyetlidir. Dış münasebetler ve sulh davasında devletimiz iyi inkişafı Hür dünya ile beraber” aradığını belirtmektedir⁴¹².

Ayrıca her iki parti de, bu mücadelenin içerideki komünistlere karşı da yürütülmesi gerektiğini düşünmektedirler. CHP’nin bu süreçte, “komünizm karşıtlığı” üzerine inşa edilen, “devlet söylemini” sorgulamak bir yana, yeniden üretimine katkı sunduğu belirtilebilir. Dolayısıyla CHP’lilerin sözlü, yazılı hatta karikatürlerde ifadesini bulan resimli metinler yoluyla, “dış politikanın temellendirildiği gerçekliğin inşa edilme”⁴¹³ sürecine dâhil oldukları söylenebilir. Bu bağlamda, CHP’nin “dış politika”nın oluşturduğu “söylem düzeneğine”, alternatif teşkil edebilecek söylemlerin engellenmesi ve denetlenmesi bakımından, iktidar düzeneğinin bir parçası olarak hareket ettiği belirtilebilir. CHP elitlerinin “vatansız komünistler”

⁴⁰⁹ Gencer Özcan, “Türkiye’de Milli Güvenlik Kavramının Gelişimi”, **Türkiye’de Ordu, Devlet**, 325.

⁴¹⁰ Yalçın, “Büyük ideale doğru?”, **Ulus**, 11 Temmuz 1950, 1.

⁴¹¹ Erim, “Kore’ye yardım meselesinde CHP’nin düşüncesi”, **Ulus**, 29 Temmuz 1950, 3.

⁴¹² Erdemir, **age**, c.1, 201.

⁴¹³ Rosanne Doty, “Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of US Counterinsurgency Policy in the Philippines”, **International Studies Quarterly**, c. 37, s. 3, (Ekim. 1993): 303.

veya “komünist casuslar” gibi nitelendirmelerle mevcut söylem alanına içkin güç ilişkisini ve hâkimiyet biçimlerini “normalleştirdikleri” söylenebilir. Örneğin CHP’li yazar Yalçın’a göre, bir komünist için tek “vatan” “Kızıl Rusya”dır. Dolayısıyla komünistler bulundukları ülkede, “Moskova hesabına çalışan casus”lardır⁴¹⁴:

“Bir memlekette “milli ve vatansever” bir komünist olamaz. Komünist demek, mahiyeti icabı, bir vatansızdır. Sadece bir vatansız olsa, bütün dünyayı vatan, bütün insanları kardeş telakki etse o zaman buna belki âlicenap bir hülya, yüksek bir düşünüş denebilirsin. Fakat bir komünist için vatan yalnız “Kızıl Rusya”dır. Ve bütün insanlar kızıl Moskof şeflerinin, daha doğrusu sadece bir Moskof diktatörünün emri altında yaşamaya mecburdurlar. Bir komünist bulunduğu memlekette Moskova adına çalışan bir casustur, yani bir vatan hainidir. Bunlar için fikir hürriyeti kabul etmek kendi çukurumuzu kendi elimizle kazmaktan başka bir mana ifade etmez”.

Bunun yanında CHP’liler “müşterek emniyet”in sağlanmasını, içeride kararların müştereken alınmasıyla ilişkilendirmektedir. Yalçın’a göre, “Çünkü bizi bekleyen milli ve beynelminel mühim vazifeler vardır. Bu vazifeleri ancak içeride ve dışarıda kuvvetli bir Türk hükümeti başa çıkarabilir. İçeride kuvvet manasıyla kastedtiğimiz realite yalnız kanuna dayanan, şahsi kavgalara ve rekabetlere düşmeden memleket meseleleri üzerinde bir kontrol ve münakaşa hayatı tesis ederek icabında bütün ayrılıkları unutup vatan meselelerinde derhal birleşen bir hükümet ve millet tarafından temin edilebilir”⁴¹⁵.

1954 seçimlerinin ardından, DP ve CHP çekişmesinin giderek sertleştiği ve iki parti arasında hürriyetlerin kullanımına ilişkin görüş ayrılıklarının derinleştiği görülmektedir. Cem Eroğlu’na göre, bu dönemde DP artık, hiçbir gücün kendisini durdurmayacağını varsayarak, baskıcı politikalara yönelmiştir.⁴¹⁶ Hükümetin gittikçe otoriterleştiğini düşünen CHP kadrolarının, “hürriyetler” veya “serbest münakaşa” konularında daha duyarlı bir tutum aldığı izlenmektedir. Örneğin İnönü’ye göre, “dış politikanın iç bünyemizdeki aksi herşeyden önce, normal demokratik teamüllerin çerçevesi içinde muhalefetin ve basının umumi müzakerelerle bilgi sahibi olmak ve vazife ifşa etmek gayreti ve bundan doğan münakaşalar suretinde inkişaf etmektedir”⁴¹⁷.

İnönü Ankara İl Kongresinde yaptığı bir başka konuşmada, hükümetin “*Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri hakkındaki Kanunun*” tatbikatında Anayasaya aykırı davranarak, vatandaşların toplantı yapma hakkını kısıtladığına dikkat çekmektedir. İnönü’ye

⁴¹⁴ Yalçın, “Komünizme karşı Hükümetin politikası”, **Ulus**, 24 Haziran 1950, 3.

⁴¹⁵ Yalçın, “Yakın Şark’ta Türkiye, **Ulus**, 13 Temmuz 1950, 3.

⁴¹⁶ Eroğlu, **age**, 159.

⁴¹⁷ **age**, 27.

göre, “Garp âlemi camiasına ittifaklarla bağlı” bir ülkede, “toplanma hürriyeti”, “bağımsız mahkeme”nin vatandaşların en temel hakkı olduğunu belirtmektedir. Bu hakların ihlal edilmesi durumunda, demokrasi rejiminin “medeniyet âlemi içerisinde bir uzuv olmak vasfını manen” kaybedeceğine işaret etmektedir⁴¹⁸:

“Fakat hele 1954 seçimlerinden sonra getirilen yeni mevzuat ile demokratik rejim adım adım hür vatandaş için her türlü saklı şikâyetlere zemin hazırlayan bir şekil almıştır. Evvela bir gerçeği hiç gözden kaçırmamalarını iktidar mesuliyetini taşıyanlara hatırlatmak isterim. Demokratik rejim bizim için, içinde bulunduğumuz milletler ailesinde temel bir mevzu halindedir. Biz Avrupa ve Garp âlemi camiasına ittifaklarla bağlı ve kendi iç nizamında demokratik rejim kabul etmiş bir devletiz. Demokrasi rejimini reddettiğimiz veya bizim muhitimize uymadığını iddia ettiğimiz zaman artık medeniyet âlemi içinde bir uzuv olmak vasfını manen kaybederiz. Biz demokratik rejimle yaşayan milletlerin kendi etrafımızda Doğu hududunu teşkil ediyoruz. Devletler birbiriyle olan siyasi münasebetlerinde iç rejimleriyle alakadar olmazlar zannolunur. Devletlerin, menfaatleri icap ettirdiği vakit, bilmem hangi rejimde olanlarla da ittifak yaptıkları da doğrudur. Amma devletlerin medeniyet seviyesinde birbirine eş olan veya olmayan gözlerle baktıkları da bir gerçektir. Demokratik ejimi, İnsan Haklarını daha geniş ehemmiyette bir milli mevzu olarak idaremize esas addetsek çok doğru olur”.

CHP’nin hürriyetler konusunda daha duyarlı davranmasında, liberal eğilimli, siyasetçi ve aydınlarla ilişkilerini geliştirmesi etkili olmuştur. Fethi Çelikbaş, Feridun Ergin, Turan Güneş gibi liberal akademisyenlerin ve siyasetçilerin, DP’den ayrılarak kurdukları Hürriyet Partisi [HP] 24 Kasım 1957’de kendini fesh ederek, CHP’ye katılmıştır⁴¹⁹. Bu birleşmede, CHP’li olan ve liberal eğilimleriyle tanınan siyasetçi-akademisyen Turhan Feyzioğlu’nun, HP’den arkadaşları olan Turan Güneş, Emin Paksüt, Coşkun Kırca, İbrahim Öktem ile gerçekleştirdiği özel temaslar önemli rol oynamıştır. Toker’e göre, HP’den gelen bu isimlerle, CHP “kuvvetli bir takım” kazanmıştır⁴²⁰. Bu süreçte, “Dış Politika” pratiklerinin “basın hürriyeti”, “toplantı hürriyeti”, “siyasi partilerin emniyeti” ve “insan hakları”, “bağımsız mahkeme”, “üniversite muhtariyeti” gibi tartışmalara eklemlendiği veya araçsallaştırıldığı izlenebilir. CHP’li yazarların ve siyasetçilerin, içeride “otoriter” uygulamalara başvuran bir hükümetin, dışarıda “hür dünyanın” değerlerini temsil edemeyeceğini daha sık vurguladıkları gözlemlenebilir.

⁴¹⁸ Erdemir, *age*, c. 2, 22.

⁴¹⁹ Diren Çakmak, *Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955–1958)*, c. 2, s. 3, Kış 2008, Akademik Bakış, 156.

⁴²⁰ Toker, *Demokrasiden Darbeye: 1957–1960*, 171.

4 “DIŞ POLİTİKA” PRATİKLERİNİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI

İçeriye dışarıdan ayıran sınırların geçişkenliği dikkate alındığında, “Dış Politika” pratiklerini, içeriye içkin iktidar mücadelesinden bağımsız değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Bu bölümde, önce dönemin öne çıkan “Dış Politika” gelişmeleri, her biri ayrı başlıklar altında değerlendirilmektedir. Ardından CHP’nin bu gelişmeler karşısında, nasıl tutum aldığı incelenmektedir. Böylelikle CHP’nin Kore Savaşı, Bağdat Paketi’nin kurulması, Süveyş Krizi, Irak darbesi, Lübnan-Ürdün müdahaleleri ve Kıbrıs konusu gibi “Dış Politika” pratiklerini, içeriye içkin iktidar mücadelesinde nasıl araçsallaştırdığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

4.1 Kore Savaşına Bakış

Kore Savaşı, iki kutuplu dünya sisteminin ilk sıcak çatışması olarak görülebilir. Kuzey ve Güney Kore hükümetleri arasında başlayan askeri çatışma, ABD’nin liderliğini yaptığı Batı ittifak sistemi ile komünist bloğu karşı karşıya getiren bir savaşa dönüşmüştür. ABD hükümeti Kore yarımadasındaki çatışmayı, kapitalist dünyaya yönelik bir meydan okuma olarak değerlendirmiştir. Sovyetler Birliği ise, Kore’deki komünistlere askeri yardımda bulunarak, savaşa dolaylı şekilde müdahil olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti [ÇHC] ise, ABD’nin savaşa girişinin güvenliği tehdit ettiğini düşünerek, Kore Savaşı’na doğrudan katılmıştır.

4.1.1 Savaşın Gelişimi ve Batı İttifak Sisteminin Müdahalesi

1945’ten sonra Amerika Birleşik Devletleri [ABD] ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği [SSCB] arasında iki nüfuz bölgesine ayrılan Kore yarımadası, “süper güçlerin” ilk mücadele alanlarından biri haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, Güney Kore’de ABD destekli “Kore Cumhuriyeti” kurulurken, Kuzey’de Sovyetlerin desteklediği “Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti” ilan edilmiştir. Kuzey ve Güney Kore yönetimleri arasında, 38. enlem sınır olarak belirlenmiştir. Ancak BM Genel Kurulu 12 Aralık 1948’te Kore’deki tek meşru hükümetin, “Güney Kore Cumhuriyeti” olduğuna karar vermiştir⁴²¹. Kuzey ve Güney Kore yönetimleri arasındaki ideolojik sürtüşme, bir süre sonra Uzak Asya’da diğer devletlerin de dâhil olduğu, uluslararası bir çatışmaya dönüşmüştür.

⁴²¹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-2001**, 6.bs. (İstanbul: Der Yayınları, 2006), 872.

Kuzey Kore’de siyasi istikrarı sağlayan ve güçlü bir ordu kurmayı başaran Kim İl Sung yönetimi, Haziran 1949’da Güney Kore ile birleşmeyi öngören bir kampanya başlatmıştır. Kuzey Kore’li idareciler, güneydeki yönetime karşı yükselişe geçen muhalefetin gücünden yararlanmayı düşünmüştür. Bu doğrultuda, Kuzey Kore destekli gerilla kuvvetleri, Güney Kore topraklarında eylemlere girişerek, mevcut rejimi yıpratmaya başlamıştır. Güney Kore’deki Syngmann Rhee yönetimi ise, gerilla faaliyetlerini nispeten durdursa da, muhalefetin iktidarı yıkmaya yönelik girişimlerini sonlandıramamıştır. Rhee yönetimi iktidarını, daha fazla dış yardım alarak güçlendirmeye karar vermiştir. Bu çerçevede, Japonya ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmiştir. William Stueck’a göre, Pyongyang’ın savaş kararında Güney Kore-Japonya yaklaşması belirleyici olmuştur. Zira Kim yönetimi, Rhee iktidarının Japonya’nın desteğiyle ayakta kalabileceğini böylelikle birleşme hareketinin başarısızlığa uğrayacağını düşünmüştür⁴²².

Kuzey Kore’yi savaş konusunda cesaretlendiren bir diğer faktör, Güney Kore’nin güvenliği konusunda ABD yönetiminin yaptığı muğlâk açıklamalardır. Örneğin 12 Ocak 1950’de Dışişleri Bakanı Dean Acheson verdiği demeçte, Güney Kore’yi ABD’nin savunma alanı içerisinde göstermesi, Kuzey Kore’nin savaşa girme konusunda daha kararlı davranmasına yol açmıştır⁴²³. Bunun sonucu olarak, Kuzey Kore ordusunun 25 Haziran 1950’de 38. enlemin güneyine doğru başlattığı askeri harekât, Uzak Doğu’da küresel ölçekli bir bunalıma neden olmuştur⁴²⁴.

ABD yönetimin düzenlenen askeri harekâta hazırlıksız yakalandığı anlaşılmaktadır. Zira harekâtın başladığı 25 Haziran günü, ABD Başkanı Truman hafta sonu tatili için Missourui’ye gitmektedir. Başbakan’ın Savunma Bakanı Louis A. Johnson ve Genelkurmay Başkanı General Omar N. Bradley ise, Uzak Doğu’daki ziyaretlerinin ardından Washington’a dönmektedirler. Dolayısıyla Seul’deki ABD büyükelçiliğinden John J. Muccio’nun verdiği saldırı haberi, Washington’da şaşkınlığa neden olurken, ABD’li yetkililerin ilk değerlendirmesi taarruzun arkasında Sovyetler Birliği’nin bulunduğu yönündedir. ABD’li karar vericilere göre, ABD’nin Japonya’yı kendi safına çekmesinden rahatsız olan Sovyet yönetimi, Kore’yi

⁴²² William Stueck, **The Korean War: An International History**, (New Jersey: Princeton University Pres, 1995), 31.

⁴²³ William Stueck, **Rethinking The Korean War**, (New Jersey: Princeton University Pres, 2004), 73.

⁴²⁴ Peter Lowe, **The Origins of the Korean War**, (Newyork: Longman, 1997), 185.

Sovyetleştirerek Washington karşısında bir denge kurmak istemiştir⁴²⁵.

ABD'nin Uzak Doğu'daki Generali MacArthur ise, yaşanan gelişmeleri bölgede son aylarda meydana gelen sınır çatışmalarından biri olarak değerlendirmiştir. ABD yönetimi ilk etapta krizi, BM'yi devreye sokarak aşmak istemiştir. Dışişleri Bakanı Acheson'un tavsiyesiyle, Başkan Truman 25 Haziran'da Güvenlik Konseyini toplantıya çağırıştır. Toplantıda, BM üyelerini Kore'ye yardıma çağıran ve Kuzey Kore birliklerinin acilen çekilmesini ön gören metin, dokuza karşı bir çekimser (Yugoslavya) oyla kabul edilmiştir. Görüşmelere Çin Halk Cumhuriyeti'nin[ÇHC] kurula alınmamasını boykot eden Sovyetler Birliği katılmamıştır⁴²⁶.

27 Haziran'a gelindiğinde Güney Kore'nin askeri durumu kötüleşmiş, Kuzey Kore birlikleri başkent Seul'a yaklaşmışlardır. Bu durumda, ABD yönetimi Tokyo'da bulunan General MacArthur'a, komutasındaki deniz ve hava kuvvetlerini harekete geçirme emri vermiştir. Aynı gün gelişmelerden haberdar edilmiştir. O güne kadar, Kongre'yi karar alma sürecinin dışında tutarak, gelebilecek olası eleştirileri önlemek isteyen Truman, 27 Haziran günü Kongre'yi gelişmelerden haberdar etmiştir. Kongre yapılacak görüşmeler öncesinde, dokuz Demokrat ile beş Cumhuriyetçi Senatöre, Beyaz Saray'da bilgi vermiştir. Ardından Kongre'de gerçekleşen görüşmelerde, James P. Kem adlı Senatör Başkan'ın savaş kararı verme yetkisini sorgulasa da, hükümetin alacağı kararın destekleneceği belirtilmiştir⁴²⁷.

ABD yönetimine bir diğer destek, İngiliz parlamentosundan gelmiştir. ABD'li meslektaşları gibi İngiliz siyasetçiler de meselenin, 'partiler üstü' bir zeminde değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Başbakan Clement Attlee Parlamento'da yaptığı konuşmada, "barışsever" devletlerin, "işgalci" Kuzey Kore'ye karşı birlikte hareket edeceklerini belirtmiştir. Başbakan daha sonra, İngiltere'nin Güvenlik Konseyi'ndeki temsilcisi Sir Terence Shone'a, gerekli talimatların verildiğini açıklamıştır. Muhalefetteki Muhafazakâr Parti'nin başkanı Woodford Winston Churchill ise, hükümetin politikasını memnuniyetle karşılamıştır. Bunun yanında, Fransız ve İtalyan hükümetleri de Başkan Truman'ın aldığı kararı

⁴²⁵ Mütercimler, Öke, **Yalnızlıktan Saygınlığa**, 57–58.

⁴²⁶ Thomas A. Bailey, **A Diplomatic History of the American People**, (New Jersey: Prentice Hall, 1980), 819.

⁴²⁷ Glenn D. Paige, **The Korean Decision (June 24–30, 1950)**, (New York: The Free Press, 1968), 188, 196.

desteklemişlerdir⁴²⁸.

27 Haziran'da toplanan Güvenlik Konseyi, BM üyelerini Güney Kore'ye yardıma çağıran karar tasarısını kabul edilmiştir⁴²⁹. 30 Haziran'da Kore'ye gelen MacArthur Pentagon'a çektiği telgrafta, Güney Kore ordusunun panik içinde olduğunu belirterek, asker takviyesinin arttırılmasını talep etmiştir. ABD yönetimi MacArthur'a, komutasındaki tüm kara kuvvetlerini kullanma yetkisi vermiştir. Ardından Kongre, son gelişmelerle ilgili bilgilendirilmiştir. Temsilciler Meclisi ve Senato'da yapılan konuşmalarda, "komünist saldırıya" karşı en sert tedbirlerin alınması istenmiştir. Örneğin Temsilciler Meclisi'nde söz alan Demokratlardan Philip J. Philbin, İkinci Dünya Savaşı öncesinde uygulanan "yatıştırma" politikasının sonuçları ortadayken aksi yönde davranmanın, söz konusu olamayacağını belirtmiştir⁴³⁰.

4.1.2 Komünist Bloğun Tepkisi

Komünist dünyanın iki büyük gücü olan Çin'in ve Sovyetler Birliği'nin ilk etapta Kim İl Sung'un Kore'yi birleştirme kampanyasına kuşkuyla yaklaşmışlardır. Hatta Kim İl Sung'un Mart 1949'daki Moskova ziyaretinde dile getirdiği savaş planı, Joseph Stalin tarafından soğuk karşılanmıştır. Sovyet lideri yapılan görüşmede, ABD askerleri güneyden çekilmeden yapılacak askeri bir harekâtın, başarısız olacağını ifade etmiştir. Ancak Kim yönetimi, askeri harekât konusundaki ısrarını sürdürmüştür. Öyle ki, Ocak 1950'de Kuzey Kore lideri Sovyet elçisine, adada birleşme sağlanmadan "gözüne uyku girmeyeceğini" belirtmiştir. Burada Sovyet karar vericilerin Kuzey Kore yönetimini ilkesel olarak desteklese bile, risk almaktan özellikle kaçındıkları söylenebilir⁴³¹.

1950 yılının ilk aylarında, Kore konusunda Sovyetlerin yönetim kademesinde iki farklı görüşün dile getirildiği izlenmektedir. Birinci görüş, partinin yayın organı olan *Pravda*'da Vyacheslav Molotov ile Mikhail Suslov tarafından ortaya atılmıştır. Molotov ve Suslov'a göre, nihai amacı Sovyetler Birliği'ni ortadan kaldırmak olan kapitalist devletlerle, bir anlaşmaya varmak mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla ekonomik krizle boğuşan Batılı kapitalist yönetimler üzerindeki baskı arttırılmalıdır.

⁴²⁸ *age*, 200–201.

⁴²⁹ Bud Hannings, *An Exhaustive Chronology: The Korean War*, c.1, (North Caroline: Mc Farland Company, 2007), 39.

⁴³⁰ Paige, *age*, 240–242.

⁴³¹ Stueck, *age*, 31.

İkinci görüş, devletin yayın organı olan *Izvestia*'da belirtilmiştir. Georgi Malenkov ve Lavrentii Beria tarafından desteklenen bu görüş, uluslararası tansiyonun düşürülmesiyle ABD'nin Avrupa coğrafyasındaki etkisinin azalacağını varsaymaktadır.

Çünkü ABD'nin Batı Avrupa üzerindeki hâkimiyetini, Sovyet korkusu üzerine inşa ettiği varsayılmaktadır. Dolayısıyla Sovyetlerin yatıştırıcı bir politika izlemesinin, Batı Avrupa devletlerinin ABD'ye olan ihtiyacını azaltacağı, böylece Batı ittifak sistemiyle olan bağlarının zayıflayacağı düşünülmektedir. Aralık 1949'da iki görüş arasında, bir uzlaşmaya varıldığı izlenmektedir. Birinci görüşü savunanlar, Batı Avrupa'ya yönelik baskı politikasının gevşetilmesini kabul ederken; ikinci görüşü benimseyenler, askeri harcamaların arttırılmasına ve Doğu Avrupa'ya daha fazla yardımın yapılmasına sıcak bakmışlardır. Böylelikle Sovyet karar vericileri arasında, Avrupa kıtası üzerindeki etkinliklerinin sınırlandırılması konusunda bir uzlaşma sağlanmıştır.

Buna karşılık, Asya'daki gelişmeler Sovyetlerin daha aktif davranmasına imkân veren bir boyuta ulaşmıştır. Örneğin ABD'nin bölgede birleşik bir cephe oluşturma çabaları, başarılı olamamıştır. ABD'nin aksi yöndeki telkinlerine rağmen, ÇHC komünist olmayan Asya ülkeleri tarafından tanınmıştır. Bunun yanında, ABD destekli Güney Kore iktidarının itibarının gittikçe azaldığı görülmektedir. Rhee yönetiminin özellikle demokratik olmayan uygulamaları, Birleşmiş Milletler Kore Komisyonu [UNCOK] tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Ayrıca Güney Kore'ye ekonomik yardımı ön gören tasarı, ABD Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmemiştir. Tüm bu gelişmeler, Sovyet idarecilerinin özellikle Kore meselesiyle daha yakından ilgilenmesini beraberinde getirmiştir. Buna rağmen Sovyet karar vericileri, Asya'da doğrudan savaşa girecek adımlar atmaktan özellikle kaçınmıştır. Nitekim Sovyet yönetimi Kuzey Kore'ye ilk etapta materyal yardımı yapmakla yetinmiştir⁴³².

Bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden diğer bir ülke, Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Sovyetler Birliği ile benzer bir yaklaşım içerisinde, ÇHC Kore'deki gerginliğe doğrudan müdahil olmak istememiştir. Ancak Çinli karar vericiler, Kuzey Kore'nin başlattığı harekâtın başarısız olması durumunda, ABD'nin bölgedeki konumunun güçleneceğini düşünmektedirler. Kore'nin bütünüyle ABD'nin nüfuz alanına girme

⁴³² age, 31–33.

ihtimali, Çin’li karar vericileri endişelenmiştir. Pekin yönetimi, İkinci Dünya Savaşı’nda Japonya’nın Kore’yi ilhak ettikten sonra, Çin’i işgal etmesini henüz unutmamıştır. Dolayısıyla Kore’nin güvenliğinin, kendi ülkelerinin güvenliği yakından ilgilendirdiğini açıklamışlardır. Buna ek olarak, ABD yönetiminin Yedinci Filo’yu Tayvan’a yönlendirmesi, Çin yönetimin güvenlik konusundaki kaygılarını tetiklemiştir⁴³³. Çinli karar vericiler ABD Kore’de durdurulmadığı takdirde, savaşın Çin topraklarına sıçrayabileceğini düşünmüşlerdir. Örneğin ÇHC kaynaklı *People Daily* gazetesi, mevcut durumu “Amerikan emperyalistleri, Tayvan’a yapılan silahlı saldırının, bizim onu kurtarmamızı önleyeceğini ümit ediyor. Çin’in etrafını ablukaya alma niyetleri, Güney Kore’den başlayarak Japonya, Ryukyu Adaları, Tayvan ve Filipinlere uzanan ve sonra Vietnam’a kıvrılan bir yılan şeklini alıyor” şeklinde tanımlamıştır⁴³⁴.

ÇHC lideri Mao Zedong Uzak Asya’daki bu krizin, yeni rejim açısından bir fırsata dönüştürülebileceğini düşünmüştür. Bu bakış, Çin siyaset literatüründe tehlike (wei) ve fırsat (ji) kelimelerinin bileşiminden oluşan kriz (weiji) tanımıyla, uyumlu görünmektedir. Nitekim Mao Kore krizini, yeni kurulan ÇHC’nin gücünü ispatlamak ve kitlelerin rejime bağlılığını arttırmak yönünde araçsallaştırmıştır. Dolayısıyla Pekin yönetiminin kuşatılmışlık algısı ve halk nezdinde itibar sağlama isteği, savaşa katılma kararında etkili olmuştur⁴³⁵.

ABD kuvvetlerinin 38. Enlemi geçerek, Kuzey Kore’nin başkenti Pyongyang’a doğru ilerlemeleri neticesinde, ÇHC kuvvetleri 14 Kasım’da savaşa dâhil olmuştur. 24 Kasım’da Mac Arthur’un savaşı bitirecek son bir saldırı gerçekleştireceklerini açıkladıktan iki gün sonra, 26 Kasım’da ÇHC kuvvetleri kitlesel bir saldırı başlatarak, ABD birliklerini geri çekilmeye zorlamışlardır. Ocak 1951’de Seul komünistlerin denetimine geçmiştir. 15 Ocak’ta savaş iklim koşulları nedeniyle durağan bir hal almıştır. 20 Ocak’tan itibaren BM güçleri yavaşta olsa komünistleri geri çekilmeye zorlamıştır. 1951 Mart ayında BM güçleri Seul’ü geri almıştır. Komünistlerin 22 Nisan ve 16 Mayıs bahar taaruzları ve BM kuvvetlerinin karşı taaruzları neticesinde, taraflar arasında bir denge durumu oluşmuştur. Ardından 38. Enlem boyunca askeri bir durgunluk yaşanmıştır. Haziran ve Temmuz aylarında iki taraf arasında başlayan bırakışma görüşmeleri, yaklaşık iki sene sürmüştür. 27

⁴³³ Chen Jian, **China’s Road to Korean War**, (Newyork: Columbia University Press, 1994), 126.

⁴³⁴ Henry Kissenger, **Diplomasi**, çev. İbrahim H.Kurt, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1998), 460.

⁴³⁵ Jian, **age**, 127.

Temmuz 1953'te Panmunjom'da ateşkes antlaşması imzalanmıştır⁴³⁶.

4.1.3 Türkiye'nin Kore Savaşına Katılması

Kore'ye asker gönderme kararını alan Türkiye böylelikle ilk kez, sınırları dışında meydana gelen bir çatışmaya müdahil olmuştur. Hükümetin bu kararı almasında etkili olan birinci unsur, Atlantik Paketi'ne katılma isteğidir. Asker gönderme kararı, Türkiye'nin "hür dünya"nın içerisinde yer alma iddiasını güçlendiren bir etki yaratmıştır. Dolayısıyla Kore Savaşı Soğuk Savaş koşullarında, "devlet kimliği"ni inşa eden bir işlev üstlenmiştir. Asker gönderme kararı aynı zamanda, içerideki iktidar ilişkilerinin düzenlenmesinde araçsallaştırılmıştır. Özellikle kararın alınış şekli ve buna yönelik itirazlar, "devlet aklı" adına konuşma mücadelesinde bir strateji olarak devreye sokulmuştur. Bu bağlamda, Kore Savaşı CHP'nin muhalefet yılları boyunca sıkça dile getirdiği, "murakabeli dış politika" talebinin arkasındaki koşullanmaya ilişkin bir veri sunabilir.

4.1.3.1 Asker Gönderme Kararının Verilmesi

Kore Savaşı DP hükümetinin iktidar dönemi boyunca dış politikada nasıl bir tutum alacağını ilk işaretini vermiştir. Menderes hükümeti öncelikle, Türkiye'nin savaşa ilişkin tutumunun, NATO'ya üyelik sürecini yakından etkileceğini düşünmüştür. Bu beklentinin yanında, Kore Savaşı iç politik alanda, komünizm karşıtlığına dayanan, milliyetçi / militarist söylemin kendisini yeniden üreten bir rol oynamıştır. Öyle ki, sadece yasal/biçimsel iktidarı elinde bulunduran hükümetin değil, muhalefet partileri, sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve basın gibi, diğer iktidar odakları da bu sürece dâhil olmuşlardır.

DP iktidara geldikten sonra aldığı ilk önemli dış politika kararı, Kore Savaşına katılmaktır. Kuzey Kore'nin askeri harekâtını Sovyet destekli bir saldırı olarak değerlendiren Ankara, BM'nin "hür devletlere" yaptığı çağrını memnuniyetle karşılamıştır. Dışişleri Bakanı Köprülü 30 Haziranda Meclis'te yaptığı konuşmada, "Türkiye'nin B.Milletlere karşı olan taahhütlerini yerine getirmeye amade olduğunu" belirtmiştir⁴³⁷. Başta CHP olmak üzere, muhalefet partileri de Güney Kore'ye yapılacak yardımın "sembolik" düzeyde kalması gerektiğini savunmuşlardır. Buna

⁴³⁶ Nigel Thomas, Peter Abbott, **The Korean War 1950-1953**, (London: Reed Consumer Books, 1986), 4-6.

⁴³⁷ "Lie'nin Meclis'te okunan telgrafı", **Ulus**, 1 Temmuz 1950, 1.

karşılık, hükümet Kore'ye askeri bir gücün gönderilmesinin, Türkiye'nin NATO'ya alınma sürecini hızlandıracağını düşünmüştür.⁴³⁸

Bu görüş doğrultusunda, 18 Temmuz 1950'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında Yalova'da yapılan toplantıda, Kore'ye asker gönderilmesine karar verilmiştir⁴³⁹. Ardından 25 Temmuz 1950'de gerçekleşen olağanüstü Bakanlar Kurulu toplantısında, Kore savaşına silahlı yardım konusunda BM Genel Sekreteri Lie'ye verilecek yanıt görüşülmüştür. Aynı gün verilen yanıtta, 4.500 kişiden oluşan bir birliğin, BM emrine verileceği belirtilmiştir. DP hükümetinin asker gönderme kararını bir Bakanlar Kurulu toplantısı sonrasında açıklaması, muhalefet partilerinin tepkisini beraberinde getirmiştir⁴⁴⁰. Başbakan Menderes'in muhalefeti bilgilendirmek gibi bir zorunluluk hissetmemesi ve yasama organını devre dışı bırakması, iktidar ve muhalefet arasında bir hukuki şekil tartışması başlatmıştır. Muhalefet itirazlarını BM Anayasası'nın 43. maddesi ile 1924 Anayasasının 26. maddesine dayandırmıştır. Burada, BM Anayasası'nın üç bölümden oluşan 43. maddesinin ilk bölümü,

⁴³⁸ Örneğin Başbakan Menderes, Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi NATO'ya kabul edilmesinde bir "köprü" işlevi göreceğini belirtmiştir: "Birleşmiş Milletler adına Kore'de kızıl kuvvetlere karşı ortak bir cephe kurmak üzere Amerika'nın hür milletlere bir çağrısı var. Ortak güvenlik ruhunu yürütmek ve itibarımızı yükseltmek bakımından bu, bizim hesabımıza yaman bir fırsattır. NATO'ya kabul edilmemize de köprü olabilir. İngiltere ve diğer devletler bunu baştan savma karşılarlar ve suya düşürürlerse, fırsat bizim için de, hür dünya için de elden gider. İşte bu sebeple herkesten evvel çağrıya olumlu bir cevap vermek ve diğer milletleri olmuş, bitmiş bir durum karşısında bırakmak istiyoruz. O zaman İngiltere ve diğer devletler bize uymaktan kaçınamazlar, biz oraya bir Türk birliği gönderince, onlar da Kore Savaşına canla başla katılmak zorunda kalırlar. Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim(1945–1971)**, c. 4, (İstanbul: Rey Yayınları, ?), 227.

⁴³⁹ Yalovo'da yapılan toplantıya Cumhurbaşkanı Bayar'ın dışında, Başbakan Menderes, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnec, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut, Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral Muzaffer Gökşenin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Tümamiral Sadık Atılcan, Genelkurmay Harekat Dairesi Başkanı Tümgeneral Yusuf Engeli katılmıştır. Metin Toker'e göre, yaklaşık dört saat süren bu toplantı sonrasında, Menderes silahlı kuvvetlerin güçlendirilmesine ilişkin gerekli önlemleri görüştüklerini belirtse de, yapılan görüşmede herkes Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararının alındığı hususunda hemfikirdir. Toker, **DP'nin Altın Yılları**, 77. Washington büyükelçisi Feridun Cemal Erkin anılarında, savaşa katılma kararının Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Menderes ve Meclis Başkanı Refik Koraltan ile yapılan görüşmede olgunlaştığını aktarmaktadır. Erkin görüşmede, asker gönderme kararını desteklerken, iki tavsiyede bulunduğuna dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, sürece Meclis'in de dâhil edilmesidir; ikincisi, BM bünyesinde "Uluslararası Polis Teşkilatı"nın kurulması için gerekli girişimlerin acilen yapılmasıdır: "(...) Bu arada ben şu kaydı ileri sürdüm: " Zannımca, barış kuvvetine katılmamız ile ilgili olarak iki şartın yerine getirilmesi yerinde olur. Birinci şart kararın Büyük Millet Meclisi'nden geçirilmesi suretiyle ulusal bir mahiyet alması; ikinci şart, Kore'deki saldırı olayına dayanılarak, yasanın öngördüğü "Uluslararası Polis Kuvvetlerinin" bir an evvel kurulması hususunda, Birleşmiş Milletler'e verilecek cevapta Genel Sekreter'in uyarılması lüzumdur. Şefler her iki mütalaaya itirazsız katıldılar." Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Vasington Büyükelçiliği**, c.2, Kısım 1, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986), 155.

⁴⁴⁰ L. Hilal Akgül, "DP Hükümeti'nin Kore Savaşı'na Asker Gönderme Kararı Karşısında CHP Muhalefeti", **Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri**, ed. Mehmet Ali Tuğtan, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 104.

“BM’nin tüm üyeleri, uluslararası barış güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak amacıyla, Güvenlik Konseyi’nin çağrısı üzerine ve özel bir antlaşma ya da özel antlaşmalar gereğince, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için Konsey’in emrine gerekli silahlı kuvvetleri vermeği ve geçit hakkı da kapsam içine girmek üzere, yardım ve kolaylıklarda bulunmağı yükümlenir” şeklindedir⁴⁴¹.

Muhalefet bu noktada, maddenin öngördüğü özel anlaşmalar yapılmadığından, hükümetin tek başına bir yükümlülük altına giremeyeceğini düşünmüştür. Dolayısıyla her devletin, kendi Anayasası çerçevesinde hareket etmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Muhalefete göre, hükümet kararı Meclise getirmeyerek iç hukuka aykırı davranmıştır. Zira 1924 Anayasası’nın 26. maddesi, “Devletlerle sözleşme, antlaşma ve barış yapmak, harp ilan etmek” yetkisini TBMM’ye vermiştir. Burada savaşın tanımı konusundaki muğlâklığın, 26. maddenin iktidar ve muhalefet tarafından farklı yorumlanmasına neden olmuştur⁴⁴². Örneğin Erim’e göre, devletlerden birinin ya da birkaçının silahlı kuvvetlerinin fiili çatışmada yer almaları, artık savaşa dâhil oldukları anlamına gelmektedir. Bu durumda, Kore’ye gönderilecek birliğin fiilen silah kullanacağı açık iken, Meclis’in onayına başvurulmaması düşündürücüdür⁴⁴³:

“Anayasanın 26. maddesi harp ilan etmekten bahsetmektedir. Hükümet Kore’ye asker göndermekle harp mi ilan ediyor ki, Büyük Millet Meclisi’nin kararına ihtiyaç olsun? denemez. Çünkü bilindiği üzere, son elli yıl içinde birçok harplere, resmen ilan edilmeden başlanmıştır. Devletlerarası hukuk harp ilanının nasıl olması için behemehâl harp ilanı formalitesinin yerine getirilmesini şart saymaktadır. Aralarındaki anlaşmazlığı devletlerden biri veya birkaçı silah kuvveti ile halletmek için fiilen harekete geçince harp başlamış sayılmaktadır. Türk askeri birliği de Kore’de fiilen silah kullanacaktır”.

Başbakan bu eleştirilere rağmen, askeri birlik göndermenin savaş kararı sayılamayacağını savunmuştur. Aldıkları kararın Birleşmiş Milletler Anayasasının ön gördüğü şekilde, barışı korumayı amaçladığını belirtmiştir. Dolayısıyla Menderes’e göre, kararın esas dayanağını teşkil eden BM yasası Meclis’te daha önce onaylandığından, konunun tekrar gündeme alınmasına gerek yoktur⁴⁴⁴:

“(…) Evvela şurasını söyleyelim ki, Hükümetimizin almış olduğu karar bir harp kararı değildir, sulhu koruma teşebbüs ve karardır. (...) Meclis’in toplanmasını bir Anayasa ve siyaset icabı olarak göstermek ve hükümetimizi bu cihetle eksikli ve taksirli olmak ithamı altında bulundurmak isteyenlere katiyetle ifade edelim ki, bunların hiçbirisi varid değildir. Anayasa mevki ve hükmünde tuttuğumuz Birleşmiş Milletler Anayasası bakımından, gerekse şimdiye

⁴⁴¹ İsmail Soysal, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları**, c. 2, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 48.

⁴⁴² **age**, 199–200.

⁴⁴³ Erim, “Anayasa karşısında Hükümetin kararı”, **Ulus**, 28 Temmuz 1950, 5.

⁴⁴⁴ “Başbakan dün muhalefete cevap verdi”, **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1950, 1.

kadar takip olunan dış politikanın bize yüklediği milletlerarası taahhütlerin mahiyeti bakımından vaziyet sarihtir. Bu vaziyet karşısında, Meclis'in toplantıya davet edilmesini bir Anayasa zarureti olduğunu iddia etmek, müdafaa edilebilir bir fikir değildir. Birleşmiş Milletler Anayasasına iltihak etmiş bulunuyoruz. Bu anayasa hükümleri kanunlarımızla tasdik ve kabul olunmuştur. Bu tasdik ve kanun neticeleri ve bundan doğacak vecaibin ifası Büyük Millet Meclis'ince hükümete peşinen emredilmiş bulunmaktadır. Hükümetin aldığı karar, Birleşmiş Milletler Anayasası ve binaenaleyh Türk kanunları hükümleri dairesindedir”.

Menderes'in kararın alınış şeklini, muhalefet partisinin iktidardayken kendilerine yeterli ilgi ve itibarı göstermemesiyle gerekçelendirmesi dikkat çekicidir. Menderes'e göre, “evvelce görmedikleri bir muamelenin şimdi başkalarına uygulanmasına” gerek yoktur⁴⁴⁵. Hükümetin asker gönderme kararını, “Meclise danışmadan” alması, devlet yönetiminde “rüşünü” ispatlama girişimi olarak değerlendirilebilir. Başka bir ifadeyle, DP'nin iktidara alışma sürecinde aldığı bu kararla, otoritesini pekiştirmeyi ve siyasi rakiplerini etkisiz kılmayı amaçladığı söylenebilir. Alınan kararın aynı zamanda, içerideki tartışma alanının sınırlarının belirlenmesinde, araçsallaştırdığı söylenebilir.

Örneğin Başbakan'ın bu süreçte, basını asker gönderme kararını destekleyici yayınlar yapması için uyardığı görülmektedir. Örneğin *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'a göre, Menderes çıkacak “yaygaralara” karşı, basının “cephe” mantığıyla hareket etmesini istemiştir. Çünkü Başbakan NATO'ya girme konusunda önemli bir fırsat yakalanmışken, gelebilecek eleştirilerin süreci sekteye uğratmasından çekinmektedir⁴⁴⁶:

“Ankara'da bulunduğum bir gündü. Menderes beni odasına çağırttı. Köprülü de yanındaydı. Şöyle dedi: “ Memleket hesabına çok mühim karar vermek durumundayız. Bunu önceden bilmeni ve beklenen hücumlara karşı bizi anlayışla desteklemeni istiyoruz. (...) Fakat işin içinde Türk askeri yurt dışına göndermek davası olması dolayısıyla Meclis kararı almaya kalkışırsak, iş uzar, dedikoduların sonu gelmez. Bir saat bile kaybetmeden, sorumluluğu üzerimize alarak, karar vermek, kararı Birleşmiş Milletler'e ve Amerika'ya bildirmek zorundayız. Böylece hareket ettiğimiz takdirdeyse, her taraftan yanlış hükümlere varılacağı, yaygaralar kopacağı muhakkaktır. Bunlara karşı basında anlayışla cephe kurulmasına ihtiyaç vardır”.

İktidar ve muhalefet arasında ki hukuki şekil tartışmaları sürerken, kamuoyunun çeşitli kesimleri de asker gönderme konusundaki görüşlerini, dile getirmişlerdir. Örneğin *Türkiye Milli Talebe Federasyonu*, “ Hak ve hürriyet yolunda girişilmiş olan bütün taahhütleri yerine getirmeyi kendisine görev sayan bir milletin evlatları olmakta duyduğumuz gurur sonsuzdur”⁴⁴⁷ açıklamasıyla, karara olan desteğini sunmuştur. Bu süreçte, toplumu savaşa hazırlamanın ve mobilize etmenin en etkili

⁴⁴⁵ Ergin, *age*, 55

⁴⁴⁶ Yalman, *age*, 227.

⁴⁴⁷ “Kore kararının çeşitli akisleri”, *Ulus*, 27 Temmuz 1950, 3.

yollarından biri, ‘komünizmi tel’in mitingleridir. Düzenlenen mitinglerde, yoğun bir ‘iç düşmanlar’ vurgusunun hâkim olduğu görülebilir. Mitinglerdeki, ‘toplumsal seferberlik’ vurgusunun, adeta totaliter rejimlere özgü bir ‘ötekileştirmeyi’ beraberinde getirdiği izlenmektedir⁴⁴⁸:

“Arkadaşlar Atamızın ve hükümetimizin komünizm hakkında verdiği kararı takdirle karşılar, dünyanın neresinde olursa olsun, komünizmle mücadele etmeye hazır olduğumuzu bildiririz. Yalnız hükümetten rica ederiz, memlekette kızıl diktatörlerin uşaklığını yapan bu tohumu bozuk insanların hüviyetleri tespit edilir edilmez derhal kendi cennetlerine gönderilsinler. Gitsinler, orada mesut olsunlar veyahut çıkarılacak yeni kanunlarla bunlar vatan haini olarak idam sehpalarına çekilsinler”.

Dolayısıyla bir “Dış Politika” eylemi olarak Kore Savaşı’nın, içeriye dönük olarak “bütünleşmiş/kaynaşmış” toplum mitini pekiştirdiği görülebilir. Örneğin Kore’ye asker göndermenin, “dini ve siyasi bir zaruret” olduğu şeklindeki beyanat ve yayınlar, savaş propagandasının işleyişine ilişkin ilginç örnekler sunmaktadır. Öyle ki, dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki’ye göre, komünizmle mücadele etmenin en etkili aracı, “silah, iman ve ruh kuvvetidir. Hakiki bir müminin komünistlik fikriyle ve icraatıyla bağdaşabilmesine imkân yoktur”⁴⁴⁹. Dönemin din adamlarından Ömer Fevzi Mardin de, Kore savaşına katılmanın gerekliliğini, İslami referanslarla açıklamaktadır. Mardin’e göre, Türkiye “Allah’ın bayrağını çekmiş hürriyetçilerin önünde canıyla malıyla”⁴⁵⁰ savaşan ABD ile birlikte, “mukaddes” bir vazifeye atılmıştır⁴⁵¹:

“Her kurtarıcılığa memur mahlûk, Allah tarafından faaliyete geçirilmiş onun bir askeridir. Bugün Allah’ın işi için her millet, Kore’ye koşuyor. Türkler de böyle koşmuştur. Yakında ayeti kelimelerle göreceğimiz mukaddes esaslara göre, her mazlumin imdadına koşmak, mazlumu zalimin elinden, pençesinden kurtarmak, en mukaddes vazifedir. Peygamber efendimizin vazife ve memuriyetleri esası da kurtarıcılığa dayanır ve o temelde yükselir”.

Savaşa karşı çıkmanın “vatan hainliği” ile özdeşleştirildiği bir ortamda, sol eğilimli *Barışseverler Cemiyeti* yayınladığı bildiride, Kore’ye yardım kararının Meclis tarafından iptalini istemiştir. Bu karşı çıkış, başta Behice Boran ve Adnan Cemgil olmak üzere *Barışseverler Cemiyeti* üyelerinin göz-altına alınmasına yol açmıştır⁴⁵². Başbakan “memlekete zararlı olan bu hareketleri mutlaka önleyeceğiz”⁴⁵³ diyerek, solculara yönelik baskının daha da arttırılacağı mesajını vermiştir Ana muhalefet partisi ise, kararın kendisine değil, sadece alınış şekline karşı olduğunu ispatlamak

⁴⁴⁸ “İşçiler komünizmi dün tel’in ettiler”, *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1950, 1.

⁴⁴⁹ Öke, Mütercimler, *age*, 77.

⁴⁵⁰ Ömer Fevzi Mardin, *Kore Savaşına Katılmamızda Dini ve Siyasi Zaruret*, (İstanbul: İlahiyat Kültür Telifleri Basım ve Yayın Kurumu, 1950), 11.

⁴⁵¹ *age*, 31.

⁴⁵² Öztan, *Türkiye’de Militarizm: Zihniyet*, 79.

⁴⁵³ “Moskova’nın ağzıyla konuşan cemiyet”, *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1950, 1.

istercesine, ‘komünizmi telin’ eylemlerine destek vermiştir. Örneğin *İstanbul Talebe Birliği* tarafından yayınlanan bildirinin altında, CHP’liler de imza vermekten kaçınmamışlardır. *Türk Barışseverler Derneği*’ni hedef alan bu bildirinin 1. maddesi, ana muhalefetin ‘muhalefet’ etme konusundaki tutumunu ortaya koymaktadır: “Mukaddesatımızla alay edercesine kuduran vatansızların faaliyet ve neşriyatı sabır ve tahammülümüzü aşmıştır. Türkiye’de vatansızların kökünü kazıyacağınıza dair sözünüzü tatbik etmenizi sabırsızlıkla bekliyoruz”⁴⁵⁴.

Buna rağmen, CHP’nin yine de iktidarın “bozgunculuk” suçlamalarından kendisini kurtaramadığı görülmektedir. Menderes “vaktiyle bunlara karşı mücadele tam tesirini göstermemiş ise bunun bir sebebi, eski iktidarın önemli mevkillerinde dost ve himaye edici şahsiyetler bulmuş olmalarıdır.” diyerek CHP’yi hedef almıştır⁴⁵⁵. Menderes’e göre, muhalefet [CHP] “bozguncu propangandalara” destek veren bir tutum içerisindedir⁴⁵⁶:

“Ne yazık ki, Kore hakkında aldığımız karara mana vermek ve onu tefsir etmek yolunda muhalifler malum ve muayyen bozguncu propaganda ile bir hizaya gelmiş ve hatta onunla bir işbirliği haline düşmüş bulunuyorlar. Bir taraftan Kore’ye giderken diğer taraftan maksat ve menşei ne olursa olsun memleketi bozguncu faaliyet ve propagandalara açık bırakmayacağız. Çünkü nereden gelirse gelsin bu gibi tahriklerin, doğuracakları neticeler itibariyle birbirinden ayırt edilmesine imkân yoktur”.

Bu tutum doğrultusunda, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek’e Ceza Yasasının 161. maddesi uyarınca, soruşturma açılmıştır. Bu madde, savaş sırasında “ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak ve halkın maneviyatını kırarak veya tahrik ederek veya muhaliflerin muhalifliğini arttıracak şekilde asılsız, mübalağalı veya maksadı mahsusa havadis veya haberler yayan” kişilerin cezalandırılmasını öngörmektedir⁴⁵⁷. Burada ilginç olan 161. maddenin işletilmesiyle, Türkiye’nin savaş halinde bulunduğu kabul edilmesidir. Oysa iktidar asker gönderme kararını Türkiye’yi savaşa sokma değil, BM isteğini yerine getirme olarak değerlendirerek, Meclis’in onayına başvurma ihtiyacı duymamıştır. CHP Genel Sekreteri bu çelişkiye dikkat çekerek, soruşturmayı memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir⁴⁵⁸.

Muhalefetin “bozgunculuk” yaptığı iddiası, hükümetin izahat verme sorumluluğundan kurtulma stratejisinin, bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Nitekim Nihat Erim, dış politika konusunda izahat istemenin “tahrikçilik” değil,

⁴⁵⁴ Toker, **DP’nin Altın Yılları**, 95.

⁴⁵⁵ **age**, 85.

⁴⁵⁶ “Başbakan’ın dün yaptığı konuşma”, **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1950, 3.

⁴⁵⁷ “Kasım Gülek hakkındaki tahkikat”, **Ulus**, 25 Ağustos 1950, 3.

⁴⁵⁸ Toker, **DP’nin Altın Yılları**, 95.

demokrasinin bir gereği olduğunu belirtmektedir. Erim'e göre, muhalefete "tahrikçiler, bozguncular, şirretler, milli menfaati hiçe sayanlar, sabotajcılar" yakıştırmalarını yapanlar, nasıl bir demokrasiye taraftar olduklarını göstermektedirler⁴⁵⁹.

CHP Genel Sekreter yardımcısı Zihni Betül ise, demokrasilerin en temel özelliğinin iktidar tarafından yok sayıldığına dikkat çekmektedir Betül'e göre, "demokratik devletlerde isabetli kararlar vermek hükümetin ne kadar esaslı vazifesi ise, bu kararlardan hatalı olanları tenkit etmekte muhalefetin o kadar esaslı vazifesidir". Millet Partisi Genel Sekreteri Ahmet Tahtakılıç ise, iktidar partisini, "Halk Partisinin mazideki dilini" konuşmakla eleştirmektedir."⁴⁶⁰ Ancak Kore'ye gönderilen birliğin fiili savaşa girişiyle beraber, iktidar ve muhalefet arasındaki tartışmaları en azından bir süreliğine durduğu ve partiler arasında bir birleşme havasının oluştuğu görülebilir⁴⁶¹.

4.1.3.2 Kore Muharebeleri'nin Türkiye'deki Yansımaları

Kore Muharebeleri'nin⁴⁶², Türkiye'nin bu dönemde devletler düzeyinde üstlendiği kimliğin üretilmesinde araçsallaştırıldığı belirtilebilir. Ayrıca özellikle Kunu-ri Muharebeleri sonrasında, içeride bir "birlik-beraberlik" havasının doğduğu, partiler arasında gerginliklerin sönümlendiği ve sol karşıtlığı üzerinden, bir mutabakatın sağlandığı izlenebilir.

TBMM 27 Kasım 1950'de Birleşmiş Milletler bünyesinde, Kore'de "kahramanca savaşımlara", "selam, sevgi ve başarı dileklerinin ulaştırılmasına oy birliğiyle ve sürekli alkışlarla" karar vermiştir⁴⁶³. Hüseyin Cahit Yalçın "*Her şeyden evvel vatan*" başlıklı yazısında, "hayat memat savaşı" verilirken, partilerlik yapılamayacağını

⁴⁵⁹ Erim, "Dış politikada birlik meselesi, **Ulus**, 12 Ağustos 1950, 4.

⁴⁶⁰ "Başbakan'ın demecine muhalefetin cevabı", **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1950, 3.

⁴⁶¹ Soysal, **age**, 198.

⁴⁶² Kore'ye gönderilen Türk birliği üç piyade taburlu 241. Piyade Alayı'ndan, üç bataryalı bir topçu taburundan ve gerekli yardımcılardan meydana gelen, bir tugaydan oluşmuştur. Birinci Türk Tugayı'nın Komutanlığı'na Tuğgeneral Tahsin Yazıcı, Kurmay Başkanlığı'na Yarbey Selahattin Tokay, 241. Alay Komutanlığı'na ise Albay Celal Dora atanmıştır. Tugay'ın mevcudiyeti 259'u subay, 18'i askeri memur, 4'ü sivil memur, 395'i astsubay ve 4414 er olmak üzere, toplam 5090 kişidir. 18 Ekim 1950 Kore'ye ayak basan Türk Tugayı ilk olarak, başkent Seul'un 46 km. kuzeybatısındaki Munsan bölgesinin, emniyetini sağlamakla görevlendirilmiştir. Bu süreçte, ciddi sayılabilecek çatışmalar yaşanmamıştır. Ancak taarruza hazırlanan sekizinci ABD ordusuna katılmak üzere Kunu-ri'ye intikal eden Türk Tugayı, burada "Kunu-ri Muharebeleri" adıyla anılan, şiddetli çarpışmalara girmiştir. Mim Kemal Öke, **Unutulan Savaşın Kronolojisi 1950–1953**, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990), 86.

⁴⁶³ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950–1954**, c. 1, (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları), 536.

altını çizmiştir⁴⁶⁴:

“Bundan beş asır evvel, Bizans’a girdiğimiz zaman, Bizans ruhanilerinin Ayasofya kilisesinde bir teşrifat kavgası yüzünden birbirlerinin boğazına sarıldıkları, söylenir durur. Galiba, İstanbul’a girişimizin beşyüzüncü senesinde, bu Bizanslı gafletini kendi hesap ve zararımıza diriltmek ve İstanbul’a girmeye hazırlanan düşmana aynı zelil manzarayı arz etmek suretiyle, bayram yapmak karardayız! Hayır, Belki bugün, belki yarın, bir hayat memat savaşına atılmak üzere bulunduğumuz şu dakikalarda bütün parti hislerine ve infiallerine lanet olsun”.

Özellikle Kunu-ri Muharebeleri sonrasında, askeri ve sivil yetkililerinin “ordunun azameti”ne ve “gücüne” işaret eden açıklamalar, iç siyasette militarist söylemlerin güç kazanmasını beraberinde getirmiştir. Basında “milli duyguları” harekete geçiren “kahramanlık” yazılarının, bu propagandanın önemli bir ayağını oluşturduğu izlenmektedir⁴⁶⁵:

“Türk kahramanlığı, her asırda birkaç defa isim değiştirir. Bu isimlerden bazıları milletlerarası edebiyatta geçer: Plevne kahramanlığı, Çanakkale kahramanlığı gibi... Bazıları büyük aferin içinde kaybolup kendi edebiyatımızın çerçevesini aşamaz: Sakarya ve Dumlupınar kahramanlığı gibi... Fakat Türk’ün gönlü aşksız ve hicransız, köyü türküsüz ve mayasız, tarihi destansız kalmaz. Şimdide beş kıtanın ağzında yeni Kore kahramanlığının hikâyeleri dolaşmaktadır”

Örneğin 15 Ekim 1950’de, Ankara radyosu tarafından başlatılan özel yayında dile getirilen hamasi konuşmalar, uzak ve yakın geçmişten aktarılan militer efsaneler aracılığıyla, kamuoyunun desteği canlı tutulmaya çalışılmıştır. Siyasetçilerin hamasi konuşmaları, radyodan aktarılan efsaneler ve mitler, organizmacı toplum anlayışını pekiştiren bir işlev üstlenmiştir. Savaş ortamında dile getirilen hamasi nutuklar, toplumun mobilize edilmesinde ve iç çekişmelerin üzerinin örtülmesinde etkili olmuşlardır. Topçu Yüzbaşı Mustafa Kepir’in şu sözleri, Kore Muharebeleri’nin, “kaynamış toplum” mitinin inşasında nasıl devreye sokulduğunu ortaya koymaktadır⁴⁶⁶:

“Sizler bu kutsal vazifeye seçilmekle daha yurt içindeyken bahtlı, Uzak Doğu yollarında heyecanlı, gaza meydanlarında imanlı idiniz. Sizler tarihi yaratan ve sayısız zaferle taçlandıktan sonra insanlığa armağan eden Türk’ün asil çocukları, Kore dağlarındaki ordugâhınızda sabırsızlanıyor ve bir an evvel meydan muharebelerine atılarak ecdat tarihine parlak bir fasıl eklemenin hasretiyle tutuşuyordunuz... Bize gelince; köylü, şehirli, genç, ihtiyar, zengin, fakir bütün Türk milleti, 21 milyonluk kütle tek iman, tek hasret ve tek kalp olarak sizde birleşiyor, sizde kaynaşyoruz”.

Siyasal iktidarının tüm bileşenlerinin, Kore Savaşı’nı jeopolitik bir dil üzerinden meşrulaştırdıkları dikkat çekmektedir. Örneğin DP milletvekili Sıtkı Yırcalı’ya göre, Türkiye’nin coğrafi konumu, “aktif bir politika”nın izlenmesini zorunlu kılmaktadır.

⁴⁶⁴ Yalçın, “Her şeyden evvel vatan”, **Ulus**, 5 Aralık 1950, 3.

⁴⁶⁵ Falih Rıfkı Atay, “Kore Kahramanları”, **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1950, 5.

⁴⁶⁶ Mustafa Kepir, Kore Kahramanlarına Radyodan Seslenişler, (Ankara: Emek Basım Yayınevi, 1952), 16, 22’den aktaran Öztan, **age**, 82.

Bu bakımdan, hükümet “ Türkiye’nin coğrafı, tarihi yani jeopolitik durumunun icapları olan ve bizim yarınki hareketlerimizde yürürken güvenimizi, sağlayacak olan bir zihniyetle” hareket etmelidir⁴⁶⁷:

“Görüyoruz ki gerek hukuk bakımından gerek umumi politik ve emniyet bakımından, tuttuğumuz yol doğruyu gösteren bir yoldur. Tuttuğumuz yol bugünkü zihniyette bugünkü insanlık, bugünkü dünya emniyet ve güveni, bütün milletler için şart olan Birleşmiş Milletler Andlaşmasının anlayışıyla kabildir. Ve Demokrat Parti bu hareketiyle bir defa daha göstermiştir ki, sözüne güvenilir ve ahdimize riayetkâdır. Kim ne derse desin arkadaşlarım, şunu daima ileri sürmek mecburiyetindeyiz ki, hakikaten Türkiye’nin Orta Şark’ta olduğu kadar dünyada da, daima tarihte olduğu gibi aktif bir politika ile bir köşe başı, bir dizi başı oynayacak durumu mevcuttur. Demokrat Partinin zamanında, bunu gerçekleştirmek Demokrat Partiye nasip olduğu için bir bakımdan hakikaten bahtiyarız”.

Dışışleri Fuat Köprülü Türkiye’nin Kore’ye asker göndererek esasında kendi güvenliğini tesis ettiğini belirtmiştir. Köprülü’ye göre, Türkiye’nin içerisinde bulunduğu coğrafya, başka ülkelerle karşılaştırıldığında çok daha hassastır. Böylece asker gönderme kararının, Türkiye’nin zorlu bir coğrafyada yer aldığı savıyla desteklendiği görölmektedir: “Biz müşterek emniyetin kuvvetlenmesiyle kendi emniyetimizi temin etmiş oluyoruz. Bu zayıfladığı takdirde coğrafı ve stratejik durumumuz tehlikeli bir hal alabilir. Biz Uruguay, Paraguay mevkiinde değiliz”⁴⁶⁸.

DP milletvekillerden Hamdullah Suphi Tanrıöver ise, Kore Savaşı’nın esasında, Türkiye sınırında cereyan ettiğine dikkat çekmektedir: “Kore’de Rus hududu var mı? Var... Tayyare iki günde askeri oradan buraya nakledebilir mi? edebilir. O halde harp benim hududumdadır. O halde mücadeleyi Milli hudutlarımızı korumak için yapıyoruz, başka bir maksatla yapmıyoruz.” Burada “tehlike”nin Türkiye sınırlarına dayandığı vurgusunun, homojen toplum anlayışının pekiştirilmesinde nasıl devreye sokulduğu görölebilir. Örneğin Tanrıöver iç politikada oluşan “birlik” atmosferini, “kaya” metaforuyla desteklemektedir. Tanrıöver’e göre, DP ve CHP arasında görüş ayrılıkları “kaya”da bir çatlak oluştursa da, “vatan tehlikesi” karşısında “iç kavgalar” bir tarafa bırakılabilmiştir. CHP ve DP ana meselelerde beraber, “yalçın kayalar gibi selleri geri çeviren” bir tutum alabilmiştir⁴⁶⁹:

“Dünyanın muhtelif köşelerine seyahatlerim oldu. Bazen vadilerden geçtim, başımı kaldırdım, Adana’dan sonra bir yalçın kayayı seyrediyordum. Kendi başına muazzam bir duvar halinde. Aynı güneş binlerce, yüz binlerce, milyonlarca seneden beri onu ısıtmış... Günün birinde, bir çatlak peyda olmuş. C.H. Partisi ve Demokrat Parti bütün ana meselelerde beraber, o yalçın kayalar gibi selleri geri çeviren bir vatan tehlikesi karşısında, tek sesle konuşan, aynı masaya malik, tek heyet halinde.(...) Biz memleketin musibet günlerinde, tehlikenin etrafı sardığı günlerde bir birimizden ayrı olabilir miyiz? Şu noktada bir itiraz, bu noktada bir itiraz...

⁴⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Toplantı 17, c. 3, (Aralık 1950): 151

⁴⁶⁸ age, 163.

⁴⁶⁹ age, 183.

Bunların hepsi küçük küçük meselelerdir. Büyük mesele, vatan meselesi karşısında...”.

Jeopolitik gramerin sadece hükümet yetkililerin değil, muhalefet sözcülerinin düşünce ve eylemlerine yön verdiği izlenmektedir. Örneğin Millet Partisi Genel Başkanı Bölükbaşı'na göre, “Kars'tan Trakya'ya kadar bütün Türkiye aynı tehlikeye maruzdur”dur⁴⁷⁰:

“Bugün dünya sulhünü hangi kuvvetin tehdit ettiğini herkes biliyor. Dünya bu tehlikeye maruzdur. Musluk açılmış, oda su ile dolmuş, elimizde sünger kurutmaya çalışıyoruz. Niçin membaa karşı bir tedbir düşünülüyor? Gayet tabii tehlikeye yalnız Kore maruz değildir. Türkiye de maruzdur. Kars'tan Trakya'ya kadar bütün Türkiye de aynı tehlikeye maruzdur. Biz bu kuvveti gönderirken, herhangi bir kuvvete maruz kaldığımız takdirde karşımızda bulunanlardan nasıl bir yardım göreceğimizi elbette düşünmek mecburiyetinde idik. Nitekim hükümetin yapmış olduğu şu teşebbüs böyle bir düşünce ile hareket ettiğinin bir delilidir. Ama hükümet müspet bir netice hâsıl edeceğine kani olmadan açıktan açığa bir müracaatta bulunup da reddedilmek gibi bir vaziyetle karşılaşmaktan uzak kalmalı idi, böyle icap ederdi. İşte asıl bizim tebarüz ettirmek istediğimiz nokta budur; emniyetimizin temin edilmeyişinde bahsetmemizin sebep ve hikmeti budur”.

Dolayısıyla DP'li Muhittin Erener'e göre, “realiteleri bir tarafa bırakıp da sadece cansız hükümlere dayanarak, hareket etmeye çalışmak, semereli olmayan bir tarzdır.”

Dolayısıyla “milli menfaatler” söz konusu olduğunda, hukuki boyutun ikinci plana atılmasından doğal bir şey yoktur⁴⁷¹:

“Arkadaşlar, hukuk, bazı kitapların arasına sıkışmış rijit, cansız kelimelerin ifadelerinden ibaret değildir. Burada arkadaşlarım, hukuki hayatın ilca ve zaruretleriyle bilhassa böyle mühim bir davada milli menfaatlerimizle yakinen alakalı olarak mütalaa edilmek gerekir. Bu kadar büyük bir hassasiyetle, naslara bağlı kalıp behemehâl hükümeti mesut etmek gibi neticeleri istintaç etmekten ibaret olan tefekkür sistemi, bana müsamaha tanımayan nassa bağlı skolâstik devirleri hatırlattı; ürperdim arkadaşlar”.

4.2 CHP'nin Tutumu

CHP'nin Kore Savaşına ilişkin tutumu, sonraki on yıl boyunca, dış politika gelişmelerini hangi ekseninde değerlendireceğine ilişkin bir veri sunmaktadır. “Meclissiz iş görmemek”, “habersiz bırakılmamak”, “milli dış politika” ilkesine uygun davranmak gibi temalarla temellendirilen muhalefet stratejisi ilk olarak Kore Savaşı sürecinde pratiğe geçirilmiştir. CHP'nin asker gönderme kararına ilişkin temel itirazı, Meclis'in gelişmelerden haberdar edilmemesi ve devre dışı bırakılmasıdır. İlk bakışta, muhalefetin bu meseleyi bir hukuki şekil tartışmasına indirgediği düşünülebilir. Nitekim CHP' sözcüleri her fırsatta, BM Anayasası'nın 43. Maddesinin ön gördüğü koşulların yerine gelmediğini vurgulamışlar ve 1924

⁴⁷⁰ age, 164–165.

⁴⁷¹ age, 183.

Anayasasının 26. maddesinin işletilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak yaşanan bu hukuki şekil tartışmasını, içeriye içkin iktidar mücadelesinden bağımsız değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Başka bir ifadeyle, asker gönderme konusundaki hukuki tezlerin, özü itibariyle iktidardan pay alma veya “devlet aklı” adına konuşma mücadelesine içkin olduğu belirtilebilir.

4.2.1 Asker Gönderme Kararı

BM Genel Sekreteri’nin 25 Temmuzda yaptığı çağrı, ana muhalefet partisi tarafından da olumlu karşılanmıştır. CHP’li siyasetçiler Kore Savaşının “partiler-üstü” bir zeminde değerlendirilmesini, uygun bulmuşlardır. Parti sözcüleri yaptıkları açıklamalarda, BM ideallerine bağlı olduklarını, her fırsatta dile getirmişlerdir. Bunun yanında, hükümetin çağrıya nasıl bir cevap vereceğini yakından takip ettiklerinin de altını çizmişlerdir⁴⁷²:

“Birleşmiş Milletler ideallerine bağlılık hususunda, bugünkü muhalefet partisi CHP’nin politikası kâfi derecede sarahatle, her fırsatta belirtilmiştir. Şimdi ki hükümetin dış politikada ki tatbikatının ne olacağı, Kore’ye yardım konusunda takınacağı tavırdan da anlaşılacaktır. Türk dış politikasının prensipleri üzerinde, her iki büyük parti arasında görüş beraberliği olduğu bilinmektedir. Birleşmiş Milletlerin bu defaki müracaatına Hükümetin vereceği cevap, bu beraberliğin devam edip etmediğini de gösterecektir”.

Kore Savaşı CHP’nin muhalefette stratejisinin nasıl şekilleneceğine ilişkin tartışmaların yaşandığı bir döneme denk gelmiştir.⁴⁷³ Bu dönemde parti, kişisel çekişmeler ve kurumlar arasındaki uyumsuzluktan dolayı, sıkıntılı bir süreçten geçmektedir. Öyle ki, partinin asker gönderme kararına ilişkin politikasının, kimin tarafından belirleneceği ve kamuoyuyla paylaşılacağı konusunda, bir belirsizlik vardır. Bu konuda, partinin Meclis Grubu ile Genel İdare Kurulu [GİK] arasında bir rekabetin yaşandığı gözlemlenmektedir.

Asker gönderme kararına ilişkin yönetimin, Meclis Grubu’nun fikrine başvurmadan bir açıklamada bulunması, parti içerisinde yaşanan yetki kargaşasını, bir kez daha ortaya koymuştur. Kararın Anayasa’ya aykırı bir şekilde alındığını belirten ilk açıklama, yönetim tarafından yapılmıştır. GİK parti adına yayınladığı bildiride, “Son hükümet kararı Anayasamızın 26’ncı maddesine aykırı bir mahiyet alır. Bu madde, devletlerle sözleşme ve andlaşma imzalama, barış yapma ve harp ilan etme gibi bütün milleti derinden alakalandıran büyük kararlar almasının sadece Büyük Millet

⁴⁷² Erim, “Kore harbi etrafında”, *Ulus*, 25 Temmuz 1950, 5.

⁴⁷³ Suna Kili, *1950-1965 döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: siyaset bilimi açısından bir inceleme*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976), 112–113.

Meclisi'nin yetkileri içinde" olduğu belirtilmiştir. Grup başkan vekili Barutçu ise yönetimin çıkışını, yetki aşımı olarak yorumlamıştır. Barutçu'ya göre, asker gönderme kararı yasama organını ilgilendiren bir konudur. Dolayısıyla partinin görüşlerini dile getirme yetkisi, Meclis Grubuna ait olmalıdır⁴⁷⁴:

"Bu bir aylık zaman içinde, partiler arası ilişkiler de havayı zehirlemek yolunu tutmuş bulunmaktadır. Bunda, hükümetin de bizim de sorumluluk payımız vardır. Havayı bu yolda elektrikleştiren başlıca olay, hükümetin Yalova'da Celal Bayar'ın başkanlığında, iki saatlik bir görüşmeden sonra; partileri, kamuoyunu ve Meclis'i düşünmeden aldığı bir kararla Kore'ye 4.500 kişilik asker göndermeye karar vermesidir. Bu karara, bizim partinin Genel Yönetim Kurul'u karşı çıkmıştır. Kasım Gülek, Genel Yönetim Kurul'u kararıyla parti adına bir demeç yayınlamıştır. Bu demeçte, muhalefetle görüşülmeksizin alınan bu kararın, ülkeyi kesin bir savaş sürüklediği halde Meclis'ten geçirilmemesi eleştiriliyor, kararın esası da üstü örtülü de olsa, eleştiriden uzak tutulmuyordu. Karar yasama işlevini ilgilendirdiğine göre, CHP Meclis Grubu'nun kararı alınmadan Kasım Gülek'in ve Parti Genel Yönetim Kurulu'nun parti adına böyle bir demeç vermeleri, yetkileri dışındadır. Yarın Grup, bu tezin tamamen tersine bir karar alabilir. O zaman Genel Yönetim Kurulu'nun, kendini, tüzükle belirlenen görevlerinin dışına çıkmanın sonuçlarının ağır bir durum götürmesi, kaçınılmaz olur. İsmet Paşa'nın aşıladığı bu davranış biçimi, kendisinin doğru olmayan duygu ve alışkanlıklar içerisinde olduğunu gösteriyor".

Barutçu'ya göre, parti olarak kararın esasına karşı olmadıklarının altı daha net çizilmeli ve "işin esasına dokunan" sözlerden uzak durulmalıdır. Barutçu anılarında bu konudaki hassasiyetini İnönü'ye şöyle ifade ettiğini aktarmaktadır⁴⁷⁵:

"Ben Paşaya İstanbul'dan dönüşümden sonraki ilk karşılaşmamda, Grubu düşünmeksizin Yönetim kurulunca alınan kararın ve Tüzükteki Koordinasyon Kurulu'nun kurulmasını gerektiren önemli bir çalışma esasının dikkate alınmamasının doğurabileceği karışıklıklara değinerek, kendi demecinin çizgisinde kalmayan Genel Sekreterin işin esasına dokunan sözlerinin yerinde olamayacağını ve bunun Grup Genel Kurulu'nda uyandırabileceği tepkileri söyledim. Paşa sözlerimden duyduğu hoşnutsuzluğu şöyle açıkladı: (...) Genel Sekreter esasla ilgili bir şey söylememiştir".

Metin Toker'e göre, yazılış biçimine bakıldığında yayınlanan bildirinin aslında, İnönü tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır⁴⁷⁶. Böylelikle İnönü muhalefet lideri olmasına rağmen, "büyük memleket meselelerinde" ülkenin politikasına yön verme isteğini sürdürmektedir⁴⁷⁷:

"(...) Arzu edilirdi ki, uzun müddet iktidarda kalmış bir partinin başkanı sıfatıyla hükümet, benim de bu mesele hakkında reyime müracaat etsin. Büyük memleket meselelerinde, hususiyetle memleket müdafaası ve harp ihtimallerinde hükümetin muhalefet partisiyle fikir mutabakatı teminiyle tecrübe etmesi, memleket birliğini sağlamak için esas tedbirdir. Kaldı ki, bu mesele hakkında hükümet, B.M.M.'nin dahi reyini almış değildir. Hâlbuki ikinci cihan harbinde harp Türkiye'nin kapısını çaldığı zamanlar ve Alman orduları hudutlarımızda iken bu devletle iktisadi münasebetlerimizi bile kesme kararını almadan evvel C.H.P hükümeti Meclis'in fikrini sormuştu".

Zaten Genel Sekreter Gülek'e göre, İnönü gibi bir şahsiyetin politika yapım sürecinin

⁴⁷⁴ Barutçu, **age**, 459.

⁴⁷⁵ **age**, 464.

⁴⁷⁶ Toker, **DP'nin Altın Yılları**, 84.

⁴⁷⁷ Erdemir, **Muhalefetde İsmet İnönü**, c.1, 18.

dışında bırakılması, “milli birliği”nin zedelenmesi anlamına gelmektedir⁴⁷⁸:

“Bugünkü durumda Birleşmiş Milletler’e karşı yükümlülüklerimizin nasıl yerine getirileceğini hükümet, Büyük Millet Meclis’inde müzakere edilmeden ve partimizle istişare etmeden yalnız başına takdir etmiştir. Parti Genel Başkanı İsmet İnönü veya yetki sahibi herhangi bir CHP şahsiyetinin bu karar hakkında, hiçbir suretle fikir ve mütalaası alınmamıştır. Hâlbuki büyük memleket işlerinde hususiyle memleket müdafaası ve harp ihtimallerinde hükümetin muhalefet partisi ile fikir mutabakatı teminini tecrübe etmesi büyük mücadelelerde memleket birliğini sağlamak için esas tedbirdir”.

Nihat Erim’e göre, “bazen tatbikat ve usûldeki bozukluk, yanlış yol, esas prensibi söndürecek kadar sakat neticeler doğurabilir.”⁴⁷⁹ Dolayısıyla CHP’nin karar alma sürecine ilişkin itirazları, “bozgunculuk, tahrikçilik, sabotajcılık, komünistlik, vetoculuk, Stalin’in beşinci kolu olmak” gibi suçlamalarla görmezden gelinemez⁴⁸⁰:

“Dış politikadaki potları ise tüy dikmiştir. Kore’de, Kuzey Kore ile Güney Kore arasındaki harbe asker göndermek veya sair suretlerle yardım edilmesi için Birleşmiş Milletler Güvenlik Meclisi’nin aldığı tavsiye mahiyetindeki karara, birçok devletler platonik cevaplar ve sembolik yardımlar yapmakla itifa ettiler. Bize gelince: Ankara’ya Cumhuriyetçi Partiden Senatör MR. Cain geldi. Köprülü’yü kandırdı. O da Yalova’da bulunan Celal Bayar ve Başbakanı Ankara’ya çağırıldı. Büyük bir marifet yapıyoruz zannı ile Kore’ye 4.500 asker göndermeye karar verdiler. CHP’nin mütalaası olarak şu noktaları tenkit ettik 1) Muhalefetle istişare lazımdır, 2) Meclis’ten muvafakat almak lazımdır, çünkü 4.500 kişi çarpışmaya gidiyor, 3) Birleşmiş Milletler’e Türkiye’nin de ani bir taarruz tehlikesine maruz bulunduğunu ve müşterek bir müdafa planını derhal hazırlaması icap ettiği telkin edilmelidir. Kore kararının memlekette uyandırdığı akisler, DP’lileri büsbütün çıldırttı. CHP’ye karşı bozgunculuk, tahrikçilik, sabotajcılık, komünistlik, vetoculuk, Stalin’in beşinci kolu olmak- bizzat Başbakan, bakanlar ve milletvekilleri tarafından isnat edildi. Amerikalıları CHP’ye karşı kışkırtmaya çalışıyorlar. Kore kararına itirazı, başka şekillerde anlatmaya gayret ediyorlar”.

Asker gönderme kararı konusunda, herhangi bir eleştiri yapmaktan kaçınırsalar da CHP sözcülerinin hükümetin hiçbir teminat almadan, hareket etmesine şüpheyile yaklaşmaktadırlar. Bu tutum, CHP’nin “temkinli” dış politika yaklaşımının bir ifadesi olarak düşünülebilir. Örneğin Erim’e göre, dört bin beş yüz kişiyi savaşa gönderirken, “coğrafi mevkiimiz”, “bizzat karşısında bulunduğumuz ağır tehlike”, “kendi takatimiz ve imkânlarımız”, yeterince dikkate alınmamıştır⁴⁸¹:

“Kore’ye otuz kadar subay yardımı gönderen Brezilya için bu türlü incelemelere lüzum olmayabilir. Çünkü onun coğrafi mevki kendisini doğrudan doğruya hiçbir tecavüze maruz bırakmamaktadır. Fakat Türkiye öyle mi? En tehlikeli coğrafi mevkiide Türkiye bulunmaktadır. Ajanslar önümüzdeki muhtemel tecavüzün İran ve Balkanlarda beklendiğine dair her gün haberler vermektedir. Daha evvelki gün Amerikan Senatosu Silahlı Kuvvetler Servisi Başkanı Senatör Tydings, Kore ile İran’ı aynı mahiyette ileri karakol olarak mütalaa ediyordu. Ve asıl mühim olan noktanın “merkezi teşkil eden kaleyi kuvvetli tutmak” olduğunu söylüyordu”.

Erim asker gönderme kararını aceleye getiren iktidarın, “dış politikada manevra imkânlarını” ortadan kaldırdığını belirtmektedir. Herhangi bir güvence almadan

⁴⁷⁸ “Muhalefet ve Karar”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1950, 4.

⁴⁷⁹ Erim, “Dış Politikamız ve Partiler-IV”, **Ulus**, 17 Ağustos 1950, 6.

⁴⁸⁰ Erim, **age**, c.1, 465.

⁴⁸¹ Erim, “Meselenin esası hakkında”, **Ulus**, 2 Ağustos 1950, 2.

Kore'ye asker gönderilmesinin, Türkiye'yi Sovyet bloğu karşısında hedef ülke yaptığını düşünmektedir⁴⁸²:

“DP iktidarı ele aldığı 7'inci ayında iflas etmiş durumdadır. Dış politikada ne derece beceriksiz olduğu anlaşıldı. Kore'ye asker gönderme, Atlantik Paketi'ne girememesi gibi işlerde, milletlerarası meseleleri idare hususunda en iptidai bilgi ve tecrübeden mahrum oldukları anlaşıldı. Memleketi kısa zamanda Amerika ve İngiltere'nin kuklası haline soktular. Dış politikada manevra imkânlarını yok ettiler. Hiçbir mukabil menfaat elde etmeden, Kore'ye asker göndermekle, Sovyet bloğu ile Çin ile yepyeni bir duruma girmiş oldular. Şimdi Rusya dilediği anda bize tecavüz edecek ve müttefikleri olan Çin'e önce bizim tecavüz etmiş olduğumuzu söyleyecek. (...) Kore'ye askeri Büyük Millet Meclisi'ne sormadan göndermeleri bir suç. İnönü imzası ile bizim Meclis Grubu bir gen soru verdi. Gensoru Türkiye'nin siyasi ve askeri emniyeti ve dış politikası üzerinde olacaktı. Hükümet böyle geniş bir gensorudan çekindi. “Tahrir müphemdir diyerek” reddetti. Millet Partisi Milletvekili Osman Bölükbaşı ile bağımsız milletvekili Kemal Türkoğlu, doğrudan doğruya Kore'ye asker göndermenin anayasaya aykırı olması noktasından gensoru istediler. Bu kabul edildi. Gensoru görüşmesinden dört gün önce, Kore'deki askerlere verilecek Tahsisat Kanunu dolayısı ile bir münakaşa açıldı. Hükümetin pek zavallı bir durumda olduğu meydana çıktı. Gensoru günü bizden Barutçu için hukuki cihetini izah etti. Onu ve Türkoğlu'nu hep teçhiz ettim. Esasen bu konuda yazdığım makaleler vardı. Sonra İnönü için de hazırlık yapmıştım”.

Bu süreçte, Hüseyin Cahit Yalçın'ın “milli birlik” konusunda gösterdiği aşırı hassasiyet, dikkat çekicidir. Yalçın “dış tehlikenin” ancak birlik olunarak, bertaraf edilebileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla iç ayrışmalar, bir kenara bırakılmalıdır. Hatta “düşmana karşı tek bir kitle vücuda getirmesi” için hükümetin, “daha serbest ve rahat” çalışmasına olanak verilmelidir. Öyle ki, CHP'li yazar “milli birliğin” sağlanması adına, muhalefet etmeyi ikinci plana atmaya hazır görünmektedir⁴⁸³:

“Filhakika, dünyanın bugünkü hali bütün dikkatimizi dış tehlike üzerine çevirmek, vazifesini bize yüklemekte olduğunda tereddüt edilemez. Öteden beri müdafaa ettiğimiz bu lüzumu bugün muhalefet mevkiinde kalınca, inkâr etmek aklımızdan geçmez. Bilakis bu lüzumun bir kat daha şiddet kesbettiğini ve Türk milleti için iç mücadelelerle kaybedebilecek zaman ve enerji bulunmadığını tekrar etmek isteriz. Sayın İnönü'nün Parti Kurultayında dış politika tehlikeleri üzerinde durması ve dâhili mücadele vadisine sapmaktan kati surette çekinmesi hürmetle karşılanacak bir uzak ve iyi görüş örneğidir. Kati bir zaruret ve fayda bulunmadıkça, Hükümeti düşünce ve icraatında serbest ve rahat bırakmak, ona müzaheret göstermek ve düşmana karşı tek bir kitle vücuda getirmek, bütün vatandaşlar için en tabii vatan vazifesidir”.

Ancak iktidarın her türlü eleştiriyi, “milli birliğe” aykırı olduğu gerekçesiyle bastırıldığı düşünülürse, Yalçın'ın bu yaklaşımının muhalefette olma durumuyla örtüşmediği açıktır. Nitekim Yalçın'ın görüşlerinin, tüm CHP'liler tarafından paylaşıldığını söylemek de güçtür. Örneğin CHP'nin bu dönemde, “hırçın” kanadından Erim, ‘komünizmle mücadele’ adına hükümeti eleştirenlerin, “sindirme” politikasını kabul etmeyeceklerinin altını çizmiştir⁴⁸⁴.

“Hükümeti tenkit edenleri kötülemek, yıldırma politikasına, komünistleri takip işini paravana yapmamalıdır. Eğer bu yolda bir sindirme politikası yapılırsa, Türkiye'de serbest münakaşadan

⁴⁸² Erim, **age**, c.1, 469–470.

⁴⁸³ Yalçın, “Hariçte Memleket Haberleri”, **Ulus**, 25 Temmuz 1950, 1.

⁴⁸⁴ Erim, “Serbest Münakaşa; faydaları ve mahzurları”, **Ulus**, 1 Ağustos 1950, 3.

eser kalmaz. Komünistlik takibatı veya ithamı altında kalmak korkusu ile hükümetin hatalı ve memleket için zararlı kararlarına kimse itiraz edemez. Ortalıkta yalnız Hükümet şaşakçıları kalır”.

Başbakan’ın “Dar parti ve politikacılık gayreti”, “Politika hastaları”, “İktidar müptelaları” gibi suçlamalarına verilen cevapta, kendilerine haber verilmeden, aceleyle getirilerek oluşturulan bir kararı, eleştirmelerinin doğal olduğu belirtilmiştir. CHP’lilere göre, “dış politikada birlik” anlayışını zedeleyen, muhalefetle “istişareye” girmeyen iktidardır⁴⁸⁵:

“Dış politika meselelerinde iki parti arasında beraberlik çok faydalı ve hatta zaruridir. Fakat dış politikada birlik, muhalefete mühim dış meseleler hakkında bilgi vermek ve kararlar hakkında istişare etmekle olur. Bu gibi hallerde muhalefetle istişare hükümetin vazifesidir. Başbakan’ın CHP’den evvelden haberdar olmadığı, beğenmediği, acele ve sakat bulduğu bir kararda beraberlik istemeye hakkı yoktur. Biz inanmadan inandık diyemeyiz”.

Erim hükümetin kararını destekleyebilmeleri için öncelikle, gelişmelerle ilgili bilgilendirilmeleri gerektiğini vurgulamıştır. CHP yazarı, Kore’ye dört bin beş yüz askerin gönderilmesinin, Türkiye’nin güvenliğine ilişkin yaratacağını sonuçları merak etmiştir⁴⁸⁶:

“Muhalefet, yurdumuz etrafında son bir iki aydır ne gibi hazırlıklar yapıldığından habersizdir. Hükümet, muhalefete bu hususta hiçbir malumat vermemiştir. Karşısında bulunduğumuz tehlike nedir? Şu anda takatimizin derecesi nedir? Ordumuzun bugünkü durumda imkânları ne ölçüdedir? Bunlar, muhalefetçe tamamen meçhuldür. Durum bu olunca, hükümetin kararı yerinde midir, değil midir? Yapılacak en iyi yardım 4500 asker göndermek midir? Yoksa diğer birçok devletlerin yaptığı gibi (mesela Yunanistan gibi) bir miktar askeri nakliye uçağı göndermek mi, hem Birleşmiş Milletlere, hem de Türkiye’nin kendi emniyetine daha faydalı olurdu? Bu suallere muhalefet elbette, ezberden cevap veremeyecektir. Eğer hükümet, muhalefet partisi ile istişare etse idi, onu aydınlatırsa idi, o zaman muhalefet vuzuha kavuşur ve ona göre mütalaa söylerdi”.

Erim’e göre, Kore savaşı, dünyadaki mevcut büyük cepheleşmenin sadece bir parçasıdır. Dolayısıyla BM’nin faaliyeti Kore ile sınırlı kalmamalıdır. Dünyanın diğer noktalarını da kapsayacak, ortak bir savunma planı hazırlanmalıdır. Böylelikle Türkiye’nin güvenliği de teminat altına alınabilecektir⁴⁸⁷:

“Dünya barışı, kürenin bir ucundan öteki ucuna bir kül olarak mütalaa edilmek zarureti artık bir nazari bir mülahaza değildir. Günün stratejik zaruretleri tatbikatta da bu lüzumu ortaya koymuştur. Şu anda Kore’de bir harp cereyan etmektedir. Kore cephesi Asya, Avrupa, Pasifik ve Atlantik’in diğer muhtemel cephelerinden ayrı mütalaa edilemez. Bugün Kore’de başlayan tecavüz, yarın doğu’da ve batı’da girişilecek daha büyük taarruzların bir parçası değildir, denemez. Şu halde CHP’nin öne sürdüğü fikir yerindedir. Yani, Birleşmiş Milletlerin merkezi bir kurmay komitesi, bir kumanda heyeti, sadece Kore cephesini göz önünde tutarak değil, aynı zamanda dünyanın diğer noktalarındaki tecavüz hazırlıklarını ve müdafaa imkânlarını da hesaba katarak bir umumi ve müşterek “barışı koruma” planı hazırlanmalıdır. Böyle bir merkezi kumanda ve kurmay heyeti olsa ve müşterek bir plan hazırlansa idi, her devlet yarın kendi emniyetinin nasıl korunacağı endişesine kapılmaksızın, müşterek plana göre yapacağı silahlı yardımı bilir ve yapardı”.

⁴⁸⁵ “CHP’nin Başbakan’a verdiği cevap”, **Ulus**, 30 Temmuz 1950, 3.

⁴⁸⁶ Erim, “Hükümetin son kararı”, **Ulus**, 27 Temmuz 1950, 3.

⁴⁸⁷ Erim, “Kore’ye yardım meselesinde CHP’nin düşüncesi”, **Ulus**, 29 Temmuz 1950, 1, 3.

CHP’li İlhami Sancar, partisinin görüşlerini devlet hukuku ve Anayasa bakımından ortaya koyarken, hükümetin meseleyi hukuk alanının dışına taşımasından şikâyetçidir. Oysa Sancar’a göre, bu meselenin Meclis’te tartışılmasını savunmak ya da BM’de ortak bir savunma sisteminin kurulmasını istemek, muhalefetin en doğal hakkıdır⁴⁸⁸:

“Bilindiği gibi partimiz bu mevzuu devletler hukuku ile Anayasa bakımından mütalaa ederken, Başbakan ve Dışişleri Bakanı söylentileri tahrif ederek, hukuk sahası dışına çekmiş ve Partimize yeni bir hücum vesilesi itihaz etmiştir. Bu meselenin Büyük Millet Meclis’inde görüşülmesi gerektiğine muhalif partiler ile istişarenin lüzumlu olduğunu söylemek ve Birleşmiş Milletlerin müşterek savunma sistemini daha müessir kılmaya matuf telkinlerde bulunmak, Partimizin tabii bir hakkı ve vazifesidir. Bunu hiddetle ve devlet adamlığı vasfına yakışmayan haksız ve ağır sözlerle karşılayanlara, umumi efkâr önünde esefle teessürlerimizi bildirmek isterim, hele Dışişleri Bakanının beyanatından milli meselelerde büyük tecrübe kazanmış partimizi Barışseverle Cemiyeti ile yan yana getirmeye çabalaması, görüşlerimize iktidar adamına verilen cevapların mahiyetini açıkça ortaya koymaktadır”.

Kore Savaşına katılım ile Atlantik Paktına üyelik arasında bağlantı kuran Erim, Türkiye’nin yüklendiği “ağır fedakârlığın” karşılığını alması gerektiğini vurgulamaktadır⁴⁸⁹:

“Öyle ümit olunur ki, Kore’ye 4500 kişi göndermekle, diğer devletlerle ki, asla, Türkiye’nin milletlerarası tesanüt yolunda muazzam ve ağır fedakârlık yaptığı Amerika ve diğer Atlantik Paktı devletlerince takdir edilsin. Milletlerarası münasebetlerde, menfaatin her düşünceden evvel geldiği malumdur. Türkiye Amerika tarafından sarıh bir teminata çoktan hak kazanmıştır. Bu memleket, feda edilecek ileri bir karakol sayılmamalıdır. Bilakis, esaslı yardım gördüğü takdirde, tecavüzü sonuna kadar karşılayabilecek bir kuvvettir. Binaenaleyh, Amerika’nın ve diğer Birleşmiş Milletler üye devletlerinin Türkiye’yi esaslı surette takviye etmekte büyük menfaatleri vardır”.

Erim sırf milli birliği sağlamak gerekçesiyle, hükümetin her kararını desteklemelerinin mümkün olamayacağını belirtmektedir. Menderes’in muhalefetteyken CHP’nin dış politikasını desteklemiştik iddiasını ise çelişkili bulmaktadır. Erim’e göre, aynı Menderes, CHP’nin iktidar dönemindeki dış politikasını “miskin, savsaklayıcı ve uyuşuk” gibi sıfatlarla nitelendirmiştir⁴⁹⁰:

“Dış politikada, DP muhalefette iken Halk Partisini destekledi, iddiasına gelince; Bay Menderes’in garip bir mantığın esiri görünmektedir. CHP’nin takip ettiği dış politika DP’nin kanaatine isabetli bir politika idi ise, desteklemekten başka ne yapabilirlerdi? Doğru ve memleket menfaatine uygun saydıkları bir gidişi sırf muhalefet etmiş olmak için tenkit mi edeceklerdi? Yoksa CHP’nin dış politikasını, aslında isabetli bulmadıkları halde sırf, milli birlik var, desinler diye mi desteklediler? Bizzat Bay Menderes’in ve yakın arkadaşlarının son zamanlarda, CHP’nin o zaman ki dış politikasını, “miskin, savsaklayıcı, uyuşuk” gibi sıfatlarla tezyif ettiklerine bakılınca, bu hususta kati hüküm vermek güçleşmektedir. Dün mü samimi değil diler, bugün mü yapmacık yapıyorlar? Bay Menderes’in ifade tarzına bakılırsa, DP liderleri sırf birlik var densin diye CHP’ni dış politikada tasvip etmişlerdir. Eğer bu anlayış doğru ise cevabımızı söyleyelim: Dış politikada aslında birlik olmadığı halde birlik vardır demekle, memlekete hiçbir menfaat temin edilemez”.

Ancak Türk Tugayı’nın giriştiği savaşların ülke genelinde yarattığı ‘övünç havası’,

⁴⁸⁸ “İlhami Sancar’ın demeci”, **Ulus**, 2 Ağustos 1950, 3.

⁴⁸⁹ Erim, “Dünya Barışı ve Türkiye Güvenliği”, **Ulus**, 3 Ağustos 1950, 4.

⁴⁹⁰ Erim, “Dış politikada birlik”, **Ulus**, 27 Ağustos 1950, 5.

CHP’li siyasetçileri ve yazarları da etkisi altına almıştır. Örneğin, bu dönemde hükümete yönelik sert üslubuyla dikkat çeken Erim bile, hükümetin dış politikada her adımının desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır: “Milli menfaatlerimiz her mülhazanın üstünde tutulmalıdır. Güzel jestler, mukabil menfaatler, gerektirmedikçe, güzel sözlerden başka bir kazanç sağlamaz. Memleket menfaatlerini titizlikle koruma yolunda hükümetin atacağı her adımı desteklemek her Türk’ün baş vazifesidir”⁴⁹¹.

Yalçın’ın kaleme aldığı “*Mehmetçikler*” başlıklı yazı, Soğuk Savaş terminolojisinin muhalefet yazarlarının söylemlerine nasıl yön verdiğini ortaya koymaktadır Yazıda ilk olarak, Batı dünyasıyla olan ‘ideolojik birlikteliğin’, geçmişte yaşanan tüm olumsuzlukları ortadan kaldırdığı belirtilmiştir. Öyle ki, “insanlık davasının müşterek” savunucuları, Kore’de “sulh ve adalet uğruna” yan yana savaşmışlardır. Çanakkale’de “centilmence” savaşan “ Türk ile İngiliz, şimdi dost ve müttefik” olarak geleceklerini birbirlerine bağlamışlardır. Bu dostluğa, ABD de katılmıştır. Yalçın’a göre, artık dünya tek bir cepheden oluşmaktadır. Bunlar “medeniyet ve vahşet cephesi”dir. “Medeniyet ordusu” tarafından “Kore’de ve Çin’de ezilecek düşman, Türkiye’ye taarruza geçecek düşmanın kuvvetinden eksilmiş olacaktır.”⁴⁹²:

“Kore’de muharebenin bir safhasında, Türk’ü, Amerika’lıyı, yan yana kızılırla boğuşurken görüyoruz. Bir İngiliz kuvveti de onları takviyeye geliyor. Türk, Amerikalı, İngiliz: silah arkadaşları; insanlık davasının müşterek müdafileri. Büyük sulh ve saadet ideali uğrunda Türk, Amerikan ve İngiliz kanı birbirlerine karışıyor. Sert muharebe hayatının fedakârlıklarını paylaşıyorlar. (...) Birinci cihan harbinde İngilizlerle Çanakkale’de karşılaştık, dövüştük. Bu bir centilmenler savaşı idi. Kalplerde acı bir his, kin ve nefret değil, takdir ve hürmet hatıraları bıraktı. Birbirlerini anlayan Türk ile İngiliz şimdi, dost ve müttefik, hayat ve istikballerini birbirlerine bağlamışlardır. Kore’de Birleşmiş Milletler ordusu içinde Amerikalılarla en müşkül günlerde yapılan silah arkadaşlığı Türk-İngiliz ittifakına düşman karşısında dökülen kanların yazdığı fiili bir ittifak ve dostluk daha ilave etti; Amerika. Aramızda bir Fransız eksik. Eğer onun içişleri kızıl tahrikçilerin faaliyetleri yüzünden bu kadar istikrarsız olmasa idi, şüphe yok ki Kore cephesinde cesur ve fedakâr bir müttefikimiz daha bulunacaktı”.

Bunun yanında 7 Aralık 1950 “Birleşmiş Milletler emrine verilmek üzere askeri birlikler halinde yabancı ülkelere gönderilecek ordu mensuplarının aylık ücretleriyle çeşitli istihkakları ve birliğin sair masrafları hakkındaki kanun tasarısını” görüşmek üzere toplanan Meclis’te, asker gönderme kararının bir süre için unutulmuş olan hukuki boyutu, yeniden tartışmaya açılmıştır. CHP Grubu Başkan vekilleri Avni Doğan ile Faik Ahmet Barutçu’nun konuşmaları, Meclis’teki gerilimi arttırmıştır.

⁴⁹¹ Erim, “Dünya durumu ve milli menfaatlerimiz”, **Ulus**, 2 Aralık 1950, 5.

⁴⁹² Yalçın, “Mehmetçiklerimiz”, **Ulus**, 4 Aralık 1950, 1.

“Biz Meclissiz iş görme şeklinin aleyhindeyiz” şeklindeki görüşlerini yineleyen konuşmacılara karşılık olarak, Menderes “Barutçu’nun fikirlerine kıymet vermek lazım gelseydi Kore’ye asker göndermemeliydik” demiştir. DP Grubu adına söz alan Cezmi Türk üslubunu sertleştirerek, “Ey gafiller siz hükümeti yıpratalım derken, kahraman yapıyorsunuz” ifadesini kullanmıştır. Türk “bizi formalist hukukçu gözüyle vurmaya kalkıyorsunuz.” diyerek, muhalefeti olayların gerisinde kalmakla suçlamıştır. Buna karşılık Barutçu “biz diyoruz ki alınan kararların Meclisçe tasdik edilmesi lazımdır. İktidar diyor ki, buna lüzum yoktur. İşte fark burada, metot ve tatbikattadır.” ifadesiyle, CHP’nin Kore konusuna ilişkin yaklaşımını yinelemiştir⁴⁹³.

Sonuç olarak, CHP sözcüleri Kore Savaşı üzerinden “Dış Politika”nın esasına değil, karar alma sürecinin işleyişine karşı olduklarının altını çizmişlerdir. CHP sözcüleri, karar alma sürecinde, Meclisin devre dışı bırakmasını sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Hükümetin dış politika yapım sürecinin tekeline alma stratejisini etkizileştirmek için, “milli dış politika” söylemini devreye sokmuşlardır. “Milli” sıfatını, “devlet aklı”nı temsil etme mücadelesinde araçsallaştırmışlardır.

4.3 Bağdat Paktı’na Bakış

DP iktidarının Orta Doğu’da izlediği “*Big Brother*” politikasının en önemli ayaklarından birini, Bağdat Paktı oluşturmuştur. DP’li karar vericiler bölgede, Arap ülkelerini de kapsayan güçlü bir savunma ve işbirliği paktının kurulması durumunda Sovyetler Birliği’nin buradaki etkinliğinin zayıflayacağını düşünmüşlerdir. Buna ek olarak, DP hükümeti bu amaçla kurulan bir savunma paktına merkezinde yer alarak, “hür dünya” içerisinde ki konumunu güçlendirmek istemiştir. Böylelikle Batı dünyasından daha fazla yardım alabileceğini ve içeride ekonomik bakımdan rahatlayacağını varsaymıştır.

4.3.1 “Kuzey İttifakı” Düşüncesi ve Türkiye’nin Tutumu

Dwight David Eisenhower’ın Ocak 1953’te iktidara gelmesiyle, ABD’nin Orta Doğu politikasında yeni bir dönem başlamıştır. Orta Doğu Komutanlığı ve sonrasında Orta Doğu Savunma Örgütü gibi İngiltere’nin öncülüğünde gerçekleşen bölgesel girişimlerin başarısızlığı, Eisenhower yönetimini bölgede daha fazla inisiyatif almaya itmiştir. ABD’li karar vericiler, Sovyetler Birliği’nin söz konusu durumdan

⁴⁹³ “Hükümet Meclis’ten açık bono istedi”, **Ulus**, 7 Aralık 1950, 5.

yararlanmasını önlenmek ve Batı'nın Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak için bölgede yeni bir savunma örgütünün kurulması gerektiğini düşünmüşlerdir. Böyle bir organizasyonun, ancak bölge devletlerinin gönüllü desteği ile başarıya ulaşabileceğini düşünen Washington yönetimi, Orta Doğu ülkeleriyle diplomatik temaslarını yoğunlaştırmaya karar vermiştir.

Bu doğrultuda, yeni Dışişleri Bakanı John Foster Dulles Orta Doğu Güvenlik sorumlusu Harold Strasses ile birlikte 11–28 Mayıs tarihleri arasında, Orta Doğu ve Güney Asya ülkelerini kapsayan bir geziye çıkmıştır. Arap devletlerinin İsrail'e yönelik tepkilerini dikkate alan Dulles ziyaretlerinde, Arap-İsrail çatışmasında daha dengeli bir politika izleyecekleri mesajını vermiştir. ABD Dışişleri Bakanı ayrıca Süveyş meselesine de değinerek, İngiltere'nin Süveyş'teki üslerini boşaltmasından yana olduklarının altını çizmiştir. Böylece, İngiltere ve Fransa yüzünden, ABD'nin bölgede sömürgeci bir devlet olarak algılanmasını önlemek istemiştir⁴⁹⁴.

Dulles gerçekleştirdiği temaslarda, Mısır, Suriye, Ürdün gibi Arap ülkelerinin başlıca tehdit olarak Sovyetler Birliği'ni değil, İsrail'i gördüklerini gözlemlemiştir. Buna karşılık, Kuzey Kuşağı olarak tanımlanan Irak, Türkiye ve bazı bölge devletlerinin öncelikli tehdit olarak Sovyetler Birliği'nin algıladıklarını görmüştür. 1 Temmuz 1953'de Dulles Ulusal Güvenlik Konseyinde yaptığı konuşmada, Sovyetler Birliği'ne karşı, Orta Doğu'da bir pakt kurulmasının zorunluluğuna işaret etmiştir. Dışişleri Bakanı bölgeye ilişkin gözlemlerine dayanarak, kurulacak paktın en azından bir süreliğine sadece Kuzey Kuşağı devletlerini içerebileceğini dikkat çekmiştir⁴⁹⁵.

Arap ülkelerini ikna etmenin zorluğunu gören ABD yönetimi, Orta Doğu "savunmasına" yönelik girişimlerini zamana yaymayı uygun görmüştür. Ancak özellikle Türkiye'nin bu konudaki ısrarlı tutumu, paktın kurulma sürecini hızlandırmıştır⁴⁹⁶. DP yönetimi "Kuzey İttifakı" düşüncesinin pratiğe geçirilmesiyle, ülkenin jeopolitik öneminin artacağını düşünmüştür. Ankara böylelikle Türkiye'nin hem Batı ittifakı içerisindeki konumunun güçleneceğini hem de ABD'den daha fazla ekonomik yardım alabileceğini ön görmüştür. Zaten Sovyetler Birliği'nin etkinliğini engellemeye yönelik her türlü fikre sıcak bakan Menderes hükümeti, "Kuzey İttifakı"

⁴⁹⁴ Sever, **age**, 107–108.

⁴⁹⁵ Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "1945–1960 Orta Doğu'yla İlişkiler", c.1, **Türk Dış Politikası**, 620–621.

⁴⁹⁶ Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945–1970)**, (Ankara: Sevinç Yayınları, 1972), 53.

düşüncesinin en aktif destekleyicilerinden biri olmuştur⁴⁹⁷.

Nitekim Dulles bölge ziyaretleri sırasında, 25–27 Mayıs tarihlerinde Ankara’da kalan ABD Dışişleri Bakanı, Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Bayar’la görüşmüştür. Yapılan temaslarda Menderes Orta Doğu’da kurulması muhtemel bir savunma örgütüne, Araplar ülkelerinin en azından kısa vadede katılmasını beklemenin gerçekçi olmadığını kabul etmiştir. Ankara Arap ülkelerinin ve kamuoyunun desteğini alma sürecinin uzun sürebileceğini dolayısıyla bölgede süresiz bir güç boşluğunun oluşabileceğini düşünmüştür. Böylelikle Menderes yönetimi bölgede kendilerinin öncülüğünde, bir güvenlik örgütlenmesinin vakit kaybetmeden kurulması gerektiğine işaret etmiştir⁴⁹⁸.

1953’ün sonlarından itibaren, ABD yönetimi Türkiye’nin öncülüğünde bir savunma organizasyonun kurulmasını desteklemeye karar vermiştir. Bu doğrultuda, Türkiye’nin Kuzey Kuşağı’nın diğer büyük ülkesi sayılan Pakistan’la bir dostluk anlaşması imzalamasını teşvik etmiştir. Ankara yetmiş milyonluk nüfusuyla Pakistan’ın, Orta Doğu’nun savunmasına insan gücü bakımından büyük fayda sağlayacağı düşünmüştür⁴⁹⁹. 2 Nisan 1954’de imzalanan Türk-Pakistan Dostluk Anlaşmasıyla “Kuzey Kuşağında” yer alan iki ülke, Orta Doğu’da kurulması tasarlanan paktın ilk halkasını meydana getirmişlerdir⁵⁰⁰.

4.3.2 Türkiye’nin Arap Ülkelerini Anlaşmaya Katma Girişimleri

Pakistan’la imzalanan anlaşmanın hemen ardından, DP iktidarı Arap ülkelerinin anlaşmaya katılımını sağlamak için girişimlerini hızlandırmıştır. Hükümet ilk aşamada, Arap dünyasının nabzını tutmak amacıyla, burada görev yapan büyükelçiler ve maslahatgüzarları ile bir toplantı yapmıştır. 12 Temmuz 1954’te, Menderes’in başkanlığında yapılan toplantı, üç günü Ankara’da, iki günü İstanbul’da olmak üzere, toplam beş gün sürmüştür⁵⁰¹. Toplantılarda söz alan büyükelçiler, görev yaptıkları ülkelerin dış politikasına ilişkin gözlemlerini aktarmışlardır⁵⁰². Türkiye’nin bölgede liderlik rolüne soyunabileceğinin altını çizen katılımcılar, özellikle Mısır’ın ve Suudi Arabistan’ın Türkiye’nin Orta Doğu politikasından duyduğu rahatsızlığa dikkat

⁴⁹⁷ Kürkçüoğlu, Fırat, **age**, 621.

⁴⁹⁸ Sever, **age**, 108–111.

⁴⁹⁹ John C. Campbell, **Defence of the Middle East**, (London: Oxford University Pres, 1958), 50.

⁵⁰⁰ Kürkçüoğlu, **age**, 54.

⁵⁰¹ “Orta Doğu Elçileri Toplantısı”, **Son Havadis**, 14Temmuz 1954, 4.

⁵⁰² Dikerdem, **Orta Doğu’da Devrim**, 106.

çekmişlerdir⁵⁰³.

Toplantıya Kahire maslahatgüzarı sıfatıyla katılan Mahmut Dikerdem anılarında, Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu'nun Mısır'ın anlaşmaya kazanılması için özellikle ısrar ettiğini aktarmaktadır. Dikerdem'e göre, Zorlu bu konuda Irak Başbakanı Nuri Said Paşa'nın tezini benimsemiştir. Bu teze göre, Arap devletlerinin Orta Doğu savunma örgütüne katılmasının yegâne koşulu, Mısır'ın bu projeye dâhil edilmesidir. Buna karşılık, Dikerdem toplantıda Türkiye'yi kendine rakip olarak gören Mısır'ın, pakt fikrine hiçbir şekilde sıcak bakmayacağını Menderes'e ilettiğini ve bu düşüncesinden dolayı Zorlu'nun tepkisini çektiğini belirtmektedir.⁵⁰⁴:

“Başbakan Menderes toplantıyı açış konuşmasında, Türkiye'nin Orta Doğu ve Arap politikasına yeni ve olumlu bir yön vermenin zamanı geldiğine işaret ettikten sonra, sözü elçilere bıraktı ve görevli bulundukları ülkelerin Türkiye ile ilişkileri açısından düşüncelerini öğrenmek istediğini bildirdi. Sırasıyla söz alan büyükelçiler nezdinde, bulundukları Arap devletlerinin dış politikaları üzerinde kısa ve özlü bilgiler verdiler. Sıra bana gelince, “deyim mazur görülürse” en azılı Arap devletinden geldiğimi belirterek, biraz uzun konuşacağımı söyledim ve Mısır'da kurulan yeni rejimin kendime göre bir eleştirisini yaptım. Konuşmamın özeti şu idi: “ (...) Nasır Türkiye'yi Orta Doğu'da kendisine rakip bir devlet olarak görmekte ve Batıların gözündeki Orta Doğu bölgesinin belkemiği sayılan Türkiye'nin yerine göz dikmektedir. Böyle bir muhatabın üzerine varıp, onunla işbirliğine talip olmaktan –hiç olmazsa şimdilik- bir sonuç alınamaz. Türkiye'nin kendi gücüyle dimdik ayakta durup, Araplara örnek olması, onların üzerine varmaması kanımca, en rasyonel tutum olur. (...) Özet olarak diyebilirim ki, Nasır-şimdilik- bizim için umutsuz bir seçenektir. ”Yarım saatten fazla süren konuşmam sırasında Başbakan Menderes'in ilgisinin gittikçe arttığını, hatta önündeki kâğıda notlar aldığını görüyorum, buna karşılık Zorlu'nun sözlerimden pek memnun kalmadığını ara sıra bana fırlattığı bakışlardan anlıyordum. Toplantılar ilerledikçe anlayacaktım ki Zorlu'nun hoşnutsuzluğunun nedeni, Başbakana zorlukla kabul ettirdiği bir teze bilmeden karşı çıkar biçimde konuşmuş olmamdı. Bu tezi Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa hükümetimize telkin etmiş, Türkiye'nin dış politikasına yön verecek güce sahip olan Zorlu da Irak Başbakan'ının görüşünü benimsemişti. Nuri Sait Paşa'nın tezi şu idi: Batılı devletlerin-özellikle Amerikalıların- özlediği bir Orta Doğu askeri paktına Arap devletlerinin katılmasının ön koşulu Mısır'ın bu projeye kazanılmasıdır. Çünkü Mısır günün konjonktürüne göre, Arap milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapmaktadır. Mısır ve onun yeni lideri Cemal Abdülnasır'ın taraftar olmayacağı bir pakta, başka Arap devletlerini girmeye zorlamak, yararsız hatta tehlikelidir. Zorlanacak olursa, Arap dünyasındaki prestijlerini yitirirler ve Arap davasına ihanetle suçlanırlar. Şu halde ilk önce, Mısır üzerinde çalışmak gereklidir. Bir kez Mısır yola girerse, öteki Arap devletlerini pakta almak çok kolaylaşır”.

“Elçiler Konferansı”nın dağılmasından yaklaşık on gün sonra, 27 Temmuz 1954'te İngiliz-Mısır anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla İngiltere, Süveyş Kanalından çekilmeyi kabul etmiştir. Böylece Türkiye ve müttefikleri, Orta Doğu'da yeni bir dönemin başladığını düşünmüşlerdir. Menderes yönetiminin Mısır'ın Orta Doğu savunmasına katılması yönündeki ümitleri artmıştır. DP yönetimi anlaşmanın hemen ardından, Mısır'ı anlaşmaya dâhil etmek için yoğun bir kampanyaya girişmiştir. Bu kampanya kapsamında, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarını izlemeleri için

⁵⁰³ Sever, *age*, 121.

⁵⁰⁴ Dikerdem, *Orta Doğu'da Devrim*, 107–108.

bir grup Mısırlı gazeteci, Türkiye'ye davet edilmiştir.

Bunun yanında, Türk gazeteciler de Kahire'ye giderek, iki ülke arasındaki buzların erimesine yardımcı olmak istemiştir. Ayrıca Menderes Nasır'la kişisel bir görüşme yapmak istediğini açıklamıştır. DP hükümetinin bu süreçte, Mısır'la uzlaşmaya varma isteğini gösteren mesajlardan biri, Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu'nun ağabeyi Rıfki Rüştü Zorlu'nun, Kahire büyükelçiliğine atanmasıdır. Böylelikle bir sene önce, yani Ocak 1954'te, Kahire Türk Büyükelçisi Fuat Hulusi Tugay'ın sınır dışı edilmesiyle kopma noktasına gelen ilişkilerde, yeni bir sayfanın açılacağı mesajı verilmiştir⁵⁰⁵. Ancak Türkiye'nin bu hamleleri, Mısır'la ilişkilerde beklenen yumuşamayı sağlamamıştır.

Mısır'la ilişkileri istenilen seviyeye getiremeyen DP yönetiminin, Irak'ın pakta dâhil olması konusunda daha ümitli olduğu belirtilebilir. Zira Orta Doğu'daki Arap ülkeleri arasında İngiltere ve Türkiye ile en yakın ilişkileri olan devlet Irak'tır. Ayrıca Kuzey'deki Kürt azınlıkla yaşadığı sorun ve Irak Komünist Partisi'nin faaliyetlerinden duyulan rahatsızlık, Irak yönetiminin Sovyetleri bir tehdit unsuru olarak görmesine yol açmıştır. Ancak yine de, Bağdat yönetiminin Batı tarafından teşvik edilen bir savunma örgütüne katılma konusunda tereddütleri vardır. Irak yönetimi özellikle, "Arap milliyetçiliğinin bayraktarlığını yapan" Mısır'ın, bu durumu kendisine karşı bir koz olarak kullanmasından çekinmektedir. Zira Arap dünyasında genel kanı, böyle bir girişimin "İsrail'in statükosunu kabul etmekten" farksız olduğu yönündedir⁵⁰⁶. Ancak İngiliz-Mısır anlaşması, Irak'ın endişesini en azından bir süreliğine ertelemiştir. Irak yönetimi Süveyş meselesinin çözüme kavuşmasının ardından, Batı ile işbirliğinin önünü tıkayan en önemli engellerden birinin kalktığını düşünmüştür⁵⁰⁷.

4.3.3 Türkiye-Irak Anlaşması ve Bölgedeki Yansımaları

İngiltere-Mısır anlaşmasının 'rahatlatıcı' atmosferinde, Türkiye ve Irak Başbakanları 12 Ocak 1955'te Bağdat Bildirisi'ni yayınlamıştır. Bildiride, en kısa zamanda bir Türk-Irak anlaşmasının imzalanacağı ve iki ülkenin bölge içinden ya da dışından gelebilecek saldırılara karşı işbirliği yapacakları açıklanmıştır⁵⁰⁸. Menderes hükümeti

⁵⁰⁵ Sever, *age*, 123–124.

⁵⁰⁶ Kürkçüoğlu, *age*, 54–55.

⁵⁰⁷ *age*, 57.

⁵⁰⁸ "Türkiye ile Irak Arasında Anlaşma, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1955, 7.

anlaşmaya, diğer Arap devletlerinin katılımını sağlamak için girişimlerini hızlandırmıştır. Bu doğrultuda, 14 Ocak'ta Şam'a giden Menderes, Suriye Başbakanı Fariz El Huri ile görüşmüş, aynı gün Beyrut'a geçerek, Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun tarafından kabul edilmiştir⁵⁰⁹. Görüşmelerde Suriye ve Lübnan hükümetleri anlaşmaya doğrudan cephe almasalar bile, pakta katılma konusunda isteksiz davranmışlardır. Özellikle Şam'da, Menderes'in ziyaretinin protesto edilmesi, anlaşmanın Suriye'de yarattığı hoşnutsuzluğu ortaya koymuştur.⁵¹⁰

Lübnan hükümeti ise, ilişkilerin kuvvetlendirilmesi doğrultusunda görüşmelerin devam edeceğini bildirmekle yetinmiştir⁵¹¹. Arap ülkeleri arasında en sert tepkiyi, Mısır yönetimi göstermiştir. Kahire Arap Birliği üyelerini bölgedeki son gelişmeleri değerlendirmek üzere toplanmaya çağırmıştır. 22 Ocak 1955'te gerçekleşen Kahire Konferansı'nda, Mısır Başbakanı Nasır, Türkiye-Irak Anlaşması'nın iptalini öngören ortak bir tebliğin yayınlanmasına çalışmıştır. Nasır "İsrail'in doğudaki en iyi ve en kuvvetli yardımcısının Arap devletleriyle işbirliğinde bulunmak isteyen Türkiye olduğu anlaşılmaktadır"⁵¹² diyerek, Arap devletlerinin İsrail'e olan tepkisini, Türkiye-Irak anlaşmasına yönlendirmek istemiştir. Buna karşılık, Lübnan'ın ve Suriye'nin, Mısır'ın Türkiye-Irak anlaşmasının "ortak bir tebliğ ile takbihi" teklifine mesafeli yaklaşıtları izlenmiştir⁵¹³.

Mısır hükümeti tarafından Başbakan Menderes'in Kahire'ye yapmayı planladığı ziyaretin gerçekleşemeyeceğinin açıklanması, Ankara'da tepkiyle karşılanmıştır.⁵¹⁴ Buna rağmen, Mısır'ın anlaşmaya katılabileceği yönündeki umudunu koruyan Başbakan Menderes, 'alttan alma' politikasını en azından bir süre daha sürdürmeyi öngörmüştür. Basına yaptığı açıklamada, Menderes Nasır yönetimiyle yaşanan gerginliklere rağmen diyaloga her zaman açık olduklarını yinelemiştir: "Zuhur eden müessif sefir hadisesinin tarafımızdan fevkalade mülâyemet ve anlayışla halledilmesinden başlayarak bütün bunlar Türk-Mısır münasebetlerinin takviyesine ne derecelerde ehemmiyet verdiğimizizi açıkça göstermeye kâfidir sanırım. Şu anda ifade edebilirim ki, bugün dahi görüşmek arzu ederlerse nereye ve ne zaman

⁵⁰⁹ "Türkiye-Irak Paktına Suriye'yi de Davet Ettik", **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1955, 7.

⁵¹⁰ "Türk-Irak Anlaşması Üzerine Arap Birliği Bir Tebliğ Yayınlandı", **Son Havadis**, 16 Ocak 1955, 1.

⁵¹¹ "Türk-Lübnan Müşterek Tebliği", **Son Havadis**, 19 Ocak 1955, 5.

⁵¹² "Arap Başbakanları Dün Kahire'de Toplandı", **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1955, 7.

⁵¹³ "Türk-Irak Paktının takbihini isteyen Mısır yalnız kaldı", **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1955, 1.

⁵¹⁴ "Mısır, Menderes'in Ziyaretini Kabul Edemeyeceğini Açıkladı", **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1955, 1.

isterlerse derhal gitmeye hazır bulunuyoruz”⁵¹⁵.

Türkiye-Irak bildirgesine yönelik tepkiler sürerken, Türkiye ve Irak pakta son şeklini vermek için girişimlerini hızlandırmıştır. Irak hükümeti başlangıçta, kurulacak savunma paktının amaçlarının sınırlı olmasını istemiştir. Iraklı yöneticiler savunma alanında bilgi alışverişini ve kurmay görüşmelerini kolaylaştıracak, savaş malzemelerinin transit geçişine izin verecek, bir anlaşmanın yeterli olacağını düşünmüştür. Ancak Menderes’in ısrarcı tutumu ve ABD ile İngiltere’nin devreye girmesi neticesinde, 24 Şubat 1955’te Bağdat Paktı olarak bilinen Türk-Irak Karşılıklı İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.

Özellikle Mısır yönetimi anlaşma aleyhine yoğun bir kampanya başlatmıştır. Mısır hükümetinin yarı resmi organı *El-Cumhuriya* gazetesi, Menderes yönetiminin politikalarının Hitler’i ya da Osmanlı yayılmacılığını hatırlattığını yazmıştır⁵¹⁶. Şam yönetimi de, Mısır’ın tutumunu destekleyerek Bağdat Paktını protesto etmiştir. Mısır ve Suriye hükümetleri, Bağdat Paktı’na alternatif bir savunma paktı oluşturmak için harekete geçmiştir⁵¹⁷. Başlangıçta, Türkiye-Irak anlaşmasına belirgin bir tepki göstermeyen Suriye’nin bu tavrı, Menderes yönetimini hayal kırıklığına uğratmıştır. Türkiye geri adım attırabileceği umuduyla, Şam yönetimi üzerinde bir baskı politikası uygulamaya başlamıştır. Bu doğrultuda, Suriye’ye verilen notada gelişmelerin yakından takip edildiği, “daha ileri inkişaf lar müzahir edilecek olursa, Türkiye-Suriye münasebetlerinin istikbali bakımından endişe” duyulabileceği belirtilmiştir⁵¹⁸.

Ancak Suriye Dışişleri Bakanı basına verdiği demeçte “Bağdat Paktı fiyaskodur” diyerek, Suriye’nin tutumunda bir değişiklik olmayacağı mesajını vermiştir⁵¹⁹. Bağdat Paktı’na bir diğer tepki de, İsrail’den gelmiştir. İsrail Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada, benzer anlaşmalarda geleneksel olarak, tarafların uluslararası sorunların çözümünde güce ya da güç kullanma tehdidine başvurmaktan kaçınacağı hükmünün bulunduğunu hatırlatmıştır. Ardından söz konusu anlaşmada, böyle bir yükümlülüğün yer almadığına dikkat çekmiştir⁵²⁰.

⁵¹⁵ “Mısır’ın Takındığı Tavra Karşı Menderes’in Beyanâtı”, **Son Havadis**, 22 Ocak 1955, 7.

⁵¹⁶ Baruch Gilead, “Turkish-Egyptian Relations 1952–1957”, **Middle Eastern Affairs**, c.10, s. 11, (1959): 361.

⁵¹⁷ “Suriye Dün Mısır ile Bir Anlaşma İmzaladı”, **Cumhuriyet**, 4 Mart 1955, 1.

⁵¹⁸ “Suriye hükümetine dün nota verdik”, **Cumhuriyet**, 11 Mart 1955, 7.

⁵¹⁹ “Suriye Notamıza Samimi Olmayan Bir Cevap Verdi”, **Cumhuriyet**, 17 Mart 1955, 7.

⁵²⁰ Fırat, Kürkcüoğlu, **age**, 624.

4.4 CHP'nin Tutumu

CHP kadroları Orta Doğu'da içerisinde Türkiye'nin de yer alacağı bir savunma örgütünün kurulması fikrine sıcak bakmışlar ve Bağdat Paktı ile bölgede “demokrasi cephesi”nin güçleneceğini varsaymışlardır. Ancak Bağdat Paktı dolayısıyla Türkiye'nin bölgede güvenliğini tehlikeye atacak askeri kayıtlara girmemesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bunun yanında, Bağdat Paktı'nın kuruluşuna ilişkin destek açıklamalarının, içeride iktidar partisiyle yaşanan “bahar havası”nı destekleyen bir rol oynadığı gözlemlenmiştir. Daha açık bir ifadeyle, Bağdat Paktı konusundaki bu görüş birliği, iç siyasette Erim'in “Gandi politikası” adını verdiği hükümetle uzlaşma siyasetinin yürütülmesini kolaylaştıran bir etki yaratmıştır.

4.4.1 Türkiye-Irak Anlaşması

Bağdat Paktı'nın kurulması yönündeki girişimler devam ederken, CHP'nin kendi iç sorunlarıyla meşguldür. 2 Mayıs 1954 seçiminin yarattığı hayal kırıklığını üzerinden atamayan parti kadroları arasında, ciddi bölünmeler yaşanmaktadır. Seçim sonuçlarından dolayı partide herkes birbirini suçlarken, parti kadrolarının ve politikalarının değiştirilmesinin gerekliliğinden söz etmektedirler.

26 Temmuz 1954'te toplanan 11. Kurultay'da, Kasım Gülek'in yeniden Genel Sekreter seçilmesinin ardından, *Halkçı* gazetesinin sahibi Nihat Erim Gülek'e açıktan cephe almıştır. Gazetesi aracılığıyla Gülek'e karşı, “açık mücadeleye başlama zamanının geldiğini” belirten Erim'in, CHP içindeki muhalefetini gittikçe sertleştirdiği izlenmektedir. Buna karşılık, Erim'in bu süreçte iktidara karşı daha yumuşak bir üslup benimsediği görülmektedir. “İktidarla muhalefet arasında işbirliği yapılmasını ve arkada kalan kavgaların unutulmasını” isteyen Erim, “Gandi politikası” adını verdiği, bir uzlaşma politikasının yürütülmesini öngörmektedir. Öyle ki, Bila'ya göre 1954 seçimlerinden sonra “*Halkçı* gazetesinde muhalefetin “m” sini görmek mümkün” değildir. Ancak Erim'in muhalefet stratejisinin, parti içindeki huzursuzluk ve gerilimi üst seviyeye taşıdığı gözlemlenebilir. Örneğin, Parti Meclis'inde, Erim'in “Gandi politikasına” yönelik eleştirilerin gittikçe sertleştiği dikkat çekmektedir. Yapılan yorumlarda, “*Halkçı*'nın Nihat Erimiyle, *Zafer*'in Mümtaz Faik Fenik'i arasında bir fark kalmadığı” vurgulanmaktadır⁵²¹.

⁵²¹ Bila, *age*, 287–289.

Dolayısıyla Türkiye-Irak anlaşmasının imzalandığı günlerde, “Partiler arasında bahar, CHP içinde fırtına”nın yaşandığı belirtilebilir. Öyle ki, iktidara karşı takındığı ılımlı tavır, parti kulislerinde Erim’in iktidardan büyükelçilik istediği ve *Halkçı*’ya verilen yüzbin liralık para cezasının kaldırılmasını talep ettiği türünden yorumlara neden olmuştur⁵²². Tüm bu eleştirilere rağmen, dış politika alanında izlenen muhalefet stratejisine yönelik parti içerisinde, eleştirel bir sesin yükselmediği söylenebilir.

Tersine *Halkçı*, *Son Havadis*, *Dünya*, *Akis* gibi CHP’ye yakın yayın organlarında, Bağdat Paketi’nin kurulma sürecine ilişkin, hükümetle benzer bir yaklaşımın benimsendiği gözlemlenmektedir. CHP sözcüleri Türkiye’nin “kızıl tehdide” karşı, bölgesel bir savunma örgütünün içerisinde yer almasını desteklemektedirler. Örneğin Genel Sekreter Gülek’e göre, “Orta Doğu’daki son gelişmeler muvaffakiyet için büyük ümitler doğurmaktadır”⁵²³.

Hatta partide Gülek’in ABD’de yapacağı temaslarda, “batılı, serinkanlı, ulusal çıkarları parti düşüncelerinden üstün tutan, dış politikada iktidarla uyumlu bir muhalefetin 2 numaralı adamı olarak” konuşması gerektiği telkininde bulunulmuştur⁵²⁴. Genel Sekreter’in bu tutumu, iktidar partisi tarafından memnulukla karşılanmıştır. Başbakan ABD’ye çektiği telgrafta, Gülek’in açıklamalarını takdirle karşıladıklarını belirtmiştir: “Birleşik Amerika’daki ilk konuşmanızı gazetelerde memnuniyetle okudum. Bu konuşmanın memleketimiz için ancak hayır getireceğinde şüphe yoktur. Büyük bir milletin mensubu bulunmanın telkin ettiği haysiyet duygusu ile hareket etmek hepimiz için şerefli bir vazife olduğu kadar memleketimiz için de maddi, manevi kuvvet kaynağı teşkil eder. Bu yolda güzel muvaffakiyetlerinizi ve beşaretli haberlerinizi memleket elbette memnulukla karşılayacaktır”⁵²⁵.

Erim ise *Bağdat Tebliği*’ni, “iktidar muhalefet tefriki yapılmaksızın milli bir iftihar vesilesidir” olarak tanımlamaktadır⁵²⁶. Bu noktada, Erim’in partisinin Bağdat Paketi’ne yönelik desteğini “Gandi politikası”nın yürütülmesinde, bir strateji olarak devreye soktuğu söylenebilir. Bu stratejinin bir diğer kurucu ismi, İnönü’dür. Parti

⁵²² “Partiler Arasında Bahar, CHP İçinde Fırtına”, *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1955, 1.

⁵²³ “Kasım Gülek’in Amerika’da İlk Konuşması”, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1955, 7.

⁵²⁴ Toker, *DP Yokuş Aşağı*, 74.

⁵²⁵ “Menderes’in Gülek’e Telgrafı”, *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1955 1,3.

⁵²⁶ “Erim, “Dış ve İç”, *Halkçı*, 24 Ocak 1955, 1.

içerisinden yükselen eleştirilere rağmen, İnönü'nün bu süreçte, Erim'in arkasında durarak, iktidarla diyalog kapılarını açık bırakmak istediği görülebilir⁵²⁷. İnönü'nün böylelikle, iktidarın baskıları karşısında partisinin manevra alanını, yumuşak muhalefet usülleriyle genişletmeyi amaçladığı belirtilebilir. Bağdat Paktı'na ilişkin destek açıklamaları, bu siyasi gereksinim doğrultusunda değerlendirilebilir.

Bununla birlikte, İnönü Orta Doğu politikasında temkini elden bırakmamak gerektiğini, her fırsatta yinelemiştir. İnönü öncelikle Türkiye'nin bir NATO üyesi olduğunu hatırlatarak, Türk-Irak Paktının, bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır⁵²⁸. Partinin Grup toplantısında yaptığı açıklamada, Türk-Irak Paktında askeri kayıtlara girilmesinin, ciddi güvenlik sıkıntılarına yol açabileceği uyarısında bulunmuştur⁵²⁹:

“İsmet İnönü bilhassa, Başbakan'ın Orta Doğu'daki durumu, varabilecek muhtemel ahitler zaviyesinden de ele alan İsmet İnönü, bu bölge memleketlerinden Türkiye'nin bir yardım beklemesinin bahis konusu olamayacağını belirttikten sonra, askeri kader birliğini tazammun eden kayıtlara girilmesi halinde, memleketimizin NATO bünyesinde yer almış olması ve burada bizzat Sovyetlerle karşı karşıya gelinmesi ihtimalleri dolayısıyla, kaçınılması müsait olacak bir hareket şeklinde ifade etmiş”.

İnönü *Bağdat Tebliği*'ni eleştirdiği yönündeki haberler üzerine, görüşlerine açıklık getirme ihtiyacı duymuştur. Genel Başkan ilk olarak, Bağdat Anlaşması'na hiçbir şekilde karşı olmadığını altını çizmiş ve Orta Doğu'da “demokrasi cephesinin” genişlemesi için Arap devletleri ile “ahenkli bir yol” tutturmanın önemini vurgulamıştır. Ancak yeni bir ittifak içerisine girerken, Türkiye'nin NATO'daki hak ve görevlerini göz önünde bulundurulmasının zorunluluğuna dikkat çekmiştir⁵³⁰:

“Grubun hususi bir toplantısında, bugünkü dış meseleleri tetkik ettik. Arap memleketleriyle Orta Doğu'nun emniyeti hususunda bir müşterek harekete taraftarım. Orta Doğu'nun emniyetinde ilk ameli ve en büyük vazifeler Türkiye'ye tevaccüh ediyor. Demokrasi cephesi için olduğu kadar, Türkiye'nin de yakın emniyeti için Arap memleketlerinin demokrasi cephesi ile ahenkli bir yol tutmalarında fayda vardır(...) Biz Garp devletleriyle karşılıklı taahhütlerle ittifak halindeyiz. Her yeni ittifakta biz hususiyle NATO'daki haklarımızı ve vecibelerimizi göz önünde bulundurmaya mecburuz. Bu da Balkan ittifakında olduğu gibi tabii görünmek icap eder. Ve kuvvetle ümit ederim ki Irak devlet ricali bu hususta anlayışla davranacaklardır”.

Erim'e göre, İnönü'nün yukarıdaki sözleri, iktidarla muhalefetin Orta Doğu politikasında, benzer görüşlere sahip olduklarını göstermiştir. İnönü Orta Doğu'nun güvenliğini sağlanmasında, Türkiye'nin öncü bir rol oynayabileceğini kabul etmiştir. Ancak İnönü'ye göre, NATO üyeliği kapsamındaki hak ve yükümlülüklerin Türkiye-Irak anlaşması için geçerli olup olmadığı önemli bir konudur. Erim'e göre, üye

⁵²⁷ Bila, **age**, 291.

⁵²⁸ “İnönü Dış Politika Üzerine Konuştu”, **Halkçı**, 2 Şubat 1955, 1.

⁵²⁹ “Dış Politika Tenkit Edildi”, **Son Havadis**, 2 Şubat 1955, 7.

⁵³⁰ “Dış Politikaya Dair İnönü'nün Demeci”, **Halkçı**, 3 Şubat 1955, 1.

devletlerden birinin saldırıya uğraması durumunda, ötekilerin yardımını öngören NATO anlaşmasının 5.maddesi, Türkiye-Irak Paktı bağlamında işletilebilir mi? sorusu dikkate değerdir⁵³¹:

“Irak’la varılan anlaşma CHP Genel Başkanı’nın dün yayınlanan demecinden sonra, Türkiye yönünden büsbütün kuvvetlenmiş sayılır. Zira muhalefet lideri güdülen politikaya ve varılan neticeye uygun bir görüş ortaya koymuştur. Gerçekten İsmet İnönü’nün sözlerinde belli başlı şu noktalar dikkat çekiyor:

- Orta Doğu’nun emniyeti için bir müşterek harekete taraftardır.
- İlk ameli ve büyük vazifenin Türkiye’ye düştüğü
- Arap memleketlerinin demokrasi cephesi ile ahenkli bir yol tutmalarında fayda olduğu
- Irak’ın Türkiye’nin gözünde önemli bir yeri bulunduğu. İki devlet arasında karşılıklı dostluk ve itimadın 30 yıldır bozulmadan devam ettiği.
- Arap devletleriyle ilk önce Irak’la anlaşma yapılmasının tabii bir tekâmül olduğu.

CHP Başkanının demecinden çıkardığımız bu düşünceler, hükümetle muhalefetin müşterek olduğu noktaları ortaya koyuyor. A. Menderes hükümetinin Orta Doğu politikasının bu görüşle tam bir ahenk halinde olduğu tereddütsüzce söylenebilir. Yalnız İnönü’nün sözleri bu kadarla kalmıyor. Muhalefet lideri ihtiyati mahiyette bazı mülahazalar öne sürüyor: “Ajans haberlerine göre, muahedenine henüz takarrür etmiştir. Kaleme alındığı zaman siyasi ve askeri vecibeler ifade olunacaktır. İcap ederse, fikrimizi sarıh maddeler üzerinden söyleriz” diyor. Batı devletleriyle karşılıklı taahhütlerimizi, NATO’daki hak ve vecibelerimizi hatırlatıyor. Irak’ın bunları anlayışla karşılayacağını ümit ettiğini, ilave ediyor. İnönü’nün bu sözlerinden biz şunu anlıyoruz:

Türkiye NATO’nun üyesidir. NATO anlaşmasının 5.maddesi, bir üye tecavüz karşısında kaldığı takdirde, ötekilerin yardımını gerektiriyor. Ayrıca yardımın cinsini, şeklini ve miktarını her üye kendisi tayin edebilir. Yani tecavüze mutlaka silahla mukabele mecburiyeti hukuken yoktur. Bu, NATO üyelerinden birine tecavüz edildiği takdirde böyledir. Yani, yalnız, tecavüze uğrama halindedir ki, müphem de olsa bir yardım göz önünde tutulmuştur. Fakat tecavüz doğrudan doğruya NATO üyesine değil de, üye olmayan bir devlete, mesela Irak’a yapılırsa ve Türkiye – onunla imzalayacağı ittifak dolayısıyla- Irak’ın imdadına koşarsa, NATO devletleri Irak’ın yanında yer alacaklar mıdır? CHP Genel Başkanı’nın hatırlatmak istediği konulardan biri budur sanırız.”

Erim “*Günlükler*”inde, “Gandi politikası” sayesinde, Menderesle “doğrudan doğruya temas” sağlandığını, böylece olası yanlışları engelleme imkânı doğduğunu belirtmiştir. Ayrıca Menderes’in “maksat ve niyetlerini önceden” anlayabildiğini ve kendi düşüncelerini vasıtasız duyurabildiğini aktarmıştır.⁵³² Örneğin, Menderes Bağdat Paktı’nı imzalamak için Irak’a gideceğini en yanındakilere bile söylemezken, kendisinin bundan haberdar olduğunu ifade etmiştir. Böylece muhalefetin bu konudaki söyleminin, yanlış bilgiler üzerine inşa edildiğini gözlemleyebildiğini vurgulamıştır⁵³³:

“Dün akşam bizim evdeki yemekte fazla politika konuşulmadı. Daha ziyade afakî mevzular üzerinde duruldu. Ben “şekilde nazik ola ola, esastaki ihtilafları da zamanla giderebiliriz” dedim Başbakan: “elbette Nihat Bey, elbette.” Yarın Irak’a gideceğini, oraya varıncaya kadar gizli tutacağını söyledi. İnönü iki gün önce bana, “Irak muahedeyi imzalamıyormuş” demişti. Bu bir kere daha gösteriyor ki, yalan yanlış istihbarat üzerine politika çiziyor. Olu mu böyle? (...) Başbakan bizde yemeğe geldiğinden iki gün sonra, 23 Şubat’ta Irak’a gitti. O akşam Türk-Irak paktı imzalandı. Dün Ankara’ya döndü. Gideceğini yemek akşamı bana söylemişti.

⁵³¹ Erim, “CHP Dış Politikada İktidarı Destekliyor”, **Halkçı**, 4 Şubat 1955, 1.

⁵³² Erim, **age**, c. 2, 600.

⁵³³ **age**, 599.

Çarşamba sabahı telefon ettim. “ Memleket için güzel neticelerle geleceğinize eminim” dedim. Az sonra A. Menderes telefonla beni aradı. “ Size veda edecektim. Siz daha evvel davrandınız, yanımda Köprülü ve Fatin de var. Onlar da gözlerinizden öpüyorlar” dedikten sonra, “ Size bir şey soracaktım. Gelecek Çarşamba Balkan Paktı devlet adamları şerefine bir suare vereceğim. İnönü’yü, CHP Grup başkanını ve Genel Sekreterini çağırmak istiyorum. Tabii sizin de teşrifinizi rica edeceğim, ne dersiniz” dedi”.

Nitekim *Akis* dergisi Menderes’in Türkiye-Irak anlaşmasını imzalamak üzere Bağdat’a gitmesini, beklenmeyen bir gelişme olarak yorumlamıştır. *Akis*’in yorumuna göre, Menderes İngiltere Dışişleri Bakanı Eden’in Ankara ziyaretinden önce, paktı imzalamak istemiş, kendisiyle pakt fiilen mevcutken konuşmak istemiştir. *Akis* ayrıca Menderes’in Bağdat ziyaretinden haberdar sayılı insanlardan birinin, Erim olduğuna dikkat çekmiştir. Erim’in dış politika kararlarından birincil derecede haberdar olması, hükümetle kurduğu yakın ilişkinin bir delili sayılmıştır⁵³⁴:

“Başvekil o gün akşam yemeğini, refakatinde “Basın işleri tedvire memur Devlet vekili” Doktor Mükerrrem Sarol olduğu halde, Nihat Erim’in evinde üstadın davetlisi olarak yemişti. Hem de, acaba içinde zehir var mı diye şüpheli aklına dahi getirmeden!- Hâlbuki eğer hadise, bundan dört beş ay evvel vukua gelseydi, doğrusu başvekil yemekleri o kadar ağır tadiyla yiyemezdi. Ama şimdi vaziyet, Nihat Erim’in şahsı itibariyle tamamıyla değişmişti. Nihat Erim’in şahsı itibariyle... Bu yemek de, diğer tabii hareketler gibi, yumuşamanın delili sayılıyordu. Hatta Halkçı bunda öylesine ileri gidiyordu ki, Başvekil Menderes ile Muhalefet lideri İnönü’nün yolda rastlaşıp, birbirlerine başlarıyla hafifçe selam vermiş olmalarından bile, parlak neticeler çıkarıyordu. Tabii memleket bakımından...(...) Yemek esnasında, birçok şeyden ve bu arada dış politikadan da bahsedilmişti. O sırada, seyahat başvekilin zihninde tasarlanmıştı”.

Burada Türkiye-Irak anlaşmasının iki parti arasındaki, “bahar havası”nı besleyen, unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Toker’in İnönü ve Menderes arasında geçen bir olaya ilişkin aktardıkları bunu ortaya koymaktadır⁵³⁵:

“Herhalde 1955 Nisanının 16’sı Cumartesi gecesini kolay kolay unutacak değilim. O sırada bir Irak parlamento heyeti Ankara’da bulunuyordu. Cumartesi gecesi bu heyet şerefine Meclis Başkanı Refik Koraltan’ın daveti vardı. Davet Bulvarı Palas’taydı. İsmet Paşa da davetliydi. Davet erkek erkeğe olduğu için Paşa yalnız gitmişti. (...) Paşa giderken, fazla gecikmeyeceğini söyledi... Vakit gecikti, Paşa gelmedi. Ancak gece yarısı sırasında kapı çalındı. “Ben açarım” dedim ve açtım. Açtım ve hayretten dilimi yutacak gibi oldum. Karşımda İsmet Paşa ile Adnan Menderes duruyordu. Çok neşeli görünüyorlardı. Eminim, çakırkeyiftiler. Birbirlerinin kollarını tutuyorlardı. Adnan Bey “Nasılsın, Metin?” diye sordu. İsmet Paşa Başbakanı içeri girmesini istedi. Fakat Menderes “Başka sefere!” dedi. Şimdi Cumhurbaşkanına çıkacakmış. “Saat geç oldu” diye ilave etti. İsmet Paşa biraz oturabileceğini söyledi. Menderes itiraz etti. “Davet ederseniz, memnuniyetle gelirim” dedi. Paşa sordu: “Söz mü?” Menderes keyifli bir tarzda “söz” dedi... Davette Adnan Menderes, Paşayla çok meşgul olmuş. Beraber dış politika konuşmuşlar. O sıralarda Türkiye ile Arap ülkeleri ve bilhassa Irak arasında yakınlık başlıyordu. Yılın başında Adnan Menderes Orta Doğu’da bir seyahat yapmış, bazı başkentleri ziyaret etmişti. Irak parlamento heyetinin gelişi de o çerçeve içinde oluyordu. Ertesi akşam Irak heyeti onuruna Adnan Menderes’in Ankara Palas’ta resepsiyonu vardı. İsmet Paşa gene davetliydi. Davet gene sadece, erkekleriydi. Menderes bütün konuklarını bırakmış ve saatlerce İsmet Paşayla meşgul olmuş. Davetliler bu hoş manzarayı seyretmişler”.

Dolayısıyla partiler-üstü dış politika anlayışı çerçevesinde, CHP kadroları hükümetin

⁵³⁴ “Muhalefetle iktidarın birleştiği nokta”, *Akis*, c.3, s.40 (1955): 4.

⁵³⁵ Toker, *DP Yokuş Aşağı*, 63- 64.

kurulacak bölgesel savunma örgütünün kapsamını genişletmek için gösterdiği çabaları desteklemişlerdir. Böylelikle “demokrasi cephesinin” Orta Doğu’daki önemli bir kazanım sağlayacağını düşünmüşlerdir. Örneğin, Esmer Bağdat tebliğini, “Yakındoğu barışının korunması ve sağlamlaştırılması” açısından bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Esmer’e göre, bölgedeki diğer devletlerinin de katılımıyla, Orta Doğu’da güçlü bir “emniyet sistemi” kurulacaktır⁵³⁶. Erim ise hükümetin diğer Arap devletlerini anlaşılmaya katma yönündeki girişimlerini desteklemiş, Başbakan’ın gerçekleştirdiği Suriye ve Lübnan ziyaretlerinin önemine işaret etmiştir⁵³⁷:

“Başbakan’ın, Irak, Suriye ve Lübnan’a yaptığı seyahat, Türkiye’nin dış politikası ve güvenliği bakımından fevkalade ehemmiyetlidir. Bağdat’ta neşredilen tebliğ, şimdiden sevinilecek başarılar sağlandığını, ortaya koymaktadır. Ancak, Irak’ın, öteki Arap memleketleriyle münasebetleri bakımından bu işi nasıl sona erdireceği merakla beklenmektedir. Herhalde Adnan Menderes Hükümetinin dış politikasını, her Türk vatandaşı bugünkü gelişmelerinde sempati ile karşılar”.

Cemil Sait Barlas da, Menderes’in Şam ve Beyrut ziyaretlerinin, Türkiye’ye yönelik bazı ön yargıların yıkılmasına katkıda bulunacağını düşünmüştür. Arap kamuoyunun İsrail meselesinden dolayı Türkiye’ye kırılgan olduğun belirten Barlas, bölgedeki temasların arttırılmasıyla bunların ortadan kalkacağını belirtmiştir⁵³⁸:

“Lübnan ile Türkiye arasında, esaslı bir ihtilaf yoktur. Suriye ile münasebetlerimiz zaman zaman kötüleşmiştir. Hududun öbür tarafında hasmane nümayişlerin şahidi olduk. Türk mallarına karşı kötü politika takip edildi. Son zamanlarda, burada da Türkiye’ye karşı dostluk emareleri görülmektedir. Başbakan Menderes’in bu memleketlerde yapacağı herhalde komşu Suriye milletine Türkiye’nin sulh politikası hakkında güvenlik sağlayacaktır. Umumi olarak Arap memleketlerinde İsrail meselesi dolayısıyla, Türkiye’ye karşı bir kırılganlık vardır. Türkiye’nin iyi niyetinden kimsenin şüphe etmeye hakkı yoktur. Kaldı ki, Arap milletleriyle İsrail arasındaki ihtilafa, Türkiye Birleşmiş Milletler statüsün tatbik edilmesini istemiştir. Bizim isteğimiz, İsrail ile Arap milletleri arasındaki ihtilafın da bir an evvel halledilmek suretiyle, Orta Doğu’da mutlak bir sulhun tesisidir. Son ziyaretin bu hususta faydalı olacağını, ümit etmekteyiz”.

Erim Menderes hükümetinin Orta Doğu politikasının, önceki hükümetlerle bir devamlılık gösterdiğine dikkat çekmiştir. Erim’e göre, hükümet böylelikle “Cumhuriyet’in öteden beri yürüdüğü istikamette yeni hamlelere” girişerek, “hür milletler topluluğunun güvenliğini” sağlamaya dönük bir adım atmıştır. Fakat özellikle Suriye ve Mısır yönetimleri, Türkiye’nin bu çabasını sekteye uğratmak için her türlü eyleme başvurmuşlardır. Oysa Erim’e göre, Orta Doğu’da kurulacak olan bir paktın, en fazla bu devletlerin işine yarayacağı açıktır. Çünkü söz konusu ülkelerin, bölge dışından gelecek saldırılara karşı koyamayacağı bir gerçektir. Arap devletlerinin kendilerini savunma konusunda ciddi zaaflarının olduğunu İsrail’le

⁵³⁶ Esmer, “Bağdat Tebliği”, **Halkçı**, 16 Ocak 1955, 3.

⁵³⁷ “Prof Erim’in Ajans Türk ve Devir Mecmuasına Demeci”, **Halkçı**, 16 Ocak 1955, 5.

⁵³⁸ Cemil Sait Barlas, “Türkiye ve Arap Devletleri”, **Son Havadis**, 15 Ocak 1955, 1.

yaşadıkları savaş, bu durumu ortaya koymuştur⁵³⁹:

“Bağdat’ta yayınlanan müşterek resmi tebliğ ve Başbakan Adnan Menderes’le Nuri Sait Paşa’nın bu münasebetle söylediklerinin, aklı başında herkesçe takdirle karşılanacağı sanılırdı. (...) Bu neticeden, asıl Arap Devletlerinin pek memnun kalmaları gerekirdi. Bilindiği üzere, Araplar yedi devlet (Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen) bir arada şimdiki halleriyle önemli askeri kuvvet teşkil edemiyorlar. İsrail tek başına onları yenebilmiştir. Bu durumda, bölge dışından gelecek herhangi bir tecavüz karşısında Arap memleketlerinin istila ve işgale apaçık oldukları meydandadır. Böyle bir tecavüze ilk maruz kalacak devlet de Irak’tır. Türkiye’nin Irakla bir savunma ittifakı imzalamaya razı olması, Irak için fevkalade önemli bir kazançtır. Aynı ittifakın, bütün Orta Doğu devletlerine açık tutulması ise ayrıca önemlidir. Öteki Arap devletlerinin böyle bir neticeden ziyadesiyle sevinç duymaları gerekirdi. Hâlbuki Suriye’ ve Mısır’da bazı ters tepkiler olduğunu derin bir hayretle öğreniyoruz”.

Barlas ise, Türkiye-Irak anlaşmasına tavır alan çevrelerin, İsrail meselesini bir koz olarak kullandığını düşünmektedir. Barlas’a göre, otuz milyonluk Arap dünyasının bir buçuk milyonluk İsrail’le başa çıkamamasının sorumluluğu, Türkiye’ye ait değildir. Üstelik Arap-İsrail çatışması gibi yerel ölçekli anlaşmazlıklar daha genel politik çıkarların önüne geçmemelidir. Ayrıca Arap dünyasının liderliğine soyunan Mısır, Arap ülkelerinin farklı çıkarlara sahip olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Barlas’a göre, “Irak’ın dış politika bakımından maruz kaldığı tehlike” Mısır için geçerli değildir. Dolayısıyla Mısır’lı yöneticiler Pan-Arabizm politikasını bir kenara bırakmalı ve Orta Doğu “realitesinin” farkına varmalıdırlar⁵⁴⁰:

“Arapça konuşan memleketlerden bazıları, Türk-Irak anlaşmasının yapılmasını önlemeye uğraşmaktadır. Bunlar her şeyden evvel İsrail ile olan ihtilafı ileri sürmektedirler. Birleşmiş Milletler’in Arap mültecileri için alınmış bir kararı vardır. Bu Arapların lehinedir. Bu karar infaz edilmiyorsa, Türkiye ne yapsın? Bir buçuk milyon nüfuslu İsrail karşısında, 30 milyon insanın yardımına koşmak ta tuhaftır, kaldı ki mahalli ihtilaflar umumi politika menfaatlerini ihlal etmemelidir. Nitekim Türkiye bunun canlı misalini defalarca vermiş, Yunanistan’ın eski ve yeni birçok münasebetsiz hareketlerini affederek Balkan Paketi’nin kurulmasına ve takviyesine çalışmıştır. Bize öyle geliyor ki, Orta Doğu davasına iştirak aleyhinde bulunan Arapça konuşan milletler yanlış yoldadırlar. Onlar bir Arap milleti olduğu iddiasıyla yola çıkmakta ve olayları bu yönden ele almaktadır. Yalnız aynı dili konuşmak, aynı dinden olmak, aynı milletten olmak demek değildir. (...) Hele Arap Birliği namı altında hayallere kapılmak, liderlik iddiasında bulunmak ve bu suretle hayati menfaatleri tepmek yanlıştır. (...) Ümit ederiz ki Mısır devlet adamları da “Pan Arabizm” denilen hayalden ziyade hakiki olan Orta Doğu realitesini anlarlar”.

Esmer bütün Arap devletlerinin “Rus tehdidini” aynı derecede, hissetmediğini belirterek, Arap olmayan devletlerin kazanılması yönünde bir politika güdülmesinin jeopolitik gerçeklere daha uygun olacağını belirtmiştir. Zira Arap devletleri arasında, sadece Irak pakt fikrine olumlu bakmıştır. Çünkü Rusya’dan üç yüz kilometre uzakta olan Irak, bu ülkeden “gelecek tehlikeye önlemek kaygısını” taşımaktadır. Esmer’e göre, diğer Arap devletlerinin Sovyetler Birliği’ni birincil tehdit olarak görmemeleri, Türkiye-Irak anlaşmasının uygulamaya geçirilemeyeceği anlamına gelmemektedir.

⁵³⁹ Erim, “Başbakan’ın Seyahati ve Üçüncü Kuvvet Fikri”, **Halkçı**, 17 Ocak 1955, 1.

⁵⁴⁰ Cemil Sait Barlas, “Orta Doğu Meselesi”, **Son Havadis**, 17 Ocak 1955, 1.

Dolayısıyla yapılması gereken, bölgede “Rus tehdidini” hisseden Arap olmayan devletleri, anlaşmaya kazandırmaktır. Bunların başında, Türkiye ile benzer coğrafi duyarlıkları paylaşan İran ve Pakistan gelmektedir. Türkiye, Irak, İran ve Pakistan’ın yer alacağı bir savunma örgütü, Rusya’nın güneye sızmasını engelleyebilecektir⁵⁴¹:

“Herhalde diğer Arap devletlerinin de Türk-Irak anlaşmasına katılmaları ümidi yok sayılamaz. Fakat yalnız kalsalar da Türkiye ve Irak Bağdat tebliği ile çizilen yoldan yürümelidirler. Bir de aralarına İran’ı almaya çalışmalıdırlar. İran’ın jeopolitik durumunda diğer Arap devletlerinden ziyade, Irak ve Türkiye’nin durumlarına benzemektedir. Eğer İran’la da bir anlaşma imzalanabilirse, buradan Himalaya dağlarına kadar-Pakistan’la birlikte- sed çekilmiş olacaktır”.

Esmer bir diğer makalesinde, Türkiye-Irak anlaşmasının İngiltere ve ABD’de farklı değerlendirildiğine değinmektedir. Esmer’e göre ABD yönetimi ortak savunma örgütüne Kuzey kuşağında yer alan devletlerin katılmasını yeterli görmüştür. Çünkü ABD Dışişleri Bakanı Dulles Haziran 1953’teki Orta Doğu gezisinde, Arapların savunma örgütüne katılmasının zaman alacağını farkına varmıştır. Buna karşılık, Londra bütün Arapları içinde alacak bir savunma örgütünün kurulması yönündeki ısrarlarını sürdürmüştür⁵⁴²:

“(…) Türk-Irak anlaşması hakkındaki Amerikan ve İngiliz telakkisi arasında ayrılık olduğu görülür. Amerika, paktı, Dulles’in Kuzey Seddi (Northern Tier) dediği kombinezasyonun yeni bir adımı saymakta ve İran’ın da ona katılmasıyla, Türkiye, İran, Irak, Pakistan “seddinin”, tamamlanacağını ileri sürmektedir. İngiltere ise pakta, diğer devletlerin (Arap devletleri olduğu şüphesizdir) katılmasını dilemekte ve ancak onlar katıldıktan sonra mana ifade edeceği kanaatini belirtmektedir. Bu görüş ayrılığının tarihi vardır. Türkiye ve Arapları içine alacak bir Orta Doğu emniyet sistemi kurmayı, İngiltere çoktan düşünmüştür. Amerika da, bu görüşü benimsemiş ve gerçekleşmesine çalışmış ise de, Mr Dulles 1953 yılı yazında, Orta Doğu memleketlerini ziyaret ettiği zaman, bunun uzun zaman için mümkün olamayacağını anlamıştır. Bunun yerine Amerika, Türkiye, Irak, İran ve Pakistan’ı bir araya getirerek, Dulles’in “Kuzey Seddi” adını verdiği kombinezonu kurmaya çalışmıştır. Bu “seddin” iki ucu Türkiye ve Pakistan’da kurulmuştu; fakat ortası açık kalmıştı. İşte Irak’ın Türkiye ile anlaşma imzalamasıyla “Kuzey Seddi”nin bir gediğinin daha kapanacağını düşündüğünden, Amerika memnun kalmıştır. İngiltere bütün Arapları içine alacak bir emniyet sistemi peşindeyken, bunun herhalde şimdilik gerçekleşmeyeceğini anlayan Amerika “Kuzey Seddi”nin kurulması peşindedir”.

Barlas bir başka değerlendirmesinde, Mısır yönetiminin diğer Arap ülkelerini Türk-Irak anlaşması aleyhine yönlendirme politikasını eleştirmektedir. Barlas’a göre, Mısır başkanı Nasır, “büyük hülyalar peşinde” koşarken, asıl tehlikeyi görmemektedir. “Türkiye Orta Doğu’da bugünkü içtimai nizamı korumuş olmasa, Mısır’ın bugünkü idarecileri iskemlelerinde bir gün bile oturamazlar” Atatürk’ü dikkatle okuduğu” söylenen Nasır, “gönül arzu eder ki onun iç politikası kadar dış politikasını anlasın,

⁵⁴¹ Esmer, “Arapların Tepkisi”, **Halkçı**, 18 Ocak 1955, 3.

⁵⁴² Esmer, “Araplarla Temaslar”, **Halkçı**, 20 Ocak 1955, 3.

ondan ders ve örnek alsın”⁵⁴³.

Akis dergisi ise, İnönü’nün “partisinin Meclis Grubunda, yani kapalı kapılar arkasında”, Mısır’a karşı takip edilen alttan alma politikasını beğenmediğini aktarmaktadır. İnönü’ye göre, Mısır idarecilerinin “şımarmasına” yol açan bu tutum, iki ülke arasındaki ilişkilerin istenilen düzeye getirilememesinin esas nedenini oluşturmaktadır. Derginin yorumuna göre, Menderes’in Nasır’la “nerede ve ne zaman isterse görüşmeye hazır olduğu” yönündeki sözlerinin, Mısırlı yöneticilerin “şımararak konuşmuş olması”nda etkili olmuştur. Nitekim gelinen noktada, DP yönetimi de, alttan alma politikasının istenilen sonucu vermediğini görmüştür. “Mısır üzerine artık fazla düşülmeyecek, kendi haline bırakılacaktır. Eğer Abdülnasır’ın söyleyecek bir sözü olursa, gelir söyler, Pakt yürüyecektir.”

Akis’in üzerinde durduğu esas nokta, muhalefetin Mısır’a karşı yürüttüğü yumuşak politikadan dolayı, iktidarı yeterince eleştirmemesidir. *Akis*’in yorumuna göre, bu yöndeki tek aykırı ses, o da “ihtiyatlı bir üslupla” İnönü’ye aittir. İktidarı “övmek fırsatını kaçırmayan” Erim’in yönettiği *Halkçı* ise, konuyu gündeme almaktan ısrarla kaçınmaktadır. *Akis*’e göre, *New York Times*’da bununla ilgili çıkan bir makalenin *Halkçı*’da yayınlaması, bu açıdan ironikdir⁵⁴⁴:

“*Halkçı* gazetesine gelince, Nihat Erim- belki de seyahat hediyesi olarak gelen Şam baklavalarının verdiği ağız tadı ile- iktidarı hararetle övmek fırsatını kaçırmamıştır. Yalnız gazetenin gece sekreteri küçük bir hata yapmış, Türkiye’deki gergin havanın yumuşadığına dair meşhur Welles Hangen tarafından yazılan ve *New-York Times*’da çıkan makalenin son satırını da sütunlarına almak gafletini göstermiştir. *New-York Times* bu makalesinin sonunda, şöyle demektedir:

“*Halkçı* Başyazarı 80 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın, Menderes’e ve Köprülü’ye hakaretten dolayı 26 ay hapse mahkûm edilmişti. Yalçın, İstanbul’da hapisneden bir hususi hastaneye nakledilmiştir. Yapılmakta olan sıhhi muayene bitince evine gönderileceği veya yeni Basın Kanunundan mahkûm olan gazeteciler için umumi bir af kabul edildiği takdirde serbest bırakılacağı tahmin ediliyor. Bu hareketlerin, Başbakan tarafından Orta Doğu’da tatbik edilen ve şimdi onun başlıca meşgalesini teşkil eden yeni politikayı *Halkçıların* destekleyişine kısmen de bir mukabele olduğu düşünülmektedir. Mutasavver Türk-Irak savunma anlaşmasına Mısır’ın muvafakatini elde etmekte Menderes’in karşılaştığı başarısızlığı istismardan muhalefet kaçınmıştır”.

Akis hükümetin Mısır’a karşı izlediği politikanın benzerini, Suriye’de tatbik etmeye çalışmasını eleştirmektedir. *Akis*’e göre, hükümetin yayın organları ve sözcüleri, Suriye kamuoyunun Türkiye’ye olan tepkisini göz ardı etmektedir. Hükümet yetkilileri son derece, “garip ve şarkvari” davranmaktadırlar. Suriye’ye karşı, “aşırı uçlarda” bir tutum izlemektedirler. *Zafer* gazetesinde yayınlanan “Suriye’yi de,

⁵⁴³ Cemil Sait Barlas, “ Mısır büyük hülyalardan vazgeçmeli”, **Son Havadis**, 24 Ocak 1955, 1.

⁵⁴⁴ “Muhalefetle iktidarın birleştiği nokta”, **Akis**, c. 3, s. 40, (1955): 4.

Suriyelileri de, yerin dibine sokan yazıların hatıraları henüz” silinmemişken, aynı gazetede, “Suriyelilerin memleketimize karşı her vesileyle göstermekten geri durmadığı sevgi” tezahürlerinden bahsedilmektedir. *Akis*, Menderes yönetiminin dış politika söyleminde bir “ölçü” sorunu yaşandığını vurgulamaktadır⁵⁴⁵:

“Ancak hükümet Mısır’a karşı tatbik edip, muvaffak olamadığı politikanın bir eşini şimdi Suriye’ye karşı tatbik eder görmektedir. Üstelik bu politikanın tezahürleri son derece garip ve şarkvari olmaktadır. Suriye bir şark memleketi olabilir ama biz artık öyle kalamayız. *Zafer* gazetesinin, haftanın başındaki bir sayısını görenler bu şekilde kendilerini düşünmekten kendilerini alamadılar. O gün gazetede o kadar acayip başlıklar, manasız satırlar vardı ki en basit insaf kaidesi bunların, hükümetin resmi organında yer almasına mani idi:

Bakınız *Zafer* ne diyordu:

“Suriye hükümetinin kiyasetli hattı hareketi, Suriye milletinin şuurundan doğan halis duygulara dayanmaktadır. Bu duygular, Suriyelilerin memleketimize karşı, her vesile ile göstermekten geri durmadığı sevgi tezahürlerinde de belirmektedir...” Bu sözler “bir hükümet sözcüsü” tarafından Anadolu Ajansına söylenmiştir. Bir hükümet sözcüsü, mensup bulunduğu memleketin umumi efkârı ile ancak bu kadar alay edebilir. “Suriyelilerin memleketimize karşı her vesileyle göstermekten geri durmadığı sevgi tezahürleri...” Bu komik laflara gülmemeye imkân mı vardır? Suriyelilerin daha geçenlerde, Şam’da birkaç saat kalan başvekil Adnan Menderes’i nasıl karşıladıkları unutulmamıştır. Ordu takımımız ise sahaya süngülü muhafızlar arasında çıkmış, oyuncularımızın seyahatleri bile hadise olmuştur.

(...) Ne iç politikada, ne dış politikada umumi efkârımızın hiç mi hiç kale alınmadığı, her gün görülüyor. Fakat devlet adamları için, pasif dahi olsa efkârı umumiyetlerle böylesine fütursuzca oynamanın- bir kuvvet denemesi sayılsa bile- sonda hayırlı neticeler doğurmayacağı malum olduğundan iktidarı ikaz vazifedir. *Zafer* gazetesinde çıkan ve Suriye’yi de, Suriyelileri de, yerin dibine sokan yazıların hatıraları, henüz silinmemiştir. (...) Hangisine inanmamız isteniliyor? Politika her rüzgâra göre değişebilir, ama halkı, umumi efkârı bu şekilde alay mevzuu yapmak hiç kimsenin hakkı olmamak gerekir. Kaldı ki, Mısır tecrübesi ortadadır. Yarın Suriye’de dönebilir, orada da aleyhimize cereyanlar tekrar başlayabilir. O zaman, gene aynı *Zafer*’de bugünkü satırların tamamıyla tersini yazdırmak, hükümet sözcülerine “nefret”li “yalan”lı beyanat verdirmek, icap edebilir. Düşmanlıklarımızda olduğumuz gibi dostluklarımızda da, ölçüyü muhafaza edersek çok iyi yaparız”.

Nitekim ilerleyen dönemde, Bağdat Paktı’na bölge devletlerinin beklenen ilgiyi göstermemesi, aksine sert tutum almaları, muhalefet nezdinde pakta ilişkin bir takım kuşkuvarın doğmasına yol açmıştır. Hükümet ve muhalefetin iç siyasette yaşadıkları “bahar havası”nın bitmesine paralel olarak, 16 Aralık 1955’teki bütçe görüşmelerinde, dış politikanın yöntemine ilişkin sert tartışmaların yaşandığı izlenmektedir. Görüşmelerde İnönü Menderes’i “maceracılık”la; Menderes’in ise İnönü’yü “pasiflik” ve “cesaretsiz” olmakla eleştirmiştir.

Öyle ki, İnönü’ye göre, Türkiye bölgede “tahrikçi” bir ülke olarak görünmekten acilen vazgeçmelidir. Zira “bela çıkarmaya hevesli görünen müttefikten nihayet dostlarda vebadan kaçır gibi sakınır.” İnönü dış politikanın prensipleri kadar metotlarının da, önemli olduğunu hatırlatmıştır. Bağdat Paktı’nın NATO kapsamında

⁵⁴⁵ “Ama bu seferde Suriye”, *Akis*, c.3, s.40, (1955): 5.

bir garantiye kavuşturulmadan işlevsellik kazanmasının, zorluğuna işaret etmiştir⁵⁴⁶:

“Bağdat Paktı’na Pakistan’ın ve İran’ın katılması ile bu pakt, ehemmiyetini ve tesir sahasını genişletmiştir. Tabii ilk ağızda, Türkiye’nin mesuliyeti de pek ziyade genişlemiş oluyor. Amerika’nın iştiraki ve NATO ile müşterek işleme imkânı tahakkuk etmedikçe esaslı bir açık vardır... Bütün bu ittifak manzumesi içinde, vecibelerimizi ve haklarımızı birinci derecede düşünürken, dikkat edeceğimiz esaslı nokta, sergüzeşt arayan tahrikçi bir müttefik görünmekten dikkatle sakınmaktır. Biz hükümetin metotları ile beraber değiliz. Dış politikada prensipler kadar, metotların da ehemmiyeti vardır”.

Menderes ise, İnönü’nün itirazlarının dış politikanın sadece metoduna değil, esasına ilişkin olduğunu belirtmiştir. Başbakan’a göre, DP iktidarından önce izlenen dış politika, “ihtiyat namı altında”, “rehavet”, “zaaf” ve “acz” içinde yürütülmüştür. Rusya’nın üs ve toprak taleplerine zamanının hükümeti, kendi gazetelerinde cevap dahi verdimen cesaretini” gösterememiştir. Menderes’e göre, İnönü’nün “temkinli” dış politika söylemi, “pasif”, “cesaretten yoksun” bir anlayışın yansımasıdır⁵⁴⁷:

“Muhterem arkadaşlarım “Aslında beraberiz, metotta ayırırız “dedi İsmet Paşa hazretleri. Fakat yaptığı tenkitleri dinlediniz, acaba ayrılık metotta mı? Ayrılık esastadır, fakat söylemek kolay olmuyor. Ben tenkitlerin heyeti umumiyesini gözden geçirince, farkların esasa taalluk etmekte olduğunu müşahade etmekten kendimi alamadım. (...) Türkiye, Demokrat Parti iktidarından evvelki politikasında mesuliyetsiz olayım derken, tecerrüt haline düşmüştür. İşte milli iradeye ve umumi efkârâ dayanmadığını bilen bir iktidar olarak, herhangi bir mevzuda ihtiyat namı altında mesele çıkmasın diye rehavete, zaafa ve acze giden bir politikanın içine düşmüş bulunuyordu. Onların zamanında idi ki, Rusya bizimle ittifakını bozdu. Onların zamanında ki, bizden arazi talepleri yapıldı. En hassas noktalarımızdan üsler istendi. Onların zamanında ki, buna kendi gazetelerinde cevap dahi verdimen cesaretini göremediler. O zaman muhalefet partisi olan Demokrat Parti’ye müracaat olunarak, buna cevabı bizim ağızımızla verdimen yolu takip olundu. Onların zamanında ki, bu devletin milli mevcudiyeti, mevcudiyetimiz hiçbir esasa ve teminata bağlı değildi. Ve Türkiye’nin bu yalnızlık içinde, birtakım tehlikelere maruz bulunduğu hakikati, kendilerini de hepimizi endişe içinde yaşıtıyordu. NATO’ya alınmak kimsenin aklından geçmiyordu. (...) Muhterem arkadaşlarım, Bağdat Paktı’na geliyorum, Bağdat Paktı’na Suriye niçin girmemişmiş. Bağdat Paktı’na bir Arap devleti girmiş de niçin diğerleri girmemiş. Suriye niçin Bağdat Paktı’nın dışında imiş? Amerika girmedikçe Bağdat Paktı bir mana ifade etmezmiş. Bu kadar kusur kadı kızında da bulunur. Zamanın, bu gibi mühim teşekküllerin vücuda gelip tekâmül etmesinde ne dereceye kadar mühim bir unsur olduğunu unutmamak gerekir. (...) Eğer sergüzeşti politika, tahrikçi politika Bağdat Paktını yapmaksa; hadise ve hakikatin bunun tam aksine olduğunu ifade etmekte haklıyız sanırım. Muhterem arkadaşlar, İsmet Paşa Hazretleri diyor ki, tahrikçi ve sergüzeşti politika bir müttefikten, müttefikleri uzaklaştırır. Bizim Bağdat Paktını yapmamız, Balkan Paktına çalışmamız, NATO’ya dâhil olmamız, ne suretle bir tahrik ve sergüzeşt politikası olarak vasıflandırılabilir, bilmiyorum. Hakikaten burası muhtacı izahtır”.

CHP’nin Bağdat Paktı’nın işlevselliğini sorgulaması, esasen Süveyş Kriziyle birlikte gerçekleşmiştir. Süveyş Krizi, Sovyetlerin Orta Doğu’daki etkinliğine “set çekmek” iddiasıyla kurulan Bağdat Paktı’nın, bu işlevini yerine getirmekte etkisiz kaldığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla CHP sözcüleri 1956 yılının sonundan itibaren, Türkiye’nin Paktaki rolünü sorulamaya başlamışlardır. Örneğin, Ecevit köşesinde, Bağdat Paktı’nın “talihsiz” bir girişim olduğuna, “acayip” bir “taktik sayesinde

⁵⁴⁶ Erdemir, age, c. 1, 349.

⁵⁴⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Toplantı 15, c. 8 (Aralık 1955): 301.

ayakta” durabildiğine, “komünistlerin kolayca istismar edebilecekleri” bir hoşnutsuzluk ve şüphe yarattığına dikkat çekmiştir⁵⁴⁸:

Bugün Arapların güvenini yeniden kazanabilmek için başvurur görüldüğümüz fevri ve birbirini nakzeden tedbirlerse, ya çok geç kalmıştır, ya da prestijimizi hiç arttırmayacak, kendimize de müttefiklerimize de bir fayda sağlamayacak tedbirlerdir. Hatta bu tedbirler yüzünden, Arap Dünyası’nın iç işleriyle, bizi çok güç ve tatsız durumlara sürükleyebilecek kadar manevi liderlik imkanlarından büsbütün yoksun bırakabilecek kadar, haşır neşir olma yoluna gidilmiştir. Orta Doğu’daki Arap Devletleri için en ciddi tehlike, bu devletlerin en az ciddiye alır göründükleri Sovyet tehlikesi olduğuna göre, Türkiye’nin bu devletlere yapabileceği en büyük hizmet, Orta Doğu’da Sovyet tehlikesine karşı sağlam bir set durumunu muhafaza etmekten ibaretti. Dış siyasetimizdeki «aktif» diye vasıflandırılan yeni cereyan, Orta Doğu’da Türkiye’ye karşı komünistlerin kolayca istismar edebilecekleri hoşnutsuzluk ve şüpheler doğmasına imkân vermiş ve Sovyet nüfuzunun Güneyden de bizi kuşatmaya başlamasına yol açmıştır”.

Süveyş Krizinin sonuçları bağlamında gerçekleşen bu söylem değişikliği, CHP’nin ellili yılların ilk yarısındaki iktidarla “uyumlu” dış politika anlayışından uzaklaştığı izlenimi vermektedir. Özellikle bu süreçten itibaren, hükümetin dış politika yöntemi konusunda CHP sözcülerinin eleştirilerini sertleştirdiği izlenmiştir. Bu sürecin, daha iyi anlaşılması bakımından, Süveyş Krizi boyunca CHP’nin nasıl bir tutum takındığının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

4.5 Süveyş Krizine Bakış

Süveyş Krizi Soğuk Savaş sürecinde, Ortadoğu bölgesinde yaşanan, ilk sıcak çatışmalardan biridir. Mısır yönetiminin 26 Temmuz 1956’da Süveyş Kanalı’nı millileştirdiğini açıklamasının ardından, İngiltere ve Fransa İsrail ile yaptıkları gizli plan doğrultusunda, bu ülkeye askeri bir harekât düzenlemişlerdir. Ancak artan uluslararası tepkiler üzerine, Mısır’a düzenledikleri saldırıyı durdurmak zorunda kalmışlardır. Süveyş Krizi sonrasında, Cemal Abdul Nasır liderliğindeki Mısır’ın bölgedeki konumu güçlenmiştir.

4.5.1 Kanalı’nın Millileştirilmesi ve Batı İttifak Sisteminin Tepkisi

Mısır yönetiminin Temmuz 1956’da Süveyş Kanalı’ndan geçişi düzenleyen Kanal Şirketini millileştirdiğini açıklaması, bölgedeki siyasi gerilimi üst seviyeye taşımıştır. Millileştirme kararına, özellikle İngiltere ile Fransa’nın tepkisi sert olmuştur. İngiliz ve Fransız sermaye ortaklığına dayanan Şirketin millileştirilmesiyle, her iki ülke bölgedeki itibarlarının zedeleneceğini ve maddi kayba uğrayacaklarını düşünmüşlerdir. İngiltere 28 Temmuz’da Mısır’ın aldığı kararı protesto ederek, Kanal

⁵⁴⁸ Ecevit “Türkiye’nin hatası”, **Ulus**, 1 Aralık 1956, 3.

Ortaklığının mal ve paralarına el koyduğunu açıklamıştır⁵⁴⁹.

Bunun yanında, İngiltere Başbakanı Anthony Eden ABD Başkanı Eisenhower'a gönderdiği telgrafta, "sağlam durmazsak bizim ve sizin Orta Doğu'daki nüfusumuzun nihai olarak ortadan kalkacağına inanıyoruz"⁵⁵⁰ uyarısında bulunarak, ABD'yi bu konuda harekete geçmeye çağırmıştır. 1 Ağustos'ta ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles Avrupalı müttefiklerinin tepkisini paylaşarak, millileştirme kararının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir⁵⁵¹.

Bu doğrultuda, 2 Ağustos'ta İngiliz, Fransız ve Amerikan hükümetleri Kanal'ın güvenliği konusunda dayanışmalarını gösteren ortak bir demeç yayınlamışlardır⁵⁵². Buna rağmen, süreç içerisinde Batılı müttefikler arasında birdizi görüş ayrılığı yaşanmıştır. Petrol ithalatının büyük bir kısmını Süveyş Kanalı üzerinden gerçekleştiren Fransa ve İngiltere, geçiş serbestliği ilkesinin korunması konusunda ABD'ye nazaran daha ısrarcı bir tutum sergilemişlerdir. Zira 1955 yılı verilerine bakıldığında, yaklaşık 67 milyon ton petrolün Avrupa'ya Süveyş Kanalı üzerinden aktarıldığı görülmektedir⁵⁵³. Kanaldan geçen gemilerin yaklaşık yüzde yetmişinin İngiltere'ye ait olması Kanalı, Almanya'nın kurucusu Otto Van Bismark'ın tabiriyle "Britanya İmparatorluğu'nun omurgası" yapmaktadır⁵⁵⁴. Dolayısıyla Nasır yönetimi serbest geçiş hakkının kısıtlanmayacağını belirtmesine rağmen, İngiliz yönetimi açısından petrol ikmal yollarının denetiminin Mısır'a bırakılması kabul edilemez bir durumdur. Dolayısıyla, İngiltere ve Fransa askeri müdahale de dâhil olmak üzere, Mısır'a karşı daha sert tedbirlerin alınması yönünde ısrarcı davranmıştır.

Tarihçi Hugh Thomas'a göre, İngiliz karar vericiler başından itibaren krizin ancak askeri güç kullanılarak çözülebileceğini öngörmüştür⁵⁵⁵. Millileştirme kararının alındığı 27 Temmuz günü toplanan İngiliz kabinesi, Dışişleri Bakanı Selwyn Lyloyd dışında bu görüşü desteklemiştir⁵⁵⁶. 8 Ağustos'ta radyoda yaptığı konuşmada Eden'in dünyanın hem Nasır hem de kendisi için fazla küçük olduğunu belirtmesi, askeri

⁵⁴⁹ İsmail Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945–1975)**, (İstanbul: İsis Yayınları, 1997), 244.

⁵⁵⁰ Kissenger, **age**, 511.

⁵⁵¹ **age**, 512.

⁵⁵² Soysal, **age**, 244.

⁵⁵³ Walter LaFeber, **America, Russia, and The Cold War 1945-1996**, (Newyork: The McGraw-Hill Companies, 1997), 185.

⁵⁵⁴ Robertson, **Crisis: Inside Story of the Suez Crisis**, (New York: The Murray Printing Company, 1964), 13.

⁵⁵⁵ Hugh Thomas, **Suez**, (Newyork: Harper&Row, 1967), 65.

⁵⁵⁶ **age**, 41.

müdahalenin, ilk işaretini vermiştir. Ancak tarihçi Jonathan Pearson, sanılanın aksine İngiltere Başbakanı Eden'in sorunun diplomatik yollarla çözümü için her türlü çabayı gösterdiğini iddia etmektedir. Pearson'a göre, Eden'in askeri müdahale vurgusu, masa başında Nasır'ı kararından caydırmaya yönelik bir blöften ibarettir⁵⁵⁷.

İngiltere'de özellikle muhafazakâr kamuoyu, Nasır yönetiminin izlediği politikanın, Hitler ya da Mussolini'nin tutumlarıyla benzerlikler gösterdiğini vurgulamıştır. Örneğin muhafazakâr eğilimli *Daily Mail* gazetesine göre, yatıştırma (*appeasement*) politikası nasıl Avrupa'yı Hitler'den kurtaramadıysa, Orta Doğu'nun Nasır tarafından "ateşe verilmesini" de engelleyemeyecektir. Bu dönemde, başta Başbakan Eden olmak üzere İngiliz kabinesinde yer alan Lord Salisbury, Harold Macmillan gibi bakanların, 1939 yılından önce de kabinede görev aldıkları ve uygulanan yatıştırma politikasına karşı çıktıkları görülmektedir. Krize ilişkin karar alma sürecinde öne çıkan bu isimlerin, mevcut durumu otuzlu yılların ölçütleriye değerlendirdikleri söylenebilir. Öyle ki, Dışişleri Bakanı Harold MacMillan Nasır'ı Mussoli'nin Asyalı versiyonu olarak görmektedir⁵⁵⁸.

Bu dönemde, ABD'nin İngiltere Büyükelçiliği görevini yürüten Winthrop W. Aldrich'e göre, ABD'li yetkililer süreç içerisinde, askeri müdahaleye karşı olduklarını, üstü kapalı da olsa ifade etmişlerdir. Dışişleri Bakanı Dulles, İngiltere Başbakanı Eden'a askeri harekâta diğer seçeneklerin tüketilmesi durumunda, destek verebileceklerini belirtmiştir. ABD'li karar vericiler böylece, güç kullanma seçeneğini tamamen yok saymayacakları, mesajını vermişlerdir. Ancak güç kullanılmasına yönelik herhangi bir taahhütte bulunmaktan da kaçınmışlardır⁵⁵⁹. Çünkü ABD yönetimi yapılacak askeri bir harekâtın, bölgedeki Arap milliyetçiliğini güçlendireceğinden ve Batı düşmanlığını tetikleyeceğinden çekinmiştir. Bu durumun Orta Doğu'da Sovyet nüfuzunun arttıracağından endişe etmiştir. Dolayısıyla ABD yönetimi kanaldan geçişin güvence altına alınmasında ısrar ederken, güç kullanma seçeneğinin olabildiğince önüne geçmeye çalışmıştır⁵⁶⁰. Bu düşünce doğrultusunda, ABD Dışişleri Bakanı'nın öncülüğünde, sorunun diplomatik çözümü için 1888 İstanbul Sözleşmesinin imzacıları ile kanaldan en fazla yararlanan devletler

⁵⁵⁷ Jonathan Pearson, **Sir Anthony Eden and The Suez Crisis: Reluctant Gamble**, (Palgrave Macmillan, 2002), 35.

⁵⁵⁸ **age**, 44.

⁵⁵⁹ Winthrop W. Aldrich, "The Suez Crisis: A Footnote to History", **Foreign Affairs**, c. 45, no 3, Nisan 1967, 543.

⁵⁶⁰ Zeynep Güler, **Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık**, (İstanbul: Yeni Hayat Yayınları, 2004), 165–166.

Londra’da yapılacak olan konferansa davet edilmiştir⁵⁶¹.

4.5.2 Londra Konferansları ve Kanala Askeri Müdahale

16 Ağustos’ta başlayan ve 22 devletin katıldığı konferansta görüşmeler, ABD Dışişleri Bakanı Dulles’in sunduğu rapor üzerinden sürdürülmüştür. Sunulan raporda, Kanalin uluslararası bir kuruluş tarafından yönetilmesi ön görülmüştür. Rapora göre, bu kuruluşun içerisinde Mısır da yer alacak ve hiçbir devlet ya da devletler grubu, Kanaldan geçişte ayrıcalıklı bir konuma sahip olmayacaktır. Ayrıca 1888 İstanbul sözleşmesine uygun olarak, kanaldan bütün ülkeler serbestçe yararlanabilecektir. Kanaldan geçişlerde, Mısır hükümetine makul bir gelir temin edilecek, ayrıca Süveyş Kanalı şirketine adalete uygun bir tazminat verilecektir. Yaşanması olası anlaşmazlıklar, Milletlerarası Adalet Divanı’nın seçeceği mahkemeler tarafından çözülecektir⁵⁶².

Raporda Süveyş Kanalı’nın uluslararası bir kuruluş tarafından yönetileceğinin belirtilmesi, tartışmaları beraberinde getirmiştir. Örneğin Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Dimitri Şepilov, Dulles’in planının “sömürgeci bir nitelik” taşıdığını ifade etmiştir. Şepilov’a göre, kanalın millileştirilmesi sorunu, Mısır’ın egemenlik çerçevesinde değerlendirilmelidir. Ayrıca Süveyş Kanalı’ndan faydalanan bütün ülkelerin katılacağı, daha geniş bir konferans düzenlenmelidir⁵⁶³.

Mısır’ın egemenlik haklarına saygı gösterilmesi yönünde ayrı bir maddenin metne ilave edilmesinden sonra, plan konferansa katılan yirmi dört devletin on sekizi tarafından kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği, Hindistan, Endonezya ve Seylan ise, planı reddetmiştir. 23 Ağustos’ta on sekiz devletin onayıyla kurulan, Avustralya Başbakanı Robert Menzies’in başkanlığındaki beşli komite, çözüm önerilerini Nasır’a sunmuştur⁵⁶⁴. Fakat Kahire yönetimi mevcut önerileri geri çevirerek, 14 Eylül’de Kanalin denetimini eline almıştır. Beşli komitenin teklif ettiği esaslar üzerinde bir anlaşmanın sağlanamaması üzerine, İngiltere ve Fransa yönetimleri askeri müdahale seçeneğini gündeme almışlardır. Bu doğrultuda, Fransız birlikleri, Süveyş bölgesindeki Fransız vatandaşlarını korumak adına, İngiltere’nin desteğiyle Kıbrıs’a konuşlanmıştır. İngiltere ve Fransa’nın bir savaşı göze alabileceğini gösteren

⁵⁶¹ Soysal, **age**, 244.

⁵⁶² Ömer Kürkçüoğlu, **Arap Orta Doğusu’na Karşı Politikası (1945–1970)**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972), 83.

⁵⁶³ Thomas, **age**, 65.

⁵⁶⁴ Aldrich, **age**, 542.

bu belirtilere karşılık, ABD yönetimi, meselenin diplomatik yollardan çözülmesinden yana bir tavır sergilemiştir. Beyaz Saray sorunun çözüm mercii olarak, Birleşmiş Milletler'i göstermiştir. Birinci Londra Konferansında bir sonuç alınamaması üzerine, 19-21 Eylül 1956 tarihinde İkinci Londra Konferansı düzenlenmiştir⁵⁶⁵.

Konferansta, ilkinde alınan kararlar yinelenmiştir. Ayrıca 21 Eylül'de *Süveyş Kanalını Kullananlar Birliği* adlı bir kuruluş meydana getirilmiştir. Kuruluşun soruna bir çözüm bulmak için Kahire yönetimiyle işbirliği halinde çalışması öngörülmüştür⁵⁶⁶. İngiltere ve Fransa, İkinci Londra Konferansı'ndan sonra 23 Eylül'de meseleyi BM Güvenlik Konseyine götürmüşlerdir. Henry Kissenger'a göre, Fransa ve İngiltere kendi başlarına hareket etmekten başka bir çarelerinin kalmadığını göstermek için formalite gereği, BM'ye başvurmuştur. Böylece BM uluslararası anlaşmazlıkları çözen bir vasıttan ziyade, kuvvet kullanmanın önünü açan bir mazerete dönüştürülmek istenmiştir⁵⁶⁷. Pearson ise, İngiltere'nin Güvenlik Konseyi'ne başvurması, krizi barışçıl yollardan çözme arayışını yansıtmıştır⁵⁶⁸.

BM Güvenlik Konseyi, bu meseleyi görüşmek üzere 5 Ekim 1956 tarihinde toplanmıştır. Konsey 13 Ekim'e gelindiğinde, Kanal sorununda barışçıl çözümünü ön gören, altı ilke belirlemiştir⁵⁶⁹. Bu çerçevede, Kanaldan geçiş mutlak suretle serbest olurken, Mısır'ın egemenlik haklarına saygı gösterileceği belirtilmiştir. Ayrıca Kanal'ın işletilmesinin, herhangi bir ülkenin politikasından ayrı tutulacağı vurgulanmıştır. Bunun yanında, Kanal'dan geçiş ücretlerinin ortaklaşa tespit edilmesi kabul edilmiştir. Elde edilen gelirlerin büyük bir bölümünün ise, Kanal'ın geliştirilmesi için kullanılmasına karar verilmiştir. Kanal Şirketi ile Mısır hükümeti arasında yaşanması muhtemel sorunların, hakemlik yoluyla çözüleceği belirtilmiştir⁵⁷⁰.

Ancak belirli konularda görüş birliği sağlansa da, Mısır'ın Kanal üzerindeki egemenliği noktasındaki, belirsizlik ortadan kalkmamıştır. İngiltere ve Fransa diplomatik yollardan istediklerini elde edemeyeceklerini düşünerek, sorunu güç kullanarak çözmeye karar vermiştir. Londra konferansları ve BM kararlarına rağmen,

⁵⁶⁵ Kürkcüoğlu, **age**, 83.

⁵⁶⁶ **age**, 85.

⁵⁶⁷ Kissenger, **age**, 519.

⁵⁶⁸ Pearson, **age**, 103.

⁵⁶⁹ Soysal, **age**, 244.

⁵⁷⁰ Kürkcüoğlu, **age**, 86.

İngiliz ve Fransız karar vericiler, yanlarına İsrail'i de alarak, ortak bir askeri harekât planı hazırlamıştır. Hazırlanan plan, İsrail'in Mısır'a saldırmasını, ardından çatışmaya son verme bahanesiyle, İngiltere ve Fransa kanala askeri müdahalede bulunmasını ön görmüştür.

26 Ekim 1956'da İsrail'in başlattığı askeri hareketin ardından, İngiltere ile Fransa İsrail ve Mısır'a 12 saatlik bir ultimatoma göndererek, savaşa son vermelerini istemiştir. ABD'nin İngiltere büyükelçisi Aldrich, saldırıdan bir gün önce Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'a İsrail'deki askeri hareketliğin ne anlama geldiğini sormuş ancak tatmin edici bir cevap alamamıştır. Lloyd, Aldrich'e eğer İsrail Ürdün'e karşı bir askeri operasyona girişirse, Britanya'nın Ürdün'ü korumak için harekete geçeceğini söylemiştir. İsrail saldırısının ardından tekrar Lloyd ile görüşen Aldrich anılarında, Dışişleri Bakanı'nın kendisine Britanya'nın İsrail'i kınayacağını belirttiğini aktarmaktadır. Aldrich, Mısır'a ve İsrail'e verilen ultimatoma şartlarını, Dışişleri Bakan yardımcısı Sir Ivone Kirkpatrick aracılığıyla öğrendiğini belirtmektedir. Aynı dakikalarda, İngiltere Başbakanı Eden ise, Avam Kamarasında ultimatoma niteliği ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Aldrich'in izlenimine göre, ultimatoma uyulsun veya uyulmasın, İngiltere ve Fransa hükümetleri, Port Said, İsmaliye ve Süveyş'i işgal etmeye karar vermişlerdir. Nitekim Kahire'nin ultimatoma reddetmesi üzerine, İngiltere ve Fransa birlikleri Mısır'a askeri müdahalede bulunmuşlardır⁵⁷¹.

30 Ekim günü toplanan BM Güvenlik Konseyi'nde ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin kuvvet kullanımına son verilmesi yönündeki karar tasarıları, İngiltere ve Fransa tarafından veto edilmiştir. Güvenlik Konseyi 31 Ekim'de yaptığı toplantıda, BM Güvenlik Kurulu'nu olağanüstü toplantıya çağırmıştır. 1 Kasım'da toplanan Genel Kurul, taraflardan ateşkes yapmalarını istemiştir. ABD'nin desteğini alamayan, İngiltere ve Fransa hükümetleri, Sovyetler Birliği'nin de yoğun baskıları neticesinde, birliklerini 3 Aralık 1956'da Mısır'dan çekmeye karar vermiştir. Bunun sonucunda, İsrail birlikleri de, Sina yarımadasından çekilmeye başlamıştır. Ancak İsrail hükümeti, kendilerine yeterli garantiler verilmedikçe, Akabe Körfezi'nin batısıyla, Gazze ve Şarm el Şeyh'den geri çekilmeyeceğini açıklamıştır.

Washington 11 Şubat 1957'de verdiği memorandumda, İsrail'in Gazze ve Şarm el Şeyh'den çekilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu bölgelere, BM kuvvetlerinin

⁵⁷¹ Aldrich, *age*, 546–547.

intikal edeceğini belirten ABD yönetimi, Akabe Körfezinden “serbest ve zararsız” geçiş hakkının sağlanması için diğer ülkelerle işbirliğine hazır olduğunu iletmiştir. Bunun üzerine, İsrail hükümeti 1 Mart 1957’de Gazze ve Şarm el Şeyh’den geri çekileceğini açıklamıştır. 24 Nisan 1957’de Kahire tarafından yayınlanan bildiride, Süveyş Kanalı’ndan geçişi düzenleyen ilkeler açıklanmıştır. Bildiri özet olarak, Kanalin yönetiminin Mısır hükümeti tarafından kurulan Süveyş Kanal Makamına ait olacağına dikkat çekmiştir. Böylelikle Kanal’dan geçiş ücretlerinin bu kuruma ödeneceği vurgulanmıştır. Süveyş krizi sonucunda, Nasır yönetimi istediğini elde ederek, özellikle Arap kamuoyu üzerinde ki etkinliğini arttırmıştır⁵⁷².

3.5.3 Türkiye’nin Tutumu

Mısır’ın kanalı millileştirme kararı, Ankara’yı doğrudan etkileyen sonuçlar yaratmasa da, Menderes hükümeti gelişmeler karşısında kayıtsız ya da tarafsız kalmamıştır. Bölgedeki gelişmeleri, Soğuk Savaşa özgü bir mercekten izleyen hükümet yetkilileri, müttefikleri İngiltere ve Fransa’nın tutumunu destekleyerek, millileştirme kararını kınamışlardır. Bununla birlikte, Türkiye’nin bunalım sırasındaki tutumunu sadece müttefikleriyle dayanışma çabasını yansıtmamaktadır. Nasır yönetimi ayrıca DP’li karar vericiler tarafından, Orta Doğu politikasının önündeki başlıca engellerden biri olarak görülmektedir. İki ülkenin tehdit algılamalarındaki farklılıklar, bölgede birbiriyle bağdaşmayan politikalar izlemelerine yol açmıştır.

Nasır’ın Türkiye’deki karar vericiler katında sahip olduğu olumsuz imaj, Mısır Devlet Başkanı’nın özellikle Bağdat Paktı’na yönelik eleştirel tutumu ve “tarafsız” dış politika iddiası, Türkiye’nin bu dönemde izlediği bölge siyasetiyle çatışmıştır. Ankara Nasır’ın tarafsız dış politika perspektifinin son tahlilde, Sovyetler Birliği’nin çıkarlarına hizmet ettiğini düşünmüştür.⁵⁷³ Tüm bu unsurların, Türkiye’nin İngiltere ve ABD ile birlikte, Nasır’ın kanalı millileştirme kararını kınamasında etkili olduğu söylenebilir. Bunun bir sonucu olarak, krizin ilk gününden itibaren Menderes hükümetinin Batılı müttefikleriyle ortak hareket etmeye özen gösterdiği izlenmektedir. Ancak süreç içerisinde, özellikle askeri müdahale seçeneği ile ilgili müttefikler arasında beliren görüş ayrılıklarının, Menderes hükümetini zor durumda bıraktığı gözlemlenmektedir. İngiliz-ABD anlaşmazlığında Menderes yönetiminin

⁵⁷² Kürkçüoğlu, **age**, 100.

⁵⁷³ Sever, **age**, 159–160.

isteksiz de olsa, ABD'nin yanında yer alarak askeri müdahalenin karşısında bir tutum aldığı görülmektedir.

16 Ağustos 1955'de toplanan Londra konferansına, 1888 İstanbul Anlaşmasına taraf devletlerden biri olan Türkiye de davet edilmiştir. Konferansta Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi tarafından temsil edilen Ankara, ABD Dışışleri Bakanı Dulles'in önerisini desteklemiştir. Birgi toplantıda, "Amerikan Planını yapıcı ve adilane bir esas teşkil ettiğini" belirtmiştir⁵⁷⁴. Birgi'ye göre, Kanalin kendine özgü özellikleri göz önünde tutulmalıdır. Ayrıca Kanaldan geçiş, Mısır'ın egemenliğine aykırı olmayacak şekilde, uluslararası güvenceye alınmalıdır. Ancak Birgi'nin açıklamalarında, uluslararası güvenceden neyin kastedildiği ya da bunun Mısır'ın egemenlik haklarıyla nasıl uyuşturulacağı, belirsizliğini korumuştur⁵⁷⁵:

"Eğer hükümlerlik haklarına bir taarruzdan bahsetmek isteyenler varsa, onlara da şu suali sormak lazımdır. Beynelmilel hayatın temelini hükümler devletler arasında olanların serbest iradeleri ile kabul ettikleri anlaşmalar teşkil etmez mi? Hükümlerlik haklarını serbestçe istimal ederek, kendi hareket serbestisinin tahdidini tazammun[kapsar] eder mahiyette taahhütlere girişmemiş, tek bir memleket var mıdır? Bütün bu vakıalar hür memleketlerin aralarında iyi geçinmelerinin ve işbirliği yapmalarının esasını teşkil eder ve bunsuz bir beynelmilel hayat tasavvur edilemez. Bütün bu sebeplere binaen ve ihtilafı soğukkanlılıkla ve tarafsızca tetkik etmiş olarak Türk delegasyonu, Hariciye vekili Mister Dulles'in beyanatında ortaya koyduğu telkinlere yapıcı ve münsifane[insafılı ölçüde] bir müzakere esas olmak üzere iltihak etmektedir".

Süveyş krizini diplomatik yollardan çözme çabaları devam ederken, Mısır'a karşı gerçekleştirilecek bir hava operasyonu için İngiltere, Adana üssünü kullanmayı gündeme getirmiştir. İngiliz Hava Bakanlığı'ndan P.J.Hudson, Dışışleri Bakanlığı'na gönderdiği mektupta, Adana üssünün kullanılma olasılığıyla ilgili bilgi istemiştir. Ancak Türkiye, ABD ve SSCB'nin savaş karşıtı tutumunun yanı sıra, Arap devletlerinin göstereceği negatif tepkiden dolayı, üslerini İngiliz uçaklarına açmak istememiştir⁵⁷⁶. İkinci Londra Konferansında Türkiye, birincisindeki tutumunu devam ettirmiş ve "*Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği*"nin kurulmasına destek vermiştir.

Bunalımın savaşa dönüşmesinin ardından, Menderes hükümeti İngiltere ve Fransa'nın İsrail ile gerçekleştirdiği askeri operasyonu destekleyen açıklamalarda bulunmuştur. Çünkü Ankara yaşanan gerilimin, Nasır yönetiminin aldığı tutumdan kaynaklandığını düşünmüştür⁵⁷⁷. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1956'da

⁵⁷⁴ "Türkiye Süveyş Meselesinde Amerikan Tezini Destekliyor", **Zafer**, 18 Ağustos 1956, 1.

⁵⁷⁵ "Süveyş Konferansında Türk Tezinin Tam Metni", **Zafer**, 19 Ağustos 1956, 4.

⁵⁷⁶ Sever, **age**, 162.

⁵⁷⁷ Şevket Süreyya Aydemir, Nasır iktidarına "hissi" bakan Menderes'in harekâta, Türkiye'nin de

TBMM’de yaptığı konuşmada, Mısır yönetimini kastederek, “Orta Şark’ın zor durumunu kendi menfaatleri için istismar edenlerin, hatta yine de aynı maksatla mütemadiyen müşküller ve ihtilaflar yaratanların, tahakküm maksadıyla birtakım keyfi ve fevri siyaset takip edenlerin”⁵⁷⁸, bölge güvenliğini tehlikeye attığını belirtmiştir.

Ancak Ankara’nın ortak askeri harekâtı destekleyen politikası, ilerleyen süreçte çıkmaza girmiştir. Bir taraftan Nasır’a “haddinin bildirilmesinden” dolayı memnurluk duyulurken, diğer yandan Arap ülkelerinin baskısıyla İsrail ile ilişkiler kesilme noktasına gelmiştir. Hükümet, Arap ülkelerinin İsrail’e olan tepkilerini dikkate alarak, 26 Kasım 1956’da İsrail ile ilişkilerin temsil düzeyini maslahatgüzarlığına düşürmüştür⁵⁷⁹.

Ethem Menderes’e göre, Filistin meselesinin yarattığı “zehirli havadan” Türkiye’nin Arap devletleri ile yaklaşım anlaşmasını önlemek isteyenler, Türkiye’nin İsrail ile gizli paktlarının mevcut olduğu yönünde söylentiler ortaya atmışlardır. Bu propaganda, İsrail’in Mısır’a saldırmasının ardından daha da yoğunlaşmıştır. Tel-Aviv Büyükelçisi Şefkati İstinyeli bu “propagandanın zehrini bir dereceye kadar almak, tadil etmek, efkâra nispi bir huzur getirmek” için geri çağırılmıştır⁵⁸⁰.

4.6 CHP’nin Tutumu

Cumhuriyet Halk Partisi’nin Süveyş meselesindeki tutumunu, genel başlıklar altında değerlendirmek mümkündür. İlk olarak, CHP kadrolarının, bunalımın ilk aşamasından itibaren, bir muhalefet partisinden beklenebilecek, alternatif bir bakış açısı ya da söylem geliştiremedikleri gözlemlenmektedir. Muhalif bir dil yaratma doğrultusunda çaba göstermek bir yana, CHP sözcülerinin dönemin hâkim söylem unsurlarını tekrarladıkları izlenmektedir. Bu unsurlar arasında, askeri kavramlara ya da Hobbesçu analogilere sıklıkla başvurulduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak,

katılabileceği önerisini yaptığını aktarmaktadır: “Bu saldırıda Türkiye yalnız Mısır’ı tutmak ve manen savunmak yerine, saldırganları tutmakla kalmamıştır. Bu vesile ile yaptığı bir teklifte, İngiliz ve Fransız askerlerinin Kanala yerleşmelerini istemekten başka, bu askerlerin yanında askerlerimizin de yer almaları gibi, garip, unutulması kolay mümkün olmayan istekler de ortaya atmıştır. Hatta çok daha sonra, bir gece konuşmasında bizzat Adnan Menderes’in bu konudaki hüznü verici bir beyanını dinlemişimdir. Bu beyanlarına göre, Menderes Mısır’a ve Nasır’a karşı, daha ziyade “hissi” olduğu kolayca dikkati çeken duygularla doluydu.” Aydemir, *İkinci Adam*, c. 3, 330.

⁵⁷⁸ Öztürk, *age*, 634.

⁵⁷⁹ Gencer Özcan, *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, (İstanbul: Tesev Yayınları, 2005), 28.

⁵⁸⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem X, Toplantı 22, c. 15, (Aralık, 1956): 330-331.

Süveyş Krizi'ne ilişkin söylemlerin, iç politikadaki demokrasi tartışmalarında araçsallaştırıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin Nasır'a yapılan "diktatör" benzetmesi üzerinden, Menderes yönetiminin içerideki uygulamaları eleştirilmektedir. Böylelikle Nasır'la ilgili benzetmelerin iç politika alanına kaydırılarak, Menderes'in "hür dünya"nın kıstaslarına uygun, "Batılı", "demokrat" bir lider olmadığı vurgulanmaktadır.

4.6.1 Kanalın Millileştirilmesi

CHP sözcüleri hükümetle benzer bir tutum içerisinde, Kanalın millileştirilme girişimini, blok siyaseti çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Bu doğrultuda, Nasır yönetiminin aldığı bu kararı, "meydan okumak", "tahrik etmek" gibi fiillerle tanımlamışlardır. Kahire'nin "diktatörce", "keyfi" ve "devletler hukukuna aykırı" davrandığı belirtmişlerdir⁵⁸¹. Öyle ki, *Ulus*'ün başyazarına göre, Mısır liderinin "megalomanisi" sadece Orta Doğu'yu değil, bütün dünyayı, "vahim bir sergüzeşte" sürüklemiştir. Yazara göre, "hür dünya", "Moskova'da pişirilip hazırlanmış" bir planla karşı karşıyadır⁵⁸²:

"Mısır Cumhurbaşkanı'nın megalomanisi Orta Doğu'da, dolayısıyla bütün dünyada ciddi bir buhran haline götürecek gibi görünüyor. Süveyş kanalına Mısır hükümetinin el koyması yalnız yakın ve Orta Şark'ı değil, bütün dünyayı açık vahim bir sergüzeşte sürüklemesinden korkulur. (...) Süveyş Kanalı Mısır için bir iç mesele değil, büyük bir su geçididir ki, bunda bütün Batı dünyasının hayati menfaatleri bahis konusudur. (...) İngiltere ile Amerika'nın Orta ve Yakın Doğu'da boş bırakacakları prestij ve nüfuz sahası boş kalmaz. Bunu Nasır'ın prestiji değil, Moskova'nın nüfuz ve itibarı dolduracaktır. Eğer İngiltere ve Amerika tesir ve neticeleri bir aksülamelle durumlarını düzeltmezlerse, bütün dünya müdafaa stratejisi ve mücadele, şekil ve tashih edilmeye muhtaç bir duruma gelecektir. Batı dünyası Bolşeviklere karşı mücadelede, hiçbir silaha bağlanmadan bozguna uğramaya, Akdeniz'i, Arabistan'ı, Şimali Afrika'yı, hatta Avrupa'yı feda etmeye, tahammül edecekler midir? "

Konuyu yakından takip eden bir başka yazar, millileştirme kararına ilişkin ABD İngiltere ve Fransa arasında, bir görüş birliği olmamasından şikâyetçidir. Yazara göre, örneğin karara Fransa sert tepki gösterirken, ABD daha soğukkanlı bir tutum almıştır. İngiltere ise, net bir tavır almaktan özellikle kaçınmıştır. Oysa Kanal'ın

⁵⁸¹ "Milletlerarası Çevreler Büyük Bir Heyecan İçinde", *Ulus*, 28 Temmuz 1956, 1. CHP yayın organının, Nasır aleyhine başlatılan ulusal ve uluslararası kampanyanın içerisinde yer aldığı görülebilir. Örneğin, gazetenin "*Dünya Basınından Seçmeler*" başlıklı köşesinde, Nasır aleyhine sabık kraliçe Neriman'ın İsviçre gazetesi *Noir et Blam'a* verdiği bir röportaj yayınlanmıştır. Gazetenin yorumuna göre, Mısır'ın eski kraliçesi Neriman'ın "ne kadar ileri görüşlü" olduğu, verdiği hükümden anlaşılmaktadır: "Küçük diktatör, kalabalık halk kütelleri nezdinde Kahire sokaklarında "Kardeşlerim, Mısırlılar... Başlarınızı havaya kaldırın... Bizim için Feodalizm ve müstemlekecilik artık mevcut değildir. Menfaatlerimizi kendimiz koruyacağız" diye bağırırken eski Mısır kraliçesi Neriman İsviçre'de Abdülnasır hakkında gazetecilerin sunduğu suale şu cevabı veriyordu: Nasır mı? Nasır demek, harp demektir." "Nasır Harp Demektir", *Ulus*, 15 Ağustos, 1956, 4.

⁵⁸² Yalçın, "Tehlike Çanı", *Ulus*, 30 Temmuz 1956, 1.

kapanması durumunda, çıkarları en çok zedelenecek ülke İngiltere’dir. Çünkü Süveyş Kanalı’nın kapatılması, İngiltere’ye petrol naklinin durması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla CHP’li yazar, sorunu bütünüyle, “hür dünya”nın siyasi çıkarları bağlamında ele almaktadır⁵⁸³:

“Batıların kaygısı, Nasır’ın orada da kalmayıp şu veya bu dileğini kabul ettirmek veya prestijini arttırmak düşüncesiyle kanalı kapamaya da kalkmasıdır. İsrail gemilerine koymuş olduğu ambargo gösteriyor ki, milletlerarası anlaşmalara ne derce aykırı olursa olsun, Nasır aklına gelen kayıtları koymakta tereddüt etmemektedir. Bir defa, böyle bir yolu tuttuktan sonra Hitler gibi nerede duracağı kestirilememektedir”.

İktidar partisiyle yaşanan gerilimin artmasıyla beraber, Süveyş bunalımının içerideki demokrasi tartışmalarında araçsallaştırıldığı görülmektedir. Örneğin Nasır’ın millileştirme kararını aldığı günlerde, CHP’li milletvekilleri ve Meclis üyelerinden oluşan bir heyet, Karadeniz illerini kapsayan bir geziye çıkmıştır. Parti Genel Sekreteri Gülek ve beraberindeki heyet, gezi boyunca iktidar partisinin kendilerine yönelik baskılarından şikâyet etmiştir⁵⁸⁴. CHP Genel Sekreteri tam da Nasır’a “diktatör” yakıştırmasının yapıldığı günlerde, aynı kavramı iç politik alana kaydırarak izlenmektedir: “Bu hadise ile diktatörlerin tabii akıbeti bir kere daha belirdi. Tarih bilhassa yakın tarihte devrilen diktatörlerin hikâyeleri ile doludur. Bunları ibretle takip etmiş olan Türk Milleti uyanıktır. Türkiye’de diktatörlük iklimi yaratmayacaktır. Diktatörlük kanalı hiçbir vakit Türkiye’den geçmeyecektir”⁵⁸⁵.

4.6.2 Londra Konferansları

CHP’li yöneticilerin Londra Konferansları ile ilgili, “bekle-gör” politikasını tercih etmektedirler. Parti yetkililerinin bu aşamada ki suskunlukları, bir anlamda iktidarın belirlediği politikaları destekledikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu süreçte, başta İnönü olmak üzere parti kadrolarının dikkatlerini içerideki iktidar mücadelesine yoğunlaştırdıkları gözlemlenmektedir⁵⁸⁶. Konferansları daha ziyade teknik düzeyde değerlendiren Ahmet Şükrü Esmer ile Hüseyin Cahit Yalçın dışında, CHP kadrolarının Konferanslar sürecini uzaktan takip ettikleri ve ayrıntılı yorumlar yapmaktan kaçındıkları izlenmektedir.

⁵⁸³ Esmer, “Yakın Doğu Buhranı”, **Ulus**, 31 Temmuz 1956, 3.

⁵⁸⁴ “Kasım Gülek’in Etrafı yine Polisler Tarafından Sarıldı”, **Ulus**, 31 Temmuz 1956, 1. “CHP Milletvekilleri Rize’de Vatandaşlarla Temastan Men Edildi”, **Ulus**, 1 Ağustos 1956, 1. “Gülek Rize’de 6,5 saat nezarete tutularak dün akşam suçüstü mahkemesine Verildi”, **Ulus**, 2 Ağustos 1956, 1.

⁵⁸⁵ “Kasım Gülek’in Süveyş Hadisesi Hakkında Görüşü”, **Ulus**, 30 Temmuz 1956, 3.

⁵⁸⁶ Birinci Londra Konferansının toplandığı günlerde İnönü, Van’ın Özalp ilçesinde otuzüç vatandaşın kurşuna dizilmesi hadisesi ile ilgili kendisine yöneltilen suçlamaları cevaplandırmakla meşguldür. “İsmet İnönü Diyor ki: Kanun dairesinde hesap vermeye mecburum ve buna muktedirim”, **Ulus**, 17 Ağustos 1956, 1. “Özalp hadisesi için İnönü iktidara tekrar cevap verdi”, **Ulus**, 22 Ağustos 1956, 1.

Esmer'e göre, Konferanslar sırasında Sovyetler Birliği'nin meselenin çözümünü engellemek için, "bir savsaklama ve Konferansı çıkmaza götürme yolunu takip etmektedir"⁵⁸⁷. Londra Konferansı'nı değerlendirdiği bir başka yazısında, Esmer İngiltere Fransa ve ABD arasındaki görüş ayrılıklarına değinmektedir. Esmer'e göre, ABD, "Nasır'ı yola getirmek" hususunda güç kullanılmasından yana değildir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Birincisi, ABD açısından Süveyş Kanalı'ndan geçiş meselesi, İngiltere kadar hayati değildir. İkincisi, Kanal Şirketinin hissedarları arasında, ABD yoktur. Üçüncüsü, ABD 1888 İstanbul Anlaşmasının imzacılarından biri değildir. Ayrıca Panama Kanalı'ndaki durumundan dolayı su geçitlerinin uluslararasılaştırılmasına, çok olumlu bakmamaktadır. Bunlara ek olarak, ABD Başkanı Eisenhower da, seçimler öncesinde barış unsurunu öne çıkarmak istemektedir⁵⁸⁸.

Hüseyin Cahit Yalçın ise, Londra Konferansı ile ilgili yazısında Türkiye'nin durumunu değerlendirmektedir. Cahit'in, Türkiye'nin ulusal bağımsızlık savaşını hatırlatması ve Orta Doğu halklarının bağımsızlık mücadelesinden bahsetmesi, ilk bakışta, bu konuda farklı bir söylemin dile getirildiği izlenimini doğurmaktadır⁵⁸⁹:

"Türkiye büyük devletlerin tahakkümüne ve müstemlekecilik zihniyetine karşı, Şark dünyasında ilk isyan bayrağını açmış ve milliyet hakları için muzafferane çarpmış bir millettir. Bu bakımdan kendimizin bütün Orta ve Uzakdoğu milletlerine bir örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz. (...) Bu bakımdan düşünülecek olursa, Mısır hükümetinin Süveyş kanalını millileştirmek istemesini aykırı bir hareket gibi görmemize imkân yoktur".

Ancak Kanal'ın Avrupa'nın "hayati emniyeti" açısından taşıdığı önemi vurgulayan Cahit'e göre, "bu kadar hayati menfaatler bir Mısır Cumhurbaşkanının yahut bir Mısır hükümetinin keyfine bağlı bir halde bırakılamaz." Nitekim Türkiye zamanında, Misak-i Milli'yi kabul ederken karşıındakilerin beklentilerini dikkate alma zorunluluğunu hissetmiştir⁵⁹⁰:

"Yalnız şu unutulmamalıdır ki, milli haklar davasının bayrağını açarken karşıımızdakilerin de aynı haklara sahip olmaları icabedeceğini gözden uzak tutmadık. Türkiye'nin iç ve dış politikasına teşkil eden "Misak-ı Milli" bu ruhtan mülhem olmuştur. (...) Süveyş Kanalı meselesinde aynı ruhun Mısır'da da hâkim olduğunu görmek lazımdır. Süveyş Kanalı yalnız İngiltere için hayati ehemmiyeti haiz bir realite değildir. Burada az çok bütün Avrupa'yı ilgilendiren bir mahiyet bulunduğu gibi İngiltere ve Fransa için hatta Amerika için bile bir hayat ve memet meselesi gizlidir".

Yukarıdaki metnin bütününe bakıldığında, birbiriyle çelişen görüşleri içerdiği gözlemlenebilir. Metinde bir taraftan "müstemlekecilikten", "büyük devletlerin

⁵⁸⁷ Esmer, "Sovyetlerin Cevabı", **Ulus**, 12 Ağustos 1956, 3.

⁵⁸⁸ Esmer, "Süveyş Meselesi ve Amerika", **Ulus**, 8 Ağustos, 1956, 3.

⁵⁸⁹ Yalçın, "Kanal Meselesi ve Türkiye", **Ulus**, 19 Ağustos 1956, 5.

⁵⁹⁰ **age**, 5.

tahakkümden”, “milli haklar davasından” bahsedilirken, diğer yandan Avrupa devletlerinin ve ABD’nin “hayati ehemmiyeti” vurgulanmaktadır. Oysa sorunun temeli, tam da bu “hayati ehemmiyet”in Mısır’ın egemenlik haklarıyla çatışmasıdır. Yalçın’ın İkinci Londra Konferansı öncesi yazdığı makalede, konuya yaklaşımını daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Yazara göre, Süveyş sorunu siyasi bir anlaşmazlık değil, farklı değerleri temsilen eden, iki medeniyetin çatışmasıdır. Yazıda “ortadaki davanın ehemmiyeti”, “dehşet verici hakikat”, “tehlike çanı”, “varlık mücadelesi”, “hayat memmat meselesi” gibi, Soğuk Savaş’a özgü hâkim söylem unsurlarını yinelenmektedir⁵⁹¹:

“İngiltere ile Fransa ortadaki davanın ehemmiyet ve ciddiyetini anlamış olduklarını ispat eden bir faaliyet ile Akdeniz’e kuvvet göndermekten geri kalmıyorlar. Filhakika, ortadaki mesele alelade bir siyasi ihtilaf değildir. Eğer bir Bolşevik tehdit ve tehlikesi faaliyette olmasaydı ihtilaf, bir siyasi anlaşmazlık çerçevesi içinde kalırdı. Hâlbuki bugün Batı medeniyeti için tam manasıyla, bir hayat memmat meselesi karşısında bulunuyoruz. Bu dehşet verici hakikati saklamakta yahut anlamazlığa gelmekte mana ve fayda yoktur. Bilakis dünya umumi efkârı karşısında bir tehlike çanı çalmak vazifemizdir. Kahire’de konuşanlar Batı devletleri murahhasıyla Mısır Cumhurbaşkanı değildirler. Orada, batı ile doğu, demokrasi ile komünistlik çarpışıyorlardı. Bilmeye ve açık söylemeye mecburuz ki bu varlık mücadelesinde Batı dünyası ricat halindedir ve Bolşeviklik ilerlemektedir. İşte bu hakikati gördüğümüzden ve anladığımızdan dolayıdır ki mesele karşısındaki bütün sempatimiz Batı dünyası ile beraberdir”.

Yalçın’ın “varlık mücadelesi” olarak tanımladığı bu ortamda, Türkiye’nin rolü nedir? sorusuna, bir başka *Ulus* yazarı açıklık getirmektedir. Bülent Ecevit’e göre, Batılı olmanın artık ne coğrafya ne ırkla, ne de dinle bir ilgisi vardır. Dolayısıyla Batılılık, artık bütün milletlerin benimseyecekleri bir “hayat görüşü”dür. Bu “hayat görüşü”nün, “Batı’dan Doğu’ya doğru yayılıyor olmasında, ‘Doğulu’ denilen milletler için küçültücü bir yan görmek yanlıştır.” Ecevit’e göre, bu “tarihi vazifede” Türkiye’ye önemli görevler düşmektedir: “Eğer Türk milletinin bugün insanlığa karşı ‘tarihi vazifesinden’ söz edilebilirse, bu ancak Batılı hayat görüşünün Doğu’ya yayılışındaki öncülüğünü de devam ettirmekle yerine getirilebilecek bir vazife olabilir. Bu ‘tarihi vazifeyi’ yerine getirebilmek için Türk milletinin ne sınırlarını genişletmeye ne başka milletler üzerinde egemenliğe ihtiyacı vardır”⁵⁹².

İkinci Londra Konferansı’nda da meselenin bir sonuca bağlanmaması, Yalçın’a göre, Batılı devletler açısından, bir itibar kaybıdır. Yalçın ayrıca, ABD’nin yumuşak güç kullanma politikasını ve Mısır’ın “oldu-bittisi” karşısında hükümete yeterli desteği vermediği için İngiliz muhalefetini eleştirmiştir. Yalçın Batı dünyasında özellikle muhafazakâr çevrelerin Hitler-Nasır benzetmelerini ve “yatıştırma politikası”nın

⁵⁹¹ Yalçın, “Batı Medeniyeti Tehlikededir”, *Ulus*, 15 Eylül 1956, 1.

⁵⁹² Ecevit “Batı-Doğu”, *Ulus*, 30 Ekim 1956, 3.

Avrupa'dan sonra Orta Doğu'yu da felakete sürükleyeceği yönündeki yorumlarını paylaşmaktadır: “(...) İngiltere'ye gelince, muhalefet Mısır'a karşı iktisadi cezalardan ileri gidilmemesi taraftarı idi. En ciddi nüfuzlu iki gazete askeri harekât aleyhinde idi. Oldu-bittiyi kabul etmeyi tavsiye ediyorlardı. İngiltere bu gevşeklği Hitler'e karşı da göstermiş ve Münih anlaşmasını yapmıştır”⁵⁹³.

4.6.3 Kanala Askeri Müdahale

Süveyş Krizinin patlak verdiği Temmuz ayından, askeri harekâtın yapıldığı Kasım ayına kadar, gerek basında gerek TBMM'de, iktidarın tutumuna yönelik aykırı bir sesin yükselmediği gözlemlenmektedir. Ancak krizin sıcak çatışmaya dönüşmesinin ardından, Meclis içerisindeki dış politika tartışmalarında görece bir artışın yaşandığı izlenebilir. Muhalefetin sık sık soru önergeleri vererek ya da genel görüşme talebinde bulunarak, iktidarı son gelişmelerle ilgili bilgi vermeye çağırdığı görülmektedir. Fakat Meclis'te yapılan bu tartışmaların dış politika yapım sürecinin biçimsel işleyişiyle sınırlı kaldığı belirtilebilir. Bu doğrultuda, başta CHP olmak üzere muhalefet sözcüleri, dış politika gelişmeleriyle kendilerine yeterli bilgilendirmenin yapılmadığını vurgulamışlardır⁵⁹⁴.

Örneğin Gülek “milli dış politika”nın geçerlilik kazanabilmesi için hükümetin kendilerine bilgi vermesi ve danışması gerektiğini vurgulamıştır⁵⁹⁵:

“Dünyanın bu karışıklık günlerinde milli birlik esastır. Memleketin milli menfaati bahis mevzuu olduğu bu günlerde, işten anlayanların kafa kafaya verip görüşmeleri lazımdır. Fakat iktidar iç politikada cereyan eden hadiseler dolayısıyla muhalefete hiçbir zaman yer

⁵⁹³ Yalçın, “Kanal Meselesi ve Prestij”, **Ulus**, 27 Eylül 1956, 1.

⁵⁹⁴ Örneğin Hürriyet Partisi 14 Kasım'da hükümeti son gelişmelerle ilgili bilgi vermeye çağırılmaktadır: “Son haftalar zarfında, harici hadiseler dünya sulhu bakımından endişe uyandırabilecek bir mahiyet iktisap etmiştir. Orta Doğu'da patlak veren ihtilaf, Türkiye'nin dâhil bulunduğu geniş ittifak manzumesini yakından alakalandırmaktadır. Cumhuriyet hükümetinin takdirine bağlı olarak, Meclis'in açık veya gizli oturumunda, siyasi hadiselerin takip ettiği seyir ve Türk Hariciyesi ile müttefik hükümetlerin görüşleri hakkında izahat verilmesini ve bu mevzu etrafında müzakere açılmasını arz ve teklif ederiz.” “Hür P. harici meselelerin Meclis'te görüşülmesine dair bir önerge verdi”, **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1956, 1. Benzer bir çağrı, aynı günlerde Cumhuriyetçi Millet Partisi [CMP] tarafından yapılmıştır. CMP'ye göre, iktidar kadrosunun kişisel tutumları doğrultusuna yürütülen dış politikanın olumlu sonuçlar vermesi mümkün değildir: “(...) Dış politika meselelerinin her türlü günlük politika endişelerinin fevkinde bir milli emniyet ve beka meselesi olarak ele alınması lüzum ve zaruretine kani bulunuyoruz. Bu görüşümüze uygun olarak, dış politikanın seyrine ve tatbikatına ait fikir ve mütalaalarımızı tespit ve ifade edebilmemiz ise, ancak bu mevzular hakkında ciddi ve sahih bilgilere sahip olmamızla mümkündür. Bu bilgilerinde her şeyden evvel hükümetler tarafından temin edilebileceği tabiidir. Zararlı bir itiyadın devamı olarak, iktidar dış politika mevzularında Büyük Millet Meclis'ini ve milleti tenvir etmek zaruretinin hissetmemekte ve böylece dış politikamız muayyen şahısların görüşleri ve mesuliyeti çerçevesi içinde idareye devam edilmektedir.” “C.M.P. de dış hadiselerin B.M Meclis'inde görüşülmesini isteyecek”, **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1956, 1, 5.

⁵⁹⁵ “Dış Politikaya Dair Muhalefet-İktidar Münakaşası”, **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1956, 5.

vermemekte, bunun yanında dış politikada birlik istemektedir. Biz de, dış politikada birlik ve beraberlik istiyoruz. Ama nerede beraberiz? Her şeyden evvel bunu bilmeliyiz bunu öğrenmeliyiz”.

Burada “habersiz bırakılma” şikâyetinin, bir kez daha dış politikada alternatif üretemeyişinin bahanesine dönüştüğü ileri sürülebilir. Nitekim kimi basın organlarının muhalefeti, bundan dolayı eleştirdikleri görülmektedir. Örneğin *Akis* dergisine göre, bir muhalefet partisinin esas görevi bilgisiz bırakılmaktan şikâyet etmek değil, olaylar karşısında kesin tavır almak hatta tabuları yıkmaktır. Bu açıdan, Hürriyet Partisi Genel Başkan Vekili Feridun Ergin’in karar alma sürecinin işleyişine yönelik açıklamaları, yaratıcılıktan uzak ve yetersiz bulunmaktadır. Ancak “beterin beteri” vardır denilerek, bu süreçte CHP’nin çok daha “pasif” ve “atıl” bir pozisyonda kaldığının altı çizilmektedir⁵⁹⁶:

“Hür. P. partilerin en alafrangası olmak niyetini taşımasına rağmen dış politika meselelerinin tabu addedilmesi mevzuundaki köhne telakkiden kendisini kurtaramamıştı. Bir demokraside bir siyasi partinin, her mesele karşısında olduğu gibi memleket menfaatleri bakımından takip edilmesi gereken dış politika mevzuunda da fikirlerini söylemesinden tabii bir şey olamazdı. Milletin o günlerde bunu beklediği muhakkaktı. Hür P. vaziyeti nasıl görüyordu? Hadiselerin kendi nokta-i nazarı bakımından tahlili neydi? Parti, bu meseleler üzerinde durmuş muydu ve ne karara varmıştı? (...) Hür P. umumi efkârı aydınlatmayan hükümetin kusurlu olduğunu ileri sürerken şüphesiz haklıydı. Ama umumi efkâr pek ala Hür. P’ ne sorabilirdi: Ya siz neden aydınlatmıyorsunuz?” (...) Siyasi hayatımızda canlılık, gençlikte dinamizm fıkdanından şikâyetçi olanlar evvela partilerimizin kendilerinden bekleneni yapıp yapmadıklarını incelemelidirler. Bu canlılığı ve dinamizmi 1946–1950 muhalefетinin mükemmel şekilde yaratmış olduğunu hatırlatmamaya imkân yoktur. Elbette ki o zaman şartlar başkaydı. Ama bugünkü şartlar içinde herkesin, yapılması kabil olanın azamisini yaptığı iddia edilebilir mi? Bunun misali ve beterin beteri CHP idi”.

Akis dergisi ayrıca CHP içerisinde dış politika konusunda yapılan görüşmelerin kamuoyuyla paylaşılmamasını eleştirmektedir. Derginin yorumunu göre, bu durum İsmet İnönü’nün karakterinden kaynaklanmaktadır. *Akis* İnönü’nün hala iktidardaymış gibi hareket etmesini ve aşırı temkinli tutumunu yermektedir. Hatta İnönü’nün “devlet adamlığı” vasfının, “muhalefet lideri” olduğu gerçeğinin, önüne geçtiğine işaret edilmektedir⁵⁹⁷:

“Bildirildiğine göre İsmet İnönü dış politika meseleleri üzerine bir konuşma yapmıştı ve bu konuşma Parti Meclis’inin azaları tarafından “hayranlıkla” dinlenmişti. (...) Ama neden Parti Meclis’inde? Zira Genel Başkan Parti Meclis’inin sayın azalarını hayran bırakacak yerde milleti hayran bıraksaydı hem memleket, hem partisi ve hem de kendisi hesabına çok daha faydalı bir iş görmüş olurdu. (...) CHP hadiseleri nasıl gördüğünü niçin açıklamıyordu? Mesele buydu. Bunun sebebini ise, İsmet İnönü’nün şahsiyetinde aramak lazımdır. Galiba CHP Genel Başkanı partisini hala iktidarda sanıyordu ve mesuliyet mevkiindeymiş gibi aşırı dikkatli davranıyordu. (...) İsmet İnönü bir defa daha gösteriyordu ki, bütün devlet adamlığı vasıflarına rağmen, -belki de o yüzden-ideal muhalefet lideri olamamıştır ve bir demokraside muhalefet liderliği vazifesinin gerektirdiği dinamizmi elde edememiştir”.

⁵⁹⁶ “Tuzsuz Basın Toplantısı”, *Akis*, c.8, s.133 (1956): 5.

⁵⁹⁷ “Sanki İktidarlar”, *Akis*, c.8, s.133 (1956): 6.

Bu eleştirilere ek olarak, *Akis*'de İnönü'nün "Dış Politika" gelişmelerini, Menderes'le "kapalı kapılar" ardında görüşme eğilimini eleştirmektedir. Zira muhalefetin görevi, haberdar edilmeye çalışmak ya da iktidara akıl vermek değildir⁵⁹⁸:

"İsmet İnönü'nün Başbakan'dan bir görüşme talep etmesinin sebebini anlamak, son derece güçtü. Muhalefet liderlerinin fikirlerini söylemeden evvel, hükümet başkanlarıyla kapalı kapılar arkasında konuşmaya teşebbüsleri, şimdiye kadar hiçbir yerde görülmemiştir. İktidarın vazifesi, hadiselerden Muhalefeti ve milleti haberdar etmektir. Ama muhalefetin haberdar edilmeye, akıl vermeye, talip olduğu ihtimal ki henüz işitilmemiştir. Bu gibi hallerde her yerde, muhalefet liderleri şikâyetlerini milletin önünde yaparlar, partilerinin- ve şahıslarının-görüşlerini ona açıklarlar. Hükümet Başkanı muhalefeti davet etmiş miydi, Hükümet Başkanı hadiseler hakkında Muhalefeti aydınlatmaya lüzum görmüş müydü? İsteseydi, bunları yapmasına hiçbir mani yoktu. Demek ki istemiyordu, demek ki istişareyi fuzuli sayıyordu. O halde, müracaatın manası ve hele faydası neydi? İktidar ile muhalefet arasında karşılıklı anlayış, birbirine ehemmiyet vermeye dayanan münasebet teklifi kuvvetli olandan gelince kıymet ve lüzum taşırdı".

Bakıldığında CHP sözcülerinin, "dış politikada birlik", "milli tesianüt", "milli emniyet ve beka meselesi" gibi ifadeleri, sahip oldukları organizmacı toplum anlayışının dışı vurumudur. Ancak bu bakışın, öncelikle hükümetler lehine bir durum yarattığı açıktır. Zira hükümetler dış ilişkilerde karşılaşılan en ufak bir sorunu, "olağanüstü durum" sayarak ve ancak "zamanı gelince münakaşa edilebileceğini" belirterek, muhalefetin eleştirilerini durdurma imkânına her zaman sahiptirler⁵⁹⁹. Örneğin Dışişleri Bakanı Ethem Menderes'in ancak, "vakti geldiğinde ve memleketin yüksek menfaatleri lüzumlu kıldığında", Meclis'in bilgilendirileceğini açıklaması⁶⁰⁰, muhalefetin denetim talebini geçiştirme ve etkinliğini azaltma çabası olarak yorumlanabilir. Bu noktada, muhalefetin yapması gereken, "milli" sıfatının hükümet kararlarına sağladığı "dokunulmazlığı" deşifre etmektir.

Bülent Ecevit'in "*Tartışmasız Dış Siyaset*" başlıklı makalesi, muhalefetin bu konuda benimsemesi gereken tutuma ilişkin bir örnek teşkil edebilir. Ecevit yazısında, "milli birlik", "milli menfaat" kavramlarının, dış politika tartışmalarını engelleyici bir bahaneye dönüştürülebileceği uyarısında bulunmaktadır. Ecevit'e göre, Menderes yönetimi dış politika alanında yapılan en ufak bir eleştiriyi bile, "vatan hainliği" ile nitelendirmektedir. "Yeniden bir ateş çemberi" içine giren Türkiye'de hükümet, dış siyaset konularını tartışmaktan sürekli kaçınmaktadır. Oysa örneğin İngiltere'de hiç kimse muhalefet ve basını eleştirilerinden dolayı, "vatan hainliğiyle, bozgunculukla,

⁵⁹⁸ "Neticesiz Kalan Talep", *Akis*, c.8, s.134 (1956): 3.

⁵⁹⁹ Soysal, *age*, 269.

⁶⁰⁰ "Dışişleri Bakanı Meclis'te Harici Duruma Ait Sualî Cevaplandırdı", *Cumhuriyet*, 17 Kasım 1956, 1.

sabotajcılık, boykotajcılıkla, milli tesanütü hem de harp içinde bozmakla” suçlamamaktadır⁶⁰¹:

“Eden hükümetinin Mısır’a silahlı müdahale kararı üzerine İngiliz basını, herhangi bir basının bir hükümete karşı yapabileceği en ağır hücumları yapmaktadır. Buna karşılık kimse basını milli menfaatlere, milli güvenliğe aykırı yayınlar yapıyor diye susturmaya kalkışmamıştır. (...) Biz de ise, bir harp kararından çok daha önemsiz meselelerde bile, Hükümete karşı cephe almak, vatan hainliği ile suçlandırılmaya yetmektedir. Hele dış siyaset meselelerinde, Hükümete muhalefet etmek suçların en ağırı sayılmaktadır. (...) Şimdiye kadar bu ihtiyatkârlıktan, dış siyaset konusunu tartışma üstü tutmaktan ne kazanılmıştır? İşte, muhalefetin hiçbir ciddi denetlemesine imkân verilmemiş olan Bağdat ve Balkan Paktları ortadadır. Bu paktların acıklı durumuna, artık Cumhurbaşkanı bile, Meclisi açık söylevinde temas etmekten kaçınmamıştır. Tarihimizde biraz daha geriye doğru gidersek görürüz ki, dış tehlikelerin artması üzerine, “milli tesanüt”, “milli birlik”, “milli menfaat”, bahaneleriyle, ilk Mebusan Meclis’inin kapatılması dış siyaset tartışmalarının yasak edilmesi, Osmanlı Devletini yıkmaktan kurtaramamış; buna karşılık Kurtuluş Savaşı sırasında Polatlı yönünden gelen top seslerinin gürültüsü altında, yalnız dış siyaset değil, askeri harekât meselelerinin bile, Meclis’te açıkça tartışılmasına, Başkomutan’ın ağır tenkitlere uğramasına rağmen, savaş kazanılıp Anadolu’da dinç bir devlet kurulabilmiştir. Dış siyaset meselelerinde Kurtuluş Savaşı günlerinin o geniş görüşlülüğüne, demokratik anlayışına dönmek zorundayız. Dış siyaset meselelerini serbestçe tartışabilme hakkını Türk milleti kadar vatansever ve bağımsızlığına bağlı bir milletten esirgemek mazur gösterilemez”.

Ancak Süveyş harekâtına ilişkin yaklaşımları, CHP kadrolarının dış politikada konuşma imkânına kavuştuklarında, aslında hükümetten farklı şey söylemeyeceklerini ortaya koymaktadır. Nitekim İsrail, Fransa ve İngiltere’nin düzenlediği askeri harekât, CHP kadroları tarafından da olumlu karşılanmıştır. Örneğin savaşın başladığı günlerde İnönü, “Süveyş’ten geçit meselesinde müttefiklerimizin hayati emniyetleri, mevzuu bizim de hayat emniyetimizdir.” diyerek, partisinin saldırıyı olumladığı mesajını vermiştir⁶⁰². Hüseyin Cahit Yalçın’a göre, İngiltere ve Fransa’nın olaylara müdahalesi “tam zamanında bir uyanmadır.”⁶⁰³ Yalçın böylelikle Nasır’ın, bu “meydan okumanın” bedelini ödediğini düşünmektedir⁶⁰⁴:

“Hani Orta Doğu’da büyük bir kahraman peyda olmuştu, nerede bu zat? Bütün Avrupa devletlerini koltuğunun altına alarak, İngiltere ve Fransa’ya meydan okuyor. Hayalinde kurduğu büyük imparatorluğun aldatici neşesi içinde kendini Kaf dağında görüyordu. Bir yudum su gibi içmek istediği İsrail Mısır hudutlarını geçerek, kanala doğru ilerlerken, şimdiden taarruz eden İsrail kuvvetleri de Gazze şehrine yerleştiler ve Mısır generalini esir aldılar. Nasır nerede? İngiliz ve Fransızlar kuvvetleri hava hücumlarıyla ilk hazırlıkları bitirdikten sonra, karaya çıkarak Port Sait’i tuttular, Büyük Nasır’ın ne kendisi meydanda, ne sesi çıkıyor”.

Ecevit’e göre de, “yarı demagoji yarı şantajla” Arap dünyasını arkasına alarak, Batı dünyasına “meydan okuyan” Nasır, “imparatorluk kurma” sevdasıyla hareket etmiştir. Ecevit’e göre, bu imparatorluğun sınırları Türkiye topraklarındaki

⁶⁰¹ Ecevit “Tartışmasız Dış Siyaset”, **Ulus**, 3 Kasım 1956, 3.

⁶⁰² “İnönü’nün çok mühim konuşması”, **Ulus**, 28 Ekim 1956, 1.

⁶⁰³ Yalçın, “Tam Zamanında”, **Ulus**, 4 Kasım 1956, 1.

⁶⁰⁴ Yalçın, “Birkaç Gün İçinde”, **Ulus**, 11 Kasım 1956, 1.

Toroslardan başlamaktadır. Dolayısıyla Ecevit açısından çatışmada artık kimin haklı olup olmadığı sorusu, ikinci plandadır. Zira Mısır'ın politikalarının Türkiye'yi de tehdit ettiği algısı, bunu engelleyici her türlü eylemi ve yöntemi meşru kılmaktadır⁶⁰⁵:

“İsrail'i Mısır'a tecavüz ettiği için alkışlayamayız. Ama bu, Mısır tecavüze uğradı diye üzülmemizi gerektirmez. İngiltere ve Fransa'nın Birleşmiş Milletleri hiçe sayarak, Mısır'a karşı kuvvet kullanmalarını mazur göremeyiz. Ama bu, Mısır'ı mağdur durumda görmemizi gerektirmez. İngiltere de, Fransa da, İsrail de haksız olabilir. Ama bu, Mısır'ı haklı çıkarmaz. Bunlar birer paradoks değildir. Süveyş bölgesinde çıkan harb, yeryüzünde birçok insanları böyle bir iç çatışmasına düşürmüş olmalıdır. Çünkü bu meselede, hak ve haksızlık, tecavüz ve mağdurluk, kesin sınırlarla iki safa ayrılmamıştır. Ortada ancak bir düzensizlik vardır. Tecavüz eden de tecavüze uğrayan da aynı derecede, bu düzensizliğin kurbanıdır ve bu düzensizlikten yalnız tecavüz edenlerle tecavüze uğrayan değil, bütün dünya milletleri sorumludur... İnsanlık tekâmül ettikçe demeyelim de, daha realist olup, silahlar tekâmül ettikçe diyelim, harpler en kuvvetlilerin bile kolay kolay göze alamayacakları kadar tehlikeli bir faaliyet haline geldi ve böylece hakkın kuvvete dayandığı kuralı eski hükmünü kaybetti... Şimdi hak kuvvete dayanmıyorsa neye dayanmaktadır? Bunun hala bir cevabı yoktur. Bunun bir cevabı olmadığına en yeni delillerden biri de, Mısır diktatörü Albay Cemal Abdülnasır'ın mütecaviz politikasıdır. Abdülnasır, hakıyla haksızı tayinde kuvvet ölçüsünün yürürlükten kalktığını ve bunun yerini daha adilane bir ölçünün almadığını görerek, bir başına dünyanın yarısına meydan okumağa başlamıştı. İsrail'e meydan okuyordu. Yarı demagoji yarı şantajla, bütün Arap alemini ardından sürüklemeye çalışıp Batılı devletlere meydan okuyordu. Büyük bir imparatorluk kurmak sevdasındaydı. Hayalindeki bu imparatorluğun sınırları, Türk toprakları içinde Toros eteklerinden başlıyor”.

Nasır'ın politikalarının bu eksende değerlendirilmesi, CHP kadrolarının Pan-Arabizm'den duydukları endişeyle açıklanabilir. Buna ek olarak, CHP sözcüleri Orta Doğu'da bu tarz çatışmalara, Türkiye'nin karışmaması gerektiğini savunan, daha “ihtiyatlı” bir dış politikadan yanadır. Nitekim ABD'nin askeri müdahaleye gösterdiği tepkinin ardından, hükümetin bu sefer İngiltere ve Fransa'yı karşısına alma eğilimi göstermesi, İnönü'yü rahatsız etmiştir.

Gazeteci Toker'in aktardığına göre, İnönü Türkiye'nin, İsrail, Fransa ve İngiltere'yi karşısına alana bir tutum içerisine girmesine taraftar değildir. İnönü bu anlayış doğrultusunda, Bağdat bildirisinin hükümetçe onaylanmasından rahatsızdır. Çünkü bildiri, İngiltere, Fransa ve İsrail'in, Mısır'dan askerlerini çekmesini, aksi takdirde Arap Birliği'nin silahlı kuvvet kullanımı öngören maddesinin harekete geçirileceğini öngörmektedir. İnönü'ye göre, bildiride belirtilen bu husus, Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın Arap kamuoyunun nezdinde kendini aklama çabasını yansıtmaktadır. Çünkü Sait Nuri Paşa, bölgede “emperyalizmin uşağı” olarak görülmektedir. Bu yargıyı değiştirmek isteyen Irak Başbakanı, ABD'nin de harekâtı desteklemediğini anlayınca, “iade-i itibar” peşine düşmüştür. Dolayısıyla Türkiye, bu politikaya alet

⁶⁰⁵ Ecevit “Suçlu kim?”, **Ulus**, 4 Kasım 1956, 3.

olmamalı ve Orta Doğu'daki anlaşmazlıklara karışmamalıdır⁶⁰⁶:

“Bağdat bildirisi kendini fazla meşgul etti. Bana Arap devletlerinin başlarının Beyrut'ta yayımladığı bildiriye bulup getirmemi söyledi. Getirdim. Dikkatle inceledi. Sonra, aklını karıştıranın ne olduğunu şöyle anlattı: ‘Arap devlet başkanlarının bildirisinin esası şu: İngiltere, Fransa ve İsrail, kıtalarını Mısır topraklarından kayıtsız ve şartsız çekmedikleri takdirde, Arap birliğinin silahlı kuvvet kullanmayı öngören maddesi harekete geçirilecektir. Şimdi, bizim de ortağı bulunduğumuz Bağdat Paketi'nin toplantısında bu esasın kabul edildiği bildiriliyor. Bu, ne demek?’ (...) Aslında İsmet Paşa'da pekâlâ biliyordu ki Bağdat kararıyla Bağdat Paketi, Nuri Sait Paşa'nın politikasını yapıyordu. Nuri Sait Paşa, Arap âlemi içinde nüfuz sahibi olmak ve hatta Bağdat Paketi'ne itibar kazandırıp Amerika'nın gözüne girmek için böyle bir tavrı paktın Müslüman ortaklarına kabul ettiriyordu. Nuri Sait Paşa'nın bir İngiliz hizmetkârı olduğu ve Sir Nuri unvanını taşıdığı hiç kimsenin meçhulü değildi. Nasır da, Nuri Sait Paşa'ya hücum etmek istediği zaman onu emperyalistlerin uşağı olmakla suçluyordu. Şimdi İngiltere'nin Mısır'a saldırısını kınamak suretiyle- hele, John Foster Dulles'in de bu hareketi desteklemediği öğrenilince-Nuri Sait Paşa Orta Doğu'da bir iade-i itibar peşindeydi. İsmet Paşa: “Bizim Orta Doğu'daki itilaflara karışmamızın milli menfaatlerimize hiçbir faydası yoktur” dedi”.

İnönü Aralık 1956'da CHP Meclis Grubunda yaptığı konuşmada, Bağdat Bildirisi'nin Türkiye'yi İsrail, Fransa ve İngiltere ile karşı karşıya getirebileceğine dikkat çekmiştir. İnönü'ye göre, Türkiye bildirinin altını imza koyarak, “aceleci” davranmıştır⁶⁰⁷:

“Sabit olan hakikat şudur ki, Hükümet B.M. Meclis'ini, umumi efkârı ve Meclis dışında muhalefet başkanlarını, dış politikadan haberdar etmemek yolunda ısrarlıdır. Bu halin çok mahzurlu olduğunu esefle kaydederez. 24 Kasım 1956 Bağdat tebliği dokuz Arap devletinin 16 Kasım 1956'da Beyrut'ta neşrettiği tebliği ile aynı görüşte olduğunu söylemiştir. Bu yeni bir taahhüttür. Böyle bir taahhüde girmeye hükümetin salâhiyeti yoktur. Hükümet bu taahhüdün ilk tatbiki olarak, İsrail'den sefirimizi çekmiştir. Hükümet bu taahhülle, Beyrut tebliğinin İngiltere, Fransa ve İsrail aleyhindeki hükümlerini tasvip eder bir vaziyet almıştır. Bu hareketler yetki dışıdır. Bizim kanaatimizce hadiselerle el koymuş olan Birleşmiş Milletler kararları üstünde hareketlere girişmemek lazımdır. (...) Amerika, Bağdat Paketi'nin dört devletine bir tehdit teveccüh ederse, hadiseyi vahim telakki edeceğini ifade etmektedir. Bu bir teminatdır. Bağdat Paketi'nin Nato'ya dâhil olmayan azası için doğrudan doğruya ve Türkiye için munzam bir alakadır. Bu teminat kıymetlidir. Ancak şu kayıtları gözden ayırmamak lazımdır: Amerika Pakta henüz girmemek niyetinde olduğunu bu defa da ifade etmiştir. Teminatlar hepsi taarruza uğramak ihtimaline münhasırdır ve her harekette Birleşmiş Milletler anayasası içinde kalmak şarttır”.

Toker anılarında, Bağdat Bildirisi ile ilgili İnönü'nün, “Bizim Orta Doğu'daki itilaflara karışmamızın milli menfaatlerimize hiçbir faydası yoktur”⁶⁰⁸ dediğini yazmaktadır. İnönü'nün Orta Doğu'daki gelişmelere “mesafeli” durma yönündeki bu görüşünün, Birinci Dünya Savaşında yaşadığı kişisel deneyimlerle bağlantılı olduğu ileri sürülebilir⁶⁰⁹. Öyle ki, İnönü'nün yürütülen Orta Doğu politikasının, İttihat ve

⁶⁰⁶ Toker, **DP Yokuş Aşağı**, 220.

⁶⁰⁷ “CHP Bir Tebliği ile Orta Doğuya Dair Kararları Tenkit Etti”, **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1956, 1, 5.

⁶⁰⁸ Toker, **DP Yokuş Aşağı**, 220.

⁶⁰⁹ Örneğin Arcayürek İnönü'nün, “Birinci Dünya Savaşında kimi gözlem ve deneyimleriyle Arap ülkelerini pek sevmediğini” ve “Arapların Türkleri arkadan vurduklarını” söylediğini aktarmaktadır. Cüneyt Arcayürek, **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor -5: Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971**, 1.bs. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985), 123. Ancak burada bir parantez açmak gerekebilir. Çünkü İnönü'nün Birinci Dünya Savaşına ilişkin hatıralarında, Arapları topyekûn olumsuzlayan ifadelerden kaçındığı görülmektedir. İnönü sadece Suriye'nin güneyinde yaşayan yerel halkın Osmanlı askerlerine

Terakki Partisi dönemindekine, benzer bir sonuç yaratmasından endişe duyduğu anlaşılmaktadır. Örneğin anılarında, İnönü Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye cephesinde yaşanan olumsuzlukların, İttihatçıların izlediği sorumsuz politikalardan kaynaklandığını belirtmektedir: “Harbe girdiğimiz zaman yetişmiş büyük Türk Ordusunun nasıl israf edileceğini bulmakla güçlük çeken zekâlar, harp sonunda, en çok zayıya uğramış, en yorgun düşmüş memleket haline geldiğimizi şüphesiz elemle görmüşlerdir”⁶¹⁰. Dolayısıyla İnönü'nün bildiriye aynı zamanda, böyle bir tarihsel koşullanmayla karşı çıktığı söylenebilir.

4.7 Bölgesel Krizler

Süveyş Krizini izleyen süreçte, Orta Doğu'da birbirini takip eden, yeni bunalımlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, Türkiye ile Suriye'nin savaşın eşiğine gelmeleridir. Suriye'nin Sovyetler Birliği'nin “uydusu” haline geldiğini düşünen DP yönetimi, bu ülkeye askeri bir harekât düzenleme seçeneğini, bir süreliğine de olsa gündemde tutmuştur. Bölgede yaşanan bir diğer bunalım, 14 Kasım 1958'de General Kasım liderliğinde gerçekleşen Irak darbesidir. Irak darbesi, DP yönetiminin izlediği Orta Doğu siyasetinin belkemiğini oluşturan Bağdat Paktı'nın işlevsizleşmesi sonucunu doğurmuştur. Irak darbesinin hemen ardından, bölgede, Batı üstünlüğünü sağlama veya pekiştirme amacıyla, ABD Lübnan'a, İngiltere ise Ürdün'e askeri müdahalede bulunmuştur. DP bu müdahaleleri, blok siyaseti anlayışına uygun olarak desteklenmiştir.

4.7.1 1957 Suriye Krizi

Süveyş krizinin İngiltere ve Fransa'nın başarısızlığıyla neticelenmesinin ardından, ABD bölgede meydana gelen “güç boşluğunun”, Sovyetler Birliği tarafından doldurulacağı kaygısıyla harekete geçmiştir. Bu yönde atılan ilk adım, ABD Başkanı Eisenhower'ın 5 Ocak 1957'de Kongre'ye sunduğu öneridir⁶¹¹. Eisenhower Doktrini olarak ünlenen bu öneride, Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'ya ilgisinin stratejik olduğu, dolayısıyla bölgenin Sovyetlere terk edilemeyeceği belirtilmiştir. Böylelikle, Sovyetler Birliği destekli bir bölge ülkesinin saldırısına uğrayan diğer Orta Doğu

yönelik tacizlerinden bahsetmektedir. Örneğin diğer Arap ülkelerinde ve Mısır'da, böyle bir durumla karşılaşmadığının altını çizmektedir. İsmet İnönü, **Hatıralar**, ed. Sabahattin Selek, (Ankara: Bilgi Yayınları), 126.

⁶¹⁰ **age**, 116.

⁶¹¹ Bağcı, **age**, 83.

lkelerine, talep ettikleri takdirde ABD ordusunun yardımıda bulunacağı vurgulanmıřtır⁶¹².

Eisenhower Doktrini aynı zamanda Cemal Abdl Nasır'ın liderliğini yaptığı Arap milliyetçiliğini evrelemeyi öngörmüştür. Zira ABD yönetimi, Nasır liderliğinde Mısır'ın izlediği "aktif tarafsızlık" (*positive neutrality*) politikasının, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki çıkarlarıyla örtüştüğünü düşünmüştür. Bu nedenle, Irak, Suudi Arabistan, Libya ve Lübnan gibi muhafazakâr rejimelere destek verilerek, Arap milliyetçiliğinin bölgede güçlenmesinin engellenmesi amalanmıřtır⁶¹³.

DP hükümeti açısından bu yeni doktrin, 1947 yılında Truman Doktrini'nin ilanı ile başlayan askeri ve ekonomik yardımının kapsamının genişletilmesi anlamına gelmiştir. Nitekim Başbakan Menderes yaptığı bir basın toplantısında, Eisenhower Doktrini'nin Orta Doğu'da siyasi istikrarı sağlayabileceğini belirtmiřtir⁶¹⁴. Menderes yönetimi ayrıca, alacağı askeri ve ekonomik yardım sayesinde, özellikle içeride düşüşe geçen poplateralisinin yeniden yükseltebileceğini düşünmüştür. Süveyş krizinin ardından, Ankara Bağdat Paktı'nı güçlendirme politikasının yanı sıra, bölgede daha yaygın ve müdahaleci bir politikaya yönelmiştir. DP hükümetinin bu kapsamlı ve tepkisel politikası kendini ilk kez, 1957'de Suriye Krizinde göstermiştir.

1954 yılından itibaren, Türkiye-Suriye ilişkilerinin gittikçe gerginleştiği izlenmiştir. şam'ın Bağdat Paktı'na katılmayı kabul etmemesi ve Mısır'ın bölge politikasına yönelik desteği, Ankara'da tepkiyle karşılanmıştır. Bağdat Paktı'nın kurulmasının ardından, iki ülkenin bölge politikaları arasındaki farklılıklar belirginleşmiştir. Nitekim Suriye'nin Nasır yönetiminin öncülüğünde gerçekleşen pakt karşıtı savunma anlaşmasına dâhil olması, iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu tutumu takiben, Süveyş Krizi boyunca Suriye'nin Nasır'ı desteklemesi ve Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurması, Türkiye'de ve Batı dünyasında kaygı yaratmıştır. 6 Ağustos 1957'de Sovyetler ve Suriye arasında, bir teknik ve ekonomik işbirliği andlaşmasının imzalanması ve 13 Ağustos 1957'de üç ABD'li diplomatın hükümeti devirmeye çalışmak suçuyla sınırđıřı edilmesi, ABD ve Türkiye tarafından

⁶¹² şle Kut, "Filistin Sorunu ve Türkiye", **Orta Doğu Sorunları ve Türkiye**, der. Haluk Ülman, (İstanbul: Teses Yayınları,1991), 16.

⁶¹³ Salim Yaqub, **Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and Middle East**, (Carolina: The University of North Carolina Press, 2004), 2.

⁶¹⁴ Bağcı, **age**, 84–85.

tepkiyle karşılanmıştır⁶¹⁵.

Ancak ABD yönetimi kendileri tarafından düzenlenecek askeri bir harekâtın, Suriye'deki komünistleri güçlendirebileceğinden ve bu ülkenin tamamen kaybedileceğinden endişe duymuştur. Üstelik böyle bir müdahalenin, ABD'nin Süveyş Krizinde takındığı tutumla çelişeceği düşünülmüştür. Dolayısıyla Eisenhower yönetimi, bölgede Batı ittifak sistemine yakın olan Arap ülkelerini devreye sokarak, Suriye'ye müdahale etmenin daha uygun olduğuna karar vermiştir. Fakat bölgedeki hiçbir Arap devleti, Suriye krizinde öncü bir rol oynamaya yanaşmamıştır. Suudi Arabistan'ın ve Irak'ın desteğini alamayan ABD'li karar vericiler, Türkiye seçeneğine yönelmişlerdir⁶¹⁶. Bu gelişme üzerine, Türkiye Suriye sınırına ilk etapta, yaklaşık otuzüç bin kişiden oluşan bir motorize birlik yerleştirmiştir⁶¹⁷. Dolayısıyla Ankara güney sınırında komünist bir rejimin kurulma ihtimali ortadan kaldırmak adına, Suriye ile savaşın eşiğine gelmiştir⁶¹⁸. Türk birliklerinin Suriye sınırına yığılması, Sovyetler Birliği'nin tepkisini beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği Başkanı Mareşal Nikolai Bulganin Adnan Menderes'e yazdığı mektupta, Suriye'ye bir saldırı olması durumunda, bundan en fazla Türkiye'nin zarar göreceğinin altını çizmiştir⁶¹⁹.

Başbakan Menderes ise, 5 Ekim'de verdiği cevapta, Suriye'ye saldırı gibi bir niyetlerinin olmadığı belirtilmiştir. Sovyetler Birliği ve Suriye yönetimleri, sorunu Birleşmiş Milletler'e götürmüşlerdir. Birleşmiş Milletler Genel Kurul Toplantısında 22 Ekim 1957'de Suriye ve Sovyetler Birliği temsilcileri, Türkiye'yi uluslararası barışı tehdit etmekle suçlamışlardır. Bu süreçte, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko Türkiye'ye yönelik üslubunu gittikçe sertleştirmiştir. Ankara ise, daha ılımlı bir tutum alarak, krizi sonlandırmak istemiştir. Suudi Arabistan'ın arabuluculuğuyla, kriz 1957 Kasım ayı sonunda, Suriye Hükümetinin sorunu geri çekmesi ve Türk hükümetinin güvence vermesi ile sönümlenmiş ve Türkiye sınıra

⁶¹⁵ Sever, *age*, 181–184.

⁶¹⁶ David W. Lesch, "The 1957 American-Syrian Crisis: Globalist Policy in a Regional Reality", **The Middle East and United States**, ed. David W. Lesch, (Colorado: Westview Press, 1996), 135–137.

⁶¹⁷ Sever, *age*, 191.

⁶¹⁸ Galia Golan, **Soviet Policies in The Middle East: From World War II to Gorbachev**, (Newyork: Cambridge University Press, 1991), 141.

⁶¹⁹ Carol R. Saivetz, "Soviet Union and Middle East", ed. Roger Louis and Roger Owen, **A Revolutionary Year 1958: The Middle East in 1958**, (Washington: Woodrow Wilson Center Press), 235.

yaptığı askeri yığınağı geri çekmiştir⁶²⁰.

1957 Suriye krizi, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkinliğinin artmasını sağlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin verdiği tepki, Arap ülkeleri nezdinde olumsuz karşılanmıştır. Türkiye'ye yakın duran Ürdün ve Irak yönetimleri bile, Menderes hükümetinin bir Arap ülkesiyle savaşın eşiğine gelmesinden tedirgin olmuşlardır. DP hükümetinin tutumu, Arap kamuoyunun Osmanlı dönemine ilişkin olumsuz hatıralarını birkez daha canlandırmıştır⁶²¹.

4.7.2 1958 Irak Darbesi ve Lübnan-Ürdün Müdahaleleri

Suriye krizini takinen 1958 yılı başlarında, Mısır ve Suriye hükümetleri arasında bir birlik kurma girişimleri hızlanmıştır. Bu girişimin arkasında yatan en önemli nedenlerden biri, Suriye ordusundaki Baasçı subayların, komünistlerin ülkede etkinliklerini arttırmasından duydukları endişedir. Bu nedenle, ülkedeki komünistleri etkisiz kılmak ve Sovyet nüfuzunu azaltmak amacıyla, Nasır'a iki ülke arasında birlik kurmayı teklif etmişlerdir. Nasır yönetimi bu teklife olumlu yanıt vermiş ve 1 Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti [BAC] kurulmuştur. ABD yönetimi iki ülkenin birleşmesine olumsuz bir tepki vermekten kaçınmıştır. Washington bu birleşme sayesinde, Suriye içerisindeki komünistlerin etkisiz hale getirebileceğini düşünmüştür. Ayrıca birleşme fikrine karşı çıkarak, bölgede yükselişe geçen Arap milliyetçiliğini karşısına almak istememiştir⁶²².

Menderes hükümeti de, Nasır'ın Suriye'de komünistleri tasfiye edeceğini düşünerek, birleşme girişimine olumlu yaklaşmıştır. ABD'nin yaklaşımını paylaşan Ankara, Suriye'de Sovyetler Birliği'nin yerine, Mısır'ın etkili olmasını tercih etmiş ve Mart 1958'de BAC'ı resmen tanımıştır.⁶²³ Menderes hükümetinin bu birleşmeyi olumlu karşılamasının bir diğer nedeni, böyle bir girişimin Suriye'de askeri bir darbe girişimini engelleyebileceği düşüncesidir. Ancak askeri darbe, Menderes yönetiminin bölgede yakın ilişkiler kurduğu, Irak'ta meydana gelmiştir.

Irak darbesi Bağdat Paktı'nın "İslam ülkeleri" Başbakanlarının, İstanbul'da toplanacakları gün gerçekleşmiştir. Başbakan Menderes'in bu olaya ilk tepkisi, rejimi

⁶²⁰ Bağcı, **age**, 95.

⁶²¹ Sever, **age**, 204.

⁶²² Roby C. Barrett, **The Greater Middle East and The Cold War: US Foreign Policy Under Eisenhower and Kennedy**, (London: I.B.Tauris Press, 2007), 47.

⁶²³ Sever, **age**, 206–207.

restore etmek için Irak’a asker bir müdahalede bulunmayı düşünmesidir. Bunun yanında, Bağdat Paktı’nın “İslam ülkeleri” konferansı, 14–17 Temmuz’da Ankara’da yapılmış ve Konferansın bitiminde katılımcılar, “Bağdat’taki kanlı olayın sorumlularını” kınamışlardır. Başbakan Nuri Es-Said’in iktidardan darbe ile düşürülmesi, Menderes’i Türkiye’de buna benzer bir girişimin yaşanabilir mi şeklinde bir endişeye sürüklemiştir.⁶²⁴ Şevket Süreyya Aydemir’in ifadesiyle, Irak’taki darbe DP yönetiminin bir “ihtilal kompleksine” kapılmasına neden olmuştur⁶²⁵. Irak’taki Temmuz 1958 askeri darbesi, bir anlamda Menderes hükümetinin “aktif” Orta Doğu politikasının çökmesi anlamına gelmiştir. Nitekim darbeyi izleyen süreçte, yeni Irak yönetimi Bağdat Paktı’ndan çekilme kararı almıştır.

Irak darbesinin hemen ertesinde, Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamun ile Dışişleri Bakanı Charles Malik, ABD’yi kendi ülkelerine askeri bir müdahalede bulunmaya davet etmiştir Chamun ve Malik yönetiminin arap milliyetçiliğine mesafeli duran ve Batı yanlısı tutumu, ülke içerisindeki Nasır yanlılarının tepkisini çekmiştir⁶²⁶. Chamun’un görev süresini uzatmak için anayasayı değiştirmeye çalışması, ülke içerisindeki gerilimi arttırmıştır. ABD yönetimi Irak’tan gelen darbe haberi üzerine, Lübnan krizine ivedilikle müdahale etme ihtiyacı duymuştur. ABD hükümeti müttefikleri nezdinde, güvenirliliğini kaybetmekten ve bölgenin Nasır milliyetçiliğinin veya Sovyetler Birliği’nin etkisine girmesinden çekinmiştir. Dolayısıyla Chamun yönetiminin yardım isteğine olumlu yaklaşmış ve Irak darbesinin ertesi günü, Lübnan’a onbeşbin deniz piyadesi göndermiştir⁶²⁷. Böylelikle Lübnan Eisenhower doktrinin uygulama alanlarından biri olmuştur⁶²⁸.

Menderes hükümeti Lübnan’daki siyasi gelişmeler Türkiye’yi doğrudan etkilemese bile, Soğuk Savaşa özgü kaygılarından dolayı, ABD’nin asker gönderme kararını memnuniyetle karşılamıştır. Ankara Irak’tan sonra, bölgede bir başka Batı yanlısı rejimin daha kaybedilmesi durumunda, Türkiye ile birlikte Batı çıkarlarının zedelenebileceğini düşünmüştür. DP hükümeti NATO üssü olan İncirlik üssünü kullanıma açarak, ABD’nin Lübnan çıkartmasına pratik destek vermiştir. Ancak

⁶²⁴ Bağcı, **age**, 96.

⁶²⁵ Aydemir, **Menderes’in Dramı**, 273.

⁶²⁶ Fawaz A. Gerges, “Lebanon”, **The Cold War and The Middle East**, ed.Yezid Sayigh and Avi Shlaim, (Newyork: Oxford University Press, 1997), 83.

⁶²⁷ Sever, **age**, 227.

⁶²⁸ Lenczowski, **age**, 63.

hükümetin İncirlik üssünü ABD'ye açma kararı, yurtiçi ve yurtdışında tepkilere neden olmuştur. Örneğin Sovyetler Birliği maslahatgüzarı, sözlü olarak üssün kullanıma açılmasından duydukları rahatsızlığı dile getirmiştir. Ayrıca BAC'de İncirlik üssünün kullanılmasına tepki göstermiştir. Tüm bu tepkilere rağmen, Ankara İncirlik üssünün kullanımına izin vererek, kendisinin güvenilir bir müttefik olduğunu, bir kez daha kanıtlamak istemiştir. Türkiye'nin bu yöndeki çabaları Lübnan krizi ile sınırlı kalmamış ve 1958 yılı boyunca Orta Doğu'da Batı politikalarını desteklemeye devam etmiştir⁶²⁹. Nitekim aynı ay içerisinde, Ankara İngiliz birliklerinin Ürdün'de gerçekleştirdikleri askeri çıkarma karşısında benzer bir tutum almıştır.

Lübnan gibi, Ürdün rejiminin bölgede izlediği Batı yanlısı tutum, ülke içerisinde Nasır yanlısı muhalefetin tepkisini beraberinde getirmiştir. Öyle ki Ürdün Kralı Hüseyin Nasır rejiminin ve ülkedeki Arap milliyetçilerinin baskısıyla, Mart 1957'de İngiltere ile ilişkilerini kesmek zorunda kalmıştır. Ürdün'ün hızla Suriye-Mısır kampına kaydığını düşünen ABD yönetimi ise, 25 Nisan'da Doğu Akdeniz'e Altıncı Filo'yu göndermiştir⁶³⁰. Buna karşılık, 14 Temmuz 1958 Irak darbesi, Kral Hüseyin'in Ürdün'deki otoritesini birkez daha tehlikeye sokmuştur.

Bağdat Paktı devletleri, Kral Hüseyin'i ABD ve İngiltere'den yardım istemeye teşvik etmişlerdir. Irak'taki krizin tüm Orta Doğu'ya yayılmasından endişe duyan ABD ve İngiltere ise, Kral Hüseyin'e destek verilmesi konusunda anlaşmışlardır. Ancak iki ülke arasında verilecek desteğin niteliği konusunda, bir görüş ayrılığı yaşanmıştır. ABD askeri operasyonlarını Lübnan'ın ötesine yaymak istemezken, Londra Doğu Akdeniz'de Ürdün ve Irak'ı kapsayan geniş bir askeri operasyonun yapılmasını savunmuştur. ABD ortak harekât fikrine sıcak bakmayınca, İngiltere tek başına harekete geçerek, Ürdün'e ikibin ikiyüz paraşütçüden oluşan bir birlik göndermiştir⁶³¹.

Ankara bu süreçte, müttefiklerinin arkasında durarak, Batı dünyası için vazgeçilmez bir aktör olduğunu göstermek istemiştir. Dolayısıyla bölgesel krizlerin, Türkiye'nin "Batılı hayat görüşünün" temsilcisi ve koruyucusu kimliğinin yeniden üretilmesinde araçsallaştırıldığı belirtilebilir. Ayrıca DP hükümeti, "hür dünya" nezdinde

⁶²⁹ Sever, *age*, 228–230.

⁶³⁰ Thomas A. Bryson, *American Diplomatic Relations With The Middle East 1784–1975: A Survey*, (Metuchen: The Scarecrow Press, 1977), 209.

⁶³¹ Sever, *age*, 236–237.

meşruiyetini yeniden üreterek, içeride özellikle muhalefetin gündeme getirdiği “meşruluk”⁶³² tartışmalarını sonlandırmak istediği öne sürülebilir.

4.8 CHP’nin Tutumu

CHP sözcüleri, bölgesel krizleri “ihtiyatlı” dış politika anlayışı ekseninde değerlendirmişlerdir. Özellikle 1956 Süveyş Krizinin ardından, başta İnönü olmak üzere CHP’liler, hükümetin Orta Doğu siyasetini “maceracı” olmakla eleştirmişlerdir. CHP kadroları Menderes hükümetinin, Arap ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklarda taraf olma siyasetine, şüpheyile yaklaşmışlardır. Örneğin, Irak darbesinin ardından, bu ülkeye yapılacak olası bir müdahale girişiminin karşısında olduklarını açıkça dile getirmişlerdir. Ayrıca Lübnan ve Ürdün krizlerine, Türkiye’nin üçüncü bir unsur olarak karışmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu tarz girişimlerin, Türkiye’nin Arap dünyasında saldırgan damgası yemesine yol açacağı uyarısında bulunmuşlardır. Arap devletleri üzerinde “hegemonya hevesinin”, ters tepki yaratacağını savunmuşlardır.

CHP de 1958’deki krizler sürecini, içerideki siyasal gereksinimleri doğrultusunda araçsallaştırmıştır. Örneğin, hükümetin Orta Doğu’da “hür dünyayı” temsil etme iddiasının, içerideki uygulamalarıyla çeliştiğini sıkça vurgulamışlardır. Özellikle Irak darbesinin nedenleri üzerinden içeride tartışmaya açarak, hükümetin iç politik alandaki meşruluğunu tartışmaya açmışlardır.

4.9 1958 Irak Darbesi ve Lübnan-Ürdün Müdahaleleri

Hükümetin 14 Temmuz 1958’deki Irak darbesi ve hemen ardından gerçekleşen Lübnan-Ürdün müdahaleleri karşısındaki tutumu, CHP kadroları tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Buna rağmen, CHP’liler dış politikanın hedef ve amaçları konusunda bir eleştiri getirmekten sakınmaya devam etmiştir. CHP sözcüleri, Orta Doğu’daki gelişmeleri, “blok siyaseti” merceğinden değerlendirmeyi sürdürmüşlerdir.

Ancak CHP’nin “yöntem” konusunda eleştirilerini, daha yüksek sesle dile

⁶³² 1957 seçimlerinin ardından, Menderes hükümetinin karşı karşıya kaldığı “meşruluk sorunu”nu Toker’in şu cümleleri ortaya koymaktadır: “Ama ben Menderes rejiminin devam etmeyeceğini 27 Ekim 1957’den itibaren biliyordum. (...) Menderes’in devrileceğini İsmet Paşa’da biliyordum. Eğer bunu bilenler, Menderes’i ikaz etmediler denilirse, dünyanın en büyük haksızlığı ve insafsızlığı yapılmış olur. Bu kısımda hikâyesini anlatacağım 1957–1960 devresi, bir baştan ötekine ikazlarla doludur.” Toker, **Demokrasiden Darbeye**, 11–12.

getirdikleri söylenebilir. Örneğin İnönü'ye göre, Ortata Doğu siyasetinde iktidarla görüş birliği halinde olmadıkları en önemli nokta, “Dış Politika”da “maceracı” bir yöntemin izlenmesidir :“Şimdi size dış politikada iktidarla görüş birliği halinde olmadığımız en mühim noktayı söyleyeyim. Biz maceracı bir politikada memleket için her türlü tehlikeler bulunduğuna samimi olarak kaniiz. Orta Doğu'daki büyük politika mücadeleleri içine üçüncü bir unsur olarak ve ziyadesiyle teşne halde karışmamıza sebep yoktur. Lübnan hadiselerinin başından beri bu memleketin iç politikasında taraf tutulması lehimize olmamıştır”⁶³³.

CHP'liler hükümetin Orta Doğu ülkelerine “liderlik” etme amacına, şüpheyile yaklaşmaktadırlar. Araç-amaç konusunda izlenen “hesapsız” siyasetin, Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye attığını düşünmektedirler⁶³⁴. Dolayısıyla Süveyş krizi ile başlayan “yöntem” eleştirisinin, 1957 Suriye krizinin ve 1958 Irak darbesinin ardından, iç siyasetin ana konularından biri haline geldiği söylenebilir. Örneğin 1957 seçimleri öncesinde Ecevit DP'nin izlediği “hesapsız ve prensipsiz” dış politikanın, içerideki rejim tartışmalarından bağımsız düşünülemeyeceğine dikkat çekmektedir. Ecevit'e göre, DP içeride “hür dünya”nın değerlerinden uzaklaştıkça, dış politikayı sadece “maddi menfaat ve stratejik zorunluluk hesaplarına” indirgermektedir. Böylelikle Türkiye'nin büyük devletlerin çıkar mücadelesinde, “kolayca harcanabilecek bir alet, bir oyuncak” haline gelmektedir⁶³⁵:

“Batı ile münasebetlerimizi sadece maddi menfaat ve stratejik zorunluluk hesaplarına dayandırmakla yetindiğimiz devrelerde ise, Türkiye ancak büyük devletler arası rekabetlerde, denge oyunlarında kolayca harcanabilecek bir alet, bir oyuncak durumuna düşmüş, hiç değilse bu duruma düşme tehlikesiye karşılaşmıştır. Şimdi aynı tehlikeyle bir kere daha karşılaşır gibi görünmemiz, yalnız 7 yıldır izlenen hesapsız ve prensipsiz bir dış siyasetin değil, aynı zamanda hatta belki daha geniş ölçüde, kendi rejim meselelerimizdeki, sosyal ve kültürel davalarımızdaki resmi davranışın bir sonucudur. Türkiye bugün birçok alanlarda, Batıya yönelmiş bir toplum hüviyetini yitirmiş, daha doğrusu baştaki idarenin tutumu, davranışı yüzünden Batılılara bu hüviyetini yitirmiş gibi görünmektedir.(...) O bakımdan Demokrat Partinin iktidardan düşürülmesi bizim için sadece bir iç mesele olmaktan çıkmakta, milletlerarası durumumuz bakımından da büyük önem kazanmaktadır”.

Ecevit bir başka yazısında, hükümetin içeride “prestij” sağlamak için, dışarıda

⁶³³ Erdemir, **age**, c. 2, 226.

⁶³⁴ DP sözcüleri ise, CHP'nin bu yöndeki eleştirilerini, “telaş ve tahrik” politikası olarak değerlendirmektedir. DP'lilere göre, CHP'nin bu tutumu, “milli birliği” bozucu bir etki yaratmaktadır”. (...) NATO'yu tehlikeye koyuyor imişiz ve müttefiklerimiz bizden şikâyetçi imişler! Bunun bir adım daha ötesi, Orta Doğu'nun emniyet ve selametini, Türk hükümetinin ihlal etmekte ve karıştırmakta olduğu iddiasıdır. Bari bu söylense de, Nasır'a yahut Sovyet notalarına bu hususta iş veya yorgunluk kalmasa. (...) Hülhasa yalan gibi suiniyet politikasının da bacakları kısadır. CHP'nin asıl kendisi fena bir istikamettir. Durmadan bu memleketin devlet ve hükümetini zorlayacağına, kendini zorlayıp bu yararlı faaliyetlerine son verse, çok daha iyi eder”. “Hazin Bir Muhalefet”, **Zafer**, 27 Temmuz 1958, 4.

⁶³⁵ Ecevit, “Seçimler ve Dünyadaki Durumumuz”, **Ulus**, 3 Ekim 1957, 3.

“tahrihçi” veya “maceracı” bir politika izlediğini belirtmektedir: “Hele içerde, gerek iktisadi durum gerek rejim meseleleri yüzünden yurttaş şikayetleri arttıkça dikkatleri daha çok dış tehlikeler üstüne çekme gayreti, iktidara geldiğinden beri, dış münasebetleri iç siyasette bir suni prestij vasıtası olarak kullanmak isteyen Demokrat Partinin dış siyasetteki tahrikçi ve maceracı eğilimlerini büsbütün kuvvetlendirir görünmektedir”⁶³⁶.

CHP’liler dış politika alanında “diplomasi” seçeneğinin ikinci plana atılmaması gerektiğine işaret etmektedirler. İnönü’ye göre, Türkiye’nin Orta Doğu’daki çıkarı, “statükonun sulh içinde muhafazasındadır”: “Bizim vaziyetimiz Orta Doğu buhranları yüzünden daha ziyade nezaket peyda etmiştir. Orta Doğu’da Arap-İsrail ihtilafı ve Arap devletleri arasında hegemonya hevesi, bizim hiçbir surette taraf tutmamızı icap ettirecek konular değildir. Bizim menfaatimiz Arap-İsrail sulhünde ve Arap memleketleri arasındaki statükonun sulh içinde muhafazasındadır. Bu esaslara aykırı, tarafımızdan gösterilen herhangi bir heves ve teşebbüsün neticede bize zarar verdiğini hükümet tecrübe ile anlamıştır”⁶³⁷.

CHP sözcüleri “temkinli” dış politika anlayışı doğrultusunda, “bekle-gör” politikası izlenmesi gerektiğini telkin etmektedirler⁶³⁸. CHP’liler hükümetin Irak’a askeri bir müdahalede bulunma arzusunun önüne geçmek için, Meclis’in denetim görevinin sınırlandırılmaması gerektiğine dikkat çekmektedirler. Zira İnönü’ye göre, içeride serbest bir tartışma ortamı sağlandığı takdirde, dışarıda “maceracı” politikalar izleme ihtimali ortadan kalkacağı açıktır⁶³⁹:

“Memleketin umumi idaresinde iktidarla bizim aramızda esaslı bir anlayış farkı olduğu bir kere daha ortaya çıkmıştır. Hülasa olarak görülmüştür ki, iktidar liderleri için Ortadoğu memleketlerinin iç idaresi çok uygun bir idaredir. Bu tarz idareyi, Türkiye’de tatbik etmenin münasip olacağı kanaatindedirler. Biz Türkiye’de böyle bir idarenin hem yakışksız, hem zararlı olduğuna kati olarak inanıyoruz. Bu görüş farkını ortadan kaldırmadan, meseleleri selamete ele almak kabil değildir. O halde, her meselenin başında iç huzuru temin edecek tedbirleri bulmak lazımdır. Bu tedbiri bulmakta geç kalmak, memleketin kaderini tamamiyle ve vahim bir surette, meçhulâta bırakmak olacaktır. (...) Şimdi size iktidarla dış politikada görüş birliği halinde olmadığımız en mühim noktayı söyleyeyim. Biz maceracı bir politikada memleket için her türlü tehlikeler bulunduğu, samimi olarak kaniiz. Büyük Mecliste, bu kannatimizi söylemek imkânını dahi bulamamamız, yukarıda bahsettiğim yeni vaziyeti yaratmıştır”.

Dolayısıyla İnönü Irak’a yapılacak olası bir askeri müdahalenin, “Türkiye’nin başına dünyanın bin bir belasını davet” edeceğine dikkat çekmektedir. İnönü İkinci Dünya

⁶³⁶ Ecevit “Dış Siyaset ve CHP”, **Ulus**, 10 Şubat 1958, 3.

⁶³⁷ “Dış Politikada İnönü’nün Görüşleri”, **Ulus**, 5 Aralık 1957, 6.

⁶³⁸ “İnönü henüz erken dedi”, **Ulus**, 15 Temmuz 1958, 1.

⁶³⁹ Erdemir, **age**, c.2, 226.

Savaşı'na ilişkin tarihsel deneyiminden yola çıkarak, Türkiye'nin bir savaş oldu-bitti tehlikesiyle karşı karşıya kalmasından endişelidir: “Bizi iki cihan harbinin ikisine de ilk devrede tutuşmadık. Bizim hacmimizdeki devletlerin ilk yangın devrinde tutuşmaları, katmerli felakate sebep olur. İttifak vecibeleri icabettirse, vazifelerin şerefle yapılması mecburiyeti tereddüt götürmez. Ancak ilk tutuşmayı kendimizin tahrik etmemiz siyasetin yapabileceği en büyük hata olacaktır”⁶⁴⁰.

Dolayısıyla İnönü'ye göre, Türkiye yeni Irak hükümetine karşı “hasmane” bir tutum almamalıdır: “Görülüyor ki, hiç bir bekleme devri geçirilmeksizin yeni Irak idaresine karşı hasmane bir tavır takınılması yanlış ve zararlı olmuştur. İlerde normal ve dost bir komşu vaziyeti alması ihtimali mevcut olan bir yeni idareyi red ve meysus etmeye hakkımız yoktu. Hele aleyhine, tarafımızdan askeri ve zecri harekete tevessül edilmesi haksız olduğu gibi çok da zararlıdır”⁶⁴¹.

CHP sözcüleri bu noktada, Irak'taki yeni rejimle ilişkilerin normallaştırılması gerektiğine işaret etmektedirler. Zira Ecevit'e göre, “Irak'ta olan, olması beklenenden başka birşey değildir.” Zira Türkiye ve Batı dünyası, Nasır'ın liderliğinde yükselişe geçen “Arap milliyetçiliğiyle anlaşma ve bu milliyetçiliğin objektif ve insaflı ölçülerle meşru sayılabilecek gayelerini” anlama yoluna gitmemiştir⁶⁴².

Yakup Kadri Karaosmanoğlu da, Irak darbesinin bir sürpriz olmadığını belirtmiştir. Karaosmanoğlu'na göre, Nuri Sait Paşa'nın Batı yanlısı tutumunun, Arap milliyetçileri tarafından tepkiyle karşılandığı bilinen bir gerçektir. Irak'ın bölgede Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı Bağdat Paktı'na girmesi, Sait Paşa'ya yönelik bu tepkileri daha da şiddetlendirmiştir. Zira Arapların Türkiye'ye bakışı, Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin olumsuz bir tarih algısıyla beslenmektedir. Dolayısıyla Türkiye bu tarihsel unsuru dikkat almalı ve “patlayıcı maddelerle” dolu, “kaynama halinde” olan bu bölgede, temkinli hareket etmelidir⁶⁴³:

“(…) bizim Bağdat Paktı'na öncülük yapar gibi görünüşümüz, bunların kuşkusunu büsbütün arttırdı. Neden mi diyeceksiniz? Açık konuşalım: Arapların Türklere karşı ta Osmanlı İmparatorluğu devrinden kalma-düşmanlığı demeye dilim varmıyor- bir çekememezliği vardır. Ta Haçlı seferlerinden sonra, Mohaç Muharebesine kadar İslamiyet'in şan ve şerefi uğruna döktüğümüz kanlar, Arap dindaşlarımızın kalbindeki bu kompleks lekesini bir türlü silememiştir. İşte biz Bağdat Paktı kombinezonuna girerken bütün bu gerçekleri göz önünde tutmalı idik. Ayrıca şunu da bilmeliydik ki, eşiğinde bulunduğumuz Arap bölgesi türlü patlayıcı maddelerle dolu, kaynama halinde bir dünyadır ve bunun karşısında son derece tedbirli, ihtiyatlı

⁶⁴⁰ **age**, 236.

⁶⁴¹ **age**, 227.

⁶⁴² Ecevit “İflas Eden Politika”, **Ulus**, 16 Temmuz 1958, 3.

⁶⁴³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Irak hadiseleri dolayısıyla”, **Ulus**, 17 Temmuz 1958, 3.

davranmamız lazım gelir. Öyle mi yaptık? Hayır”.

Irak darbesinin bu süreçte, iç siyasetin ana malzemelerinden biri haline geldiği izlenebilir. Öyle ki, iktidar partisi darbeyi dış güçlerin planladığını iddia ederken; CHP baskı rejimine karşı bir ayaklanma olarak değerlendirmektedir⁶⁴⁴. Hatta İnönü hürriyetleri ortadan kaldıran Said idaresinin devrilmesini, “hayırlı” bir gelişme olarak görmektedir⁶⁴⁵:

“Es Sait idaresinin yıkılmasının Türkiye için hayırlı mı, zararlı mı olduğu üzerinde hala tereddüt vardır. Irak gibi bir memlekette yedi sekiz bin siyasi mahkûmu tel örgüler arkasında tutan Sait idaresinin memleketine ne hayrı olur ve müttefiklerine ne kuvvet getirir. Dış tehlikeye karşı büyük kuvvet, büyük savunma gücü, ancak içerde huzur ve tesanüt ile kurulur. Bizim içimizde huzur ve tesanüt, müstakil adaletle, hür basınla ve şüphesiz seçim emniyetiyle teessüs eder. Bu şartları yerine getirmeyen kimse, içerde huzuru ve tesanüdü bozan odur. Ama bu şartlar tahakkuk edecektir. Bu şartları bozmaya ve söylediği gibi demokrasiye paydos demeye, D.P. Genel Başkanının gücü yetmiyecektir”

Akis dergisi ise, Irak darbesinin diktatörlüğe bir tepki olarak gerçeğe dikkat çekmektedir. Derginin yorumuna göre, Nuri Said iktidarının “istibdat idaresi”, Irak’ta komünistleri güçlendirmekten başka bir işe yaramamıştır. General Kasım bu “tehlikeyi” görerek, harekete geçmiştir. Hür dünya bu “gerçeği” görmeli ve “maddi ve manevi desteğini diktatörlerin, murakebesiz rejim heveslilerinin arkasından” çekmelidir⁶⁴⁶:

”Şimdi Irak’ta General Kasım memleketin geri kalan öteki organize kuvveti orduya dayanarak kendisini bu tehlikeli bağlardan kurtarmak, memleketini doğru yola sokabilmek için insanüstü gayretler sarfetmektedir. Hür Dünyanın eski kuvvetli adamla aynı safta görünüp zulüm altında tutulan kütlelerin nefretini çekmiş olması Kasımın gayretleri için handikapların en büyüğünü teşkil etmektedir. (...) O halde Hür Dünyanın maddi ve manevi desteğini diktatörlerin, murakabesiz rejim heveslilerinin arkasından çekmek, cesaretlerini kırarak onları doğru yola sevk etmek için zamanı gelip çatmış değil midir?

Dolayısıyla 1958 Irak darbesinin, içeride bir “darbe” tartışmasını beraberinde getirdiği izlenmektedir. Öyle ki, Aydemir’e göre “ Bizde DP ve CHP arasında sürüp giden siyasi mücadelede ‘ihtilal’ sözünün polemik unsuru oluşu, yani iki parti arasındaki söz düellosuna karışması, Bağdat ihtilalinden sonradır”⁶⁴⁷. Özellikle 1957 seçimlerinin ardından, Aydemir’in ifadesiyle, Türkiye “aşırı bir sinir gerginliği” içine girmiştir. İktidar ve muhalefet liderleri, birbirlerini demokratik olmayan yollar dışına çıkarmakla suçlamışlardır. Bütün bir siyasal yapı bir “ihtilal psikozu”nun yıpratıcı havasını yaşamaya başlamıştır⁶⁴⁸. Bu ortamda, bölgesel krizlerin içerideki iktidar mücadelesinde bir strateji olarak devreye sokuldukları izlenebilir. Nitekim CHP

⁶⁴⁴ Özdağ, **age**, 125.

⁶⁴⁵ Erdemir, **age**, c. 2, 246.

⁶⁴⁶ “Kasım’ın Dertleri”, **Akis**, c.15, s.259 (1959): 5.

⁶⁴⁷ Aydemir, **Menderes’in Dramı**, 299.

⁶⁴⁸ Bila, **age**, 173.

sözcülerinin başta Irak darbesi olmak üzere bölgesel krizleri, içeride hükümeti yıpratmak hatta DP yönetiminin meşruluğunu sorgulamak için kullandıkları gözlemlenmektedir.

CHP'liler Irak darbesini, içeride hürriyetleri kısıtlayan hükümetin karşılaştığı kaçınılmaz bir sonuç olarak değerlendirmişlerdir. Örneğin İnönü'ye göre, "Orta Doğu'nun ihtilal hareketleri memleketimizde ancak felaket getirir. Tarih daima göstermiştir ki, ihtilal iki türlü olur. Ya doğru yoldan sapmış olan sokak serserileri, meşru hükümetler aleyhine teşebbüs ederler yahut insan hakları dışında yahut insan hakları dışında iktidar sürme sevdasına düşen siyaset serserileri ihtilali zorla meydana getirirler"⁶⁴⁹. Bu söylem, DP iktidarına yönelik verilmiş bir mesaj olarak düşünülebilir. Nitekim Gülek hükümetin Meclisi devre dışı bırakan tutumu ve muhalefet üzerinde artan baskısını eleştirirken, devrik Sait idaresine göndermede bulunması dikkat çekicidir: "Irak'ta hürriyetleri yok ederek, halka rağmen, ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmak isteyenlerin akibeti, bütün dünyaya ders olacaktır"⁶⁵⁰.

CHP sözcüleri, hükümetin Lübnan ve Ürdün olaylarına ilişkin "aktif" politikasını benzer gerekçelerle, eleştirdiği görülmektedir. İnönü'ye göre, Türkiye'nin Arap devletlerinin kendi aralarındaki sorunlara ve iç işlerine Türkiye dâhil olmamalıdır: "Orta Doğu'da Arap ırcılığı arasındaki dâhili mücadele şiddetle devam etmektedir ve Arap ırcılığı birbirlerini yenmek için kendi hudutları dışında bulunan bütün dostları, uzak devletleri yakın devletleri, vasıta olarak kullanmaya çalışmaktadırlar. Türkiye'de bu yolla şimdiye kadar epey kullanılmıştır. Temenni edelim ki, bundan sonra kimse Türkiye'yi kendi hususi maksatları için kullanmak imkânını bulamasın"⁶⁵¹. Ecevit de Lübnan'a yapılan müdahalenin Arap dünyasında Batı düşmanlığını arttıracığına ve bunun sonucu olarak, Sovyetler Birliği'nin bölgede daha güçleneceğine dikkat çekmektedir⁶⁵²:

"(...) ve bu durumda Arap milliyetçileri hiç şüphe yok ki, Batı ile Doğu arasında bir seçme yapma zorunluluğunu her zamankinden daha büyük bir şiddetle duyacak ve elbette Doğu'yu yani Komünist blokunu seçeceklerdir. Sovyetlerin Orta Doğu'da ne bir karış toprağı ne bir kurşunluk petrol hissesi, ne topu tüfeğı ne misyonerleri ne hastahaneleri ne de okulları vardı. Ama son birkaç yıl içinde Orta Doğu Sovyet diplomasinin ve Komünist tahrikçiliğinin en kaygı verici manevra alanlarından biri durumuna gelmiştir. Sovyetler bugün Orta Doğu'da en az Batılılar kadar geniş ölçüde ve fakat Batılılardan çok daha rahatça rol oynayabilmektedirler. Bu

⁶⁴⁹ Erdemir, *age*, c. 2, 241.

⁶⁵⁰ Muhalefetin Meclis'te Konuşturulmayışı Hayırlı Olmamıştır", *Ulus*, 28 Temmuz 1958, 1.

⁶⁵¹ Erdemir, *age*, c.2, 212.

⁶⁵² Ecevit, "Çıkartma ve Sonrası", *Ulus*, 17 Temmuz 1958, 3.

nasıl olmuştur? Bu Orta Doğu’da Batılıların attığı her yanlış adımın, Batılıların aldığı her kısa görüşlü tedbirin doğurduğu tepkilerle olmuştur! Nasıl İngilizlerle Fransızların Süveyş macerasından sonra Orta Doğu Sovyet manevraları için daha elverişli duruma gelmişse, şimdi Lübnan kıyılarına Amerikan çıkarmasıyla başlayan yeni Batı macerası üzerine de Sovyetlerin Orta Doğu politikasında rol oynama Araplar arasında Batıya karşı tahriklerde bulunma imkânları çok daha artmış olacaktır”.

Dolayısıyla Ecevit’e göre, DP iktidarının ve Batılı müttefiklerin Lübnan krizinde askeri güce başvurmaları, “hür dünya”nın Orta Doğu siyasetinin iflas ettiğini göstermektedir: “Kaldı ki bazı müttefiklerimiz ile beraber Türkiye’deki Demokrat Part iktidarının da Orta Doğu siyasetinin iflas ettiği artık açıkça görülmektedir. Zaten bir milletlerarası meseleyi haledebilmek veya güvenlik sağlayabilmek için kuvvet kullanmaktan başka çare göremez hale gelmiş olmak siyasetin, diplomasinin iflas ettiğini teslim etmek demektir”⁶⁵³.

Sonuç olarak, bölgesel krizler CHP ile DP arasında “yöntem” konusunda yaşanan ayrılığı bir kez daha ortaya koymuştur. CHP’liler hükümetin “maceracı” eğiliminin, Türkiye’yi Orta Doğu’da bir çıkmaza sürüklediğini düşünmüşlerdir. Irak darbesinin ardından Bağdat Paktı’nın işlevini yitirmesi, bunun en net göstergelerinden biri olmuştur. Ayrıca Irak’ta yapılan darbe, içeride “otoriter” uygulamalara başvuran yönetimleri bekleyen trajedik bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Böylelikle, Irak darbesi, iç siyasetin alanına kaydırılarak DP yönetimine benzer bir durumla karşılaşılabileceği mesajı verilmiştir.

4.10 Kıbrıs Konusuna Bakış

Demokrat Parti iktidarını kapsayan on yıllık süreçte, Türkiye’nin Kıbrıs politikası üç döneme ayrılabilir. 1950–1955 yıllarını kapsayan ilk dönemde, karar vericiler Kıbrıs’ta statükonun korunması görüşünü benimsemişler, ancak mevcut durumun değişmesi durumunda, adanın Türkiye’ye iadesini savunmuşlardır. Bu dönemde, “Kıbrıs Türktür” söylemi yaygınlık kazanmıştır. 1956–1958 yılları arasındaki ikinci dönemde, ada Türkleri’nin self-determinasyon hakkını gündeme getiren, “Taksim Tezi” benimsenmiştir. 1958–1960 yıllarını izleyen üçüncü dönemde ise, Ankara “Bağımsız Kıbrıs Tezine” yönelmiştir.

4.10.1 “Kıbrıs Türktür” Söylemi

İktidarının ilk yıllarında DP’nin selefi CHP gibi, Kıbrıs konusunda “aktif” bir

⁶⁵³ Ecevit, “DP iktidarının Orta Doğu Siyaseti”, **Ulus**, 18 Temmuz 1958, 3.

politika izlemekten kaçınmıştır. Nitekim DP'nin hükümet programında, Kıbrıs konusuna değinilmezken, ilk Dışışleri Bakanı Fuat Köprülü 20 Haziran 1950'de gerçekleşen DP Meclis Grubu toplantısında Kıbrıs konusuyla ilgili bir soruya, "böyle bir mesele yoktur" yanıtını vermiştir. Böylelikle CHP hükümetinin son Dışışleri Bakanı Necmettin Sadak'ın 23 Ocak 1950'de, "Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Çünkü Kıbrıs bugün, İngiltere'nin hâkimiyet ve idaresi altındadır." söylemi, yeni hükümet tarafından da sürdürülmüştür⁶⁵⁴.

Bunun yanında, Yunanistan Başbakanı Sofokles Venizelos'un 16 Şubat 1951'de Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması gerektiğini resmen açıklamasının ardından, Türkiye kamuoyunun ve hükümetinin Kıbrıs konusuna ilişkin ilgisi artmıştır.⁶⁵⁵ Hükümetin yayın organı *Zafer*'de, DP milletvekili Bahadır Dülger Ankara'nın ilerleyen dönemde, Kıbrıs politikasına temel teşkil edecek tezleri ortaya koymuştur. Dülger yazısında adada statükonun değişmesi durumunda, Kıbrıs'ın "tarihi sebepler kadar mühim olan stratejik zaruretlar ve Anadolu'nun emniyeti mülahazalarıyla doğrudan doğruya Türkiye'ye intikal etmesi" gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁵⁶ Venizelos'un açıklamaları, TBMM'de 24 Şubat 1951 tarihli Dışışleri Bakanlığı bütçesi görüşmeleri sırasında da gündeme gelmiştir. DP milletvekili Zeki Eratman, "Biz Yunanlılara, Yunanlıların bize dost olduğu kadar dost kalacağız. Ne bir santim fazla, ne bir santim noksan" kalacağız diyerek, Türkiye'nin bu konuda alttan alan taraf olmayacağı mesajını vermiştir⁶⁵⁷. Buna karşılık, DP'li Cihad Baban daha yumuşak bir üslup kullanarak, Türkiye-Yunanistan geriliminin, Akdeniz'in

⁶⁵⁴ Fahir Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954–1960: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı İncelemeler)**, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1963), 18

⁶⁵⁵ 15 Ocak 1950'de Kıbrıs'ta Kitium Psikoposu Micheal Mouskos (III. Makarios) başkanlığında toplanan Patrikane Konseyi'nin düzenlendiği plebisitin, adadaki anlaşmazlıkta belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Ortodoks nüfuz içinde düzenlenen enosis referandumunda, ada halkının Rumlarının) %96'sı "enosis'e evet" yönünde oy kullanmıştır. Böylelikle 1950 referandumunda Ortodoks kilisesi'nin enosis siyasetindeki ağırlığı artmış, kısa sürede kendisini Kıbrıs Rumları'nın "tek yetkili mercii" olarak görmüştür. Etienne Copeaux, **Claire Mauss-Copeaux, Taksim! Bölünmüş Kıbrıs, 1964–2005**, çev. Ali Berkay, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 38–41. Referandumun hemen arkasından 15 Şubat 1950'de, Yunanistan Başbakanı Sofokles Venizelos, Yunanistan'ın enosis talebini Parlamentoda resmen açıklamıştır. Buna rağmen, Yunanistan yönetimi İngiltere'yi doğrudan karşısına almamaya özen göstermiştir. 13 Mart 1951'de Başbakan Venizelos İngiliz büyükelçisi Sir Clifford Norton'a İngiltere'nin Kıbrıs'taki üsleri kullanmasını desteklediklerini, ayrıca Yunanistan topraklarında kendilerine yeni üsler verebileceklerini belirtmiştir. 20 Mart 1951'de Yunanistan'daki siyasi partiler, Kıbrıs sorununun İngiltere ile dostane bir şekilde çözülmesine taraftar oldukları konusunda, ortak görüş dile getirmişlerdir. Buna karşılık, aynı yılın Haziran ayında Albay Grivas Kıbrıs'a geçerek, koloni yönetimine karşı silahlı mücadelenin örgütlenmesine başlamıştır. Stephen G. Xydis, "Toil and Moil", **Middle East Journal**, c.20, (Winter 1966), 4–5.

⁶⁵⁶ Armaoğlu, **age**, 27.

⁶⁵⁷ **age**, 27.

güvenliğini tehlikeye atacağı uyarısında bulunmuştur⁶⁵⁸:

“Akdeniz emniyeti bakımından Türkiye ile Yunanistan’ın dost ve kardeş olarak geçinmeleri zarureti, hakikatin ta kendisidir. Bu münasebetle, Kıbrıs adasına taalluk eden ve Yunan Meclis’inde cereyan eden müzakerelere temas etmeden geçemeyeceğim. Ve bugünkü ahval ve şartlar altında, komşumuzun parlamentosundaki bu gibi konuşmaların, müştereken ileriye götürmeye mecbur olduğumuz politika ile kabili telif olmadığını da şahsım namına ifade etmeyi zaruri göreceğim”.

DP’li milletvekillerinden Nazlı Tlabar ise, “Yunanistan ile dostluğumuzda bir diken teşkil eden bu meselenin dostane bir şekilde halledilmesi” gerektiğini belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, adadaki statükonun devam etmesinden yana bir tavır içerisinde olduklarını vurgulayarak, Yunanistan’la “demokrat milletleri tehdit eden harp afeti karşısında”, “mukadderat birliği” yaptıklarını hatırlatmıştır⁶⁵⁹:

“Şarki Akdeniz statüsünde herhangi bir tebeddütülat bahis mevzuu olduğunu veya olacağını zannetmiyorum. Yalnız şunu açıkça söyleyebilirim ki, kendisiyle en yakın dostluk münasebetleri tesisi ettiğimiz ve hakikaten dünyanın bugünkü vaziyetinde demokrat milletleri tehdit eden harp afeti karşısında Yunanistan’la Türkiye, aşağı yukarı mukadderat birliği etmiş vaziyettedir. Bu iki memleket arasındaki dostluğun bozulması için muayyen menbalardan sarfedilen gayretlerin, her iki devletin başında bulunan insanların iyi görüşleri ve niyetleri ile hiçbir tesir yapmayacağından eminim”.

Başta *Hürriyet* gazetesi olmak üzere basın ve *Milli Türk Talebe Federasyonu*’nun [MTTF] yönlendirdiği yüksek-öğrenim gençliğinin, Kıbrıs konusunda hükümeti daha aktif davranmaya çağırdığı izlenebilir. Örneğin *Hürriyet* gazetesi sahibi ve başyazarı Sedat Simavi, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü’ye hitaben kaleme aldığı yazıda, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin gözden geçirilmesi uyarısında bulunmuştur: “Lütfen ya bu münasebetleri tanzim ediniz yahut da dostlarımıza hadlerini bildiriniz. Yoksa Türk efkârı umumiyesi izzeti nefsinin daha fazla rencide edilmesine tahammül edemez”⁶⁶⁰. 24 Şubat’ta MTTF’nin Ankara’da düzenlediği mitingte, Kıbrıs’ın Türkiye’ye iade edilmesi gerektiği belirtilerek, “*Türksüz Kıbrıs, Kıbrısız Türk olmaz*” ve “*Türk süngüsü en iyi merhem, en korkunç silah*” yazılı dövizler açılmıştır. *Zafer* gazetesinin başyazarı Mümtaz Faik Fenik’e göre, kamuoyunun Kıbrıs konusundaki duyarlılığı dikkat alınmalı ve Türkiye’nin ada üzerinde coğrafi, hukuki ve etnik bakımdan “hak sahibi” olduğu vurgulanmalıdır⁶⁶¹:

“Türkiye umuni efkârı bugünkü durum içinde ortaya atılan bu nazik mesele dolayısıyla, hakikaten heyecanlanmıştır, dersek hakikaten hata etmemiş oluruz. Eğer Kıbrıs’ın statükosunu bozarak, Adayı bir yere ilhak etmek bahis mevzuu ise, bunda en ön safta hak sahibi Türkiye’dir. Coğrafya bakımından hak sahibidir; hukuk bakımından hak sahibidir ve Adadaki Türklerin durumunu göz önüne alarak hak sahibidir”.

⁶⁵⁸ *age*, 27.

⁶⁵⁹ *age*, 28.

⁶⁶⁰ Sedat Simavi, “Yine Türk Kıbrıs”, *Hürriyet*, 25 Şubat 1951, 5.

⁶⁶¹ Mümtaz Faik Fenik, “Kıbrıs işi ve Yunanlılar”, *Zafer*, 5 Nisan 1951, 3.

Ankara tüm bu gelişmelerden sonra, Kıbrıs konusunu yakından takip ettiklerini, ilk kez resmi ağızdan dile getirmiştir. Dışişleri Bakanı Köprülü, “coğrafi ehemmiyeti”, Kıbrıs Türkleri’nin “önemli bir kütle teşkil etmesi” ve Türkiye’nin “tarihi bağları” nedeniyle, Kıbrıs konusuyla yakından ilgilendiklerini belirtmiştir⁶⁶²:

“Ülkemize nisbetle coğrafi ehemmiyeti, oradaki soydaşlarımızın mühim bir kitle teşkil etmesi ve tarihi bağlarımız dolayısıyla, Kıbrıs’ın durumunun bizi çok yakından alakadar etmesi gayet tabiidir. Adanın bugünkü hukuki vaziyetinin değişmesi için bir sebep görmemekteyiz. Fakat bu vaziyette herhangi bir değişiklik, ciddi surette mevzuu olacak olursa, bunun bizsiz ve haklarımıza aykırı bir şekilde yapılmasına imkân bırakamayız. Bu bakımdan oradaki soydaşlarımızın müsterih olmaları lazımdır”.

22 Ekim 1951’de NATO Konseyi’nin Türkiye ve Yunanistan’ı NATO’ya kabul etmeye karar vermesiyle, Türkiye ve Yunanistan arasındaki yakınlaşma, Kıbrıs konusunun geri plana itilmesine neden olmuştur. Bu ortam içerisinde, Ankara Kıbrıs konusunun Yunanistan ile olan ilişkileri olumsuz etkilememesine, özen göstermiştir. Ancak 1954’de Yunanistan’ın Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletler’e götürmesinin ardından Ankara sorunla, resmen ilgilenmek zorunluluğunu hissetmiştir. Türkiye’nin Atina Büyükelçisi Yunanistandaki hükümet yetkililerine sorunun BM’ye götürülmesinin, Türkiye-Yunanistan ilişkilerini olumsuz etkileyeceğini iletmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun sorunun görüşülmesini ileri bir tarihe ertelemesinin ardından, adada İngiltere’ye karşı silahlı bir direniş başlamış ve Londra durumu görüşmek üzere, Yunanistan ve Türkiye hükümetlerine toplantı çağrısında bulunmuştur.

İngiltere’nin 30 Haziran 1955’teki daveti üzerine, “Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Hakkında Üçlü Konferans”, 29 Ağustos 1955’te Londra’da Lancaster House’da başlamıştır. Londra Konferansına katılan heyete Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili olan Fatin Rüştü Zorlu başkanlık etmiştir⁶⁶³. Zorlu heyet’in Londra’ya hareket etmeden önce, Başbakan Menderes’le görüşmek üzere bir gün bir gece İstanbul’da kalmasını uygun bulmuştur. 24 Ağustos akşamı, Başbakan’ın Heyet onuruna verilen yemekte yaptığı konuşma, o dönemde Dışişleri Genel Sekreter Vekilliğini yürüten Melih Esenbel’e göre, Ankara’nın “Kıbrıs konusuna ilişkin tutumunu kesin bir dille ortaya koyan ve Kıbrıs sorununda yeni bir dönemin açıldığını kuvvetle dile getiren ilk belgedir”⁶⁶⁴.

Menderes konuşmasında, Türkiye’nin Kıbrıs’ın statüsünde bir değişikliğe

⁶⁶² Öke, Mütercimler, **age**, 295.

⁶⁶³ Günver, **age**, 64.

⁶⁶⁴ Melih Esenbel, **Ayağa Kalkan Adam: Kıbrıs-1**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993), 26.

gidilmesine taraftar olmadığını yinelerken, Rumlar'ın ortaya attığı self-determinasyon ilkesinin Kıbrıs gibi nüfusun parçalı olduğu bir yerde uygulanmayacağını belirtmiştir. Başbakan Kıbrıs konusundaki görüşlerini, Kurtuluş Savaşı ve Girit analogileriyle desteklemiştir. Self-determinasyon talebinde bulunanlar, “çoğunluk ilkesine dayanarak mı daha dün denilecek kadar yakın bir geçmişte Ankara önlerine kadar gelmişlerdir?” diyen Menderes ardından, “hep emperyalizme karışmış bir genişleme politikası” izleyen Yunanistan'ın, Girit'te uyguladığı yöntemlerin benzerini şimdi Kıbrıs'ta uygulamaya çalıştığını vurgulamıştır. Menderes'in demecinde, Yunanistan'ın artık komünizm ile mücadelede stratejik öneme sahip bir “dost” değil, “yayılmacı”, “emperyalist” hedefler güden bir “tehdit” unsuru olarak tanımlanması dikkat çekmiştir⁶⁶⁵:

“Bir taraftan tarihi olayları gözden geçirirken şu noktayı da Yunanlıların gözleri önüne sermek gerekir: Çoğunluk ilkesine dayanarak mı daha dün denilecek kadar yakın bir geçmişte Ankara önlerine kadar gelmişlerdir? İzmir'de, Aydın'da, Denizli ve Eskişehir'de ne arıyorlardı? Oradaki tarihi misyonları self-determinasyon ilkesini gerçekleştirmek miydi? (...) Unutmamak gerekir ki, Yunanistan hep emperyalizmle karışmış bir gelişme politikası izlemiştir. Girit örneği ortadadır. Yunanistan'ın bu politikası, hem Yunanistan hem de Türkiye için kötü sonuçlar doğurmuştur. Girit alınmışsa başka yerler neden alınmasın diye düşünmüşlerdir. Bu düşüncelerle değil mi ki Ankara önlerine kadar gelmişlerdir? Vaktiyle Girit'te uyguladıkları yöntemleri şimdi Kıbrıs'ta sürdürmeleri, istese de istemese de, Türklere Yunanistan'ın yayılmacı davranışlarını hatırlatmaktadır. Bugün, bir avuç çoğunluğa dayanarak, Kıbrıs'ta, dünyanın başına yeni bir dert çıkarmaya yönelme eğiliminde gözüküyorlar. Bu durumda şu soruyu yinelemek zorunluğa ortaya çıkıyor: Ankara önlerinde ne arıyordunuz?”

Özellikle Londra Konferansı'na katılma süreciyle birlikte Kıbrıs sorununun “*corpus politicum*” söyleminin güçlendirilmesinde ve kendini yeniden üretmesinde araçsallaştırıldığı izlenebilir. Örneğin *Zafer*'de yayınlanan “*Sonrası ve Ötesi*” başlıklı makalede, Türkiye'nin artık, “zayıf bir uzviyet” olmadığı ve “yeni bünye”si üzerinde, “yağma hesapları” yapılamacağı vurgulanmıştır. Kıbrıs konusunun, “iç”teki “uyumun” ve “birliğin” sağlanmasında, yapıcı bir rol oynadığına dikkat çekilmiştir. Organizmacı bir yaklaşım doğrultusunda, ülkenin “yeni bünyesinin”, eski imparatorluk günlerinde olduğu gibi, “parçalara” ayrılamayacağı vurgulanmıştır⁶⁶⁶:

“Kıbrıs davası karşısında vatandaş ile hükümet tarafından gösterilen şuurlu hassasiyetin, iç politika çekişmeleri üzerinde ani bir tesirleri olmuştur. Hava birdenbire durulmuş, memleket huzura kavuşmuştur. Az evvelki gürültü ve uğultulardan eser yoktur. Ve Türkiye'yi parçalara bölünmüş, dâhilen zayıf bir uzviyet telakki edenler, bu fikirlerini şimdi tashih etmek zorundadırlar. Demek ki, memleketimizin yeni bünyesi, eski imparatorluğundaki gibi, üzerinde oyunlar oynanmasına yahut yağma hesapları yapılmasına müsait köhne bir yapı değildir”.

30 Ağustos 1955'te toplanan Üçlü Konferans'ın açılışında ilk sözü alan İngiltere Dışişleri Bakanı McMillan, Kıbrıs sorusunda “bütün ilgililerin haklarını dikkate alan

⁶⁶⁵ age, 27

⁶⁶⁶ “Sonrası ve Ötesi, *Zafer*, 31 Ağustos 1955, 1.

bir özerklik rejiminin gerçekleştirilmesi imkânları araştırılmalıdır” önerisinde bulunmuştur. 31 Ağustos’ta konuşan Yunanistan Dışişleri Bakanı ise, Kıbrıs halkına self-determinasyon hakkının tanınmasını talep etmiştir. Ayrıca Kıbrıs halkının bu haktan yararlanıncaya kadar, İngiltere’nin adadaki üstlerini elinde tutacağını, Türk azınlığa din eğitim ve ekonomi alanlarında serbestlik tanınacağını belirtmiştir. Türkiye heyetinin görüşü Fatin Rüştü Zorlu tarafından dile getirilmiştir. Zorlu konuşmasında Türkiye’nin Kıbrıs konusunun asli taraflarından biri olduğunu, Kıbrıs’ın statüsünün değiştirilmemesini istediklerini ancak mevcut durumda bir değişiklik yaşanacaksa da, adanın Türkiye’ye geri verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Ayrıca Türkiye’nin Kıbrıs konusuna ilişkin yakın ilgisinin “tarihi, coğrafi, etnik ve stratejik verilere” dayandığını vurgulamıştır. Zorlu’ya göre, tarihsel sürece bakıldığında, “Ada, dört yüzyıla yakın süre Türkler’in elinde bulunmuş, tarihin hiçbir devrinde Yunanistan idaresine geçmemiştir.” Ayrıca Kıbrıs’ın Türkiye için stratejik açıdan önemini yadsınamaz bir gerçektir: “Savaş halinde Türkiye, ancak güney limanları yoluyla beslenecektir. Kıbrıs adasına hâkim olacak kuvvet aynı zamanda batıdaki yani Ege Denizi’ndeki adaların da hâkimi olursa, Türkiye gerçek bir çevrilme altına alınmış olur. Hiçbir ülke, tüm güvenliğinin dost dahi olsa, müttefik de olsa, başka bir devlete dayanmasına razı olamaz”.

Fatin Rüştü Zorlu Türkiye’nin tezlerini coğrafi ve tarihsel referanslarla temellendirmeye çalışmıştır. Örneğin Kıbrıs’ın “Anadolu kıyılarına kırk, Yunanistan’a ise bin mil uzaklıkta” olduğunun altını çizerken, “Birinci Dünya Savaşı’na kadar Ada halkının çoğunluğunun Türklerden oluştuğu ve tapulu malların yüzde altmışının hala Türkler’e ait olduğu” belirtmiştir⁶⁶⁷.

Konferansta üç taraf arasında görüş birliğine varılamayacağı belli olduktan sonra, Zorlu Kıbrıs sorunun bir süre dondurulması için beş yıllık bir “Moratorium” önerisinde bulunmaya karar vermiştir. Heyet Kıbrıs konusunda söz sahibi olduğunu, en azından İngiltere’ye kabul ettirmenin gelinen noktada yeterli olacağını düşünmüştür. Buna göre, üç ülke de beş yıllık bir süre boyunca Kıbrıs sorununu uluslararası bir anlaşmazlık konusu yapmaktan çıkaracak, adanın hukuki statüsünde bir değişiklik talebinde bulunmayacaktır. Ancak Zorlu’nun Moratorium önerisine Ankara olumlu yaklaşmamış, Menderes erteleme önerisinin Türkiye tarafından getirilmemesini istemiştir. Böylece heyet “etliye sütlüye dokunmayan” bir bildiri

⁶⁶⁷ Esenbel, *age*, 28–32.

hazırlayarak, Londra'dan ayrılmaya karar vermiştir.

Ancak 6 Eylül 1955 akşamı başta İstanbul Rumları olmak üzere, Türkiye'de azınlıklara yönelik şiddet eylemlerinin gerçekleştiği haberleri, heyetin planlarını değiştirmiştir. Ertesi gün toplanan konferansta gündem dışı söz alan Zorlu, Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve bomba atıldığı haberini aldıklarını dolayısıyla artık konferansın devam etmesinin mümkün olamayacağını belirtmiştir. Dikerdem'in aktardığına göre, 6-7 Eylül olaylarından haberi olmayan Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopulos bomba olayı hakkında herhangi bir resmi bilgi almadıklarını ancak böyle bir olay meydana gelmişse, hükümetleri adına özür dileyebileceklerini ifade etmiştir. Ancak 8 Eylül sabahı Londra Konferansı'nın son oturumunda, "bir gün önce Zorlu tarafından atlatıldığını geç anlayan" Yunanistan Dışişleri Bakanı, olaylardan dolayı Türk hükümetini suçlamıştır. Zorlu ise Yunanistan Dışişleri Bakanı'nın bir gün önceki açıklamasını tekrarlayarak "sözünü ettikleri olaylar gerçekten cereyan etmişse bu sorumsuz kişilerin ederi olmuştur. Hükümetim adına içten özür dilerim" demiştir. Heyet aynı gün, Londra'dan ayrılmıştır⁶⁶⁸.

4.10.2 Taksim Tezi

1956 yılında İngiltere ile Kıbrıs'lı Rumlar arasındaki görüşmelerin yarıda kesilmesi ve Başpsikopos Makarios'un sürgüne gönderilmesi ile EOKA adada ki şiddet eylemlerini arttırmıştır⁶⁶⁹. 6 Mart 1956'da EOAK ile bağlantısı olduğu ve adaya silah sokulmasına yardım ettiği gerekçesiyle Makarios koloni yönetimi tarafından Seychelles adalarına sürgün edilmiştir. İngiltere'nin tutumundaki sertleşmenin en önemli nedenlerinden biri, Süveyş Krizi'nin ortaya çıkardığı yeni durumdur. Mısır'daki denetimini tamamen yitirmesinin ardından Londra, Orta Doğu politikasını

⁶⁶⁸ Yılmaz, **age**, 97.

⁶⁶⁹ 18 Ekim 1950'de başpsikopos ve etnarh olan Makarios, enosis fikrinin ve Helen milliyetçiliğinin adada önde gelen temsilcilerinden biri olmuştur. Makarios ayrıca seleflerinden farklı olarak, sol ideolojilere karşı daha ılımlı yaklaşmış ve yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerdeki anti-kolonyel duyguları, enosis politikası yönünde bir avantaja dönüştürmeye çalışmıştır. Böylelikle uluslararası platformda, Kıbrıs Rumlarının taleplerinin daha fazla destekleneceğini düşünmüştür. H.D.Purcell, **Cyprus**, (Newyork: Frederick A. Praeger, 1969), 252. Kıbrıs doğumlu Georgios Grivas ise, 1919-1922 yılları arasında Anadolu'daki işgal hareketine katılmış, 1943'te Yunanaistan'ı işgal eden Alman ordusu'na direnmek amacıyla *Khi[X]* örgütünü kurmuştur. *X* örgütü daha sonra Yunan iç savaşında komünistlere yönelik suikast eylemleriyle dikkat çekmiştir. Anılarında ünlü Bizans komutanı Diegnis Akritas'ın efsaneleriyle büyüdüğünü anlatan Grivas 1954'te Kıbrıs'a yerleştikten sonra bu adı kullanmaya başlamıştır. George Grivas, Charles Foley, **Memoirs of General Grivas**, (London: Longmans, 1964), 3. Enosis'in gerçekleşmesi için tek çözümün silahlı mücadele olduğunu düşünen Grivas, *Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü*'nü [*EOKA: Etniki Organosi Kipriaku Agonos*] kurarak, koloni yönetimine ve ada Türklerine yönelik tedhiş eylemlerine girişmiştir. Zenon Stavrinides, **Cyprus Conflict: National Identity and Statehood**, (? , 1976), 31.

Kıbrıs üzerinden yönlendimeyi amaçlamıştır⁶⁷⁰. Buna karşılık, Süveyş harekâtı sonrasında, İngiltere'nin Orta Doğu'daki etkinliğini yitirmesi, ada üzerinde ki denetiminin azalmasını beraberinde getirmiştir. Süveyş Krizi'nin ardından istifa eden Eden'ın yerine, Başbakan olan Muhafazakâr Parti lideri Harold Macmillan 12 Haziran 1956'da parlamentoda yaptığı konuşmada, “kendi kendine yönetim” ilkesi çerçevesinde yeni bir girişim başlatacaklarını belirtmiştir.

Bu durum, Ankara'nın statükonun devamını öngören tezlerden uzaklaşmasına yol açmıştır. İngiltere Koloni Bakanı Lennox-Boyd'un, “kendi kaderini tayin ilkesinin” adaya uygulanabileceğini belirtmesi, hükümetin “taksim” tezini benimsemesinde etkili olmuştur. Başbakan Menderes, “Taksim meselesi hiç bir zaman nazardan uzak tutulacak bir keyfiyet değildir. Türk hükümeti taksim meselesi şayanı iltifat bir teklif olarak, telakki etmektedir. (...) Biz adanın taksimine taraftarız. Taksime yalnız taraftar değiliz. Bundan daha aleyhimize bir solüsyon, Türkiye'yi icbar etmeyi aklından bile geçirmez.” ifadelerini kullanmıştır⁶⁷¹.

Buna karşılık, 14 Temmuz 1958'te Irak'taki Batı yanlısı Faysal rejiminin askeri bir darbe ile devrilmesi, bu gelişmeden bir gün sonra ABD'nin Lübnan'a müdahale etmesi ve son olarak, 17–18 Temmuz'da İngiltere'nin Ürdün'e asker çıkarması neticesinde, Orta Doğu'da dengeler değişmiştir. Dış politikasını blok siyaseti ekseninde oluşturan Türkiye böyle bir dönemde, Kıbrıs konusundaki tezlerinde ısrar ederek, NATO politikasını olumsuz yönde etkilemekten kaçınmıştır. Zaten Makarios'un “BM koruyuculuğundaki bağımsız Kıbrıs” formülasyonunu ortaya atması neticesinde, taraflar “Bağımsız Kıbrıs” formülü üzerinde görüşmelere başlamışlardır⁶⁷².

4.10.3 “Bağımsız Kıbrıs” Formülü

1958 yılının Eylül ayında Kıbrıs Rum topluluğu lideri Başpiskopos Makarios'un dile getirdiği “Bağımsız Kıbrıs” tezine, Ankara önce temkinli yaklaşmıştır. Hükümet Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olması durumunda, gerekli garantiler verilmezse, Enosis'e zemin hazırlayacağından çekinmiştir. Ancak ABD'nin de devreye girmesi ile Ankara “Bağımsız Kıbrıs” tezi temelinde bir çözüme sıcak bakmaya başlamıştır.

⁶⁷⁰ Faruk Sönmezoğlu, *Tarafların Tutum ve Tezleri Açısından Kıbrıs Sorunu*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1991), 18.

⁶⁷¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem X, Toplantı 22, c. 15, (Aralık 1956): 353.

⁶⁷² Sönmezoğlu, *Tarafların Tutum*, 33–34.

Bu yönde ki ilk adım, 5 Aralık 1958’de İngiltere’nin Birleşmiş Milletler’deki daimi temsilcisi Sir Pierson Dixon’ın Türkiye ve Yunanistan Dışışleri Bakanları ile düzenlediği toplantıda atılmıştır. Söz konusu dönemde, Dışışleri Genel Sekreteri olan Esenbel, Zorlu ve Averof’un bu toplantıda anlaşma zeminini oluşturacak esaslar üzerinde vardıkları mutabakatı şöyle aktarmaktadır⁶⁷³:

“Dışışleri Bakanı Zorlu, New York’tan ayrılarak, 16–18 Aralık 1958 tarihinde yapılacak NATO Konseyi toplantısı için Paris’e gelmişti. Ben de kendisine orada katıldım. Konferans salonuna girilmeden önce, Zorlu bana bir şey göstereceğini söyledi. Yanında büyükelçi Adnan Kural da bulunuyordu. Averof’ka orta yollu bir çözüm üzerinde, özel bir görüşme yaptığını söyleyerek, tasarlanan çözümün ana hatlarını içeren, kendi el yazısı ile derlenmiş bir notu bana gösterdi. Mutabık kalınan esaslar şunlardı: Bağımsız bir devlet kurulacak, başkanı Rum, yardımcısı Türk olacaktı. Her iki toplumun, ayrı ayrı yerel Meclisleri olacaktı. Kıbrıs Cumhuriyeti’nin yasama Meclisi ise tek olacak ve orada milletvekilleri adedi nüfus orantısına göre saptanacaktı. Türkiye’nin güvenlik açısından mevcut olabilecek kuşkuları ortadan kaldırmak için, Adada bir düzenleme yapılacaktı. Averof, Türkiye’nin bu ihtiyacını olumlu karşılamıştı. Bunun formülü hakkında daha etraflı düşünce saptanmamıştı, ama iki taraf arasında cereyan edecek görüşmelerle tespit olunacaktı”.

İki Dışışleri Bakanı, 18 Aralık 1958’de Paris’te yapılan NATO Konseyi toplantısında İngiltere Koloniler Bakanı Selwyn Lloyd aracılığıyla tekrar biraraya gelmişlerdir. Bu görüşmeden bir kaç gün sonra, EOKA adadaki eylemlerini durdurmuş ve 18 Ocak 1959’da Türkiye ve Yunanistan Dışışleri Bakanları Paris’te yaptıkları görüşmede, Zürih konferansının toplanması için anlaşmaya varmışlardır. Böylelikle iki ülkenin Başbakanları ve Dışışleri Bakanları, 5 Şubat 1959’da İsviçre’nin Zürih kentinde biraraya gelmişlerdir. 11 Şubat 1959’da yayınlanan bildiride, tarafların sorunun çözümüne ilişkin bir plan doğrultusunda, anlaştıkları açıklanmıştır. Kıbrıs’a bağımsızlık verilmesini öngören anlaşmanın, İngiltere, Kıbrıslı Türk ve Rum toplulukları tarafından da onaylanması için 17 Şubat 1959’da Londra’da ikinci bir konferans düzenlenmiştir. İngiltere Dışışleri Bakanı metni, kendilerine adada iki üssün verilmesi kaydıyla kabul edeceklerini belirtmiştir. 19 Şubatta söz konusu belgeler, taraflar tarafından imzalanmış ardından oluşturulan Ortak Anayasa Komisyonu anayasa çalışmalarını tamamlamış ve 16 Ağustos 1960’da Lefkoşa Anlaşmaları ile Kıbrıs Cumhuriyet’i kurulmuştur⁶⁷⁴.

4.11 CHP’nin Tutumu

Kıbrıs konusunu “milli bir mesele” olarak değerlendiren CHP kadrolarının, hükümetin politikalarına alternatif sayılabilecek değerlendirmelerden kaçındıkları

⁶⁷³ Esenbel, *age*, 118–119.

⁶⁷⁴ Murat Sarca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1975), 12–13.

izlenmiştir. Hükümetin Batı ittifak sistemi ile ilişkileri herşeyin üstünde tutan yaklaşımını paylaştan CHP elitleri, 1950–1955 yılları arasında Kıbrıs’ta statükonun bozulmaması gerektiğini her fırsatta yinelemişlerdir. Statükonun bozulması durumunda ise, adanın Türkiye’ye iade edilmesini savunarak, “Kıbrıs Türk’tür” retoriğini desteklemişlerdir. 1956–1958 yılları arasında ise, hükümetin yaklaşımına paralel olarak, “Taksim Tezini” savunmuşlardır. Buna karşılık, 1958–1960 arası dönemde ortaya atılan Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti fikrini temkinli yaklaşmışlardır. Hükümet ile muhalefet arasındaki görelî uyum, tarafların Kıbrıs konusunu kendi iktidar stratejileri açısından farklı yol ve biçimlerde araçsallaştırmalarına engel olmamıştır. Örneğin “millî birlik” vurgusunun ya da “habersiz bırakılma şikâyetinin” Kıbrıs konusunda da dile getirildiği izlenmiştir.

4.11.1 "Kıbrıs Türktür Söylemi"

1950’den itibaren kamuoyunun Kıbrıs konusuna ilişkin ilgisini, muhalefetin dikkatini bu konuya yöneltmesini kaçınılmaz kılmıştır. CHP sözcüleri muhalefet yılları boyunca dile getirdikleri, “daha fazla bilgi istiyoruz” söylemini Kıbrıs konusunda da yinelemişlerdir. Örneğin, 24 Şubat 1951 tarihinde TBMM’de gerçekleşen Dışişleri Bakanlığı bütçe görüşmelerinde söz alan CHP milletvekili Aziz Uras, bu konudaki talebini şöyle dile getirmiştir⁶⁷⁵:

“Acaba hükümet Yunanlılarla İngilizler arasında, Kıbrıs adası üstünde herhangi bir ilhak, muhtariyet veya herhangi bir şekilde siyasi bir müzakerenin cereyanından haberdar mıdır? Eğer böyle birşeyden haberi varsa ve siyasi bir mahzur yoksa bunu açıklamasını talep ediyorum. (...) Bilinmektedir ki, uzun zamandan beri bu iş halkı yakından alakalandırmaktadır. Hatta bizimle Yunan halkı arasında, bazı nahoş repertüsyonlara sebep olmuştur. Bütün bunlar, mevcuttur. Eğer böyle bir müzakere yoksa işi kökünden kesmek varsa; memleketimizin hayati menfaatleri ile alakalı olan bu meseleden, hükümetin alaka derecesini öğrenmek elbette lazımdır”.

CHP’li yazar ve siyasetçiler, Kıbrıs’ın İngiltere’nin denetiminde olmasının, komünizmin bölgede yayılmasını engelleyeceğini savunmuşlardır. Dolayısıyla, Bolşevizm “tehdiidi” dururken, Yunanistan’ın Kıbrıs konusunda İngiltere’yi karşısına almasını eleştirmişlerdir. Örneğin, Hüseyin Cahit Yalçın Yunanistan’ın “Kıbrıs hülyası” peşinde koşarken, “akıl erdirmesi zor bir garabet” içerisinde olduğunu vurgulamıştır⁶⁷⁶:

“Eğer bütün Batı dünyası ve bütün insan medeniyeti için bir tehdit olan bolşevik emelleri ezilmiş olsaydı, Yunanistan’ın bir Kıbrıs meselesi çıkarak, İngiltere’yi az çok izaç etmesinin bir ehemmiyeti haiz olamazdı. Fakat Yunanistan kendisini bir istila arifesinde görebilecek

⁶⁷⁵ **TBMM Tutanak**, Dönem IX, Toplantı 50, c. 5 (Şubat 1951): 690.

⁶⁷⁶ Yalçın, “Yunanistan ve Kıbrıs”, **Ulus**, 26 Mart 1951, 1.

durumda bulunurken ve böyle mahvolmak ihtimalinden kurtulmak için Amerika ve İngiltere'nin yardımına güvenmekten başka birşey yapamazken, Kıbrıs hülyası peşinde koşması ve İngiltere'ye karşı bir politika takip etmeye kalkması, akıl erdirilmesi zor bir garabet teşkil eder. Filhakika, memleketi yokolma tehlikesinden kurtaracak bir devlete karşı dostluk ve minnettarlık duymak icapederken, hem beni kurtar hem üstüne kendi idaresi altında bulunan bir mühim adayı, bana ver demekte, bir mantık ve isabet görmek imkânsızdır”.

Ahmet Şükrü Esmer de, Kıbrıs'ta statükonun devam etmesi gerektiğini belirtmiş ve bu görüşünü, tarihsel referanslarla desteklemiştir. Yazıda ilk olarak, Kıbrıs'ın 1878'de, “Anadolu’yu düşmanlarına karşı müdaafa etmek imkânını vermek için İngiltere”ye bırakıldığı belirtilmiş ve İngiltere'nin adadaki varlığının, Anadolu'nun güvenliği açısından taşıdığı öneme işaret edilmiştir. Ardından bu yorum, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Kıbrıs İngiltere'nin yerine, Yunanistan'ın denetiminde olsaydı, “Girit gibi Almanlar'ın eline geçecek ve Türkiye de denizden, mihver devletleri tarafından sarılmış olacaktır.” şeklindeki bir analogiyle desteklenmiştir⁶⁷⁷:

“Kıbrıs hakikatte Anadolu'nun bir parçasıdır. Anadolu'nun müdafaasında bu adanın stratejik ehemmiyeti o kadar büyüktür ki, Kıbrıs, 1878 senesinde Anadolu'yu düşmanlarına karşı müdaafa etmek imkânını vermek için İngiltere'ye bırakmıştı. Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılmış olduğu biran için farzedilsin. Ada İkinci Dünya Harbinde Girit gibi Almanlar'ın eline geçecek ve Türkiye de denizden mihver kuvvetleri tarafından sarılmış olacaktı. Türkiye kendi savunması bakımından bu derece ehemmiyetli olan bir adanın mukadderatı ile tabii olarak yakından alakalıdır”.

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in adadaki statükonun İngiltere lehine sürdürülmesi gerektiğinin altını çizmesi, hükümet ile muhalefetin Kıbrıs konusunda ortak bir tutum aldıklarını göstermektedir⁶⁷⁸:

“Kıbrıs'ta statükonun değişmesini istemiyoruz... İngiltere'nin dostluğu iki memlekete karşı yakın alakası, Kıbrısta memleketimizin emniyetini ve ırkdaşlarımızın selametini sağlayan esaslı bir unsur olarak mütalea edilmelidir.... Ne sebeple olursa olsun, Kıbrıs'ın bugünkü durumunda bir değişiklik bahis mevzuu olursa, coğrafi bakımdan ve içinde büyük bir Türk kitlesi bulunması dolayısıyla bu değişiklik Türkiye için hayati bir meseledir”.

Hüseyin Cahit Yalçın ise, Kıbrıs konusunu “Batı dünyası için haiz olduğu ehemmiyet” bakımından güvenlikleştirmektedir. Makalede seçilen sözcükler, “dış politika”nın oluşturduğu söylemsel alanının korunmasında ve denetlenmesinde, CHP'nin üstlendiği işlevi ortaya koymaktadır. Örneğin, “ahtapot” metaforu üzerinden Yalçın, komünizmin “kollarından” birinin Kıbrıs'a uzandığını belirterek, dış politikanın dayandığı anti-komünist retoriği desteklemektedir⁶⁷⁹:

“Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesine karşı bizi coşturan sadece hissiyata istinat etmemektedir. Kıbrıs'ta yaşayan Türkler'in mükeddaratını düşünmek vazifesi ile beraber, Kıbrıs'ın askerlik bakımından ehemmiyeti de bunda büyük bir rol oynamaktadır. Büyük devletlerin askeri müdahalesi ve yardımı olmasaydı, bugün Yunanistan komünizm camiası içinde bir peyk devlet

⁶⁷⁷ Esmer, “Kıbrıs Meselesi”, **Ulus**, 26 Şubat 1951, 3.

⁶⁷⁸ Armaoğlu, **age**, 3.

⁶⁷⁹ Yalçın, “Kıbrıs Meselesi Halledilmelidir”, **Halkçı**, 3 Ekim 1954, 1.

halinde bulunacaktı. Yunanistan'da komünist silahları muzaferane ilerlerken biz çektiğimiz endişeyi unutamayız. Yunanistan'a yerleşecek komünizm rejimi bizim boğazına sarılmış bir ahtapot demektir. Bu ahtapotun bir kolu bir taraftan da Kıbrıs'a kadar uzanırsa, Türkiye'nin ne kadar çember içinde kalmış olacağı izaha muhtaç bir şey değildir. Umumi müdaafa stratejisi bakımından, Kıbrıs adasının Akdeniz'de bütün Batı dünyası için haiz olduğu ehemmiyete işte böyle bir düşünce de inzınam ediyor. Her fedakârlığı yapıp Kıbrıs'ı sağlam surette batı dünyasının elinde tutmak yolu bulunmalıdır”.

DP ile benzer bir yaklaşıma sahip olan CHP kadroları, Kıbrıs konusunun Batı İttifak sistemi içerisinde ayrılık yaratacak bir seviyeye ulaşmadan, çözülmesini istemişlerdir. Örneğin, Gülek partisinin statükodan yana tutumunu yinelemiş, ardından İngiltere'nin egemenliğinin son bulması takdirde, adanın Türkiye'ye verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir⁶⁸⁰:

“Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgisi vardır. Birçok bakımdan bu ilgi üzerinde durulmaya değer... Kıbrıs'ta bugün İngiliz dostlarımız vardır. Türk-İngiliz dostluğu bugün dış politikamızın temellerinden birini teşkil eder. Yunanlılarla da dostuz ve dost geçineceğiz. Bütün bunlardan sonra, Kıbrıs hakkındaki görüşümüzü şu günlerde ifade etmek isteriz: Biz Kıbrıs'ta bugün ststükonun muhafazasını istiyoruz. Eğer bu udurmda herhangi bir değişiklik yapılacaksa, söz söyleyeceklerin başında elbette Türkiye gelir. Bundan daha tabii bir şey olamaz ve eğer statükoda bir değişiklik olması bahis mevzuu ise, bu ancak Türkiye lehine olabilir”.

Atina'nın meseleyi uluslararası platforma taşıma politikasıyla beraber, komünizme karşı Türkiye-Yunanistan dostluğunu vurgulayan söylemlerin gittikçe arka plana atıldığı izlenmektedir. 1954 yılından itibaren, CHP'li yazarlar adanın Türkiye'ye iade edilmesi yönündeki görüşlerini, daha sık dile getirmeye başladıkları gözlemlenmektedir. Örneğin Esmer'e göre, Kıbrıs'ın Türkiye'nin denetimine girmesi, “coğrafi ve stratejik şartların dikte ettiği” bir zorunluluktur⁶⁸¹:

“Daha yakın tarih bize öğretiyor ki, Türkler Kıbrıs'ı Yunanlılardan değil İtalyanlardan almışlar ve üç asır memleketi idare etmişlerdir. Sonra stratejik sebeplerle adayı İngilizler'e bırakmışlardır. Yetmişaltı yıl önce bu stratejik düşünceler ne kadar kuvvetli ise, bugünde aynı derecede kuvvetlidir. Bu sebeple Türkiye Kıbrıs'ın İngiliz idaresi altında kalmasında fayda görüyor. Fakat herhangi bir sebeple İngiltere ortadan çekilecek olursa, Kıbrıs Türkiye'ye geçmelidir. Coğrafyanın ve stratejik şartların dikte ettiği zaruret budur. Kıbrıs'taki Rumlar adada kaldıkları takdirde, Türklerle eşit muamele görürler. Kalmak istemeyen Yunanistan'a gider, Türkiye'deki Rum azınlığı Yunanistan'daki Türk azınlığından çok daha rahattır; zira azınlıklara karşı iyi muamele Türk idaresinin eski geleneğidir. Bu sebepledir ki, uzun yıllar Türk idaresinde yaşayan Rumlar azalmak bir yana artmışlardır. Hâlbuki Rumeli'yi kaybedeli aradan kısa bir zaman geçtiği halde, o memleketlerde kaç Türk bırakılmıştır?”

CHP hükümete verdiği desteği, Londra Konferansı sürecinde de sürdürmüştür. Örneğin Menderes'in “*Liman Lokantası*” konuşması, CHP'li yazar ve siyasetçiler tarafından, memnunlukla karşılanmıştır. Bununla birlikte, aynı dönemde iç siyasette DP ile CHP arasında ki gerilim artmıştır. Metin Toker söz konusu ortamı, “iktidar ne olursa, suçu muhalefete yüklüyordu. Kendi kötü ekonomi politikasının neden olduğu

⁶⁸⁰ Armaoğlu, **age**, 44.

⁶⁸¹ Esmer, “Atina Üniversitesi ve Kıbrıs”, **Halkçı**, 4 Temmuz 1954, 3.

“yoklar” hep muhalefetin yüzündendi. Muhalefete gelince, onun için de tek bir hedef vardı: şu iktidardan, en kısa zamanda memleketi kurtarmak” şeklinde tasvir etmektedir⁶⁸².

Böyle bir atmosferde, Kıbrıs konusunun, içerideki iktidar mücadelesinde araştırmaları kaçınılmaz görünmektedir. Nitekim Toker *Liman Lokantası*’ndaki basın toplantısına, muhalif gazetelerin çağırılmamasını, iç politikadaki gerilimin Kıbrıs konusu üzerinden sürdürülmesi olarak yorumlamaktadır. Toker’in aktardığına göre, *Ulus* toplantıya çağırılmadığı için ertesi gün, Menderes’in demecini yayınlamamıştır. Hükümet bu durumu, muhalefet Kıbrıs konusuna gereken önemi vermiyor şeklinde değerlendirmiştir: “Memleketin Kıbrıs havasıyla dolu bulunduğunu gören iktidar hemen, bir kurnazlık düşündü. Muhalefeti bu konuya önem vermemekle suçlayacaktı. Suçlanacakların başında da İsmet Paşa geliyordu. Ağustos’un o son günlerinde bitakım gazetelerin İsmet Paşa’yı vatana ihanetle suçlayarak hazırlıklara giriştiği, CHP’ye haber verildi. Tertibin ardında Dr. Mükerrerem Sarol vardı. Başyazılar, klişeler, fıkralar ve makaleler hazırlanmış, hatta mizanpaj bile yapılmıştı”⁶⁸³.

Toker’in aktardığına göre, İnönü aynı gün Taşlık’taki evinde, Kıbrıs konusunda, “milli birlik manzarası göstermeye davet eden”, bir demeç hazırlamıştır. Aynı saatlerde, Osman Bölükbaşı da, benzer bir girişimde bulunmuştur. Toker’e göre, iki liderin de, “demeçleri daima iktidara uçurulduğundan”, basına geç saatte verilmiştir. *Zafer* gazetesi dışında, iktidara yakın gazeteler, İnönü’yü suçlayan yazıları çıkarmak durumunda kalmışlardır⁶⁸⁴:

“Ertesi gün Zafer barut fıçısı gibiydi. İşte, İsmet Paşa suçüstü yakalanmıştı. Ortada Kıbrıs gibi bir sorun bulunduğu halde, ağzını açıp da tek bir söz söylemiyordu. Yurtseverlik bu muydu, millet menfaati bu muydu, hamiyet bu muydu? Ya Ulus?.. Muhalefetin yayın organı, Başbakan Menderes’in Liman Lokantasındaki nutkundan tek bir satır yayınlamamıştı. Bu muhalefet vatana hıyanet halinde değil de, kim hıyanet halindeydi? Hâlbuki aynı gün bütün gazeteler, İsmet Paşa’nın ve Bölükbaşı’nın milli mütareke ilan eden demeçleriyle dolu olduğu gibi Ulus da, bir gün önce basın toplantısına çağırılmadığı için alamadığı, Menderes’in konuşmasını tam metin halinde yayımlıyordu”.

CHP’lilerin hükümetin kendilerinin karar alma sürecinin dışında tutma stratejisini, “milli birlik” söylemiyle bozmayı amaçladıkları gözlemlenebilir. Bu noktada, “milli birlik” söyleminin hükümetin “milli heyecandan yoksunlar” suçlamalarına karşı bir kalkan olarak kullanıldığı belirtilebilir: “Kıbrıs Konferansında haklarımızı korumak

⁶⁸² Toker, *DP Yokuş Aşağı*, 142.

⁶⁸³ *age*, 141.

⁶⁸⁴ *age*, 142.

ve kurtarmak için Hükümeti bütün gayretleriyle destekleriz. Kıbrıs Konferansının şekli ve neticesi belli oluncaya kadar muhalif parti olarak dikkatimizi bu mevzuda toplayacağız. Dış politikamızın Kıbrıs ile meşgul olacağı bu günlerde iç politikamızın havasının da Kıbrıs ile dolu olduğunu, dünyaya göstermek vazifemizdir”⁶⁸⁵.

Burada CHP’lilerin Kıbrıs konusunu içeriye içkin demokrasi tartışmalarında işlevselleştirdikleri görülebilir. Örneğin Ecevit’e göre, dış politikada istenilen sonuçların elde edilmesi, öncelikle içeride demokrasinin sınırlarının, genişletilmesine bağlıdır. Hükümet dış politikada muhalefetten destek istiyorsa, kendisi de muhalefetin eleştirilerine eleştirilere tahammül etmelidir. Muhalefetin denetim ve eleştirme hakkı, “olağanüstü koşullar” gerekçesiyle, sınırlandırılmamalıdır⁶⁸⁶:

“Çünkü nasıl CHP hayati saydığı bir dış meselede hükümeti- hem kendisiyle istişareye lüzum görmemiş ve kendisini vatan hainliği ile suçlandırmış bir hükümeti bile- muhalefet olarak desteklemeyi vazife biliyorsa, iç meselelerde muhalefet olarak demokrasinin icaplarını yerine getirmeyi de o kadar vazife bilmektedir. Memleketin şimdikinden, çok daha ağır dış tehlikelerle, karşı karşıya bulunduğu, harp sonrası yıllarında, o zaman ki muhalefet partilerinin bu vazifeyi kendisine karşı yapmalarında hiçbir mahsur görmemiş bir parti, bugün kendisi için böyle bir mahzurun varlığını kabul etmemekte, mazur görülmelidir. Gönül ister ki, muhalefetin bugün bir dış siyaset meselesinde aldığı vaziyeti iyi niyete ve memleket sevgisine yol açacak kadar anlayışlı davranabilen bir iktidar, bu kadarlık bir anlayışı muhalefetin iç siyaset meselelerindeki tutumu karşısında da gösterebilsin! Çünkü demokrasiye gerçekten inananlar memleket kalkınmasının en önemli yolunu, iktidarın devamlı olarak desteklenmesinde değil, denetlenmesinde görür ve hükümetin olduğu kadar muhalefetin de “memlekete hizmet etme vazifesini” rahatça yapabilmesini, memleket menfaatlerinin icabı sayarlar”.

Ecevit’in Kıbrıs’taki gelişmeleri, “basın hürriyeti”, “ifade özgürlüğü” ve “insan hakları” gibi kavramlar ekseninde değerlendirmesi dikkat çekmektedir. Ecevit Kıbrıs’taki gelişmelere ilişkin yeterli bilgilendirmenin yapılmayışının, demokratik teamüllerle bağdaşmadığını vurgulamaktadır. Ecevit’e göre, Kıbrıs konusunun “kapalı kapılar ardında” değerlendirilmesi, “hür dünyanın” değerleriyle uyuşmamaktadır. Oysa demokratik ülkeler, “Dış Politika” konularını, “gizli kapaklı” görüşme usulünü, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından terk etmişlerdir. Bu bağlamda, hükümetin ada Türkleri’nin haklarını savunma konusundaki samimiyeti içeride “insan hakları”na saygılı olmasıyla ölçülebilir. Ecevit’in böylelikle, hükümetin “hür dünya”nın yegâne temsilci olduğuna ilişkin söylemini, Kıbrıs konusu üzerinden tartışmaya açtığı belirtilebilir⁶⁸⁷:

“(…) bizim kapalı kapılar ardındaki diplomatik teşebbüslerimiz, en haklı sayılabileceğimiz

⁶⁸⁵ “İnönü’nün Kıbrıs’a Dair Demeci”, **Ulus**, 26 Ağustos 1955, 1.

⁶⁸⁶ Ecevit, “Sonrası ve Ötesi”, **Ulus**, 1 Eylül 1955, 3.

⁶⁸⁷ Ecevit, “Dış Siyaset ve Halkoyu”, **Ulus**, 4 Ağustos 1955, 3.

davalarda bile başarısızlığa uğramaya mahkûmdur. Kaldı ki, bizim Kıbrıs konusundaki davamız, adalı Türk azınlığın haklarının korunmasından ibarettir. Böyle bir dava güderken sözümüze değer verilebilmesi için, herşeyden önce kendi topraklarımız üzerinde insan haklarının korunduğuna hür dünyayı inandırabilmemiz gerekecektir”.

Ecevit’in de şikâyetçi olduğu otoriter uygulamaların, “Dış Politika” pratikleri üzerinden nasıl pratiğe geçirildiğini gösteren örneklerden biri 6–7 Eylül olaylarıdır. 6–7 Eylül’de yaşananlar, Kıbrıs konusunun sadece devletler-arasında meydana gelen, diplomatik bir faaliyet olarak değerlendirilemeyeceğini ortaya koymuştur. Kıbrıs konusunun devletin “verili” kimliğini yeniden üretilmesinde nasıl devreye sokulduğunu göstermiştir. Zira 6–7 Eylül olayları, “homojen” toplum anlayışını pekiştiren eylem halkalarından biri olmuştur. Dolayısıyla ilk etapta, 6–7 Eylül olayları Kıbrıs konusu bağlamında yaşanan, “münferit” bir hadise midir?” sorusunun cevaplandırılması gerekebilir.

Dilek Güven’e göre, 6–7 Eylül’de yaşananlar Jön Türkler döneminde başlayan “Küçük Asya’nın etnik homojenleştirme” projesinin bir devamı olarak değerlendirilebilir⁶⁸⁸. Dolayısıyla Güven 6–7 Eylül olaylarının nedeninin, Kıbrıs sorunuyla açıklamanın “yetersiz” olacağı kanısındadır. Kıbrıs sorununun 1920’li yıllarda gayri-müslümlere yönelen “ayırıcı” politikaların sürdürülmesi için yeni bir fırsat olarak görüldüğüne dikkat çekmektedir⁶⁸⁹. Öyle ki, 1934 yazında Trakya Yahudilerine karşı gerçekleştirilen “pogrom” benzeri saldırıların benzerinin, 6–7 Eylül olaylarında yaşandığına işaret etmektedir⁶⁹⁰. Bu bağlamda, 6–7 Eylül olayları Foucault’nun tabiriyle nüfusun “normalizasyonuna” yönelik bir düzenleme eylemi olarak görülebilir.

6-7 Eylül’de yaşananlar, hükümet[ler]in eylemlerine yön veren “hâkim” söylemden bağımsız değerlendirilemez. Şüphesiz bu durum, görevdeki hükümetin yaşananlarının başlıca sorumlusu olduğu gerçeğini değiştirmez. “Hâkim söylem” sadece hükümetlerle ya da resmi kurumlarla sınırlı olmayan, tarihçi, dilbilimci, gazeteci gibi figürleri içeren, bir konuşanlar toplamı olarak tanımlanabilir⁶⁹¹.

Konuşma yetkisine sahip her özne, söylem alanının (*discourse space*) mümkün kıldığı sınırlar içerisinde, politikalarını oluşturabilir. Öyle ki, Bourdieu’nun “şefsiz bir orkestranın performansını” sürdürmesi ya da Foucault’un “strateji bilmeksizin

⁶⁸⁸ Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6–7 Eylül Olayları**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), 168.

⁶⁸⁹ **age**, 171.

⁶⁹⁰ Güven, **age**,

⁶⁹¹ Balcı, **age**, 12.

stratejiler” uygulanması⁶⁹² tanımlamalarına uygun olarak, dile getirmelerin ifade alanının “verili” sınırları içerisinde gerçekleştiği belirtilebilir. Bu süreçte, Bourdieu’nun “sembolik elitler” olarak tanımladığı, yazarlar, gazeteciler, akademisyenler, toplumdaki hâkim güç ilişkilerini “normalleştiren” söylemlerin güçlendirilmesinde rol oynarlar. “Sembolik elitler”, “tehdit” söyleminin oluşturulmasını ve kamuoyunun sürekli teyakkuz halinde tutulmasını sağlarlar. Dolayısıyla kamuoyunun uyması gereken norm veya davranış kalıplarının üreticisi veya taşıyıcısı işlevini üstlenirler⁶⁹³.

Bu süreçte, özellikle milliyetçi söylemlerin, farklı metinler üzerinden defalarca üretilerek hegemonik bir hal aldığı söylenebilir⁶⁹⁴. Dolayısıyla 6–7 Eylül olaylarının yaşanmasında, başta basın ve hükümet yetkilileri olmak üzere, muhalefet partilerinin, öğrenci teşkilatlarının, sendikaların oluşturduğu ve taşıyıcılığını yaptığı, popülist-milliyetçi söylemin belirleyiciliği yadsınamaz.

Örneğin, 3 Temmuz’da İzmir’de, *Kıbrıs Türktür Cemiyeti* tarafından düzenlenen ve CHP’li temsilcilerinde katıldığı toplantı, ‘zamanın ruhu’nu yansıtan örneklerden biridir. Öyle ki, Armaoğlu’na göre, Londra Konferansının arifesinde Türkiye’de sinirler gerilmiş ve adeta bir savaş atmosferi oluş[turul]muştur. Hatta Yunanistan’da olduğu gibi, Türkiye’de de gençlik, “kan dökmeye hazır” hale gemiştir: “Dünya sulhünü tehdit eden palikaryalara diyorum ki, Kıbrıs için kan akacağı hakkında söyledikleriniz doğrudur. Ve Kıbrıs için bir kitlenin kanı akacaktır. Fakat asla bu Türk kanı olmayacaktır. Bu kan bir zamanlar şu İzmir topraklarını kirleten Yunan milletin kanı olacaktır...”⁶⁹⁵.

Hükümet, muhalefet, basın, işçi ve öğrenci derneklerinin, yaygınlık kazandırdığı bu ruh hali, 6–7 Eylül olaylarının patlak vermesine elverişli, bir ortam hazırlamıştır. Bunun yanında, 6–7 Eylül olayları, sadece gayri-müslimlere yönelik bir, “farklılaştırma pratiği” şeklinde işlemediği görülmektedir. Olayların sorumluluğu solcuların üzerine yıkılarak, “dışlama” halkasının genişletildiği izlenebilir. Nitekim olaylardan hemen sonra, iktidarın yayın organı, olaylarla ilgili olarak, “Komünist fesat ve tahrik kollarının yuvaları ve merkezlerinin”⁶⁹⁶ etkisiz hale getirilmesine

⁶⁹² Campbell, *Writing Security*, 62.

⁶⁹³ Teun a. Van Dijk, *Discourse and Power*, (Newyork: Palgrave Macmillan, 2008), 32.

⁶⁹⁴ Düzgüt, *age*, 52.

⁶⁹⁵ Armaoğlu, *age*, 115–116.

⁶⁹⁶ “Hükümetin tedbirleri”, *Zafer*, 8 Eylül 1955, 1.

ilişkin, gerekli “tedbirlerin”, alınacağı belirtilmiştir. Böylelikle ilk bakışta, bir “dış” güvenlik meselesi olarak tanımlanan Kıbrıs konusunun, “içerideki dışın” (outside within)⁶⁹⁷ sessizleştirilmesinde araçsallaştırıldığı görülebilir.

İlginç olan nokta, 6–7 Eylül olaylarının “komünist faaliyeti ve tahriki” ile meydana geldiği düşüncesinin, sadece hükümet kaynakları tarafından dile getirilmemesidir. Örneğin *Cumhuriyet*’te Ömer Sami Coşar, “vukua gelen müessif hadiselerde komünist parmağını aşıkarak bir surette görmek mümkündür” yorumunu getirmiştir. *Cumhuriyet*’te imzasız yayınlanan bir başka yazıda, “Müslüman Türk’ü, Rum Türk’le, fakiri zengine ve nihayet politik sahasında Türkiye’yi Yunanistan’a düşman etmek gayesi ki, Rus ajanlarının istedikleri şeylerdir” denilmiştir. *Tan* gazetesi, olayları “üç beş düşman tahrikçisinin” eylemi olarak görmüştür. *Milliyet* gazetesi, komünistleri ima ederek, olayların “tek merkezden ve tek plana göre idare” edildiğini belirtmiştir⁶⁹⁸.

Bülent Ecevit, “6 Eylül Neden Oldu?” başlıklı yazısında, olaylar sırasındaki yıkıcılığın, sadece Rum vatandaşlara değil, “milli servetlere” de yönelmesinin, manidar olduğuna dikkat çekmiştir. Ecevit’e göre, “nümayişlerin ya tertibinde ya da başladıktan sonra döküldüğü mecrada, komünist parmağı bulunması ihtimalini” kuvvetlendirmiştir⁶⁹⁹:

“Dünya üzerindeki komünist emellerinin gerçekleştirilmesi önünde, Türkiye’nin geo-politik durumunun ne kadar çetin bir engel olduğu düşünülecek olursa, memleketimizde komünistlerin gizli teşkilat bulundurabilmek için ellerinden geleni yapacaklarından İstanbul, İzmir ve Ankara, bilhassa İzmir’in İstanbul’un muhtelif semtlerinde, aynı zamanda çıkan ve bu iki şehirde de aynı mahiyeti gösteren nümayişlerin, kendiliğinden doğmuş ve birbiri ile bağlantısız hareketler olarak, görülmesine imkân yoktur. Nümayişlerin muhtelif yerlerdeki tezahürleri, bunların kasıtlı, tertipli çok iyi teşkilatlı ve birbiri ile bağlantılı hareketler olduğu intibayı vermektedir. Nitekim son İstanbul ve İzmir nümayişleri gerçekten bir komünist tertibi ise, bu da, komünistlerin memleketimizde kendilerine ne kadar geniş bir ‘yeraltı faaliyeti’ imkânı bulduklarına bir delil sayılır”.

Burada toplumun “dışarıdan” ve “içeriden” tehdit edildiğine ilişkin vurgunun, iktidar mekanizmasının “olağan-üstü” hal uygulamalarına zemin hazırladığı belirtilebilir. Nitekim DP hükümeti “idrak ve şuurdan mahrum tahrikçilerin”⁷⁰⁰ başlattığı olayları, denetim altına almak için İstanbul, İzmir ve Ankara’da, sıkı-yönetim ilan etmiştir. Feroz Ahmad’a göre, sıkıyönetim kararıyla hükümet siyasi denetimini pekiştirmeyi

⁶⁹⁷ Campbell, *Writing Security*, 62.

⁶⁹⁸ Ömer Sami Coşar, “Kıbrıs için”, *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1955, “Herşeyden Evvel Sükûnet ve İtidal”, *Tan*, 8 Eylül 1955, “Bugün Değilse, Hiçbir Gün”, *Milliyet*, 11 Eylül 1955’den aktaran Armaoğlu, *age*, 160-161.

⁶⁹⁹ Ecevit, “6 Eylül’de neden oldu?”, *Ulus*, 12 Eylül 1955, 3.

⁷⁰⁰ Ayın Tarihi, Eylül 1955, sayı 62, s. 68’den aktaran Armaoğlu, *age*, 166.

amaçlamıştır.⁷⁰¹ Bu noktada, “dışlama” halkasına CHP’nin de dâhil edildiği görülebilir. Sıkı-yönetim ilanı, başta CHP olmak üzere, tüm muhalefet unsurlarını sessizleştirilmesinde araçsallaştırılmıştır. Nitekim 12 Eylül 1955’te gerçekleşen olağanüstü Meclis toplantısında, İnönü bu durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve Ankara’da sıkıyönetimin uzatılmasına gerek olmadığını belirtmiştir⁷⁰²:

“Bugünkü vazifelerimiz için şunları düşünebiliyoruz: İlk önce, vatanda asayişe kati olarak hâkim olmak lazımdır. Namuslu vatandaş, insan haklarına sahip olarak, tam bir emniyet içinde ve kanun himayesinde bulunduğundan emin olmalıdır. Hükümet vukuat yerlerinde, Örfi İdare istiyor. Ancak, Ankara’da geçen hadiseler burada Örfi İdarenin devamını, gerekli göstermiyor. Örfi İdare ilanı için bilmediğimiz sebepler yok ise, Ankara’da Örfi İdareden vazgeçmek gerekir. Örfi İdarenin biran önce lüzumsuz hale gelmesini temenni etmekte müttelik olduğumuza şüphe etmiyoruz”.

Ancak DP Grubu, her üç şehirde de sıkı-yönetimin alt ay süreyle yürürlükte kalmasını öngörmüştür. Bu süreçte, 19 Eylül 1955’te de *Ulus* gazetesi, İnönü’nün “*Çetin İmtihan*” başlıklı yazısından dolayı kapatılmıştır⁷⁰³. Oysa makalede, İnönü hükümeti 6/7 Eylül “felaketini” aydınlatmaya çağırmaktadır. Bu nedenle, konunun Meclis’te görüşülmesini önermektedir⁷⁰⁴:

“İktidarın Meclis Grubu bugünkü siyasi meselelerin halli için kendi bünyesi içinde birtakım mevzularla meşguldür. Bizim yani, CHP’nin zihnen ne ile meşgul olduğumuzda söyleyeceğim. Diğer Meclis Gruplarımızın bu suretle bizden haberdar olmalarında fayda görürüm. Bizce B.B.M Kasım’dan önce tekrar toplanmalıdır. Vaziyetin fevkalade nezaketi sebebiyle Büyük Meclis’in bu ayın nihayetinde vaziyeti tekrar tettiğ etmesi lazımdır. İktidar Grubunun bu mevzuu düşünmelerini isteriz. İcra Vekilleri sık sık değişiyor. Meclis murakebesi fiilen kesilmiştir”.

16 Aralık 1955’te gerçekleşen Meclis görüşmelerinde ise, İnönü hükümetin dış politika tartışmaları üzerindeki kısıtlamalarından duyduğu rahatsızlığı yinelemiştir. İnönü’ye göre, “hükümet dış meselelerimizde ya kışkırtıp herşeyin altüst edilmesini, ya susup ve susturup kendi aklı içinde çabalamayı ihtiyar ediyor. Bunlar sakat gidişlerdir.” 6–7 Eylül olayları ertesinde ilan edilen Örfi İdare, bu “susturma” politikasının bir yansımasıdır⁷⁰⁵:

“6/7 Eylül vukuatının iç politikadaki tahlili, büsbütün başka mahiyet arz eder. Üç aylık tahkikattan henüz bir netice söylenmemesinin hususi sebebi, İdare Komutanının kanuni vazifesini anlayış ve tatbik ediş şeklidir. Örfi İdare Komutanı kanun içinde hareket etmeye mecburdur. Ankara’da Örfi İdare olunmasında siyasi maksadın, muhalif partilerin siyasi faaliyetine ve 6/7 Eylül hadiseleri üzerinde kimsenin durmasına imkân bırakmamak olduğu anlaşılmıştır. Hâlbuki 7 Eylül sabahı, en yüksek selahiyet sahipleri, yerli ve yabancı bütün gazetecilere, Örfi İdarenin iç politika vasıtası olarak kullanılmayacağını taahhüt etmişlerdir. Örfi İdare Komutanı, daha da ileri gidiyor, kapattığı gazetelerin sahiplerine, Türkiye içinde herhangi, bir yerde, gazete çıkarmayı da yasak etmiştir. Bu, bir yeni kanun hükmüdür. Örfi İdare Komutanının yeni kanun hükmünü koymaya selahiyeti yoktur. Örfi İdare Komutanı,

⁷⁰¹ Ahmad, **age**, 67.

⁷⁰² Erdemir, **age**, 336.

⁷⁰³ Güngör, **age**, 304.

⁷⁰⁴ **age**, 340.

⁷⁰⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, Toplantı 15, c. 8 (Aralık 1955): 69.

askeri hâkimlere, doğru zannettiği cezaları hükmetmeleri için emir veremez. Hâkimlerin tahliye kararı verdiklerini alıkoyamaz. Örfi İdare elinde mevkuf bulunan binlerce vatandaş, en iptidai insanlık ve hukuk şartlarından mahrumdurlar. İşittiğimize göre, cinnet ve intiharlar oluyor”.

4.11.2 “Taksim Tezi”

CHP’li yazar ve siyasetçiler bu dönem zarfında, Kıbrıs konusundaki gelişmeleri, “milli dış politika” retoriği ekseninde değerlendirmeyi sürdürmüşlerdir. Kıbrıs’ta “Taksim Tezi”nin benimsenmesi karşısında, CHP sözcüleri farklı değerlendirmelerde bulunmaktan kaçındıkları izlenmiştir. CHP’li yazarlar, adada “self-determinasyon” ilkesinin kabulü durumunda, ada Türkleri’nin de, bu haktan yararlanmaları gerektiğinin altını çizmişlerdir. Örneğin Ahmet Şükrü Esmer’e göre, Kıbrıs Türkleri’nin haklarının ancak kendi temsilcilerine emanet edebilirler⁷⁰⁶:

“Herhalde dikkat edilecek nokta, Türklere ait hakların, Türklerin muvafakati olmadan değiştirilmemesidir. Türk haklarının bekçisi, ancak Türkler olabilir. Valiye de emniyet edilemez. Her şeyden önce, bu prensip kabul edilmeli ve Türk haklarının korunması için alınacak tedbirler hakkındaki görüşmelerin hareket noktası bu olmalıdır. Türk azınlığı, kendi haklarının korunmasını ancak ve ancak kendi temsilcilerine emanet edebilir”.

28 Aralık’ta toplanan Meclis Genel Kurulu’nda İnönü, Başbakan Menderes’in “Kıbrıs’ta taksim fikrini söylediği yerlerde kendisini alkışlamıştır⁷⁰⁷. Ecevit de, Kıbrıs’ta statükonun korunması ya da adanın Türkiye’ye iadesi tezinin, mevcut koşullarda savunulmasının zorluğuna işaret etmiştir. Ecevit’e göre, haklı nedenlere dayansa da, sınırları dışındaki bir toprağı “anavatan parçası olarak ilan etmek, Cumhuriyet Türkiye’si’nin dış politika ilkeleriyle kolay kolay” bağdaştırılamaz. Buna ilaveten, “kendi varlığı self-determinasyon ilkesinin en parlak bir zaferi olan Cumhuriyet Türkiye’si’nin” dünya kamuoyu karşısında, bu ilkeyi reddetmesi zordur⁷⁰⁸:

“Kıbrıs bizim milli davamızdır. Bunun için iç politika konusu olmamalıdır. CHP hiçbir zaman bunu iç politika konusu yapmadı. İktidar da yapmamalı. Yalnız bu mesele Avam kamarasında konuşuldu da, neden BM Meclis’inde konuşulmadı? Kıbrıs meselesinin son aldığı kritik durum karşısında, DP iktidarının şimdiye kadar bu mevzudaki hataları üzerinde durmayacağız. İktidar zaten zor durumdadır. Bu zorluğu daha da arttırmak istemeyiz. Dostlarımız bilmelidir ki, Kıbrıs bizim milli davamızdır. Bu dava halledilirken, milli menfaatlerimiz, müdafaa zaruretlerimiz göz önüne alınmalıdır. CHP’nin dış politikası daima başarılı olmuştur. İnşallah Hatay meselesi gibi, erkek Kıbrıs meselesini de, CHP halledilecektir”.

Dolayısıyla CHP açısından Kıbrıs sorununun, “taksim” tezi çerçevesinde çözülmesi en makul yol görünmektedir. Ecevit, “taksim” tezinin *Forum* dergisi tarafından, yaklaşık bir buçuk yıl önce ortaya atıldığına ancak hükümetin bu uyarılara itibar

⁷⁰⁶ Esmer, “Kıbrıs Muhtariyeti ve Türk Azınlığı”, *Ulus*, 21 Şubat 1956, 3.

⁷⁰⁷ “Kıbrıs’ın taksimi hususu şayanı itibar adediliyor”, *Ulus*, 29 Aralık 1956, 1.

⁷⁰⁸ “Gülek Muhalefeti milli birliğe çağırdı, *Ulus*, 21 Temmuz 1957, 5.

etmediğine dikkat çekmektedir. Ecevit’e göre, hükümetin altı ay önce savunduğu tezle, şimdi ortaya attığı tez arasındaki farklılık, dış politikanın “zıkszaklarla” yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla dış politikadaki çelişkilerin giderilmesi için, muhalefet unsurlarının tavsiyeleri daha fazla dikkate alınmalıdır⁷⁰⁹:

“Türkiye’de muhalefetin Kıbrıs meselesini, Yunanistan’da olduğu gibi, istismar etmeğe, bir demagoji konusu haline getirmeye hiçbir zaman kalkışmamış olması, iktidar için büyük bir avantaj, bulunmaz bir nimettir. Umulur ki bundan böyle olsun, iktidar bu nimetin değerini bilsin ve dış meselelerde bu kadar olgunluk ve anlayış gösteren bir muhalefete, aynı anlayışla mukabele etmenin, memleket menfaatlerine ne kadar uygun olacağını takdir etsin? Eğer Kıbrıs meselesi ortaya çıktığı günden itibaren, iktidar bu konuda muhalefetle işbirliğine, hiç değilse istişareye razı olmuş bulunsa idi. Hiç şüphesiz bugün, benimser görüldüğü makul siyaseti daha başlangıçta çizmek ve şimdi kabul ettiği hal çaresini İngiltere ve Yunanistan’a daha önce kendisi teklif etmek fırsatını elde ederdi. Böylelikle de tarihimize acı bir 6-7 Eylül hatırasının geçmesi, NATO’nun sağ kanadının bugünkü haline düşmesi önlenmiş olurdu”.

Ahmet Şükrü Esmer’e göre, Kıbrıs konusunda yapılması gereken, adanın Yunanistan ve Türkiye arasında paylaşılmasıdır. Adada Türkleri ile Rumları arasında, uzun vadeye yayılan ve zorunlu olmayan bir mübadeleye gidilmesi, bölünmenin getireceği sorunları giderecektir⁷¹⁰:

“Yapılacak iş, adanın bir kısmını Türkiye’ye bir kısmını da, Yunanistan’a vermekten ibarettir. Rumeli de olduğu gibi, Kıbrıs’ta da Yunanistan’la hudut komşusu olacağız demektir. Yunanistan adanın kendine düşen parçasını iktisaden yaşatmak vazifesini omuzlarına alacağı gibi, Türkiye’de kendi parçasını yaşatacaktır. Kıbrıs’ın bu yolda taksim edilebileceğinden neden şüphe edildiği anlaşılmıyor. Nüfus ne olacaktır? Bizce mecburi mübadeleye gidilmesine lüzum yoktur. İhtiyari karşılıklı muhaceret için uzun vadeli müddet verilirse, mübadele yavaş yavaş kendiliğinden, eziyetsiz olarak gerçekleşebilir. Eğer Türk bölgesinde bazı Rumlar ve Yunan bölgesinde de bazı Türkler kalmak isterlerse, varсын kalsınlar. Nihayet İstanbul’da Rumlar ve Batı Trakya’da da Türkler vardır. Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus mübadelesi Lozan’da bile tam olarak yapılmamıştır. Dün Kıbrıs için başka hal çareleri düşünülebilirdi. Son gelişmeler, adanın Türkiye ile Yunanistan arasında taksiminden başka şık bırakmamıştır. Söylemeye lüzum yok ki, gerek Yunanistan ve gerek Türkiye, İngiltere’nin stratejik ihtiyaçlarını karşılamak için, ada üzerinde dilediği yerlerde kendisine üsler vermekte tereddüt göstermemelidirler”.

“Taksim” tezine ilişkin görüş birliğine rağmen, bu dönemde Kıbrıs konusu içerideki iktidar mücadelesinin ana konularından biri olmaya devam etmiştir. Ecevit meseleyi “ifade özgürlüğü” ve “basın hürriyeti” kapsamında değerlendirmesi sürdürmüştür. Örneğin “*Bakanlar Kurulu’nun izha muhtaç bir kararı*” başlıklı makalesinde, 31 Aralık 1956’da *Resmi* gazetede yayınlanan 8321 sayılı karar değerlendirilmiştir. Bu kararda, “Kıbrıs mevzuunda Yunan tezini destekleyen ve Türk ve İngiliz siyasi tutumuna aykırı mahiyette bulunan” eserlerin, ülkeye sokulmasının ve dağıtılmasının engelleneceği belirtilmiştir. Ardından bu konuda ki karar alma yetkisinin Bakanlar Kurulu’na ait olduğu vurgulanmıştır.

⁷⁰⁹ Ecevit, “Hükümetin yeni Kıbrıs siyaseti”, *Ulus*, 2 Ocak 1957, 3.

⁷¹⁰ Esmer, “Kıbrıs’ın Taksimi”, *Ulus*, 29 Nisan 1957, 3.

Ecevit'e göre, söz konusu karar Batı dünyasının değerlerini temsil etme iddiasını taşıyan bir ülkede, “haberleşme ilkesi hürriyetinin” kısıtlanması anlamına gelmektedir. Oysa Ecevit, “milli meselelerde”, kamuoyunun bilgilendirilmesi gerektiğini belirtmiş ve hükümetin kendi tutumuna aykırı görüşleri engelleme girişimlerini eleştirmiştir. Burada dikkat çekici olan, hükümetin iktidar mücadelesinde devreye soktuğu bu stratejiyi, yine “Dış Politika” üzerinden bozmaya çalışmasıdır. Zira Ecevit'e göre, dış politika tercihini “hür dünyadan” yana yapmış olan bir ülkede, “basın hürriyeti” ve “düşünce özgürlüğü” üzerindeki baskılar, çelişkili bir durum yaratmaktadır⁷¹¹:

“Milli meselelerde halkın sağduyusuna güvenen bir hükümet, kendi tutumuna aykırı görüşlerin memlekette okunup tartışılmasından çekinmemelidir. Üstelik Türk halkı, kendisini en yakından ilgilendiren bir meselede, bir hüküm vermeden önce karşı tarafın da görüşünü öğrenmeyecek isteyecek kadar adildir. Nasıl olurda şimdi Türk halkoyundan, karşı tezi öğrenmeksizin kendi hükümetinin tezini desteklemesi beklenebilir? Hem mademki Bakanlar Kurulu Kıbrıs konusunda Türkiye ile İngiltere'nin siyasi tutumunu birbirinden ayrılmaz telakki ediyor, İngiliz hükümetinin bu tutumunu benimsetmek bakımından İngiliz halkoyu için gerekli görmediği bir tedbir, niçin Türk halkoyu için gerekli görülmektedir? Türk halkoyunun milli meselelerde, İngiliz halkoyundan daha az uyanık, daha az olgun, dış tesirlere daha kolay kapılır bir halkoyu olduğu mu düşünülmektedir? Bakanlar Kurulu'nun bu kararı üyesi bulunduğumuz bir milletler topluluğunun desteklediği haberleşme hürriyeti ilkesiyle nasıl bağdaşabilir?”

4.11.3 “Bağımsız Kıbrıs” Formülü

1958 yılından itibaren “taksim tezinin” yerini, aşamalı olarak “bağımsız Kıbrıs” formülüne bırakması, CHP kadroları tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. 7 Şubat 1958'de yayınlanan parti bildirisinde, Kıbrıs konusunun, “çok değişik ve endişe verici merhamelerden geçtikten sonra, son günlerde endişe vermekte en ileri safhaya” vardığı belirtilmiştir: “Biz taksim tezini destekledik. Başka bir hal tarzı aramak için lazım olan unsurlar, bilgimiz hududu içinde değildir. Mesele, görüşmeler ve ihtimallerle Büyük Meclis'ten gizli tutulmaktadır. Büyük Meclisi ve tabiat ile bizi bilgisizlik içinde bırakarak Hükümet yalnız başına çırpınmaktadır”⁷¹².

Hükümetin “taksim tezinden” uzaklaşması, CHP çizgisine yakın sayılabilecek *Akis*, *Kim* gibi dergilerde de eleştirilmiştir. Örneğin, *Kim* yazarlarından, Özcan Ergüder, Kıbrıs politikasındaki tutarsızlıkların, başta İnönü olmak üzere, muhalefetin uyarılarını dikkate alınmamasından kaynaklandığını belirtmiştir⁷¹³:

“(…) Bu inat, 1956 yılının Aralık ayında Başbakan Menderes'in “Taksim tezini” ilk defa ilan etmesiyle bitti. Şimdi “Kıbrıs Türk'tür” demekten vazgeçmiş, “Ya taksim, ya ölüm”, demeye

⁷¹¹ Ecevit, “Bakanlar Kurulunun izaha muhtaç bir kararı”, **Ulus**, 6 Ocak 1957, 3.

⁷¹² “CHP Meclis grubu dış politikaya dair önemli bir tebliğ yayınladı”, **Ulus**, 8 Şubat 1958, 3.

⁷¹³ Özcan Ergüder, “Bu iş daha başka olurdu”, **Kim**, yıl.1, s.38, (1959): 7.

başlamıştık. Bu yeni tezi müdafaa tarzı, insanın içine emniyet vermekten uzak idiye de, tezin esası memnun edici idi: Başta İnönü olmak üzere, bütün ciddi muhalefet iktidara destek oldu. Muhalefet, Kıbrıs'ı o kadar bir parti meselesi olarak görmüyordu ki, “Kıbrıs Türk'tür” tezinin bir anda unutulması ve “Taksim” tezinin benimsenmesini bir an için dahi istismar etmedi. Demokrat Parti iktidarının büyük şansı vardı. Karşısındaki muhalefet yalnız vatanperver değil, aynı zamanda da makul ve tecrübeli bir muhalefetti. Bir iktidarın bundan büyük bir şansı olabilir mi? Fakat hayır! Onların kimsenin aklına ihtiyacı yoktu! (İnönü'nün CHP Kurultayını hatırlar mısınız? Türkiye'nin en büyük diplomatı, Kıbrıs mevzuuna gelince, “Üzerinde tam malumatımız olmayan bu mesele hakkında bir şey söylemek istemiyoruz” demişti. Bu insan, Türkiye'nin çoğunluğunun teşkil ettiğine zerrece şüphe olmayan bir partinin başkanıdır. Ve bu insan, Türkiye'nin başlıca meselelerinden biri haline gelmiş bir büyük meselenin özünden haberdar edilmemektedir. Demokrat Parti iktidarının yüksek başarılarına gelince bunlar, meselenin hallinde bir takım güçlüklerle karşılaşmış, hatta bazı zaruri tavizler vermek mecburiyetinde kalmış olabilirler. Fakat vaktiyle muhalefete akıl danışmamış olmanın, bir milli meselede particiliği unutup, güç-birliği yapmanın zararlarını herhalde çok çekeceklerdir. Şimdi kulak kabartınız: Sokak'taki adamın “İnönü olsaydı, bu iş daha başka olurdu” dediğini duymuyor musunuz?”.

Akis dergisi ise, Kıbrıs politikasındaki değişikliğin, hükümetin dış yardıma ihtiyaç duyduğu bir döneme denk gelmesini manidar bulmaktadır⁷¹⁴:

“Kıbrıs meselesini ve bu meselede Türk hükümetinin tutumunu realist bir gözle mütalaa edenler, Türkiye'nin iktisadi durumu ile Kıbrıs meselesi arasında bazı yakınlıklar sezmektedirler. Kendilerini bu neticeye sevk eden vakıa, Türk hükümetinin Kıbrıs mevzuunda yumuşak politikaya dönüşü ile dış yardımların hemen hemen aynı devreye rastlamış olmasıdır. Dış yardımlar ve hele Amerika'dan hibe şeklinde alınan meblağlar, hükümetin hareket serbestisini de geniş ölçüde tehdit etmiştir. Şimdi, Birleşmiş Milletler' de, NATO Konseyi'nde veya gayri-resmi görüşmelerde, Türk diplomatları, kendilerine tevcih olunan tazyikler karşısında, fazla mukavemet imkânlarından mahrum bulunmaktadır”.

“Taksim” tezinin terk edilmesi ve Kıbrıs konusunun Zürih ve Londra anlaşmalarına bağlanmasından, CHP kadroları memnun gözükmemektedir. Ancak Soysal, CHP'nin tepkisinin “taksim” tezine geri dönülmesi şeklinde değil, yapılan anlaşmalarla, Enosis tehlikesinin kalkmaması noktasında yoğunlaştığına dikkat çekmektedir.⁷¹⁵ Toker bu politika değişikliğine ilişkin İnönü'nün sürekli, “Siz taksimden vazgeçiyorsunuz, fakat Enosisi istikbalde kesinlikle önleyecek barajı sağlam kurmazsanız statüyü muhafaza edemeyiz” hatırlatmasında bulunduğunu belirtmiştir. İnönü'nün tereddüt ettiği nokta, Türkiye'nin müdahale hakkıdır. Anlaşmalar taksim tezini tamamen bertaraf ederken, Enosis'i gereği kadar önleyememektedir.⁷¹⁶ İnönü, Kıbrıs'taki gelişmelere ilişkin görüşlerini, 4 Mart'ta yapılan, Meclis görüşmelerinde şu şekilde ayrıntılandırmaktadır⁷¹⁷:

“Anlaşmanın 21 ve 22'inci maddeleri, taksim tezinde olduğu gibi, bir yabancı devletle birleşmenin de mümkün olmayacağını kabul etmektedir. Dörtlü anlaşmada, taksim tezi ve birleşme tezi, Kıbrıs Cumhuriyeti ve teminatçı devletler tarafından müsavî derecede reddolunmaktadır. Dörtlü anlaşmanın 3 üncü maddesi bir ihlal halinde müeyyide tatbikini

⁷¹⁴ *Akis* 27 Aralık 1958'den aktaran Mehmet Hasgüler, **Kim ve Akis Dergilerinde Kıbrıs: 1954-1968**, 2.bs. (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006), 136.

⁷¹⁵ Soysal, *age*, 240.

⁷¹⁶ Toker, **Demokrasiden Darbeye**, 217.

⁷¹⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem XI, Toplantı 50, c. 8 (Mart 1959): 23.

düşünmektedir. Maddenin Enosis ihtimalinde ne dereceye kadar, tesirli bir surette tatbik olunacağı yakından tethik olunmaya değer. Akideleri istişare edecekler, müşterek veya beraberce kararlaştırılmış bir hareket mümkün olmazsa, her biri eski nizamı yeniden tesis için haklarını mahfuz tutacaklar. Şimdi bir Enosis hareketine karşı Yunanistan'ın bizimle beraber olması az muhtemeldir. İngiltere, Anayasanın ihlal edildiğini ve müdahale lüzumunu teslim etse bile, bu maksatla yapılacak askeri harekâta iştirak edip etmemek kendi takdirine kalmıştır. İngiltere, bu şekilde hareket ederse, müdahale Dörtlü Antlaşmadaki gibi, beraberce kararlaştırılmış olur: ama müşterek olmaz. Bu halde, davanın ihlaline karşı Türkiye'nin yalnız başına harekete geçmesi mevzuu bahis olacaktır.(...) Hâlbuki şartların, tarafımızdan süratli bir askeri harekât yapmaya müsait olduğu ve her zaman olacağı iddia edilemez. Bu sebeple Anayasa dışı teşebbüs edilecek Enosis hareketini, işbu Antlaşma hukuken bertaraf etmiş görünse de, fiilen bertaraf etmemektedir. Hâlbuki taksim tezi, hukuken olduğu gibi, fiilen de bertaraf edilmiştir”.

CHP grubu bu çekinceleri öne sürerek, anlaşmanın aleyhinde oy kullanacaklarını belirtmişlerdir. CHP'nin bu yöndeki itirazı, hükümetin “milli dış politika” temasını, tekrar gündeme getirmesine neden olmuştur. Örneğin DP milletvekillerinden Bahadır Dülger, “muhalif arkadaşlarımızın vatanperverliğinin, bu kadar ince bir meselede, gerek Batı davasını, gerek NATO, gerek Türkiye'yi bu kadar yakından alakadar eden bir mevzuda bizi zayıf düşürecek bir hattı-harekete” geçireceğini ifade etmiştir⁷¹⁸. Toker'e göre, başta İnönü olmak üzere CHP'lilerin bu tutumu, Menderes için bir hayal kırıklığı yaratmış ve içeride sertlik politikasına yönelmesinin nedenlerinden biri olmuştur.⁷¹⁹

⁷¹⁸ age, 39.

⁷¹⁹ Toker, **Demokrasiden Darbeye**, 218.

5 SONUÇ

Bu çalışmada, 1950–1960 yılları arası dönemde CHP’nin dış politika tutumu incelenmiştir. 1950 yılını izleyen on yıl boyunca dış politika alanındaki gelişmeler dikkate alındığında, CHP’nin Cumhuriyetin kurucu partisi olarak görüşlerinin incelenmesinin gerekliliği daha iyi anlaşılabilir. İlk bakışta, hükümetlerin yasal yetkilerinden dolayı dış politikanın belirlenmesinden birinci derecede sorumlu oldukları düşünülebilir. Ancak dış politika kararlarının hükümetlerin yanı sıra, siyasetin diğer aktörlerinin de içerisinde yer aldığı geniş bir düzlemde oluşturulduğu yadsınamaz. Siyasal iktidarın diğer bileşenleri, hükümetlerin dış politika tercihlerini destekleyerek veya karşısında durarak, dış politikanın saptanması ve uygulanması eylemine dâhil olabilirler. Dolayısıyla dış politika analizlerinde, Meclis içinde veya dışında yer alan diğer aktörlerin de görüşlerine odaklanmak, daha bütüncül bir bakış sağlayabilir. Bu bağlamda, muhalefette olsa bile, “devlet kurucu” parti kimliğine sahip CHP’nin dış politika bakışının incelenmesi önem taşımaktadır.

Çalışmada öncelikle, devletleri dışarıdan ayıran sınırların geçişkenliğine dikkat çekilmiştir. İçeriye dışarıdan ayıran sınırların, siyasal aktörlerin kendi siyasi gereksinimleri doğrultusunda değiştirilebildiği ve yeniden çizilebildiği savunulmuştur. Başka bir ifadeyle, içerisi ile dışarı arasında çizilen sınırın, belirli bir döneme özgü güç siyasetine göre farklılaşabildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla iç/dış ayrımına ilişkin verili, sabit, bir tanımın yapılamayacağı vurgulanmıştır. Bu izlek takip edilerek, Rönesans, Klasik ve Modern Çağ epistemelerinde, iç/dış kavramlarına ilişkin farklı tanımlamaların yapıldığına dikkat çekilmiştir. Örneğin Rönesans düşünürlerinden Machiavelli’nin iç/dış ayrımını, yeni/eski düzen karşıtlığı üzerinden temellendirdiğine işaret edilmiştir. *Prens*’te “dış”ın eski düzenin değerleri veya rakip prenslerin varlığı ile özdeşleştirildiği belirtilmiştir.

Diğer taraftan, Klasik Çağ’ın önde gelen düşünürlerinden Hobbes açısından esas “yabancı”nın, “toplum sözleşmesi” öncesindeki döneme içkin bir “düzensizlik” halini betimlediği vurgulanmıştır. Modern Çağ epistemesinde ise, iç/dış ayrımının ulusal/uluslararası karşıtlığı temelinde şekillendiği savunulmuştur. Modern ulus-

devlet örgütlenmesinin temsil ettiği ulusun kimlerden oluşup oluşmayacağını belirlediği ve belirli bir toprak parçası üzerinde, egemenlik inşa ettiğine işaret edilmiştir. Bu süreçte, ulus ve devlet bütünleşmesinin aynı zamanda, “uluslararası” kavramının doğuşunu beraberinde getirdiği belirtilmiştir. “Anarşi”, “düzensizlik” ve “kargaşa” ile tanımlanan “uluslararası” alanın, “birlik”, “homojenlik” ve “istikrar”ın hâkim olduğu varsayılan “ulusal” alanın karşıtı olarak sunulduğuna dikkat çekilmiştir. Böylelikle, devletler-arası alanda bir “varolma mücadelesinin” yaşandığı savının, devletin içerideki egemenliğinin kurulmasında araçsallaştırıldığı belirtilmiştir. Bu yaklaşım çerçevesinde, “dış politika”nın sadece diğer devletlerle kurulan yatay ilişkilerle açıklanamayacağı savunulmuştur.

“Dış politika” esas itibarıyla, içerisi ile dışarıyı arasındaki sınırın nereden geçeceğini belirleyen, iktidar kurucu bir eylem olduğu saptanmıştır. Bu noktada, diplomasi faaliyetleri anlamında “Dış Politika”nın, “dış politika”nın oluşturduğu devlet kimliğinin pekiştirilmesini sağladığı belirtilmiştir. Başka bir deyişle, bir ülkenin diplomatik faaliyetlerinin, aynı zamanda içerideki iktidar ilişkilerinin düzenlenmesinde, sağlamlaştırılmasında veya değiştirilmesinde işlevselleştirildiği vurgulanmıştır.

Bu tespitlerden hareketle, 1950-1960 arası dönemde siyaset aktörlerinin “Dış Politika” pratiklerini içerideki konumlarını güçlendirmek veya rakiplerini etkisiz kılmak üzere araçsallaştırdıkları vurgulanmıştır. Bu durum, dönemin siyaset aktörlerinin, “Dış Politika” pratiklerini kendi iktidar stratejileri doğrultusunda nasıl devreye soktuklarının irdelenmesini kaçınılmaz kılmıştır. CHP’nin Türkiye siyasi tarihindeki özgün konumu dikkate alındığında, dönemin dış politikasını sadece iktidar partisinin tercihleriyle açıklamaya çalışmanın sınırlılıklarının olacağı varsayılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada ortaya konan savlar, DP odaklı dış politika çözümlemelerinde gözlemlenebilen iki sınırlılığı aşma çabası olarak görülebilir.

Bu sınırlılıklardan birincisi, 1950 yılındaki iktidar değişikliğinin ardından, dış politikada bir kırılmanın veya kopuşun yaşandığının vurgulanmasıdır. Oysa çalışmada, kırklı yılların sonunda başlatılan ve elli yıllar boyunca sürdürülen politikalar arasında bir devamlılığın olduğunun altı çizilmiştir. Dönemin dış politika yöneliminin, CHP iktidarda olduğu kırklı yıllarda belirlendiğine ve pratiğe geçirildiğine dikkat çekilmiştir. Nitekim muhalefet dönemi boyunca, CHP sözcülerinin dış politikada “süreklilik” unsuruna sıkça göndermede bulundukları

gözlemlenmiştir. CHP'nin başlıca kaygılarından birinin, “blok siyaseti”ne dayanan dış politika anlayışının oluşturulmasında sunduğu katkının görmezden gelinmesi olduğu ileri sürülmüştür. Dolayısıyla CHP'lilerin başta NATO'ya üyelik olmak üzere, “hür dünya” ile bütünleşme “başarısında” esas payın, kendilerine ait olduğunu belirtme ihtiyacı duydukları saptanmıştır. CHP sözcülerinin tekrarladıkları ve dolaşıma soktukları her kavramın veya sözcüğün, “Dış Politika” pratiklerinin bina edildiği “söylem düzeneğini” pekiştiren bir işlev üstlendiğinin altı çizilmiştir.

CHP sözcülerinin, “komünizm taarruzu”, “Rus tehdidi”, “Sovyet tecavüzü” gibi temsil pratikleriyle, devlet kimliğinin yeniden üretilme sürecine aktif şekilde katıldıkları belirtilmiştir. Bu bağlamda, CHP'nin mevcut düzene karşı çıkan veya alternatif oluşturabilecek eylem ve söylemlerin engellenmesinde, denetlenmesinde iktidar partisiyle benzer bir tutum aldıkları görülmüştür. Hatta “hür dünya”nın değerlerini DP'nin değil, asıl kendilerinin temsil ettiğinin altını çizdikleri vurgulanmıştır. Bu noktada, CHP'lilerin “hür dünya” etiketini aynı zamanda, içerideki demokrasi tartışmalarında araçsallaştırdıkları tespit edilmiştir.

Bu stratejinin daha ziyade, 1954 seçimlerinin ardından DP hükümetinin uygulamalarının gittikçe otoriter bir eğilim göstermesiyle uygulamaya geçirildiği gözlemlenmiştir. Buna ek olarak, CHP'nin liberal eğilimli siyasetçi ve aydınlarla ilişkilerini geliştirmesinin, “hürriyetler” konusunda daha duyarlı bir tutum almasında etkili olduğunun altı çizilmiştir.

Dolayısıyla özellikle ellilerin ikinci yarısından itibaren, CHP'lilerin hükümetin muhalefeti bütünüyle tasfiye etmesinden kaygı duydukları görülmüştür. Bu süreçte, “Dış Politika” pratiklerinin “basın hürriyeti”, “toplantı hürriyeti”, “siyasi partilerin emniyeti” ve “insan hakları”, “bağımsız mahkeme”, “üniversite muhtariyeti” gibi konularla bağdaştırılarak ele alındığı vurgulanmıştır. CHP sözcülerinin, içeride “hürriyetler”i kısıtlayan bir hükümetin, dışarıda “hür dünya” adına bir politika yürütemeyeceğine daha fazla dikkat çektikleri belirtilmiştir.

Bu nedenle, CHP'li yazarların ve siyasetçilerin her fırsatta, dış politikanın “esasına” değil, “usul” veya “tatbikatına” karşı olduklarını yineledikleri izlenmiştir. Çalışmada bu tutum, iktidar ilişkilerinin yeniden düzenlendiği bir süreçte, CHP'nin “devlet söyleminin” kurucusu olma “ayrıcalığını” kaybetmek istememesiyle açıklanmıştır. Başka bir ifadeyle, CHP'nin dış politikanın “esasına karşı değiliz” söylemi, siyasal

iktidardan yalıtılmama hamlesi olarak değerlendirilmiştir.

Bununla birlikte, çalışmada DP'nin iktidara gelmesinin ardından, dış politikada “yöntem” konusunda bir “değişim”in yaşandığı kabul edilmiştir. Kendilerini “bürokratik zihniyet” karşısında konumlandıran ve “girişimci” kimliğiyle özdeşleştiren DP'nin, dış politikada daha “aktif” bir tutum aldığı belirtilmiştir. Buna karşılık, bürokratik alışkanlıklar ve teamüller konusunda daha duyarlı olan CHP'nin dış politikada daha “temkinli” davranmayı tercih ettiği gözlemlenmiştir.

CHP'nin dış politikada “temkinli” davranma veya “maceradan” uzak durma tutumunun, özellikle İnönü'nün kişilik özellikleri ve tarihsel deneyimi ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. İmparatorluğun çöküş sürecini ve erken Cumhuriyet döneminin bunalımlarını yaşamış bir kuşağın mensubu olan İnönü'nün, dış politikayı devletin varlığını ilgilendiren bir eylem olarak gördüğü belirtilmiştir. Dolayısıyla İnönü'nün dış politikada daima “temkinli” ve “hesaplı” davranmaya özen gösterdiği vurgulanmıştır.

Bu doğrultuda, CHP'nin “ihtiyatlı” dış politika çağrıları veya “ivazsız faal politika” eleştirileri, İnönü'nün “soğukkanlı” karakterinin ve tarihsel deneyiminin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. CHP'nin “yöntem” konusundaki tutumu ve itirazları, İnönü'nün algı dünyası veya sahip olduğu inanç-değer sistemi gibi “bilişsel” (*cognitive*) özellikleriyle ilişkilendirilmiştir. Bunlara ilaveten, “ivazsız faal politika” eleştirisinin aynı zamanda, DP kadrolarının devleti yönetmede “yetersiz” veya “tecrübesiz” olduklarını vurgulamak için araçsallaştırıldığı altı çizilmiştir.

“Teamüller” konusunda hassas olan CHP kadrolarının, dış politikadaki “yöntem” değişikliğini, “devlet geleneği”nden bir uzaklaşma şeklinde değerlendirdikleri gözlemlenmiştir. Öyle ki, CHP sözcülerinin 1956'daki Süveyş Krizinin ardından, hükümetle aralarındaki görüş ayrılığının, “metot” konusunun ötesine geçtiğini vurguladıkları görülmüştür. Irak darbesi ve Ürdün-Lübnan krizleri ertesinde, hükümetin izlediği “maceracı” politikanın, Türkiye'nin kuruluş ilkeleriyle çatıştığını düşündükleri vurgulanmıştır.

Bununla birlikte, CHP'nin kendisini “devlet aklı” ile özdeşleştirme alışkanlığının, DP'den daha farklı bir bakış ortaya koymasını engellediği saptanmıştır. “Milli tesianüt” ve “kutsal devlet” anlayışıyla koşullanan ve organizmacı dünya görüşünü paylaşan CHP kadrolarının, dış politikaya köktenci bir eleştiri getirilmesi durumunda

devletin zaafa uğrayacağı düşüncesinden sıyrılmadıkları vurgulanmıştır. Öyle ki, İnönü'nün “devlet adamı” kimliğinin çoğu zaman, “muhalafet lideri” olma özelliğinin önüne geçtiğine işaret edilmiştir. Dolayısıyla CHP sözcülerinin, dış politika eleştirilerini “şekil” ve “yöntem” konusuyla sınırlandırmayı tercih ettikleri öne sürülmüştür. Bu tutumun, dış politikanın “esası”na ilişkin farklı, alternatif öneriler getiril[e]memesinden kaynaklandığı belirtilmiştir.

DP odaklı dış politika çözümlemelerinde gözlemlenen ikinci sınırlılık ise, CHP'nin dış politika konusundaki görüşlerinin sadece biçimsel veya hukuki bir düzlemde değerlendirilmesidir. Bu bakış, iki parti arasındaki görüş ayrılıklarını bir “şekil” tartışmasına indirgemektedir. İlk bakışta, dönemin dış politika tartışmalarının, karar alma sürecinin biçimsel işleyişiyle sınırlı kaldığı düşünülebilir. Ancak çalışmada, “usul” konusundaki tartışmaların temelinde, “devlet aklı”nı kimin temsil edeceğine ilişkin bir güç mücadelesinin yaşandığı savunulmuştur. Dolayısıyla CHP sözcülerinin “Meclis ile iş görme”, “milli dış politika” veya “murakabeli dış politika” türünden çağrıları, “devlet aklı” adına konuşma ayrıcalığını kaybetmeme stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

Örneğin CHP kadrolarının Kore Savaşı'na katılma kararının alınış biçimine ilişkin eleştirilerinin, böyle bir koşullanmayı yansıttığı belirtilmiştir. Kararın alındığı günlerde, DP'nin hükümet, CHP'nin ise muhalafet konumuna alışmaya çalıştığına dikkat çekilmiştir. DP hükümetinin karşılaştığı bu ilk önemli “Dış politika” pratiğini, içeride iktidarını pekiştirmek için kullandığı vurgulanmıştır. DP'nin kararı alış şekli, devletin artık kendileri tarafından yönetildiğini gösteren bir girişim olarak yorumlanmıştır. Buna karşılık, CHP'nin kararın alınış şekline itirazı, görüşlerine başvurulmadan, devletin yönetilemeyeceği anlayışını yansıttığı belirtilmiştir.

Bu noktada, “milli dış politika” söyleminin bir muhalafet stratejisi olarak devreye sokulduğu gözlemlenmiştir. Bakıldığında dönemin siyaset aktörlerinin tümünün, “milli” sıfatına atfedilen kutsallığı, kendi siyasi gereksinimleri doğrultusunda yorumladıkları ve kullandıkları izlenmiştir. DP ve CHP kadrolarının giriştikleri iktidar mücadelesini, aynı söz dağarcığı üzerinden yürüttükleri tespit edilmiştir. “Milli dış politika” söyleminin, siyaset aktörlerinin iktidar stratejileri içinde hiç biçim değiştirmeden kullanıldığı görülmüştür. Dolayısıyla “milli” sıfatının kim tarafından üretildiğini veya hangi ideolojiyi temsil ettiğini sorgulamak yerine, hangi pozisyonlardan ifade edildiğine odaklanmanın daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Örneğin DP'nin “milli” sıfatını içerideki hâkimiyetini pekiştirmek, görüş ve uygulamalarına “dokunulmazlık” kazandırmak ve muhalefeti “sessizleştirmek” yönünde kullandığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, CHP'nin “milli” sıfatını hükümetin konumunu aşındırmak ve dış politika yapım sürecinde daha etkin olabilmek için devreye soktuğu saptanmıştır.

CHP'lilerin “milli dış politika”yı ancak partilerinin politika yapım sürecine katılmaları ve bilgilendirilmesi yoluyla gerçekleştirebilecek bir eylem olarak gördükleri belirtilmiştir. Bu doğrultuda, CHP'nin on yıllık muhalefet süresi boyunca, dış politikada “habersiz bırakılmaktan” yakındıkları izlenmiştir.

Fakat “habersiz bırakılma şikâyeti”nin son tahlilde, “devlet aklı” adına “konuşamama” veya iktidar odağından dışlanma rahatsızlığını yansıttığı savunulmuştur. Bunun yanında, “malumat alamıyoruz” şikâyetinin, yine dış politikada alternatif ürete[me]meyişin veya net bir tutum ala[ma]mayışın bahanesini oluşturduğu ileri sürülmüştür. Zira CHP sözcülerinin kendilerine “konuşma” fırsatı verildiği ve bilgi edinme taleplerinin olumlu karşılandığı durumlarda, tartışmalara yeni bir boyut kazandıramadıkları görülmüştür. Dolayısıyla CHP'nin “devlet aklı” adına konuşma stratejisinin temelde muhalefet etme göreviyle çeliştiği savunulmuştur.

Çalışmada sonuç olarak, CHP'nin Kore Savaşı'na katılım, Bağdat Paketi'nin kurulması, Süveyş Krizi, Irak darbesi, Lübnan-Ürdün bunalımları, Kıbrıs konusu gibi dönemin öne çıkan “Dış politika” pratiklerini, yukarıda özetlenmeye çalışılan muhalefet stratejisi doğrultusunda işlevselleştirdiği vurgulanmıştır. CHP'nin böylelikle, iç politik alan özgü iktidar mücadelesinde konumunu güçlendirmek istediğine dikkat çekilmiştir. Bu bulgulardan hareketle, 1950-1960 arası dönemde Türkiye dış politikasının sadece sınırların ötesine yönelik eylemlerle değerlendirilemeyeceği öne sürülmüştür. Çünkü dönemin “Dış politika” pratiklerinin aynı zamanda, içerideki iktidar ilişkilerini düzenleyen, pekiştiren veya aşındıran bir işlev üstlendiği belirtilmiştir. CHP'nin bu süreçteki tutumuna ilişkin değerlendirmelerin, Türkiye dış politikasının bu dönemini daha kapsamlı incelemek isteyen başka çalışmalar için bir “giriş” niteliği taşıması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmad Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006.

Ağaoğlu, Samet. **Arkadaşım Menderes**. İstanbul: Baha Matbaası, 1967.

Akgül, L. Hilal. **DP Hükümeti'nin Kore Savaşı'na Asker Gönderme Kararı Karşısında CHP Muhalefeti. Kore Savaşı: Uzak Savaşın Askerleri**. der. Mehmet Ali Tuğtan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013: 97–117.

Akşin, Aptülâhat. Türkiye'nin 1945'den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri Orta Doğu Meseleleri. İstanbul: İsmail Akgün Matbaacılık, 1959.

Aldrich, W. Winthrop. "The Suez Crisis: A Footnote to History". **Foreign Affairs**. c. 45. s. 3 (1967): 541–552.

Althusser, Louis. **İki Filozof: Machiavelli-Fuerbach**, çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları, 2010.

Araz, Nezihe. **Mustafa Kemal'in Devlet Paşası**. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1998.

Arcayürek, Cüneyt. **Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-2: Yeni İktidar Yeni Dönem 1951–1954**. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985.

Armaoğlu, Fahir. **Kıbrıs Meselesi 1954–1960: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları (Karşılaştırmalı İncelemeler)**. Ankara: Sevinç Matbaası, 1963.

Ashley, K. Richard. "Living on Border Lines: Man, Poststructuralism and War", **International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics**, ed. James Der Derian, Michael J. Shapiro. Newyork: Lexington Books, 1989: 259–323.

_____. "Foreign Policy as Political Performance", **International Study Notes**, c. 3, no. 2 (1987): 51–54.

_____. R.B.J. Walker. "Speaking the Language of Exile: Dissident Thought in International Studies". **International Studies Quarterly**, c. 34. s. 3 (1990): 259–268.

Aydemir, Ş. Süreyya. **Menderes'in Dramı**. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1969.

_____. **İkinci Adam (1884–1938)**. c. 1. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1966.

_____. **İkinci Adam (1938–1950)**. c. 2. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1967.

_____. **İkinci Adam (1950–1964)**. c. 3. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1968.

Baban, Cihat. **Politika Galerisi**. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1970.

Bağcı, Hüseyin. **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**. 1.bs. Ankara: İmge Yayınları, 1990.

Bailey, A. Thomas. **A Diplomatic History of the American People**. New Jersey: Prentice Hall, 1980.

Balcı, Ali. “Dış Politika: Yeni Bir Kavramsallaştırma Bağlamında Egemenlik Mitinin Analizi”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, c. 7, s. 28 (2011): 3–29.

_____. “Diskors ve Pratik Olarak Dış Politika”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, c. 4, s.15 (2007): 67–87.

Balta, T. Bekir. **Türkiye’de Yürütme Kudreti**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1960.

Barış Özçorlu. **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**. ed. Evren Balta-İsmet Akça. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010: 453–474.

Barrett, C. Roby. **The Greater Middle East and The Cold War: US Foreign Policy Under Eisenhower and Kennedy**. London: I.B.Tauris Press, 2007.

Bartelson, Jens. **A Genealogy of Sovereignty**. Newyork: Cambridge University Press, 1995.

Barthes, Roland. **Göstergebilimsel Serüven**. çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 1993.

Barutçu, F. **Siyasi Anılar 1939–1954**. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977.

Baruch, Gilead. “Turkish-Egyptian Relations 1952–1957”, **Middle Eastern Affairs**, s. 11, 1959:

Bayar, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes**. der. İsmet Bozdağ. İstanbul: Baha Matbaası, 1969.

Beck, Ulrich. **Siyasallığın İcadı**, çev. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Bila, Hikmet. **CHP 1919–1999**. 1.bs. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999. Bila, Hikmet.

Bilgin, Pınar. “Türkiye’ Coğrafyasında Yalnız Güçlü Devletler Ayakta Kalabilir”: Jeopolitik Gerçeklerin Türkiye’de Kullanımları”. çev.

Birand, M. Ali, Can Dünder, Bülent Çaplı. **Demirkırat-Bir Demokrasinin Doğuşu**. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991.

Bostanoğlu, Burcu. **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**. 1.bs. Ankara: İmge Kitabevi, 1999.

_____, Mehmet Akif Okur. **Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya Medeniyetler ve Robert Cox**. 2.bs. Ankara: İmge Kitabevi, 2009.

Bryson, A. Thomas. **American Diplomatic Relations With The Middle East 1784–1975: A Survey**. Metuchen: The Scarecrow Press, 1977.

Bull, Hudley. “Hobbes and International Anarchy”, **Social Research**, c. 48. s. 4 (1981): 717–738.

Campbell, C. John. **Defence of the Middle East**. London: Oxford University Press, 1958.

Campbell, David. **Politics Without Principle: Sovereignty, Ethics and The Narratives of The Gulf War**. London: Lynne Rienner Publishers, 1993.

_____. “Poststructuralism”, **International Relations Theories**, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith. Newyork: Oxford University Press, 2007: 203–229.

_____. **Writing Security United States Foreign Policy and Politics on Identity**. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998.

Cılızoğlu, Tanju. **Kırık Politika: Anılarla Kamil Kırıkoğlu**. İstanbul: Güneş Yayınları, 1987.

Copeaux Etienne, Claire Mauss-Copeaux. **Taksim! Bölünmüş Kıbrıs, 1964–2005**. çev. Ali Berkay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Cox, Robert. “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, **Millenium: Journal of International Studies**. vol. 10. no.2 (1981): 126–155.

Çağla, Cengiz. **Yeni Başlayanlar İçin Siyaset Bilimi**. 1.bs. İstanbul: Omnia Yayınları, 2010.

Çakmak, Diren. **Forum Dergisi (1954–1960)**. İstanbul: Libra Yayınları, 2010.

_____. “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955–1958)”. **Akademik Bakış** c. 2. s. 3. (2008):

Çetin, Halis. **Korku Siyaseti ve Siyaset Korkusu**. 1.bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Demirel, Ahmet. “Sunuş”, **Defterler**, c.1. İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 2001.

Demirel, Tanel. **Türkiye’nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Der-Derian, James. “Boundaries of Knowledge and Power in International Relations”. **International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World**. ed. James Der Derian, Michael J. Shapiro. Newyork: Lexington Books, 1989: 3–11.

_____. “The Value of Security: Hobbes, Marx, Nietzsche and Baudrillard”, **The Political Subject of Violence**, ed. David Campbell/ Michael Dillon. Manchester: Manchester University Press, 1993: 94–114.

Derin, Haldun. **Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933–1951)**. der. Cemil Koçak. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Deringil, Selim. **İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası**. 3.bs. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Deveci, Cem. "Foucault'nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılamazlığı", **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, s. 9 (1999): 25–45.

Devetak, Richard. "Post-Yapısalcılık", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**. ed. Scott Burchill, Andrew Linklater. çev. Ali Aslan, Muhammed Ali Ağcan. İstanbul: Küre Yayınları, 2012: 243–278.

Dijk, V. Teun. **Discourse and Power**. Newyork: Palgrave Macmillan, 2008.

Dikerdem, Mahmut. **Barışın Büyükelçisi**. ed. Levend Yılmaz. İstanbul: Bileşim yayınları, 2004.

_____. **Orta Doğu'da Devrim Yılları**. İstanbul: Cem Yayınları, 1977.

Dillon, Michael. **Politics of Security**. Newyork: Routledge Company, 1996.

Douglas, Mary. **Purity and Danger: An Analsis of Concepts of Pollution and Taboo**. Newyork: Routledge, 1984.

Doğan, Mustafa. **Adnan Menderes'in Konuşmaları**, c.2. İstanbul: Ekicigil Matbaası, 1957.

Doty, L. Rosanne. "Foreign Policy as Social Construction: A Post-Positivist Analysis of US Counterinsurgency Policy in the Philippines". **International Studies Quarterly** vol.37. no.3. (1993): 297–320.

Düzgüt, S. Aydın. "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Postyapısalcı Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi". **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, c.8. s.29 (2011): 49–71.

Ecevit'in Açıklamaları 1976. Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1976.

Edkins, Jenny. "Poststructuralism", **International Relations Theory For Twenty First Century**, ed. Martin Griffiths. Newyork: Routledge, 2007: 88–98.

Efegil, Ertan. **Dış Politika Analizi: Ders Notları**. Ankara: Nobel Yayınları, 2012.

Erdemir, Sebahat. **Muhalefette İsmet İnönü: Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla**. c. 2. İstanbul: M. Sıralar Matbaası, 1956.

_____. **Muhalefette İsmet İnönü: Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla**. c. 2. İstanbul:Ekicigil Matbaası, 1959.

Erim, Nihat. **Günlükler 1925–1979**, c.1-2. ed. Ahmet Demirel. 1.bs. İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2004.

Erkin, F. Cemal. **Dışişlerinde 34 Yıl Vasington Büyükelçiliği**, 155. c.2. Kısım 1.

Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.

Eroğul, Cem. **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**. 4.bs. Ankara: İmge Yayınevi, 2003.

Esenbel, Melih. **Ayağa Kalkan Adam Kıbrıs-1**. Ankara: Bilgi Yayınları, 1993.

Fairclough, Norman. **Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research**. London: Routledge, 2003.

Feber, Walter. **America, Russia, and The Cold War 1945–1996**. Newyork: The McGraw-Hill Companies, 1997.

Fırat, Melek, Ömer Kürkçüoğlu. “1945–1960 Orta Doğu’yla İlişkiler”, der. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**. c. 1. 4.bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004: 615–635.

Forsyth, Murray. “Thomas Hobbes and External Relations of States”, **British Journal of International Studies**. c. 5. s. 3 (1979): 196–209.

Foucault, Michel. **Bilginin Arkeolojisi**. 1.bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

_____. **Büyük Kapatılma: Seçme Yazılar: 3**. çev. Işıl Ergüden&Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

_____. **Cinselliğin Tarihi**. çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı

_____. **Dicipline and Punishment: The Birth of The Prison**. London: Penguin Books, 1991.

_____. **Güvenlik, Toprak, Nüfus: College de France Dersleri (1977–1978)**. çev. Ferhat Taylan. 1.bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2013.

_____. **Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi**. çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 2013.

_____. “Nietzsche, soybilim ve tarih”, **Felsefe Sahnesi: Seçme Yazılar 5** çev. Işıl Ergüden. 1.bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004: 230–254.

_____. **Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2**. çev. Ferda Keskin. 3.bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

_____. **Toplumu Savunmak Gerekir**. çev. Şehsuvar Aktaş. Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Frey, Frederich. **The Turkish Political Elite**. Massacchusetts: The M. I. T. Press, 1965.

Gerger, Haluk. **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Soğuk Savaştan Yeni Dünya Düzenine**, 2.bs. İstanbul: Belge Yayınları, 1999.

Gerges, A.Fawaz. “Lebanon”. **The Cold War and The Middle East**. ed.Yezid Sayigh and Avı Shlaim. Newyork: Oxford University Press, 1997.

Giddens, Anthony. **Modernliğin Sonuçları**. çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.

____. **Ulus Devlet ve Şiddet**. çev. Cumhur Atay. 2.bs. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008.

Girgin, Kemal. **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)**. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2005.

Gilead, Baruch. “Turkish-Egyptian Relations 1952–1957”, **Middle Eastern Affairs**. c.10 s. 11 (1959): 356-366.

Golan, Galia. **Soviet Policies in The Middle East: From World War II to Gorbachev**. Newyork: Cambridge University Press, 1991.

Gönlübol, Mehmet. Haluk Ülman, “ İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945–1965)”. **Olaylarla Türk Dış Politikası**. ed. Mehmet Gönlübol. 9.bs. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996: 191–333.

Grivas George, Charles Foley. **Memoirs of General Grivas**. London: Longmans, 1964.

Griffiths, Martin, Steven C. Roach, M. Scott Salamon, **Fifty Key Thinkers in International Realations/ Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler**. çev. Cesran. Ankara: Nobel Yayınları, 2011.

Güler, Zeynep. **Süveyş’in Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık**. İstanbul: Yeni Hayat Yayınları, 2004.

Güngör, Süleyman. **Muhalefette CHP**. 1.bs. Ankara: Alternatif Yayınları, 2004.

Günver, Semih. **Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü**. Ankara: Bilgi Yayınları, 1985.

Güven, Dilek. **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6–7 Eylül Olayları**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

Hale, William. **Turkish Foreign Policy 1774–2000**. London: Frank Cass Publisher, 2000.

Hasgüler, Mehmet. **Kim ve Akis Dergilerinde Kıbrıs: 1954-1968**. 2.bs. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006

Hanioğlu, M. Şükrü, **Osmanlı’dan Cumhuriyete Zihniyet, Siyaset ve Tarih**. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006.

Hannings, Bud. **An Exhaustive Chronology: The Korean War**. c.1. North Caroline: Mc Farland Company, 2007.

Heper, Metin. **İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1999.

____. **Türkiye’de Devlet Geleneği**. çev. Nalan Soyarık. İstanbul: Doğu Batı

Yayınları, 2006.

Hermann, Charles. “Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy”. **International Studies Quarterly**. c. 34. s.1 (1990).

Hobbes, Thomas. **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti**, çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Hobsbawm, Erich. **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: “Program, Mit, Gerçeklik”**. çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

İçduygu, Ahmet, Özkem Kaygusuz, “The Politics of Citizenship by Drawing Borders: Foreign Policy and Construction of National Citizenship Identity in Turkey”, **Middle Eastern Studies**, c. 40, s. 6 (2004): 26-50.

İnat, Kemal, Ali Balcı. “Dış Politika: ‘Geleneksel’den ‘Post-Modern’e Teorik Perspektifler”, **Uluslararası Politikayı Anlamak: ‘Ulus Devlet’ten Küreselleşmeye**. ed. Zeynep Dağı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2007: 212–287.

İnönü, İsmet. **Defterler (1919–1973)**. c. 1–2, der. Ahmet Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

____. **Hatıralar**. c. 1. der. Sebahattin Selek. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.

____. **Hatıralar**. c. 2. der. Sabahattin Selek. İstanbul: Burçak Yayınları, 1985.

Jian, Chen. **China’s Road to Korean War**. Newyork: Columbia University Press, 1994.

Kabasakal, Mehmet. **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**. Ankara: Tekin Yayınları, 1991.

Kant, Immanuel, “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784)”. **Seçilmiş Yazılar**. çev. Nejat Bozkurt. Ankara: Remzi Kitabevi, 1984.

Karpat, Kemal. **Turkey’s Politics: The Transition to a Multi-Party System**. New Jersey: Princeton University, 1959.

Kearney, Richard. **Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar: Ötekiyi Yorumlamak**, çev. Barış Özkul. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.

Keskin, Ferda. “Söylem, Arkeoloji ve İktidar”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, yıl. 3, s. 9 (1999): 15–25.

____. “Sunuş”, Michel Foucault, **Felsefe Sahnesi: Seçme Yazılar 5**. çev. Ferda Keskin. 1.bs. İstanbul: Ayrıntı yayınları, 2004: 11–19.

Kegley, W. Charles, JR. Eugene R. Wıtkopf. **American Foreign Policy: Patterns and Process**. Newyork: St.Martin’s Press, 1996.

Kesgin, Gökçen, “Bülent Ecevit” **Türk Dış Politikasında Liderler**, ed. Ali Faik Demir, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007

Kili, Suna. **1950-1965 döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler: siyaset bilimi açısından bir inceleme.** İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976.

Kissenger, Henry. **Diplomasi.** çev. İbrahim H.Kurt. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1998.

Kocabaş, Süleyman. **T.C. Devleti Tarihi 5: Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol,** İstanbul: Bayrak Matbaa, 2011.

Koçak, Cemil. **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938–1945).** c. 1–2. 4.bs. Ankara: İletişim Yayınları, 2003.

Koç, R. Koç. **İdam Sephasındaki Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu,** İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010.

Koloğlu, Orhan. **Ecevit ile CHP: Bir Aşk ve Nefret Öyküsü.** İstanbul: Buke Yayınları, 2000.

____. **Kim Bu Ecevit?.** İstanbul: Boyut Kitapları. 2001.

Kuneralp, Zeki. **Sadece Diplomat Anılar-Belgeler.** İstanbul: İsis Yayınları, 1999.

Kutbay, E. Yeneroğlu. “Sürelî Yayınlar”, **Türk Dış Politikası Çalışmaları.** der. Engin Berber. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

Kut, Şule. “Filistin Sorunu ve Türkiye”, **Orta Doğu Sorunları ve Türkiye,** der. Haluk Ülman. İstanbul: Teses Yayınları, 1991.

Kürkçüoğlu, Ömer. **Arap Orta Doğusu’na Karşı Politikası (1945–1970).** Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972.

Laffey, Mark. “Locating Identity: Performativity, Foreign Policy and State”, **Review International Studies,** c. 26, no. 3, (2000): 429–444.

Lesch, W.David, “The 1957 American-Syrian Crisis: Globalist Policy in a Regional Reality”. **The Middle East and United States.** ed. David W. Lesch Colorado: Westview Press, 1996.

Love, Peter. **The Origins of the Korean War.** Newyork: Longman, 1997.

Machiavelli, Niccolo. **Hükümdar.** çev. Necdet Adabağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Rustow, A. Dankwart. “Foreign Policy of The Turkish Republic”, **Foreign Policy in World Politics,** ed. Roy Macridis, Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1958: 295-322.

Mardin, Ö. Fevzi. **Kore Savaşına Katılmamızda Dini ve Siyasi Zaruret.** İstanbul: İlahiyat Kültür Telifleri Basım ve Yayın Kurumu, 1950.

Marsh, David, Paul Furlong, “A Skin, not a Sweater: Ontology and Epistemology in Political Science”. **Theory and Methods in Political Science.** ed. David Marsh,

Gerry Stoker, NewYork: Palgrame Macmillan, 2002: 17–41.

Fırat, Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu. “1945–1960 Orta Doğu’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, ed. Baskın Oran, c. 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004: 615–652.

More, Thomas. **Utopia**. çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyo, Mine Urgan. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.

Morgenthau, Hans, “A Realist Theory of International Politics”, **Essential Readings in World Polititics**. ed. Karen A. Mingst, Jack L. Snyder. Newyork: W.W. Norton&Company, 2004: 49–54.

Neumann B.Iver. **Uses of The Other: “The East” in European Identity Formation**. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999.

Oktay, Cemil. **Siyaset Bilimi İncelemeleri**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2007.

Oran, Baskın. “1945–1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye–1”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**. ed. Baskın Oran, c. 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004: 479–498.

Oranlı, İmge. “Biyo-Politikanın Doğuşu ve Foucaultcu Eleştiri”, **Cogito**. s. 70–71. (2012): 39–53.

Öke, M. Kemal. **Unutulan Savaşın Kronolojisi 1950–1953**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990.

_____, Erol Mütercimler. **Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2004

_____. **Yalnızlıktan Saygınlığa: Demokrat Partinin Dış Politikası**. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2000.

Özcan, Gencer. **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**. İstanbul: Tesev Yayınları, 2005.

_____. “Türkiye’de Siyasal Rejim ve Güvenlikleştirme Sorunsalı”, **İktisat, Siyaset ve Devlet Üzerine Yazılar: Kemali Saybaşılı’ya Armağan**. ed. Burak Ülman, İsmet Akça. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006: 355–379.

_____. “Türkiye Siyasetinde Jeopolitik Söylem”, **Türkiye Dünyanın Neresinde? Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlatılar**. ed. Murat Yeşiltaş, Sezgi Durgun, Pınar Bilgin. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015: 157- 203.

Özmkas, Utku. “Foucault: İktidardan Biyoiktidara”, **Cogito**, s. 70–71, (2012): 53-82.

Öztan G. Gürkan. **Türkiye’de Militarizm: Zihniyet, Pratik ve Propaganda**. 1.bs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Öztürk Kazım. **Türk Parlamento Tarihi TBMM IX. Dönem 1950–1954**. c.1. Ankara:

TBMM Vakfı Yayınları.

Parla, Taha. **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**. 2.bs. İstanbul, İletişim Yayınları, 1989.

Paige, D.Glenn. **The Korean Decision (June 24–30, 1950)**. New York: The Free Press, 1968.

Pearson, Jonathan. **Sir Anthony Eden and The Suez Crisis: Reluctant Gamble**. Palgrave Macmillan, 2002.

Purcell, D. H. **Cyprus**. Newyork: Frederick A. Praeger, 1969.

Robertson. **Crisis: Inside Story of the Suez Crisis**. New York: The Murray Printing Company, 1964.

Rousseau, J. Jacque. **Toplumsal Mukavele**. çev. Cenap Karakaya. İstanbul: Sosyal Yayınları, 2005.

____. **Toplum Sözleşmesi**, çev. Vedat Günyol. İstanbul: Adam Yayınları, 1993.

Ruggie, John. “Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis”. **Neorealism and It’s Critics**. ed. Robert O. Keohane. Newyork: Columbia University Press, 1986:

Rustow, A. Dankwart, “Foreign Policy of The Turkish Republic”, **Foreign Policy in World Politics**, ed. Roy Macridis. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1958.

Sağlam, Kayhan. **Ecevit Olayı Bir Başbakan’ın Doğuşu**. İstanbul: Belge Yayınları, 1974.

Saivetz, R. Carol. “Soviet Union and Middle East”. **A Revolutionary Year 1958: The Middle East in 1958**. ed. Roger Louis and Roger Owen. Washington: Woodrow Wilson Center Press,

Salmore, G. Barbara, Stephen A. Salmore. “Political Regimes and Foreign Policy”. **Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy Studies**. ed. Maurice A.East, Stephen A. Salmore, Charles F. Hermann. London: Sage Publications, 1978: 103–123.

Shapiro, J. Michael. **Reading the Postmodern Polity: Political Theory As Textual Practice**. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991.

____. “Textualizing Global Politics”, **International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics**. ed. James Der Derian, Michael J.Shapiro. Newyork: Lexington Books, 1989: 11–23.

____. **The Politics of Representation: Writing Practices in Biography, Photography and Policy Analysis**. Madison: University of Wisconsin Press, 1987.

Sarıca, Murat. Erdoğan Teziç, Özer Eskiurt, **Kıbrıs Sorunu**. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1975.

- Schmitt, Carl. **Siyasal Kavramı**. çev. Ece Göztepe. İstanbul: Metis, 2012.
- Sezer, Duygu. **Kamuoyu ve Dış Politika**. Ankara: Sevinç Matbaası, 1972.
- Sever, Ayşegül. **Soğuk Kuşak Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945–1958**. 1.bs. İstanbul: Boyut Yayınları, 1997.
- Soysal, İsmail. **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945–1975)**. İstanbul: İsis Yayınları, 1997.
- _____. **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlılıkları**. c. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Soysal, Mümtaz. **Dış Politika ve Parlamento: Dış Politika Alanındaki Yasama-Yürütme İlişkileri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme**. Ankara: Sevinç Matbaası, 1964.
- Soysal, Soner. “Güç İstenci ve Yorum”, **Tabula Rasa: Felsefe&Teoloji**, Yıl: 8, Mayıs-Aralık 2008 [online/basım 2012], 130.
- Sönmezoğlu, Faruk. **İkinci Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası**. İstanbul: Der Yayınları, 2006.
- _____. **Tarafların Tutum ve Tezleri Açısından Kıbrıs Sorunu (1945–1986)**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1991.
- Stavrınides, Zenon. **Cyprus Conflict: National Identity and Statehood**. 1976.
- Stueck, William. **Rethinking The Korean War**. New Jersey: Princeton University Pres, 2004.
- _____. **The Korean War: An International History**. New Jersey: Princeton University Press, 1995.
- Sunar, İlkey. **Düşün ve Toplum**. 1.bs. Ankara: Doruk Yayınları, 1999.
- Şişmanov, Dimitir. **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908-1965)**. der. A.R. Zarakoğlu İstanbul: Belge Yayınları, 1978.
- Tachau, Frank. “Ecevit Bülent”. **Türkiye’de Liderler ve Demokrasi**. der. Metin Heper, Sabri Sayan. çev. Zuhale Bilgin. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008: 121–143.
- Tamkoç, Metin. **The Warrior Diplomats: Guardians of the National Security and Modernization of Turkey**. Saltlake: University of Utah Pres, 1976.
- Tekeloğlu, Orhan. **Michel Foucault ve Sosyolojisi**. çev. İbrahim Sirkeci. 1.bs. Ankara: Bağlam Yayınları, 1997.
- Tekil, Firuzan. **Politika Asları**. İstanbul: Geçit Yayınları, 1973.
- Thomas, Hugh. **Suez**. Newyork: Harper&Row, 1967.

Thomas, Nigel. Peter Abbott. **The Korean War 1950-1953**. London: Reed Consumer Books, 1986.

Toker, Metin. **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944–1973. DP’nin Altın Yılları 1950–1954**. 1.bs. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1990.

_____. **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları: DP Yokuş Aşağı 1954–1957**. 1.bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.

_____. **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: Demokrasiden Darbeye 1957–1960**. 1.bs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.

Topuz, Hıfzı. **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.

Tunçay, Mete. “Hatay Sorunu ve TBMM”, **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı (1876–1976) (Kanunu Esasi’nin 100. Yılı Sempozyumu, 9–11 Nisan 1976)**. ed. Siyasi İlimler Türk Derneği. Ankara: Ajans-Türk Gazetecilik ve Matbaacılık Sanayi.

Türk, Duygu. **Öteki, Düşman, Olay: Levinas, Schmitt ve Badiou’da Etik ve Siyaset**. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Uçarol, Rıfat. **Siyasi Tarih [1789-2001]**. 6.bs. İstanbul: Der Yayınları, 2006.

Urhan, Veli. **Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme**. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.

Ülman, Burak. Evren Balta Paker. Muhammed A. Ağcan. “Uluslararası” Fikri, Epistemolojik Yanılgı ve Eleştirel Gerçekliğin İmkânları. **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. c. 8. s. 30 (2011): 15–43.

Ülman, Haluk. “NATO ve Türkiye”, **AÜSBF Dergisi**, c.4. s. 22 (1967): 143–168.

Velidedeoğlu, H. Veldet. **Türkiye’de Üç Devir**, c.2. İstanbul: Sinan Yayınları, 1973.

Walker, , “International Relations and the Concept of the Politics”, **International Relations Theory Today**, ed. Ken Booth and Steve Smith, Cambridge: Polity Press, 1995: 306–328.

_____. **Inside/outside: International Relations as Political Theory**. Newyork: Cambridge University Press, 1993.

Walker, J. Rob. “Violence, modernity, silence: from Max Weber to international relations. **The Political Subject of Violence**, ed. David Campbell and Michael Dillon. Manchester: Manchester University Press, 1993: 137–161.

Weber, Cynthia. “Martin Wight’s “Why is There No International Theory” as History” **Alternatives: Global, Local, Political**, c. 23, s. 4 (1998): 451–469.

Weisband, Edward. **İkinci Dünya Savaşında İnönü’nün Dış Politikası**. çev. M.Ali Kayabal. İstanbul: Milliyet Yayınları 1974.

Weldes, Jutta Weldes. **Constructing National Interests: The United States and Cuban Missile Crisis**. Minnesota: University of Minnesota Press, 1999.

Wight, Martin. “Why is There No International Theory”, **Diplomatic Investigations**, ed. H. Butterfield and M.Wight. London: George Allen & Unwin, 1966: 15–36.

Williams, C. Michael, **The Realist Tradition and the Limits of International Relations**, Cambridge University Press, 2005.

Woods, Ngaire. “The Uses of Theory in The Study of International Relations”, in **Explaining International Relations Since 1945**, ed. Ngaire Woods, (Oxford: Oxford University Press, 1999.

Xydis, G. Stephen. “The UN General Assembly as Instrument of Greek Policy: Cyprus 1954–1958”. **Journal of Conflict Resolution**, c.12, no.2, (1968): 141–158.

____. “Toil and Moil”, **Middle East Journal**, c.20. no.1 (1966): 1–19.

Yalman, A.Emin. **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945–1971)**. c. 4. İstanbul: Rey Yayınları, ?).

Yalvaç, Faruk. “Eleştirel Gerçeklik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. c. 6. s. 24 (2010): 3–33.

____. “Rousseau’nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış”, **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**. der. Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelik Pala, Ursula Oswald Spring. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012: 17–43.

____. “Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, c. 8. s. 29 (2011): 71–101.

Yaqub, Salim. **Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and Middle East**. Carolina: The University of North Carolina Press, 2004.

Yılmaz Eylem, Pınar Bilgin. “Constructing Turkey’s “Western” Identity During The Cold War Discourses of The Intellectual Statecraft”. **International Journal**. c. 1. s. 1 (2005/2006): 39–59.

Zehfuss, Maja. “Jacques Derrida”, **Critical Theorists and International Relations**. ed. Jenny Edkins and Nick Vaughen-Williams. Newyork: Routledge, 2009: 137–150.

Zizek, Slavoj. **İdeolojinin Yüce Nesnesi**. çev. Tuncay Birkan. 4.bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2011.

Zürcher, E. Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Haftalık ve Günlük Haber Gazeteleri

“Ama bu seferde Suriye”, **Akis**, c.3, s.40 (1955): 1-34.

- “Arap Başbakanları Dün Kahire’de Toplandı”. **Cumhuriyet**. 23 Ocak 1955.
- Atay, F. Rıfkı. “Kore Kahramanları”. **Cumhuriyet**. 3 Aralık 1950.
- “Başbakan’ın demecine muhalefetin cevabı”. **Cumhuriyet**. 26 Ağustos 1950.
- “Başbakan dün muhalefete cevap verdi”. **Cumhuriyet**. 29 Temmuz 1950.
- “Başbakan’ın dün yaptığı konuşma”. **Cumhuriyet**. 25 Ağustos 1950.
- Barlas, C. Sait. “Orta Doğu Meselesi”. **Son Havadis**. 17 Ocak 1955.
- ____. “Mısır büyük hülyalardan vazgeçmeli”. **Son Havadis**. 24 Ocak 1955.
- ____. “Türkiye ve Arap Devletleri”. **Son Havadis**. 15 Ocak 1955.
- “CHP Bir Tebliği ile Orta Doğuya Dair Kararları Tenkit Etti”. **Cumhuriyet**. 2 Aralık 1956.
- “C.M.P. de dış hadiselerin B.M Meclis’inde görüşülmesini isteyecek”. **Cumhuriyet**. 15 Kasım 1956.
- “CHP Dış Politikada İktidarı Destekliyor”. **Halkçı**. 4 Şubat 1955.
- “CHP Meclis grubu dış politikaya dair önemli bir tebliğ yayınladı”, **Ulus**, 8 Şubat 1958.
- “CHP Milletvekilleri Rize’de Vatandaşlarla Temastan Men Edildi. **Ulus**. 1 Ağustos 1956.
- “CHP’nin Başbakan’a verdiği cevap”. **Ulus**. 30 Temmuz 1950.
- “CHP’nin Hükümet Programını tenkidi”. **Ulus**. 3 Nisan 1951.
- “Dış Politika: Bir Revizyon lüzumu”, **Akis**, c.6, s.96 (1956): 1-34.
- “Dış Politikaya Dair Muhalefet-İktidar Münakaşası”. **Cumhuriyet**. 3 Aralık 1956.
- “Dışişleri Bakanı Meclis’te Harici Duruma Ait Sual Cevaplandırdı”. **Cumhuriyet**. 17 Kasım 1956.
- “Dış Politikaya Dair İnönü’nün Demeci”. **Halkçı**. 3 Şubat 1955.
- “Dış Politikada İnönü’nün Görüşleri”. **Ulus**. 5 Aralık 1957.
- “Dış Politika Tenkit Edildi”. **Son Havadis**. 2 Şubat 1955.
- Esmer, A. Şükrü. “Araplarla Temaslar”. **Halkçı**. 20 Ocak 1955.
- ____. “Arapların Tepkisi”. **Halkçı**. 18 Ocak 1955.
- ____. Atina Üniversitesi ve Kıbrıs. **Halkçı**. 4 Temmuz 1954.

- ____. “Bağdat Tebliği”. **Halkçı**. 16 Ocak 1955.
- ____. Kıbrıs Meselesi. **Ulus**. 26 Şubat 1951.
- ____. “Kıbrıs Muhtariyeti ve Türk Azınlığı”. **Ulus**. 21 Şubat 1956.
- ____. “Kıbrıs’ın Taksimi”. **Ulus**. 29 Nisan 1957.
- ____. “Sovyetlerin Cevabı”. **Ulus**. 12 Ağustos 1956.
- ____. “Süveyş Kanalı Meselesi”. **Ulus**. 5 Ağustos 1956.
- ____. “Süveyş Meselesi ve Amerika”. **Ulus**. 8 Ağustos, 1956.
- ____. “Yakın Doğu Buhranı”. **Ulus**. 31 Temmuz 1956.
- Ecevit, Bülent. “6 Eylül’de neden oldu?”. **Ulus**. 12 Eylül 1955.
- ____. “Bakanlar Kurulunun izaha muhtaç bir kararı”. **Ulus**. 6 Ocak 1957.
- ____. “Batı-Doğu”. **Ulus**. 30 Ekim 1956.
- ____. “Çıkartma ve Sonrası”. **Ulus**. 17 Temmuz 1958.
- ____. “Dış Siyaset ve CHP”. **Ulus**. 10 Şubat 1958.
- ____. “Dış Siyaset ve Halkoyu”. **Ulus**. 4 Ağustos 1955.
- ____. “Dış Siyaset ve Vatandaş”. **Ulus**. 23 Kasım 1956.
- ____. “DP iktidarının Orta Doğu Siyaseti”. **Ulus**. 18 Temmuz 1958.
- ____. “Hükümetin yeni Kıbrıs siyaseti”. **Ulus**. 2 Ocak 1957.
- ____. “İflas Eden Politika”. **Ulus**. 16 Temmuz 1958.
- ____. “Partiler-arası mücadelede üçüncü boyut: Dış politika”. **Ulus**. 9 Şubat 1958.
- ____. “Seçimler ve Dünyadaki Durumumuz”. **Ulus**. 3 Ekim 1957.
- ____. “Sonrası ve Ötesi”. **Ulus**. 1 Eylül 1955.
- ____. “Suçlu kim?”. **Ulus**. 4 Kasım 1956.
- ____. “Tartışmasız Dış Siyaset”. **Ulus**. 3 Kasım 1956.
- ____. “Türkiye’nin hatası”. **Ulus**. 1 Aralık 1956.
- Erim, Nihat. “Anayasa karşısında Hükümetin kararı”. **Ulus**. 28 Temmuz 1950.
- ____. “Başbakan’ın Seyahati ve Üçüncü Kuvvet Fikri”. **Halkçı**. 17 Ocak 1955.
- ____. “Dış ve İç”. **Halkçı**. 24 Ocak 1955.

- ____. “Dış politikada birlik”. **Ulus**. 27 Ağustos 1950.
- ____. “Dış politikada birlik meselesi. **Ulus**. 12 Ağustos 1950.
- ____. “Dış Politikamız ve Partiler-IV”. **Ulus**. 17 Ağustos 1950.
- ____. “Dünya Barışı ve Türkiye Güvenliği”. **Ulus**. 3 Ağustos 1950.
- ____. “Dünya durumu ve milli menfaatlerimiz”. **Ulus**. 2 Aralık 1950.
- ____. “Hükümetin son kararı”. **Ulus**. 27 Temmuz 1950.
- ____. “Kore harbi etrafında”. **Ulus**. 25 Temmuz 1950.
- ____. “Kore’ye yardım meselesinde CHP’nin düşüncesi”. **Ulus**. 29 Temmuz 1950.
- ____. “Meselenin esası hakkında”. **Ulus**. 2 Ağustos 1950.
- ____. “Milli Birliği Korumalı”. **Ulus**. 21 Aralık 1950.
- ____. “Sayın Başbakan ve dış politika meseleleri”. **Ulus**. 8 Ağustos 1950.
- Ergüder, Özcan. “Bu iş daha başka olurdu”, **Kim**, yıl.1, s.38, (1959): 1-34.
- Fenik, M. Faik. “Kıbrıs işi ve Yunanlılar. **Zafer**. 5 Nisan 1951.
- “Gülek Muhalefeti milli birliğe çağırdı, **Ulus**, 21 Temmuz 1957.
- “Gülek Rize’de 6.5 saat nezarete tutularak dün akşam suçüstü mahkemesine Verildi”. **Ulus**. 2 Ağustos 1956.
- “Hazin Bir Muhalefet”. **Zafer**. 27 Temmuz 1958.
- “Hükümet Meclis’ten açık bono istedi”. **Ulus**. 7 Aralık 1950.
- “Hükümetin tedbirleri”. **Zafer**. 8 Eylül 1955.
- “İnönü Dış Politika Üzerine Konuştu”. **Halkçı**. 2 Şubat 1955.
- “İşçiler komünizmi dün tel’in ettiler”. **Cumhuriyet**. 27 Ağustos 1950.
- “İnönü henüz erken dedi”. **Ulus**. 15 Temmuz 1958.
- “İnönü’nün çok mühim konuşması”. **Ulus**. 28 Ekim 1956.
- “İnönü’nün Kıbrıs’a Dair Demeci”, **Ulus**, 26 Ağustos 1955.
- “İsmet İnönü Diyor ki: Kanun dairesinde hesap vermeye mecburum ve buna muktedirim”. **Ulus**. 17 Ağustos 1956.
- “Kasım Gülek’in Amerika’da İlk Konuşması”. **Cumhuriyet**. 13 Ocak 1955.
- “Kasım Gülek Adana’da mühim bir nutuk söyledi”. **Ulus**. 16 Temmuz 1951.

- “Kasım Gülek hakkındaki tahkikat”. **Ulus**. 25 Ağustos 1950.
- “Kasım Gülek’in dünkü önemli demeci”, **Ulus**, 9 Nisan 1951.
- “Kasım Gülek’in Etrafı yine Polisler Tarafından Sarıldı”. **Ulus**. 31 Temmuz 1956.
- “Kasım Gülek’in Süveyş Hadisesi Hakkında Görüşü”. **Ulus**. 30 Temmuz 1956.
- “Kasım’ın Dertleri”, **Akis**, c.15, s.259 (1959): 1-34.
- “Kıbrıs’ın taksimi hususu şayanı itibar adediliyor”. **Ulus**. 29 Aralık 1956.
- “Kore kararının çeşitli akisleri”. **Ulus**. 27 Temmuz 1950.
- “Lie’nin Meclis’te okunan telgrafi”. **Ulus**. 1 Temmuz 1950.
- “Muhalefetle iktidarın birleştiği nokta”, **Akis**, c.3, s.40 (1955): 1-34.
- “Mısır’ın Takındığı Tavra Karşı Menderes’in Beyanâtı”. **Son Havadis**. 22 Ocak 1955.
- “Milletlerarası Çevreler Büyük Bir Heyecan İçinde”. **Ulus**. 28 Temmuz 1956.
- “Muhalefetin Meclis’te Konuşturulmayışı Hayırlı Olmamıştır”. **Ulus**. 28 Temmuz 1958.
- “Mısır, Menderes’in Ziyaretini Kabul Edemeyeceğini Açıkladı”. **Cumhuriyet**. 21 Ocak 1955.
- “Menderes’in Gülek’e Telgrafi”. **Cumhuriyet**. 24 Ocak 1955.
- “Moskova’nın ağzıyla konuşan cemiyet”. **Cumhuriyet**. 29 Temmuz 1950.
- “Muhalefet ve Karar”. **Cumhuriyet**. 27 Temmuz 1950.
- “Nasır Harp Demektir”. **Ulus**. 15 Ağustos, 1956.
- “Neticesiz Kalan Talep”, **Akis**, c.8, s.134 (1956): 1-34.
- “Orta Doğu Elçileri Toplantısı”. **Son Havadis**. 14 Temmuz 1954.
- “Özalp hadisesi için İnönü iktidara tekrar cevap verdi”, **Ulus**, 22 Ağustos 1956.
- “Partiler Arasında Bahar, CHP İçinde Fırtına”. **Cumhuriyet**. 25 Şubat 1955.
- “Prof Erim’in Ajans Türk ve Devir Mecmuasına Demeci”. **Halkçı**. 16 Ocak 1955.
- “Sanki İktidarlar”, **Akis**, c.8, s.133 (1956): 1-34.
- “Suriye Dün Mısır ile Bir Anlaşma İmzaladı”. **Cumhuriyet**. 4 Mart 1955.
- “Suriye hükümetine dün nota verdik”. **Cumhuriyet**. 11 Mart 1955.

- “Suriye Notamıza Samimi Olmayan Bir Cevap Verdi”. **Cumhuriyet**. 17 Mart 1955.
- “Seçilmesi beklenmeyen aday”, **Kim**, yıl.1, s.35 (1959): 1-34.
- Simavi, Sedat. “Yine Türk Kıbrıs”. **Hürriyet**. 25 Şubat 1951.
- “Sonrası ve Ötesi”. **Zafer**. 31 Ağustos 1955.
- “Süveyş Konferansında Türk Tezinin Tam Metni”, **Zafer**, 19 Ağustos 1956.
- “Tuzsuz Basın Toplantısı”, **Akis**, c.8, s.133 (1956):1-34.
- “Türk-Irak Paktının takbihini isteyen Mısır yalnız kaldı”. **Cumhuriyet**. 24 Ocak 1955.
- “Türkiye ile Irak Arasında Anlaşma. **Cumhuriyet**. 13 Ocak 1955.
- “Türk-Irak Meclisleri Anlaşmayı Tasdik Etti”. **Cumhuriyet**. 27 Şubat 1955.
- “Türkiye-Irak Paktına Suriye’yi de Davet Ettik”. **Cumhuriyet**. 15 Ocak 1955.
- Türkiye Süveyş Meselesinde Amerikan Tezini Destekliyor”. **Zafer**. 18 Ağustos 1956.
- “Türk-Irak Anlaşması Üzerine Arap Birliği Bir Tebliğ Yayınladı”. **Son Havadis**. 16 Ocak 1955.
- “Türk-Lübnan Müşterek Tebliği”. **Son Havadis**. 19 Ocak 1955.
- Yalçın, H. Cahit. “Batı Medeniyeti Tehlikededir”. **Ulus**. 15 Eylül 1956.
- _____. “Birkaç Gün İçinde”. **Ulus**. 11 Kasım 1956.
- _____. “Büyük ideale doğru?”. **Ulus**. 11 Temmuz 1950.
- _____. “Hariçte Memleket Haberleri”. **Ulus**. 25 Temmuz 1950.
- _____. “Her şeyden evvel vatan”. **Ulus**. 5 Aralık 1950.
- _____. “Kanal Meselesi ve Türkiye”. **Ulus**. 19 Ağustos 1956.
- _____. “Kanal Meselesi ve Prestij”. **Ulus**. 27 Eylül 1956.
- _____. “Kıbrıs Meselesi Halledilmelidir”. **Halkçı**. 3 Ekim 1954.
- _____. “Komünizme karşı Hükümetin politikası”. **Ulus**. 24 Haziran 1950.
- _____. “Mehmetçiklerimiz”. **Ulus**. 4 Aralık 1950.
- _____. “Tam Zamanında. **Ulus**. 4 Kasım 1956.
- _____. “Tehlike Çanı”. **Ulus**. 30 Temmuz 1956.
- _____. “Yakın Şark’ta Türkiye. **Ulus**. 13 Temmuz 1950.

____. “Yunanistan ve Kıbrıs”. **Ulus**. 26 Mart 1951.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Irak hadiseleri dolayısıyla”. **Ulus**. 17 Temmuz 1958.

“Yurda Ancak Şimdi Huzur Gelecektir”. **Zafer**. 28 Haziran 1956.

Meclis Tutanakları

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Toplantı 17, c. 3 (Aralık 1950): 130-204.

TBMM Tutanak, Dönem IX, Toplantı 50, c. 5 (Şubat 1951): 658-750.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Toplantı 49, c. 28 (Şubat 1954): 766-869.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Toplantı 3, c. 1 (Mayıs 1954): 20-46.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Toplantı 50, c. 5 (Şubat 1955): 790-901.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Toplantı 22, c. 15 (Aralık, 1956): 313-398.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Toplantı 15, c. 8 (Aralık 1955): 262-331.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, Toplantı 50, c. 8 (Mart 1959): 20-58.

Elektronik Ortamdaki Kaynaklar

Kongar, Emre. “Dış Politikada Ecevit’e Destek Vermeliyiz”.

http://www.kongar.org/aydinlanma/2002/295_Dis_Politikada_Ecevit_e_Destek_Veeliz.php. [23.05.2013]

Ayın Tarihi, 26 Ağustos 1956.

<http://www.byegm.gov.tr/ayintarihidetay.aspx?Id=410&Yil=1956&Ay=8>.

ÖZ GEÇMİŞ

Mert Dikici 23.07.1981’de İstanbul’da doğmuştur. Lisans Eğitimini İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde tamamlamış, ardından Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans yapmıştır. Ardından aynı üniversitede, Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalında Doktora Eğitimine başlamıştır. Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü’nde okutman olarak görev almaktadır.

M. DİKİCİ

**CHP’NİN DIŞ POLİTİKA
TUTUMU (1950–1960)**

2015